

SAMI LIND

Paikka, päivänkulku ja kohtaaminen

Korkeakoulutettujen arki työmarkkinamarginaalissa

SAMI LIND

Paikka, päivänkulku ja kohtaaminen
Korkeakoulutettujen arki työmarkkinamarginaalissa

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA
Esitetään Tampereen yliopiston
Johtamisen ja talouden tiedekunnan
suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi
Tampereen yliopiston Pinni A-rakennuksen
Paavo Koli -salissa, Kanslerinrinne 1,
Tampere, 2.12.2022, klo 12

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA
Tampereen yliopisto, Johtamisen ja talouden tiedekunta

<i>Vastuuohjaaja ja Kustos</i>	Dosentti Anna-Kaisa Kuusisto Tampereen yliopisto Suomi	
<i>Ohjaaja</i>	Professori Jouni Häkli Tampereen yliopisto Suomi	
<i>Esitarkastajat</i>	Professori Sirpa Tani Helsingin yliopisto Suomi	Dosentti Juha Ridanpää Oulun yliopisto Suomi
<i>Vastaväittäjä</i>	Professori Sirpa Tani Helsingin yliopisto Suomi	

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

Copyright ©2022 tekijä

Kannen suunnittelu: Roihu Inc.

ISBN 978-952-03-2638-8 (painettu)
ISBN 978-952-03-2639-5 (verkkojulkaisu)
ISSN 2489-9860 (painettu)
ISSN 2490-0028 (verkkojulkaisu)
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-2639-5>

Tampereen yliopiston painetuissa väitöskirjoissa on kompensoitu painatuksesta aiheutuneet hiilidioksidipäästöt.

PunaMusta Oy – Yliopistopaino
Joensuu 2022

KIITOKSET

Tämän väitöskirjan tekeminen on tapahtunut lukuisissa paikoissa, päiväkuluissa ja kohtaamisissa. Oman työhistoriani rosoisuus ja omakohtainen työmarkkinamarginaalin arjen eläminen herätti tutkimuksellisen ajatuksen työttömyydestä, työn epävarmuudesta ja työttömien arkisista kokemuksista. Näkökulma subjektiivisesta paikkakokemuksesta ja lopulta paikkatunteesta oli helppo ottaa näkökulmaksi tähän ilmiöön, koska olin niihin jo syventynyt aiemmissa opinnäytteissäni. Matkan varrella, kiitos erilaisten kohtaamisten vapaa-ajalla, yliopistolla sekä eri alojen konferensseissa, tutkimuksen kohderyhmäksi tarkentui työmarkkinamarginaalissa olevat korkeakoulutetut.

Arkeeni jää useita paikkoja, joihin väitöskirjan tekeminen jättää jälkensä. Olen kirjoittanut väitöskirjaani muun muassa Tampereen yliopistolla ja kotona keittiön pöydän ääressä, sohvan nurkassa, lattialla istuen ja parvekkeella. Olen kirjoittanut junassa, linja-autossa, lentokoneessa, laivassa ja henkilöautossa sekä eri paikkakunnilla. Paikalla, paikan tulkinnoilla ja rakenteilla, on merkitystä. Joskus paikan henki kutsui kirjoittamaan, toisinaan se pakotti lopettamaan tai siirtymään toiseen paikkaan. Paikka on siis ohjannut väitöskirjani kirjoittamisen arkea, ja sen kirjoittaminen on ohjannut arkeni paikkojen kokonaisuuden muodostumista.

Suurin osa väitöskirjani sisällöstä ja rakenteesta on muotoutunut muutamien viime vuosien aikana työpäivien jälkeen illan tunteina. Olin kuitenkin onnekas saadessani väitöskirjan loppuunsaattamista varten apurahat vuonna 2021 Tampereen kaupungin tiedeapurahatoimikunnalta sekä Ella ja Georg Ehrnroothin säätiöltä. Kiitos avustanne väitöskirjani loppusuoralla! Mutta se, mikä saatetaan loppuun, on kai joskus alkanut. Siksi myös kiitokset Tampereen yliopiston entiselle Yhdyskuntatieteiden laitokselle, Tampereen yliopistolle, Maantieteen tutkijakoululle sekä Suomen Akatemialle (projekti 133521), joiden rahoituksen kautta tutkimuksen alkutaipale lähti suotuisasti liikkeelle.

Haluan kiittää tutkimukseeni osallistuneita haastateltavia eri puolilta Suomea. Oli etuoikeus päästä tutustumaan kiinnostavaan arkeenne sekä elämäntilanteisiinne.

Toivon, että väitöskirjani tekee oikeutta sille, miten itse elämäänne pohditte keskusteluissamme. Kiitokset myös Pirkanmaan TE-toimistolle, joka auttoi haastateltavien etsimisessä sekä tuttavilleni, jotka välittivät tutkimuskutsua omissa tuttavapiireissään sosiaalisessa mediassa.

Ohjaajani yliopistonlehtori, dosentti Anna-Kaisa Kuusisto ja professori Jouni Häkli: olette tukeneet väitöskirjaprosessin ongelmien voittamisessa. Onni on ollut löytää kaltaisenne kärsivälliset ohjaajat. Suuri kiitos siis teille! Kiitokset väitöskirjani esitarkastajille professori Sirpa Tanille ja dosentti Juha Ridanpäälle osuvista kriittisistä huomioista väitöskirjastani. Sirpa Tanille kiitos vastaväittäjäkseni lupautumisesta. Kiitos Mikko Joroselle Heidegger-osion kommenteista. Kiitän myös Tilan ja poliittisen toimijuuden tutkimusryhmää (SPARG). Kiitokset Katimarille, Maijalle ja Annelle huomioistanne väitöskirjan oikeinkirjoituksesta ja kielestä. Kiitos keskusteluista ja lounasseurasta Eeva ja Kristiina.

Monet ovat matkan varrella tukeneet kannustuksellaan väitöskirjan tekemisessä. Kiitän teitä hyvät ystävät ja läheiset sekä työtoverit nykyään ja menneisyydessä. Eri-tyiskiitos Kallelle lounaskeskusteluista, väitöskirjataipaleen vertaistuesta sekä kaikesta yhteisestä tekemisestä. Kiitän äitiäni ja isääni, siskoani perheineen sekä appivanhempiani ja puolisoni sisaruksia perheineen kaikesta tarjoamastanne tuesta tämän (elämän)vaiheen aikana.

Suurin kiitollisuuteni kuuluu kuitenkin niille, joiden kanssa olen saanut rakentaa kodin. Kotona eteisessä vastassa on tietenkin kiitolliset rapsutukset ansaitseva Luca. Tuskin tätä luet, mutta saatat haukahtaa ja sen jälkeen nuolaista kirjan sivuja. Elina, Moona ja Roosa, kiitos huumorista ja hassuttelusta, yhteisestä hetkistä arjessa, jumituneiden ajatusten viemisestä hetkellisesti pois väitöskirjasta. Kiitos Elinalle kannustuksesta, kärsivällisyydestä ja rakkaudesta tämän(kin) keskellä. Olkoon tämä ”värityskirja” merkinä siitä, että olen vihdoinkin oppinut lukemaan ja kirjoittamaan. Moona ja Roosa, te tiedätte, mitä tarkoitan.

Tampereella lokakuussa 2022

Sami Lind

TIIVISTELMÄ

Työelämän ja työmarkkinoiden muutokset ovat nousseet puheenaiheeksi yhteiskunnallisessa keskustelussa etenkin 1990-luvulta alkaen. Muutokset ovat johtaneet esimerkiksi työn epävarmuuden lisääntymiseen muun muassa korkeakoulutuksen aloilla. Vaikka koulutus tilastollisesti onkin kannattavaa, yksilöiden kohdalla työmarkkinoille pääsy voi olla haasteellista. Moni korkeakoulutettu elääkin arkeaan työmarkkinamarginaalissa.

Väitöskirjassani tarkastelen työmarkkinamarginaalissa olevien korkeakoulutettujen päivänkulkua, arjen kokemuksia paikoista sekä kohtaamisia. Lähtökohtanani on paikan käsitteen kautta määrittyvä arjen elämänpiiri, jolla tarkoitan sitä maantieteellistä ja sosiaalista arjen paikkojen kokonaisuutta, jossa yksilöt arkeaan elävät. Tarkoitetaan paikalla sijaintia, joka muodostuu materiaalisista ja sosiaalisista puitteista sekä paikkatunteesta eli yksilön käsityksestä paikasta. Väitöskirjani tutkimuskysymykset ovat:

1. Miten työmarkkinamarginaalissa olevien korkeakoulutettujen arki ilmenee heidän kertomuksissaan paikoista ja elämänpiiristä?
2. Millaisissa päivänkuluissa korkeakoulutettujen työmarkkinamarginaalissa koettu arki muodostuu?
3. Miten kohtaamiset rakentavat työmarkkinamarginaalissa olevien korkeakoulutettujen arkea?

Tutkimukseen osallistui kaksitoista korkeakoulutettua, jotka olivat työttömiä työnhakijoita, työvoimakoulutuksessa olevia tai muuten työvoiman ulkopuolella olevia, mutta työkykyisiä. Aineisto koostuu kerronnallisista teemahaastatteluista, paikkatunnepaikoista ja niihin liittyvistä haastatteluista sekä liikkuvista valokuvaushaastatteluista.

Korkeakoulutettujen arki työmarkkinamarginaalissa on osittain samoissa paikoissa elettyä kuin työssäkäyvienkin arki. Koti arjen keskiössä on erityinen ja ristiriitainen kaikkien tunteiden paikka. Se koetaan sekä sisäänsä sulkevana vankilana että mielekkäänä turvapaikkana. Kodin arki on asukkaiden välistä merkitysten jakamista ja niistä neuvottelua. Yleisesti ottaen työmarkkinamarginaalissa paikkoihin liittyy jonkin verran pelkoa niiden menettämisestä. Erona työssäkäyvien arkeen on joustavuus paikkoihin menemisen ja niissä olemisen aikatauluissa sekä työllisyyspolitiikan paikkojen korostuminen.

Päivänkulku muodostuu siirtymistä, vaiheista, rytmeistä ja tempoista. Päivänkulku jäsentyy kolmen moodin kautta: rytmitettyyn päivään, ”arjen tempurataan” ja ”mañana-meininkiin”. Rytmitetystä päivässä asiat sujuvat tahdotusti ja ideaalisti. Tällöin noudatetaan usein työn rytmejä. ”Arjen tempuradassa” päivänkulun vaiheet monimutkaistavat rytmiä tai/ja kiihdyttävät tempo siirtymissä. ”Mañana-meiningsä” päivänkulun siirtymät katoavat, vaiheet puuroutuvat ja tempo saattaa hidastua.

Kohtaamisia tarkastelen kolmen kohtaamismuodon kautta. Nämä ovat yhteyteen liittyvät kohtaamiset, yhteyttä etsivät kohtaamiset ja yhteyttä vaille jäävät kohtaamiset. Yhteyteen liittyvä kohtaaminen tarkoittaa sujuvaa ja arjessa käsilläolevana syvenyvää kohtaamista. Yhteyttä etsivä kohtaaminen on ei-käsilläolevaa kohtaamista, jossa yhteys kyllä syntyy, mutta se muodostuu vasta tilanteen tunnustelun kautta. Yhteyttä vaille jäävässä kohtaamisessa yhteyttä ei synny ja vuorovaikutuksen tai kiinnittymisen puute tulee ilmi.

Väitöskirjani osoittaa, että työmarkkinamarginaalissa oleminen näkyy sitä selvemmin, mitä enemmän työelämän käytännöt määrittävät arkea. Samoin paikat tulevat tiedostetuiksi arjessa erityisesti silloin, kun paikkatunnetta rakennetaan sosiaalisissa suhteissa ja toiminnassa. Väitän, että kokemuksilla paikoista on vaikutuksia käytäntöihin, jotka muokkaavat arjen elämämpiiriä. Sosio-tilallista arkea elettäessä rakentuu myös työmarkkinamarginaalissa olevan suhde työmarkkinoihin. Tästä syystä työmarkkinamarginaalin ja työmarkkinoiden rajalla tapahtuvat kohtaamiset ovat olleet tutkimukseni näkökulmasta analyyttisesti tärkeitä. Etenkin korkeakoulutettujen osalta työmarkkinamarginaalissa olevien arjen paikkojen kokemiseen, päivänkulun rakentumiseen sekä kohtaamisiin tulisi kiinnittää jatkotutkimuksissa lisää huomiota työllisyysneuvon ja työvoimapalveluiden käynnissä olevissa uudistuksissa ja toiminnan kehittämisessä.

Avainsanat: paikka, arki, elämämpiiri, päivänkulku, kohtaaminen, työmarkkinamarginaali

ABSTRACT

Since the 1990s, changes in working life and labor market have emerged as a topic in public discussion. Such changes have led, for example, to increased uncertainty of work, i.a. in the field of higher education. Although statistically education is beneficial, for individuals getting into the labor market may be a challenge. Therefore, many of the highly educated live their everyday life in the margins of the labor market.

In my dissertation I focus on the everyday routines, experiences of places, and encounters of the highly educated who are in the margins of the labor market. My analytical starting point is the everyday life-sphere, which is defined through the concept of place. By the everyday life-sphere, I mean the geographical and social ensemble of everyday places where individuals live their life. By place, I mean a site that is composed of material and social structures and sense of place, i.e., an individual understanding and way of seeing a place. My research questions in this dissertation are:

1. How is the everyday life of the highly educated presented in their stories of places and of the life-sphere?
2. What kinds of everyday routines create the experienced everyday life of the highly educated in the margins of the labor market?
3. How do encounters construct the everyday life of the highly educated in the margins of the labor market?

The research included 12 highly educated participants who were, although able to work, unemployed job-seekers, or they were in the labor market trainings or outside the labor market for some other reason. The data includes narrative thematic interviews, sense of place maps and related interviews and mobile photographic interviews.

The everyday life of the highly educated in the margins of the labor market is lived partly in similar places as that of work-goers. Home as a central place of everyday life is a special but contradictory place containing all emotions. It is lived through and experienced as both an inclusive prison and a pleasant haven. The domestic everyday life is about sharing and negotiating of meanings between the dwellers. There exists some fear of losing places in the margins of the labor market. What differs from the everyday life of work-goers is the flexibility of schedules regarding going to and being in places, and the emphasis of places connected to employment policy.

The everyday routine is formed through transitions, phases, rhythms and tempos. The everyday routine is structured through three modes: Rhythmic day, “stunt lane of everyday” and “mañana-going”. In a rhythmic day, things are going as preferred and in an ideal way. This is when the workday rhythms are followed. In the “stunt lane of everyday”, the phases of the day make the rhythm more complicated and/or accelerate the tempo in transitions. In “mañana-going”, transitions disappear, phases merge and the tempo may slow down.

I examine the encounters through three modes of encounters. These are encounters related to a connection, encounters seeking a connection and encounters without a connection. An encounter related to a connection means a flowing, ready-to-hand encounter that is immersive in everyday life. An encounter seeking a connection is an un-ready-to-hand encounter, where the connection is formed through an exploration of the situation. In an encounter without a connection, the connection cannot be built up and the lack of interaction or attachment is noticed.

My dissertation shows that being in the margins of the labor market becomes more visible the more the routines of working life continue to define the everyday. This is similar to how places are recognized in everyday life, especially, when the sense of place is constructed in social relations and in action. I argue that the experiences of places have changing effects on the practices, which shape the everyday life-sphere. When living the socio-spatial everyday life, the relationship between the labor market and a person who is in the margins of the labor market is also built. Therefore, from the point of view of my research, the encounters on the boundary between the labor market and the margins of the labor market have been considered analytically important. With regard to highly educated in the margins of the labor market, more attention should be paid in future research to the experience of places in everyday life, the formation of the everyday routine, and encounters during the ongoing employment service renewals and development of policy practices.

Key words: place, everyday life, life-sphere, everyday routine, encounter, margins of the labor market

SISÄLLYS

1	Johdanto.....	13
1.1	Korkeakoulutetut työmarkkinamarginaalissa: työttömyys ja työn epävarmuus	13
1.2	Tutkimuskysymykset	19
2	Tutkimuksen kohderyhmä, metodologia ja aineistonkeruu	23
2.1	Tutkimukseen osallistuneet ja aineistoon viittaaminen	23
2.2	Tutkimuksen metodologia ja aineistonkeruumenetelmät.....	24
2.2.1	Kerronnallinen teemahaastattelu	24
2.2.2	Paikkatunnekartat	28
2.2.3	Liikkuva valokuvaushaastattelu.....	32
3	Paikan kokemuksellisuus arjessa	37
3.1	Arjen paikka	37
3.2	Paikkakokemus ja paikkatunne.....	46
3.3	Liike, mobiliteetti ja arjen koreografia	52
4	Päivänkulku arjen elämänpiirissä	58
4.1	Arki päivänkulun kontekstina	58
4.2	Päivänkulun rytmi ja tempo	64
4.3	Arjen orkestrointi ja toimijuus.....	70
5	Arjen kohtaamiset elettyinä ja kerrottuna.....	73
5.1	Arjen eletyt kohtaamiset	73
5.2	Arjen kokemuksen kertomus	77
6	Arjen tilallinen jäsentyminen työmarkkinamarginaalissa	81
6.1	Paikkatunnekartoissa näkyväksi tuleva arki	81
6.1.1	Temaattiset kartat	82
6.1.2	Sijainteja kuvaavat kartat	84
6.2	Koti	87
6.2.1	Koti arjen keskiössä	87
6.2.2	Koti ja tunteet.....	90
6.3	Työmarkkinamarginaalin näkyminen kodin ulkopuolella	94
6.3.1	Työllisyyspolitiikan ja toimeentulon paikat	94

6.3.2	Kuluttamisen paikat	97
6.3.3	Arki internetissä	101
6.4	Paikat arjen elämänpöirissä	104
7	Päivänkulun muutoutuminen työmarkkinamarginaalissa: arki ja päivänkulun moodit	106
7.1	Arjen hahmottaminen päivänkulkuna	106
7.2	Päivänkulun moodit	112
7.2.1	Rytmitetty päivä	112
7.2.2	”Arjen tempurata”	116
7.2.3	”Mañana-meininki”	118
7.3	Päivänsulkku työmarkkinamarginaalissa	121
8	Sosio-tilalliset kohtaamiset työmarkkinamarginaalissa	123
8.1	Kohtaaminen arjen kokemuksellisenä tapahtumana	123
8.2	Arjen kohtaamisten muodot	126
8.2.1	Yhteyteen liittvät kohtaamiset	126
8.2.2	Yhteyttä etsivät kohtaamiset	135
8.2.3	Yhteyttä vaille jäävät kohtaamiset	149
8.3	Kohtaamiset työmarkkinamarginaalin arjessa	159
9	Korkeakoulutettujen työmarkkinamarginaalissa elämän arjen monimuotoisuus	161
9.1	Kertomukset arjen paikoista ja elämänpöiristä	162
9.2	Koetut päivänkulut	164
9.3	Arkea rakentavat kohtaamiset	165
9.4	Korkeakoulutettujen tulevaisuudesta työmarkkinamarginaalissa	166
	Lähdeluettelo	169
	Litteet	190

Kuvaluettelo

Kuva 1. Sosiaalisten suhteiden tematiikan kautta kuvattu arki. (piirtäjä: N42a)	82
Kuva 2. Toisistaan irralliset arjen paikat. (piirtäjä: N32a)	84
Kuva 3. Pienen mittakaavan paikkatunnekartta. (piirtäjä: M43)	85
Kuva 4. Sijainteja kuvaava kartta, jossa koti on keskellä. (piirtäjä: M56)	86
Kuva 5. Piirtämisen hetken sijaintiin keskitetty kartta. (piirtäjä: M49)	88
Kuva 6. Koti on arjen keskeinen paikka, johon juurrutaan tunteiden kautta. (piirtäjä: N42b)	93
Kuva 7. Yksi kielteisten tunteiden paikoista voi olla kauppa. (piirtäjä: M28)	97
Kuva 8. Tori on potentiaalinen arjen kohtaamisten paikka. (kuvaaja: M34)	127
Kuva 9. Leikkipuisto voi toimia jaetun ymmärryksen paikkana. (kuvaaja: M37)	129
Kuva 10. Koiran ulkoilutusreitti. (kuvaaja: M56)	131
Kuva 11. Tietyt paikat auttavat muuntamaan omaa olotilaa. (kuvaaja: N32a)	136
Kuva 12. Kohtaamispaikka. (kuvaaja: M43)	138
Kuva 13. Flaneerausreitti. (kuvaaja: M49)	140
Kuva 14. "Vanhojen äijien parlamentti" ja "jälkikokouspaikka". (kuvaaja: M49)	142
Kuva 15. Työttömyys mahdollistaa joustavamman ajan käytön. (kuvaaja: N36)	144
Kuva 16. Lasten harrastukset lisäävät arjessa tapahtuvien kohtaamisten mahdollisuuksia. (kuvaaja: N42b)	147
Kuva 17. Taloyhtiön leikkipaikka on yhteyttä etsivän kohtaamisen paikka. (kuvaaja: N32b)	148
Kuva 18. Läheltä piti -tilanteen paikka. (kuvaaja: M28)	152

Kuva 19. Vuorokauden aika vaikuttaa kulkureittien käytön houkuttavuuteen. (kuvaaja: N36).....	154
Kuva 20. Asiaton oleskelu kielletty. (kuvaaja: M37).....	156
Kuva 21. Aina työn paikkojen katoaminen ei liity työttömäksi jäämiseen. (kuvaaja: M43)	158

1 JOHDANTO

1.1 Korkeakoulutetut työmarkkinamarginaalissa: työttömyys ja työn epävarmuus

Työllä on merkittävä vaikutus siihen, millaista elämää elämme. Perinteisesti työn eräs näkyvimmistä seurauksista yksilöiden ja yhteiskunnan arjessa on ollut elämän aika-
tauluttuminen sekä arjen jakautuminen joskus hyvinkin tarkkarajaisesti työhön ja vapaa-aikaan. Toisaalta viimeisten vuosikymmenten aikana työelämän kohtaamista muutosvoimista, kuten nopeasti etenevästä globalisaatiosta, teknologiakehityksestä sekä kasvaneesta kilpailusta, on muodostunut haasteita työvoima- ja koulutuspolitiikkaan. Nämä muutokset ovat entisestään murtaneet palkkatyön hegemoniaa. Keskustelu ihmisen ja työn suhteen muutoksesta on lisääntynyt 1990-luvulta lähtien. (ks. esim. Julkunen 2000; Koivunen 2016.) Tämän suhteen muutos näyttäytyy esimerkiksi siinä, miten työn ja työttömyyden dikotomia on alkanut kyseenalaistua Suomessa 1990-luvun lamavuosista lähtien. Toimeentulon hankkimisen tavat ovat monimuotoistuneet perinteisen palkkatyön ja yrittäjyyden kategorioista (Koivunen 2016, 270). Vaikka esimerkiksi yleisen tason työpoliittisessa keskustelussa nämä kaksi toimeentulon hankkimisen tapaa erotetaan toisistaan, toimeentulo on yhä useammalle eri tavoilla työn, yrittäjyyden ja ei-työn hybridisuhteissa koostettu kokonaisuus (ks. Vuorinen 2013). Perinteisten yrittäjyysmuotojen rinnalla osuuskunta- ja kevytyrittäjyys-toiminta ovat mahdollistaneet laajemmin myös korkeakoulutettujen satunnaisen työnteon.

Väitöskirjani taustalla on 2000-luvulla yhtäaikaisesti muuttunut ja kiristynyt koulutus- ja työmarkkinatilanne, joka on vaikuttanut korkeakoulutettuihin¹. Voidaan sanoa, ettei niin sanottua akateemista työttömyyttä ollut olemassa, tai että se oli erittäin marginaalista ennen 1990-luvun lamaa (ks. kuitenkin esim. Ojamo 1979). Lamasta alkaen yleistyi työttömyyden pitkittyminen lyhemmistä ajanjaksoista jopa vuosiksi (Koistinen 2014, 229). Korkeakoulutettujen työttömien lukumäärä on myös

¹ Tarkoitan korkeakoulutetulla henkilöllä, jolla on alempi tai ylempi ammattikorkeakoulu- tai yliopistotutkinto tai lisensiaatin tai tohtorin tutkinto.

kasvanut edelleen 2010-luvulla ollen huipussaan vuosien 2015-16 tienoilla (Akava Works 2022). Korkeakoulutettujen määrän kasvu, mikä ilmenee väestön koulutustason nousussa, on heikentänyt korkeakoulututkinnon kilpailuetua antavaa voimaa työmarkkinoilla (Sainio 2011, 23; Tuominen 2013, 13–14). Korkeakoulutus ei siis takaa enää tietä yhteiskunnallisesti korkeampaan statukseen ja parempaan toimeentuloon niin kuin oli ennen 1990-luvun alun lamaa, vaikka korkeakoulutus edelleen suojaa tilastokatsannoissa työttömyydeltä suhteellisen hyvin (Tuominen 2013, 35–36). Kuitenkin jo pelkkä siirtymä opiskelusta työelämään voi olla hyvin haastava (Tuominen 2013, 22). Tämän seurauksena korkeakoulutetuista on tullut pysyvä osa työttömien sekä osa- tai määräaikaaisesti työskentelevien kirjoa. Tämä on tapahtunut samanaikaisesti työelämän muiden muutosten kanssa.

Työn tekemisen tapojen ja arkielämän yhteensovittaminen uudella tavalla ovat kasvattaneet yhteiskunnan ja yksilötason tarvetta työn käsitteen sekä työn ja arjen suhteen reflektiolle (Julkunen 2000, 219). Kirjoittaessaan työelämänpolitiikasta Raija Julkunen (2000) asettaa rinnakkain ja osittain vastakkainkin Anthony Giddensin elämänpolitiikka keskustelun ja Ulrich Beckin ajatukset yksilöllistymisestä. Beckiä (1992, 140–144, 153–154) seuraten kehitys, jossa järjestelmän normittama täystyöllisyys väistyy joustavan, mutta riskialttiin työllisyyden tieltä, pakottaa ihmistä rakentamaan oman elämäkertansa. Tähän liittyy ”normaalin” purkautuminen elämän eri osaluilla (Julkunen 2000, 220). Normaalin purkautumisella tarkoitetaan tässä yksilöllisten elämäntyylien lisääntymistä sekä elämäntilanteellisten tekijöiden huomioimista työelämässä (Beck 1992, 99–100), mikä nykyään voisi tarkoittaa työelämän osalta esimerkiksi etätyömahdollisuuksien tai työtehtävien räätälöinnin lisääntymistä.

Työtilanteiden ja tehtävien huomioiminen ja niissä joustaminen yksilöllisesti muuttaa vastuun ja työhön sitoutumisen merkitystä. Työ on yleisesti ottaen muuttanut tekijän subjektiuteen liittyen itsenäisemmäksi ja vastuu on siirtynyt oman työn johtamisen korostamisen myötä tuotannon alemmille tasoille. Tämä vaatii yksilöltä korostunutta työhön sitoutumista. (Vuorinen 2013, 57.) Samanaikaisesti työ on muuttunut pätkittäisiksi, osa-aikaisiksi ja henkilökohtaisiksi projekteiksi, joissa vastuu jatkuvuudesta on työntekijän kannettavana. Näiden lisäksi työn henkilökohtaisuus tekee haastavaksi työn ja ei-työn välisen rajan piirtämisen arjessa. (Koivunen 2016, 271.) Tällainen työhön sitoutuminen korostuu myös identiteetin rakentumisessa.

Työhaun ja työssä pysymisen yksilölliset vaatimukset työmarkkina-arvon säilyttämiseksi ovat kasvaneet viimeisen vuosikymmenen aikana (Vuorinen 2013, 57). Vaade työelämän arvoihin sitoutumisesta on alkanut koskea myös työn ulkopuolella olevia, kuten työttömiä. Vastuu omasta työmarkkina-arvosta on näin yksilöllä, jonka

tulee huolehtia oman osaamisensa kehittamisestä ja sen markkinoinnista työmarkkinoilla. Tulkitsen tällaisen ajattelun liittyvän laajemmin yhteiskunnalliseen aktiivisuutta ja aktiivointia korostavaan paradigmaattiseen muutokseen², jonka voidaan nähdä siirtäneen suomalaista työllisyydenhoitoa kohti työhön tähtäävää aktiivointia (Niemi 2018, 57–59). Se painottaa ajatusta yksilön itsekehittämisestä ja aktiivisuudesta suhteessa työmarkkinoihin ja sen apuvälineinä ovat erilaiset työvoimapolitiittiset toimenpiteet, joiden käyttöä kulloisetkin poliittiset linjaukset painottavat eri tavoin. Esimerkiksi vuoden 2022 toukokuussa voimaan astuneessa työvoimapalvelumallissa huomio kiinnittyy työnhaun tukemiseen sen alkuvaiheessa ja asiakkaiden siirtämiseen palvelutarvetta vastaaviin palveluihin mahdollisimman tehokkaasti³.

Työttömien arkielämän erilaisten tilanteiden huomioimisen haasteet työvoimapolitiittisten toimenpiteiden toteuttamisessa kertoo mielestäni tiukkoihin kategorioihin pohjautuvan sääntelyn kankeudesta (ks. Koistinen 2014, 166). Työttömyyden tilastointitapojen runsaus ja toisaalta näiden puutteellisuus yksilötasolla kertovat työttömyyden käsitteen hankaluudesta ja tilannesidonnaisuudesta (esim. Koistinen 2014, 166). Erilaiset ikä- ja muut rajat ylittävät opiskelumahdollisuudet sekä työsuhteiden katkoksellisuus ja monimuotoistuminen (esimerkiksi osa-aikatyö, osuuskuntatyö, vapaaehtoistyö jne.) tekevät työssäolon ja työttömyyden määrittelystä vaikeaa. Näistä syistä johtuen väitöskirjassani ei olekaan mielekästä puhua vain työttömistä korkeakoulutetuista, vaan laajemmin työmarkkinamarginaalissa olevista korkeakoulutetuista. Työmarkkinamarginaalilla tarkoitan tutkimuksessani aluetta työn ja työttömyyden dikotomian välimaastossa. Käytän termiä tutkimukseni kontekstin mukaisesti koetun tilanteen kuvaamisessa. Työmarkkinamarginaali kokemuksellisena sisältää niin sanotun pätkätyöarjen eli prekaarin arjen ohella työttömyyden arjen (vrt. Pöyriä, Ojala & Nätti 2021, 1).

Työmarkkinamarginaalissa tapahtuu sisäistä liikettä työn ja työttömyyden välillä. Tämän lisäksi työvoiman ulkopuolelta tapahtuu siirtymiä työmarkkinamarginaaliin, jos yksilön suhteesta työmarkkinoihin keskustellaan työmarkkinastatusten kohdalla. Työmarkkinastatusten muutokset jättävät auki sen, mitä yksilön arjessa tapahtuu näissä siirtymissä. Ne kuitenkin rakentavat elettyjen paikkojenkin kokemusta vaikuttamalla siihen, missä, milloin ja miten yksilö liikkuu ja voi liikkua arjessaan työmarkkinastatusten ja tulojen asettamissa reunaehdoissa. (Massey 1994, 150; Cresswell 2006, 169). Prekaari arki, jossa työssä olon ja työttömyyden elämäntilanteet

² Aktiivointipolitiikasta hyvinvointivaltion paradigman muutoksena, ks. Julkunen 2013a.

³ Toukokuussa 2022 astui voimaan työllisyydenhoidossa niin sanottu pohjoismainen työvoimapalvelumalli (<https://tem.fi/pohjoismainen-tyovoimapalvelumalli>).

vaihtelevat, voi olla hyvinkin uuvuttavaa. Näin on etenkin silloin, kun tilanne ei ole oma valinta ja tuottaa yksilölle kielteisiä kokemuksia itsestä ja elämästä yleensä. (Pöyriä, Ojala & Nätti 2021, 3–5; ks. Kalleberg 2018.) Kuitenkin osa työttömistä tai jopa työvoiman ulkopuolella olevista, on aktiivisia, kykeneviä ja sopivan tilaisuuden tullen halukkaita siirtymään työhön. Tällaisessa tilanteessa ihminen on työvoiman marginaalissa. (Lukkarinen 2019.) Esimerkiksi kotona oleva pienten koululaisten vanhempi voi taloudellisen tilanteen mahdollistamana olla statukseltaan työvoiman ulkopuolella, mutta valmis ottamaan vastaan osa-aikatyötä.

Jos työvoiman marginaali on työttömyyden ja työvoiman ulkopuolella olemisen välissä, työmarkkinamarginaali taas löytyy työttömyyden ja työssä olon välistä (*työvoiman marginaalista* ks. Lukkarinen 2019). Työmarkkinamarginaalissa olevat korkeakoulutetut tekevät osa-aika- tai keikkatöitä, osallistuvat työllistymistä edistäviin palveluihin tai työvoimakoulutuksiin, tai ovat työttömiä, mutta suunnittelemassa (työ)tulevaisuutta ehkä uudessa ammatissa tai yrittäjänä. Kansainvälisissä tutkimuksissa työmarkkinamarginaali näyttäytyy yleisesti ottaen joustavien työsopimusten, pienempien palkkojen sekä työn jatkumisen epävarmuuden kenttänä (ks. Arellano 2005; Sala & Silva 2009).

Beck (1995; 1998; ks. Julkunen 2000, 220; 2013b, 205–206) puhuikin alapolitiikasta, jossa yksilöiden vaikutusmahdollisuudet suhteessa rakenteisiin korostuvat, ja jossa maailmaa muokataan niin sanotusti alhaalta ylöspäin. Vielä 20 vuotta sitten palkkatyölle annettiin suuri symbolinen arvo, vaikka jatkuva yksilöllistymiskehitys sekä yksilöiden kehittyneet mahdollisuudet korkean teknologian käyttöön itsensä esittämisessä viittasivat jo tuolloin itsensä toteuttamisen korostumiseen (ks. Julkunen 2000, 223; Koivunen 2016, 271). Mutta, kun esimerkiksi vuoden 2022 aikana, kun työn sisällön, toteuttamisen ja palkkauksen vuoksi kriisiytyneen sosiaali- ja terveystalouden työmarkkinaneuvotteluja on käyty, ja noin neljännes hoitoalalle kouluttautuneista tekee muuta työtä, voidaan havaita, että ihmisillä on nykyään aiempaa useampia vaihtoehtoja ja tapoja sekä uskallusta taata itselleen riittävä taloudellinen turvallisuus mahdollistaakseen itsensä toteuttamisen.

Kun työelämä ja työmarkkinat muuttuvat, muuttuu luonnollisesti tämän tutkimuksen tarkastelun kohde, korkeakoulutetun eletty arki työmarkkinamarginaalissa. Arjen sujuvuus sekä tyytyväisyys elämään yksilötasolla saattavat suurten otantojen tutkimuksissa näkyä työmarkkinamarginaalissa olevilla muuta väestöä alhaisempina. Esimerkiksi *Quality of life in Europe 2016* -raportissa (Eurofound 2017, 26) elämäntyytyväisyyttä vähentäviksi tekijöiksi nimettiin yleisesti ottaen heikko terveyden tila, alhaiset tulot, alhainen koulutustaso, työttömyys sekä yksinhuoltajuus (ks. myös Raijas 2008, 6). Etenkin nuorten kohdalla tärkeänä yksittäisenä elämään tyytyväisyyttä

vahvistavana asiana raportin mukaan on korkeampi koulutus (Eurofound 2017, 16). Jani Vuolteenaho (2001, 192) mainitsee oululaistyöttömien arkea käsittelevässä väitöskirjassaan, että suomalaisessa yhteiskunnassa sosiaaliturvamekanismit mahdollistavat työttömien osallistumisen samoille kulutusmarkkinoille kuin työssä käyvät. Kulutuskäyttäytymistä arjessa määrittelevät ihmisen omat liikkumisen ajat kulutuspaikoissa sekä näiden paikkojen aukioloajat. Kuluttamisen taito vaikuttaa ajankohtien lisäksi näiden paikkojen käyttöön. Toimeentulon ja varallisuuden suuruus ei siis ole arjen sujuvuuden sekä tyydyttävän elämäntilanteen edellytys. Enemmän niihin vaikuttavat kokemus oman toimeentulon riittävydestä ja jatkuvuudesta sekä omanarvontunnon säilyttämiseen liittyvä tunne siitä, että kykenee vaikuttamaan omiin asioihinsa (Vuolteenaho 2010, 74; ks. Vuolteenaho 2001).

Työttömyys kokopäiväisenä tai osittaisena luonnehtii työmarkkinamarginaalia ja se nähdään usein yhteiskunnallisten vaikutusten kautta. Etenkin työttömyyden taloudelliset seuraukset ovat työttömyyslukujen kasvaessa julkisen keskustelun ytimessä. Taloudellisena ongelmana työttömyys merkitseekin työpanoksen hukkaamista ja lisäksi se heikentää kulutuskysyntää sekä lisää sosiaaliturvamenoja (Koistinen 2014, 159). Työttömyydellä on kuitenkin yksilöllisiä, arjen kokemiseen liittyviä vaikutuksia. Työmarkkinamarginaalissa elämistä pidetään siis haasteellisena tilana tai ongelmana yhteiskunnalle ja yksilöille. Heikki Ervastin (2004, 33) näkemyksen mukaan työttömien yleisimpänä ongelmana ovat taloudelliset vaikeudet, jotka heikentävät työttömien hyvinvointia. Toisaalta hyvinvointi on kiinni monista muista arkisista tekijöistä. Esimerkiksi sosiaalisten suhteiden, arvojen onnistuneen muutoksen (työkeskeisistä muihin) sekä työsitoutuneisuuden voimakkuuden vaikutus hyvinvointiin on ilmeinen (Ervasti 2004, 33; Ervasti & Venetoklis 2010).

Toisaalta voidaan kysyä, eivätkö nämä samat arjen osa-alueet vaikuta kaikkien ihmisten hyvinvointiin. Matthew Cole (2007, 1135) huomauttaakin Jahodan ym. (1931/1971) Marienthal -tutkimusta analysoidessaan, että palkkatyö näyttäytyy edelleen normaalina ja oletusarvoisena yksilön elämäntilanteena. Colen (2007, 1135) mukaan palkkatyön vaikutuksia tai kokemista on tutkittu vähemmän kuin työttömyyden, joka näyttäytyy tutkimuksissa usein ongelmana. Cole (2007, 1135) näkee taustalla normatiivisen oletuksen palkkatyön supra-ekonomisesta eli ylitaloudellisesta, kokonaisvaltaisesta (positiivisesta) vaikutuksesta ihmisen hyvinvointiin. Ervasti (2004, 34) väittää, että työttömyys itsessään ei ”aiheuta hyvinvoinnin laskua, vaan työttömyyden seurausvaikutukset aiheuttavat sitä”. Tämän vuoksi työttömyysaika ei kaikille ole pahoinvoinnin ja tuskan aikaa, vaan se saattaa sisältää hyvinvoinnin lisäämistä mahdollistavia elementtejä. Tällaisessa tilanteessa elävillä on kokopäivätyötä tekeviä monipuolisemmat mahdollisuudet täyttää arkensa erilaisilla toiminnoilla. Tämä johtuu

työssä tai koulutuksessa aiemmin käytetyn ajan vapautumisesta muihin, epävirallisiin tai ainakin vapaaehtoisin aktiviteetteihin (Hoikkala & Roos 2000, 21). Toisaalta työmarkkinamarginaalissa olevilla huoli taloudellisesta toimeentulosta sekä kulttuurisen ja yhteiskunnallisen toimintakyvyn säilyttäminen ovat kuitenkin konkreettisia haasteita. Toimeentulon ja yhteiskunnallisen toimintakyvyn kysymykset asettavat reunaehdot yksilöllistä elämäntyyliä korostavalle elämänpolitiikalle työmarkkinamarginaalissa (ks. Hoikkala & Roos 2000, 21–22; myös Roos & Hoikkala 1998).

Yhteiskunnallinen ja yksilöllinen elämä kohtaavat työmarkkinamarginaalissa tavalla, joka paljastaa yksilön arjen rakenteet ja muodot. Arjen paikat, päivänkulkku sekä sosiaaliset verkostot eivät rakennukaan kokopäiväisen opiskelun tai työn kautta. Näiden sijaan omaehtoisuus toiminnan ja elämäntavan rakentamisen voimana korostuu työmarkkinamarginaalissa elletessä. Lähestyn väitöskirjassani korkeakoulutettujen työttömyyttä ja työmarkkinoiden reunalla oloa kokevan ihmisen sekä hänen arkensa paikkojen merkityssuhteena. Keskityn työmarkkinamarginaalissa olevien korkeakoulutettujen käsityksiin omasta elämäntilanteestaan sekä sen muotoutumiseen suomalaisen yhteiskunnan arjessa.

Väitöskirjani aineisto koostuu haastateltavien arjestaan esittämien piirteiden, päivänkulun ja ihmissuhteiden kokonaisuudesta. Tähän perustan näkemykseni aineistosta kertomuksina, joista arki rakentuu. Kertomus on eletyn tai kuvitellun kokemuksen jäsenitys. Haastateltavien tuottama aineistokokonaisuus ei rakennu yhdeksi yksilölliseksi kertomukseksi, vaan siitä syntyy erilaisten arjen elämisen ja muotoutumisten mahdollisuuksien repertuaari.

Väitöskirjani teoriaosiossa keskeisiksi käsitteiksi nostan paikan, ajan ja toiminnan kautta muotoutuvan eletyn ja koetun arjen elämänpiirin. Paikan käsitän merkitykselliseksi sijainniksi. Paikan merkitys muodostuu jossakin sijainnissa tapahtuvasta toiminnasta sekä siihen liitetyistä merkityksistä. Sijainti ei ole näkökulmassani erillinen paikan merkityksellisyydestä, mutta paikka voi olla olemassa ilman maanpinnalla olevaa fyysistä pistettäkin. Paikkatunne on keskeinen osa paikan merkityksen muodostumista. Se kuvaa käsitystä paikasta ja sen perustana ovat mieli- ja muistikuvat, kertomukset paikasta sekä omat kokemukset paikassa (Kuusisto-Arponen 2008a, 171). Positiivisessa mielessä paikkatunne vahvistaa ihmisen ja paikan yhteenkuuluvuutta. Sosiaaliset suhteet sekä liike, tarkemmin sanottuna toiminta, ovat keskeisiä paikkatunteen rakentumisessa. Kielteisten tunteiden sävyttämät kokemukset paikassa heikentävät kiinnittymistä ja saavat aikaan ”hylkimisreaktion”, joka näyttäytyy paikan välttelynä tai jopa sen aktiivisena unohtamisena.

Jäsennän arjen elettyinä ja koettuna päivänkulkuna, joka rakentuu ajassa ja tilallisesti. Siihen liittyvät rutiinit eli toiminta, joka toistuu ja jonka toistuvuus ja

merkityksellisyys riittää tekemään siitä koetun ja täten arjen kertomuksen elementin. Arki muotoutuu välittömässä yhteydessä ympäristöön ja siksi siihen liittyvät kiinteästi sen tapahtumisen ja rakentumisen konkreettiset paikat. Väitöskirjassani paikan, arjen ja kohtaamisen yhteys on keskiössä. Arki tapahtuu aina jossakin, eikä tuota tapahtumista voi erottaa kontekstistaan. Myös kohtaamiset arjessa liittyvät paikkojen kokemiseen ja muodostumiseen, joten kohtaamisen erottaminen yksiselitteisesti paikasta ja arjesta tekisi siitä teorian osalta pelkän abstraktin mallin.

Arjen keskeisinä piirteinä pidän toistuvuutta, jatkuvuutta sekä koettua välittömyyttä. Ne ovat välineitä, joiden varassa arki rakentuu päiväkuluksi. Toistuvuus viittaa toistuviin toimintoihin ja merkityksiin, joiden kautta arki saa muotonsa. Jatkuvuus tarkoittaa toimintojen ja paikkojen yhteenliittymistä erilaisten siirtymien kautta. Nämä siirtymät ovat kokemuksellisia päiväkulun rakentumisen elementtejä, jotka liittävät kerronnallisesti yhteen arjen osa-alueita ja vaiheita. Arjen elämisen kautta fyysinen maailma ja merkitysten ulottuvuudet muodostuvat muistimme kerroksiksi, joiden varassa käsityksemme itsestämme ja ympäröivästä maailmasta rakentuvat. Menneen ja tulevan kohtauspaikassa on kokeva ihminen, joka on oman arjen elämänpiirinsä keskus.

1.2 Tutkimuskysymykset

Väitöskirjani asettuu erityisesti ihmismaantieteen tutkimuskentän keskusteluun arjen koetusta tilallisuudesta sekä yhteiskuntatieteelliseen keskusteluun työttömyydestä ja työmarkkinamarginaalista. Tarkoitukseni onkin ollut kerronnallis-etnografisen tutkimuksen hengessä rakentaa aineistoani käyttäen kuva arjesta, jota työmarkkinamarginaalissa olevat korkeakoulutetut elävät. Tarkasteluni kohteena on korkeakoulutettujen työmarkkinamarginaalissa olevien arjen rakentuminen paikkojen, päiväkulun ja kohtaamisten kautta. Väitöskirjassani kysyn:

1. Miten työmarkkinamarginaalissa olevien korkeakoulutettujen arki ilmenee heidän kertomuksissaan paikoista ja elämänpiiristä?
2. Millaisissa päiväkuluissa korkeakoulutettujen työmarkkinamarginaalissa koettu arki muodostuu?
3. Miten kohtaamiset rakentavat työmarkkinamarginaalissa olevien korkeakoulutettujen arkea?

Työttömyys ja työn epävarmuus vaikuttavat kokonaisvaltaisesti ihmisen arkeen. Esi-merkiksi taloudellisen toimeentulon taso ja rakenne muuttuvat vaikuttaen päivittäisiin hankintoihin. Lisäksi työttömyys vaikuttaa arkielämän ajan- ja tilankäyttöön, tunteisiin sekä sosiaalisiin suhteisiin. (ks. esim. Lampard 1994; Kortteinen & Tuomikoski 1998; Hänninen 1999; Raijas 2008; Vastamäki 2009.) Näillä toisiinsa kytkeytyvillä alueilla työmarkkinamarginaalissa olevat korkeakoulutetut kohtaavat suurimmat haasteensa. Korkeakoulusta vastavalmistuneet ovat perinteisesti usein työelämässä tai työllistyvät valmistumista seuraavan puolen vuoden aikana (ks. Tuominen 2013, 35–36). Muun muassa korkeampi opintojen päättämiskä, useita vuosia kestävä koulutus, tutkintosisältöjen heterogeenisyys sekä matala työttömyysaste suhteessa muihin koulutusasteisiin ovat pitkään olleet korkeakoulutuksen erityispiirteitä (Laukkanen 2011).

2010-luvulla korkeakoulutettujen työttömyyden pitkittyminen sekä korkeakoulusta työhön siirtymisen vaikeutuminen on kuitenkin yleistynyt. Käynnistellessäni väitöstutkimustani ja tarkentaessani sen kohdetta korkeakoulutettuihin, korkeakoulutettujen työttömien määrä oli alkanut kasvaa. Samalla heidän työllistymiseensä liittyviin erityistarpeisiin työvoimapalveluissa ryhdyttiin kiinnittämään huomiota (esim. Tuominen 2013). Näistä keskusteltiin mediassa sekä tutkimuksessa suhteellisen laajasti. Tämän vuoksi tarkensin kohderyhmääni työmarkkinamarginaalissa oleviin korkeakoulutettuihin.

Vaikka työttömyys arjen eri puoliin vaikuttavana elämäntilanteena onkin koulutusasteet ylittävä, sen subjektiiviseen kokemiseen vaikuttavat erilaiset arjen seikat, kuten taloudellinen tilanne, sosiaaliset suhteet, harrastukset, yksilölliset persoonallisuuden piirteet sekä yksilön työ- ja koulutustausta eli se, miten työttömyysjakso vaikuttaa paluuseen oman alan työmarkkinoille. Lisäksi tutkimusaiheeni kannalta kiinnostavaa oli myös se, miten tyytyväisyys elämään näkyi korkeakoulutettujen arjessa. *Quality of life in Europe 2016* -raportin mukaanhan elämäntyytyväisyyden korkeampaa tasoa indikoi korkeampi koulutus (Eurofound 2017, 16).

Työttömyys nähdään usein yksilöllisenä tai yhteiskunnallisena ongelmana. Se on jotain, mikä pitää poistaa. Yksilöllisenä ongelmana se esitetään usein negatiivisena elämäntilanteena tai elämän epäonnistumisena (esim. Pietiläinen 2005, 16). Joka tapauksessa työttömyys on elämäntilanne, jolla on yksilöllisiä ja sosiaalisia seurauksia arjen elämään ja hyvinvointiin (Triandis 2000, 21). Korkeakoulutettujen korkeiden tulevaisuuden odotusten vuoksi erityisesti negatiiviset kokemukset arjessa ja näihin liittyvät tunteet voivat johtaa hyvinvoinnin heikkenemiseen, syrjäytymiseen tai mielenterveysongelmiin työttömyyden kohdatessa (mm. Pietiläinen 2005; ks. Vastamäki 2009; Lähteenmaa 2010). Erilaiset elämäntilanteet ja -historiat tekevät työttömyyden

kokemisesta yksilöllisen. Näin on siitä huolimatta, että työttömien korkeakoulutettujen kertomukset rakentuvat samankaltaisten työttömyyteen ja arkeen liittyvien käsitusten, ajallisten jäsennysten ja kokemuksien kerrontatapojen kautta.

Suomalaisen maantieteen kentässä työttömyyttä tai työn epävarmuuteen liittyvää työmarkkinamarginaalia on tutkittu vähän (ks. Vuolteenaho 2001; 2010). Väitöskirjassaan Vuolteenaho (2001) keskittyi nimenomaan kaupunkityöttömyyden arkeen kulttuurisen muutoksen kontekstissa. Hänen tutkimustaan ohjaa Peter Jacksonin koulutuksen kulttuurimaantieteellinen suuntaus ja siihen liittyvä maantieteen kulttuurin käänne 1990-luvulla sekä toisaalta 1990-luvun lamanjälkeinen palkkatyöyhteiskunnan 2000-luvun puolella edelleen jatkuvan murroksen problematiikka. Sosiaalinen tila, etenkin urbaanitila, jossa näkyy kuluttajuus sekä lefebvreläinen tilan jäsentäminen on keskeisessä asemassa Vuolteenahon väitöskirjassa. Tarkastelussaan Vuolteenaho (2001, 3) seuraa kahta linjaa: yhtäältä asumalähiön käyttöä ja stereotypioita, kulutuksen tiloja sekä kotia, ja toisaalta kulttuurisen muutoksen näkymistä katukuvassa ja mainonnan mielikuvissa. Omassa tutkimuksessani koen tarkentavani tätä kuvaa enemmän 2010-2020 -lukujen prekaariuden aikaan keskustelemalla työmarkkinamarginaalista muuttuneen työn ja työttömyyden välisen dynamiikan osalta. Lisäksi näkökulmani kiinnittyy yksilölliseen arjen elämiseen ja sen rakentumiseen intersubjektiivisena kokemuksena.

Tutkimuksessani on siis kysymys aikalaisdiagnoosista, jossa aineiston muodostavat kertomukset 2010-luvulla voimakkaasti etenevän yhteiskunnallisen, koulutuspoliittisen ja työn murroksen keskellä eletystä korkeakoulutettujen arjesta työmarkkinamarginaalissa. Yksilölliset ja eriytyneet toiminnan suunnat, niiden kanssa usein ristiriidassa olevat toimeentulon ja sosiaalisten suhteiden paineet sekä työn epävarmuus luonnehtivat tilannetta, jossa yhä levenevässä työmarkkinamarginaalissa eletään. Samoin teknologinen kehitys sekä erilaisten taitojen omaksumiseen tarvittavan materiaalin saatavilla olo on vaikuttanut siihen, että toiminnan näkökulmasta työn ja harastuksen välille on yhä vaikeampi vetää rajaa, eikä koulutus itsessään ole tae siitä, että hallitsisi parhaiten jonkin työvälineistön tai että pääsisi sisään työelämään. Arki työmarkkinamarginaalissa ja työssä eivät korkeakoulutusta vaativissa tehtävissä aina eroa radikaalisti.

Ennen tutkimukseni käsitteellisten keskustelujen avaamista on tarpeellista esitellä seuraavassa luvussa tutkimukseen osallistuneet korkeakoulutetut sekä ne menetelmät, joilla keräsin aineiston. Aineistonkeruun vaiheet (kerronnallinen teemahaastattelu, paikkatunnekartat ja liikkuva valokuvaushaastattelu) liittyvät väitöskirjassani aiheen käsitteellisen jäsentämisen tapaan. Ne perustelevat paikan, päivänkulun ja kohtaamisen teemojen käsittelyn tutkimuksessani. Katson, että tutkimukseni

metodologian ja menetelmien käytön hahmottaminen auttaa ymmärtämään teoriaan liittyviä valintojani.

2 TUTKIMUKSEN KOHDERYHMÄ, METODOLOGIA JA AINEISTONKERUU

2.1 Tutkimukseen osallistuneet ja aineistoon viittaaminen

Tutkimuksen aineistonkeruu alkoi tammikuussa 2012. Viimeiset haastattelut tein vuoden 2013 tammikuussa. Kohderyhmän muodostivat työttöminä työnhakijoina olevat tai työttömäksi itsensä kokevat, mutta satunnaisesti töitä tekevät tai työvoimapaalveluissa asiakkaana olevat, korkeakoulutetut. Käytin haastateltavien tavoittamisessa apuna omia Facebook-kontaktejani. Lähetin tutkimuskutsun saatetekstillä kontakteistani valitsemilleni korkeakoulutetuille ja sellaisille henkilöille, joilla ajattelin olevan kohderyhmään kuuluvia kontakteja. Pyysin heitä välittämään tietoa eteenpäin. Lisäksi pidin kutsua omalla Facebook-seinälläni noin puolen vuoden ajan nostoen sen aika ajoin esille. Toisena haastateltavien hankinnan kanavana toimi Pirkanmaan TE-toimisto, jonka avustamana saavutin neljä haastateltavaa.

Haastateltavia oli yhteensä kaksitoista ja he asuivat eri puolella Suomea: Etelä-Savossa, Kanta-Hämeessä, Lapissa, Pirkanmaalla, Pohjois-Pohjanmaalla ja Uudellamaalla. Haastateltavien ikäjakauma oli haastatteluhetkellä 28–56 vuotta. Koska kyse on henkilökohtaisen arjen elämisestä, toivoin jo tutkimuskutsussa haastateltavaa itse valitsemaan jonkin hänelle sopivan paikan ensimmäisen haastattelun toteuttamiseksi. Paikkoina toimivat kodit, ravintolat, kahvilat, kirjastotilat sekä vapaa-ajan toimintaan ja harrastuksiin liittyvät tilat.

Osa haastateltavista kuului erilaisten työvoimakoulutusten tai työelämävalmennusten piiriin haastattelun ajankohtana. Kaikki eivät olleet ilmoittautuneet työnhakijoiksi TE-toimistoon. Muutenkin haastateltavien työ- ja työttömyys- sekä koulutushistoriat vaihtelivat suuresti. Haastateltavien koulutustausta vaihteli ammattikorkeakoulun alemmasta korkeakoulututkinnosta yliopistossa suoritettuun lisensiaatin tutkintoon. Myös koulutusalojen osalta aineisto oli kirjava. Aloista olivat edustettuina tekninen ja luonnontieteellinen ala, sosiaaliala, kasvatustieteellinen, humanistinen sekä hallintotieteellinen ala.

Työttömyys- ja työkaksot vaihtelivat haastateltavasta toiseen huomattavasti. Toisilla työhistoriaa oli kymmenien vuosien ajalta, kun taas toiset olivat jääneet suoraan työttömiksi valmistumisensa jälkeen. Osan työhistoria koostui pitkälti määräaikaista

projektitöistä tai sijaisuuksista esimerkiksi opettajana. Toisilla oli pitkä, yhden tai kaksi työnantajaa kattava työhistoria. Lyhin haastattelun tekoaikaan käynnissä ollut työttömyysjakso oli kymmenen päivää, pisin reilut kolme vuotta.

Viitatessani aineistoon käytän haastateltavista ja aineistosta koodia, esimerkiksi N29, p. M viittaa mieheen, N naiseen. Olen halunnut säilyttää sukupuolen aineistolainauksissa, koska esimerkiksi eräiden haastateltavien kohdalla äitiyden ja työttömyyden yhteys on ilmeinen. Lisäksi sukupuoli tulee esiin aineistossa puhuttaessa paikkojen tai reittien kokemisesta eri vuorokaudenaikoina. Koodissa oleva luku viittaa haastateltavan ikään haastatteluhetkellä, samanikäisten osalta erotan haastateltavat pienillä aakkosilla (a, b, ...). Pilkun jälkeinen kirjain taas viittaa haastatteluosioon: t=kerronnallinen teemahaastattelu, p=piirroskarttahaastattelu, l=liikkuva valokuvaus-haastattelu. Kartoista olen häivyttänyt tai muuttanut tunnistettavien maamerkkien ja henkilöiden nimet. Haastattelusitaateissa olen toiminut tunnistetietojen kohdalla samoin.

2.2 Tutkimuksen metodologia ja aineistonkeruumenetelmät

2.2.1 Kerronnallinen teemahaastattelu

Jotenki tosi vaikee, tosi vaikee, tota, sitä.. Ku se on niin... on ite niin sisässä siinä, et... Miten kuvailee sitä? Ku se on niin tuttua kauraa.

N42a, t

Kysymykset pyörii jatkuvasti tämän säännöllisten rutiinien (naurabtaa) ympärillä. Ehkä luonteeltani koen olevani hyvin sopentuvainen sillä tavalla, että jopa säännölliset rutiinit – en nyt ehkä sano, että ne abdistavat-- että ei ole ainakaan tällaisten säännöllisten rutiinien orja.

M49, t

Haastattelukokonaisuus koostui kolmesta haastatteluvaiheesta ja -tavasta. Haastatte- luissa kuvaukset arjesta muodostuivat ympäristön ja haastatteluvälineistön mukai- sesti. Kaikkien kolmen vaiheen haastattelut äänitettiin haastateltavien luvalla. Haas- tateltavien kuvaukset lähtivät liikkeelle jostakin toiminnosta, paikasta tai ajankoh- dasta. Ensimmäinen haastatteluvaihe oli teemahaastattelun tyyppinen, arjen sisältöä

ja rakennetta hahmotteleva haastattelu, jossa keskityttiin siihen, mitä arki oli ennen työttömyyttä, mitä se on nyt työttömyyden aikana ja millaisena haastateltava on kokenut tämän muutoksen. Haastattelukokonaisuuden ensimmäistä vaihetta nimitän kerronnalliseksi teemahaastatteluksi (Liite 1). Kerronnallisessa haastattelussa haastateltava kertoo usein arkielämästään ja sen tapahtumista laajemmin kuin yleensä, koska vain harvoin pidemmälle kertomukselle on paikkaa arkisessa keskustelussa (ks. esim. Saastamoinen 1999). Kerrontatilanne ja -konteksti kuitenkin synnyttävät tietynlaiset reunaehdot haastateltavan kertoman tarinan muotoutumiselle. Haastateltavan tarina rakentuukin kerrontatilanteen jälkeen tutkijan käsittelyssä tuotetuksi kertomukseksi. Tutkimushaastattelussa kertomusta rakentamassa ovat sekä haastateltava että haastattelija (esim. Gubrium & Holstein 2002, 15). Tarinalla tarkoitetaan kertomuksen tapahtumakulkua, sen merkitysrakennetta, kun taas kertomus tarvitsee aina itselleen median, esittämisen tavan sekä järjestyksen, jotka voivat samaa tarinaa toistettaessa vaihdella (Hänninen 2010, 161). Esimerkiksi haastateltajan pienet tahattomatkin hyväksynnäksi tai torjunnaksi tulkitut eleet vaikuttavat kertomuksen jatkuvuuteen ja laatuun (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 197; ks. myös Rapley 2001, 305–306). Haastattelija siis ohjaa osaltaan haastateltavan kerrontaa, ja haastateltavan kerronta ohjaa haastateltajan kysymyksiä. Haastattelussa, jossa haastateltava avaa elämänsä ja kokemuksiaan, haastateltava saattaa pitäytyä aluksi keskustelussa yleisen kuvaamisen tasolla. Tällöin kerronta lähenee päivänkulun ulkoista kuvaamista eli sen kertomista, mitä haastateltava tekee arjessaan ja milloin. Tässä tilanteessa turvaututaan usein työmarkkinamarginaalista puhuttaessa työttömyyden ja normaaliksi katsotun arjen mallitarinoihin (*mallitarinoista* ks. Hänninen 1999).

Kerronnallisuus on elämän ymmärrettäväksi tekemisen tapa, jossa kertomus on väline jäsentää menneisyyden tapahtumia (Hänninen 1999, 107). Tällöin kysymys on yhdestä tavasta käsittää sisäinen tarina (*sisäinen tarina*, ks. Hänninen 1999). Sisäinen tarina on kertomus, jossa menneisyyden muistaminen, kokemuksemme ja itse itsellemme kertoma kertomus yhdistyvät (Hyvärinen 2004, 305–306; ks. Glover 1988). Vilma Hännisen (1999, 107) näkemyksen mukaan sisäisellä tarinalla suunnataan omaa elämää kohti tulevaisuutta. Elämän ja kertomuksen kiinteää suhdetta edustavan näkemyksen mukaan kertomuksen rakenne ja sisältö ovat eletystä elämästä ammenttuja (MacIntyre 1981, 212). Analyttisesti voidaankin sanoa näin, mutta kuten Matti Hyvärinen (2004, 306–307; ks. Rimmon-Kenan 2002, 11) toteaa, ”kertomuksen elämisen metaforalla voidaan parhaiten viitata siihen, miten kertomuksen mallit suuntaavat elämää ja sen ratkaisuja.” Toisaalta voidaan ajatella, että elämässä toteutetut valinnat ja ratkaisut vahvistavat erilaisia kertomuksen malleja. Tämä kertomuksen ja elämän välinen vuorovaikutus liittyy myös niihin merkityksiin, joita arjen

ympäristöön ja toimintaan heijastetaan. Kertomusten ja käytäntöjen yhteen kietoutumisen kautta rakentuvat yksilölliset ja yhteisölliset identiteetit (Agnew 2002, 124).

Kerronnallisessa teemahaastattelussa keskusteltiin samoista teemoista kaikkien haastateltavien kanssa. Vaikka kutsunkin vaihetta kerronnalliseksi teemahaastatteluksi, se sisälsi myös jaksoja, joissa ei ollut kaikkia kertomuksen keskeisiä piirteitä läsnä. Usein kyse oli asioiden tai tapahtumien raportoinnista tai argumenteista, jotka olivat enemmän reunahuomautuksia kertomuksessa. Kertomuksen keskeisiä piirteitä taas ovat muun muassa jatkuva juoni, erityiset hahmot ja yksityiskohdat (Riessman 2008, 5–6). Elämässä ei ole jatkuvaa juonta, mutta elämästä kerrottaessa siihen liitetään merkitys ja näin se saa jälkikäteen juonen kerrontatilanteissaan. Samassa kertomuksessa voi siis esiintyä useita juonia kerrontatilanteesta johtuen. Tämän tutkimuksen osalta samoista asioista saatettiin keskustella eri aineistonkeruuvaiheissa, mutta näkökulma valikoi ainekset kertomistilanteen mukaan.

Kertomuksen keskeisiin piirteisiin voidaan lisätä vielä Monika Fludernikin (2002, 9–10) näkemys kokemuksellisuudesta kertomusta määrittävänä tekijänä. Kokemuksellisuus liittyy taas muutokseen tai prosessiin, kuten työttömäksi jäämiseen tai vain tunnistettaviin siirtymiin arjessa. Kokemus on elämisen kautta jälkeenpäin tilanteista rakentuva elämäntapahtuman merkitys yksilölle tai yhteisölle. Tällainen eletyn elämän kokemusten kausaalinen jäsennys on kuitenkin vain analyttinen, koska ihminen aistii, havaitsee ja tulkitsee elämäntilannettaan jatkuvasti. Kokemus edeltää kertomusta, joka taas ammentaa henkilökohtaisista tai/ja yhteisistä kokemuksista (ks. MacIntyre 1981, 212). Näiden kokemusten kautta määrittyy tapamme merkityksellistää ympäristöämme ja elämäämme sekä tulkita havaintojamme.

Kokemuksen merkityksellisyys ei aina ilmene kerronnallisesti. Esimerkiksi arkipäivän aikataulun muistelu on vahvasti yksilölliseen kokemukseen sidottu, mutta sen ilmaiseminen haastattelutilanteessa oli pikemminkin raportointia kuin kerrontaa. Ero ei ole siis käytännössä niin selvä kertomuksen ja jonkin muun diskurssimuodon välillä. Aikataulun raportointi on haastatteluissa osa arjen kokonaisuutta, kerrottua elämänpiiriä. Muita diskurssin muotoja ovat Catherine Kohler Riessmanin (2008, 5–6) mukaan ajankuvaukset eli kronikat, raportit, argumentit sekä kysymysten ja vastauksen vaihtaminen, ja näiden voidaan katsoa sisältävän mahdollisuuden kokonaiseen narratiiviin. Arjen raportointi muodostikin usein haastatteluissani kokonaiskertomuksen oleellisen perustan, josta keskustelu tarkentui erityisemmäksi.

Kertomus on Riessmanin (2008, 22) mukaan rakennettu mukaelma tai käsitys asiantilasta. Kertomus rakentuu yksilöllisen kokemuksen ja yhteisöllisten käsitysten, arvojen ja kerrontakäytäntöjen perustalle (Riessman 2008, 22). Haastattelussa näiden yhteisöllisten elementtien läsnäolo näkyi siinä, että kaikkea ei määritellä tai selitetä,

vaan puhe arjesta mielletään puheeksi ”normaalista”. Yksilölliset kokemukselliset puolet arjesta tulivat esiin usein vasta haastattelun edetessä ja luottamuksen lisääntyessä.

Väitöskirjani kenttätyötä tehdessäni huomasin, että arjesta kertominen koettiin joissakin tapauksissa vaikeana. Syyksi esitettiin arjen tuttuus ja ”luonnollisuus” itselle, mutta ilmeni myös, ettei omia arjen rutiineja tunnustettu kovin helposti (ks. lainaukset N42a, t ja M49, t luvun 2.2.1 alussa). Tämä vaikeus tuli esiin haastattelujen alkuvaiheessa, mutta hiljalleen haastateltavat alkoivat luottamaan kertomuksensa asianmukaisuuteen.

Kerronnallisessa teemahaastattelussa esitin haastateltaville kutsun kertoa arjestaan työttömyysaikanaan. Tarkensin sitä myöhemmin tarvittaessa muun muassa näin:

Kerrotko siitä vähän, millaisia rutiineja sulla kuuluu tän hetken elämään työttömänä ollessa?

Pelkkä väljä, arjen kuvausta hakeva kysymys ”Millaista elämäsi on työttömänä korkeakoulutettuna?” ei riittänyt useimmissa tilanteissa arkisten rutiinien kuvauksen sekä niiden kokemuksellisuuden saavuttamiseen (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 200). Edellä mainittuun tarkentavaan kysymykseen haastateltavat kuitenkin vastasivat luettelemalla tekemisiään ja menojaan. Ensimmäisen vaiheen haastatteluteemat toistuvat viitekehyksinä haastateltavan kerronnalle muissakin aineistonkeruuvaiheissa. Osittain haastateltavat itse pitäytyivät näissä teemoissa, koska ne liittyivät työttömyydessä eletyn arjen kokemiseen ja muutokseen. Osittain ne tulivat esille tarkentavissa kysymyksissäni, joilla tahdoin pitää keskusteluamme kiinni tutkimustehtävässäni.

Ensimmäisenä teemana oli haastateltavan elämäntilanne ennen nykyistä työttömyyttä tai työttömyyden aikana. Siinä pyysin haastateltavaa kertomaan yleisesti ottaen työttömyyttä edeltävän ajan elämänhistoriastaan sekä arvioimaan työttömänä elämisen eroa aiempaan. Toisena teemana oli arjen sisältö, jossa pureuduttiin syvemmälle haastateltavan nykyisiin päivittäisiin rutiineihin sekä arjessa tärkeisiin asioihin ja paikkoihin. Kolmantena teemana oli arjen suhteet, jossa haastateltava kuvasi ja jäsenteli sosiaalisia suhteitaan. Neljäntenä teemana käsitelimme kokemuksia elää työttömän korkeakoulutetun arkea. Tarkoituksena oli saada käsitys siitä, millaisissa tilanteissa työttömyys tulee esille.

Pyrin antamaan haastateltaville vapauden kertoa omalla tavallaan arjestaan, kunhan kaikki teemat tulisivat käsitellyiksi. Tämän annetun vapauden vuoksi haastattelut eivät edenneet aina siinä teemajärjestyksessä, minkä olin suunnitellut. Tässä menetelyni muistutti kertomuksia hakevan kysymyksen menetelmää. Siihen liittyy ajatus haastateltavan vapaasta kerronnasta, joka antaa hermeneuttisen kokonaishahmon kertomukselle. Tämä tarkoittaa sitä, että haastateltava jäsentää, valikoi, painottaa ja

hahmottaa kokonaisuuden omalla tavallaan ilman haastattelijan ohjaamista tai arvotavia kommentteja. (Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 196, 199.)

Käytännössä haastattelutilanteet muodostuivat haastateltavan ”suurta” yksilöllistä arjen kertomusta hakevien kysymysten jälkeen keskusteluiksi, joissa pääkysymyksiä seurasi erinäisiä tarkentavia kysymyksiä. Joissakin tilanteissa johonkin teemaan tarkennuksen vuoksi palaaminen koettiin kysymysten toistuvuutena. Kerronnallinen teemahaastattelu sisälsi arjen aikataulujen kuvausta sekä viitteitä kokemuksiin, toimintaan ja erilaisiin sosiaalisiin suhteisiin. Näissä haastatteluissa haastateltavat esittivät oman arkensa, keskeiset sosiaaliset suhteensa sekä päivänkulkunsa kuvauksen. Lisäksi keskustelimme haastateltavan suhteesta työttömien toimeentuloon ja elämiin liittyviin yhteiskunnallisiin toimijoihin.

2.2.2 Paikkatunnekartat

Mä ny varmaa lähden tästä silleen, et mä nyt jotenki laitan itteni tähän, niin ku, keskelle ja siihen ympärille sitte kaikkee.

N42a, p

Tässä menee, kaupungin läpi menee, tota niin, katu. Tosta menee sitte, tuo virta menee tuosta. Mikä sen nimi nyt onkaan? Joka tapauksessa järvi. Tuobo laitetaan tori. Nyt me ollaan tossa.

Ja tärkeitä paikkoja: ite asun tässä nyt...

M49, p

Toinen aineistonkeruuvaihe käsitti arjen piirroskartan⁴ piirtämisen sekä sen pohjalta tehdyn haastattelun. Haastateltava piirsi ensin ohjeeni mukaani kartan arjen ympäristöstään. Kutsun karttaa paikkatunnekartaksi, koska tehtävänä oli kuvata arjen paikkoihin liittyviä tunteita kartalla. Tehtävänanto oli seuraava (Liite 2):

⁴ Erilaisilla paikkatunnetta hahmottavilla karttatehtävillä on tutkimuksissa eri nimiä, kuten tunne- tai emootiokartta (emotional map, esim. Pánek, Barvíř, Koníček & Brlík 2021), affektikartta (affective map, esim. Spencer & Dixon 1983), mentaalikartta (tai miellekartta) (mental map, esim. Tuan 1975; Trell & van Hoven 2010) ja kognitiivinen piirroskartta (cognitive sketch map tai hand-drawn map, esim. Spencer & Cox 2017). Niitä toteutetaan eri tekniikoin ja lähtökohdin valmiista digitaalisista karttapohjista kynään ja valkoiseen paperiin riippuen tutkimuksen näkökulmasta ja tavoitteista. Koska tutkimuksessa paikkatunteen käsite on keskeisessä roolissa, kutsun näitä karttoja paikkatunnekartoiksi.

”Piirrä kartta, jobon kuvaat työttömyyden aikaisen arkesi keskeiset tai muuten merkitykselliset paikat ja kulkeureitit sellaisena kuin ne muistat. Nimeä paikat niillä nimillä, joita itse käytät niistä. Merkitse etenkin työttömyysaikaasi liittyvät paikat ja reitit. Merkitse karttaan piirtämiisi paikkoihin, mitä tunteita liität niihin.”

Piirroskarttaan liittyvässä haastattelussa haastateltava sai jälleen vapaasti kertoa karttaan piirtämistään asioista sekä siitä, miksi ne ovat siellä. Keskustelu kartoista eteni joko tunteista tai merkityistä paikoista puhumalla. Tunteiden merkitsemisen avuksi annoin haastateltaville listan perustunteista. Perustunteiksi valitsin vihan, pelon, onnellisuuden, inhon, ilon ja surun seuraten Juha Perttulan (2009, 115–162) artikkelia fenomenologisesta kokemuksen tulkinnasta ja tutkimuksesta. Haastattelun edetessä haastateltava sai lisätä asioita karttaan. Piirroskarttamenetelmää on käytetty jo 1960-luvulta lähtien arjen maantieteen tutkimuksessa. Menetelmää kehittänyt Kevin Lynch (1960, 141) pyysi ihmisiä piirtämään pikaisesti raakavedosmaisen kartan kaupungistaan. Mentaalikartat (*mental map*) piirroskarttoina (*sketch map*) eivät ole vain arjen reittien opastuksessa käytettävä apuväline, vaan niitä voi käyttää myös tutkittaessa sitä, millaisena ihmiset käsittävät jonkin osan todellisuuttaan. Tällöin piirroskartalla tarkoitetaan ihmisen piirtämällä tuottamaa kuvaa pyydetystä maantieteellisestä kohteesta (Lagopoulos & Boklund-Lagopoulou 1992, 277). Haastateltavani saivat kuitenkin piirtää vapaasti arjestaan kuvan, mikä vaikutti siihen, ettei karttaa tehty pelkästään maantieteellisenä, vaan myös sosiaalisten suhteiden kuvauksena. Piirroskarttojen sisältöön vaikuttaa siis ihmisen tapa ajatella arjen elämänpiiriään. Muutokset elinympäristössä, moninaiset tavat liikkua arjen ympäristössä sekä sosiaalisten suhteiden verkosto vaikuttavat siihen, mitä karttakuva arjesta sisältää.

Piirroskarttojen keruuseen liittyy ajatus haastateltavan aktiivisuudesta ja kyvystä luoda kuva kysyttävästä aiheesta. Vastaaja on kuitenkin huomattavan vapaa tuottamaan omalla luovuudellaan ja piirustustaidoillaan kuvan pyydetystä teemasta. Kun tutkitaan arjen merkityksellisiä paikkoja, aiheen kuvaaminen karttana tuottaa kuvan, joka voi olla eri kuin tutkijan ennakkokäsitys, jopa edeltäneen haastattelun jälkeen. (Trell & Van Hoven 2010, 95.)

Paikat ilmenivät haastatteluissa rutiinien, sosiaalisten suhteiden ja merkityksellisten kokemusten sijainteina. Arjen paikan materiaalisuuden toimintaa muotoilevaa vaikutusta saatetaan pitää itsestään selvänä, koska se on toistuvien toimien hitaasti muuttuva ”kenttä”. Paikan materiaallinen muoto vaikuttaa kuitenkin siihen, millaiseksi toiminta ja sosiaaliset suhteet paikassa muotoutuvat ja toisaalta sosiaalinen toiminta ja suhteet rakentavat paikan merkityksiä (Shields 1992, 31; Seamon 2007, 4 *place ballet*).

Piirroskarttoja on aiemmissa tutkimuksissa käytetty tiivistelminä ihmisten elinympäristöön liittyvistä käyttötavoista, mielipiteistä tai tiedoista. Ne tarjoavat nopeasti haltuun otettavan kuvan toisiinsa suhteessa olevista paikoista, asioista ja toiminnoista. Niistä voi havaita yksilölle tärkeiden paikkojen keskinäisen tärkeysjärjestyksen esimerkiksi sen mukaan, mikä paikka on asemoitu keskelle karttaa. (Trell & Van Hoven 2010, 95–96.) Haastateltava sijoittaa karttapiirrosta tehdessään siihen paikat, jotka luontevasti tulevat mieleen ensin, ja joilla on hänelle jostakin syystä merkitystä omassa elämäntilanteessaan. Paikkojen tärkeysjärjestys heijastaa niiden merkitystä haastateltavalle ja ohjaa tutkijan tulkintaa. Ilman karttakuvaa jotkin keskeiset paikat saattavat jäädä sanallisen ilmauksen ulkopuolelle. Esimerkiksi emotionaalisesti tiheät paikat voivat sanallisissa kuvauksissa jäädä huomiotta tai kiteytyä vain yhteen sanaan, jonka tutkija ilman kartasta saatavaa tulkinta-apua jättäisi huomiotta. Nämä paikat (kuten koti) ovat kuitenkin arjen muotoutumisen kannalta tärkeimpiä, mutta usein myös rutinoitumisen vuoksi piiloutuvia paikkoja (Karjalainen 2006, 84). Peter Gouldin ja Rodney Whiten (1992, 4–5) mukaan paikat, joista on mieleenpainuvia muistoja, kuvataan tiheämmin. Fyysiset, psyykkiset tai sosiaaliset seikat, jotka paikasta jäävät mieleen, vaikuttavat paikkatunteeseen ja tapaamme katsoa paikkaa sekä arjen ympäristöämme (mm. Tuan 1997; 2006). Paikan fyysisuus siisteydestä ilmastoon vaikuttavat yhdessä oman mielialan ja elämäntilanteen sekä vaikkapa turvallisuuden tunteen tai paikallisen kielen ja tapojen kanssa siihen, millainen käsitys paikasta lopulta muodostuu. Lisäksi yhteiskunnalliset ja taloudelliset seikat vaikuttavat paikkaan liittyviin käsityksiin.

Kuten kerronnallinen kyvykkyys, myös kartografinen kyvykkyys lukea karttoja tai ajatella kartografisesti, on ihmisillä yksilöstä toiseen vaihteleva ominaisuus (Lobben 2007, 66; den Besten 2010, 184). Kartografinen kyvykkyys vaikuttaa siihen, millaisen kartan henkilö lopulta piirtää (Huynh, Doherty & Sharpe 2010, 284). Samoin, kuten kertomukset, myös piirroskartat sisältävät sekä jaettua että yksilöllistä kokemusta, käsitystä ja tietoa. Piirroskartat perustuvat opittuun maantieteelliseen ja kartografiseen ajattelutapaan sekä henkilökohtaisiin kokemuksiin ja lähiyhteisöjen vaikutukseen yksilöön, esimerkiksi kertomuksina paikoista. Piirroskartoissa yhdistyvät kuva, tieto, uskomukset, mieltymykset, muistot, asenteet ja arvot, jotka ovat paikkatunteen rakentumisen olennaisia elementtejä. (Madaleno 2010, 123; myös Kuusisto-Arponen 2008a, 171.)

Haastateltavien piirtämät piirroskartat arkielämästä sisältävät näkyviä jälkiä kouluun ja opiskeluun liittyvästä kartografisesta sosialisatiosta ja kyvyistä (Madaleno 2010, 117–118, 123). Jotkut haastateltavat olivat tottuneet pitämään karttoina kognitiivisia karttoja, jossa erilaiset suhdeviivat yhdistävät käsitteitä ja asioita toisiinsa.

Erilaiset ihmissuhteet sekä arkielämän mielekkyyteen liittyvät paikat ja asiat tulevat esille näissä kartoissa. Lähestymistapa on ensisijaisesti sosiaalisista suhteista lähtevä ja etäisyydet olivat näissä kartoissa sosio-emotionaalisia, eivätkä vain maantieteellisiä (ks. lainaus N42a, p luvun 2.2.2 alussa).

Toisten haastateltujen piirtämä kartta taas oli opaskarttamainen ilmakeku omasta toimintaympäristöstä. Tätä yhdistää edellä kuvattuihin karttoihin kuitenkin se, että kummankin kaltaisissa kartoissa merkityksi tulevat toiminnalliset ja kokemukselliset asiat ja paikat. Piirretyissä ilmakekuvakartassa lähtökohtana on maantieteellinen arjen lähiympäristö, johon ihmissuhteet ja toiminnan paikat sijoittuvat (ks. lainaus M49, p luvun 2.2.2 alussa). Vapaasti piirretyissä arjen paikkatunnekartassa näkyvät käsitykset yksilöllisestä arjen maantieteestä, etäisyyksistä sekä suhteista ihmisten ja sosiaalisten ryhmien välillä.

Piirroskartat, kuten muutkin kartat ja kuvaukset maailmasta, tarvitsivat selityksiä omassa aineistonkeruussani. Erityisesti kartan äärellä käyty keskustelu avasi paikkojen merkitystä vastaajan näkökulmasta ja vähensi kartan merkkien väärintulkintojen mahdollisuutta. Joidenkin piirroskarttaan liittyviä haastatteluja kritisoiden mielestä keskustelu ja selvennykset peittävät itse kartan kertomuksen alleen ja jättävät huomiotta esimerkiksi kartan tuottamisen tekniikan. (Trell & Van Hoven 2010, 96.) Piirroskartta on kuitenkin haastattelu-/vuorovaikutustilanteessa rakennettu kokonaisuus, jota täydentää ja tulkitsee piirtämisen yhteydessä tehty haastattelu. Haastattelussa haastateltava syventää piirroksensa merkityksiä.

Toinen kritiikin kohde on siinä, että piirroskartat piirretään usein sisällä, joten ne ovat muisti- ja mielikuvia, eivätkä synny aidossa yhteydessä kyseessä olevaan paikkaan. Ongelma on sama kuin haastatteluissa, jotka usein toteutetaan muualla kuin kyseessä olevassa paikassa. (Trell & van Hoven 2010, 96.) Tosin tällöin saadaan juuri ne selkeimmät ja keskeisimmät merkitykset, mielikuvat ja rakenteet esille ilman stimuloivia, mutta kenties vastaajalle merkityksettömiä fyysisiä elementtejä. Lisäksi Juha Ridanpää (2017; myös Said 1978) mukailen mielikuvitus (*imagination*) on väline hahmottaa alueita tai muita maantieteellisiä kokonaisuuksia, kuten arjen elämänpiiriä, ja tuottaa esimerkiksi tilallisuutta ja erilaisia kartoja (ks. myös Ridanpää 2015, 65). Kuvittelu tavoittaa sosiaalisia ja kulttuurisia merkityksiä jokapäiväisessä elämässä ja yhtenäistää havaintoja ja koettuja tilanteita kertomukseksi yksilöstä itsestään, toisista, paikoista sekä näiden suhteista (Ridanpää 2015, 65).

Tutkimuksessani piirroskarttahaastattelut toteutuivat pöydän ääressä yleensä samassa paikassa, jossa kerronnallinen teemahaastatteluakin toteutui. Keskustelua käytiin usein samanaikaisesti piirtämisen kanssa. Haastateltavien piirtämisprosessi tapahtui siis heidän kommentoidessaan samanaikaisesti piirtämistään. Välillä keskustelu

nosti haastateltavien mieleen asioita tai paikkoja, jotka he näkivät tarpeellisiksi lisätä piirrettyyn karttakuvaan. Kartan rungon piirtämisen jälkeen haastateltavat kuvasivat pyynnöstäni, mitä kartassa on ja miten asiat liittyvät heidän arkeensa. Vielä tässäkin vaiheessa jotkut halusivat lisätä karttaan asioita, mutta toiset taas tyytyivät toteamaan ne sanallisesti. Karttatehtävä jäsensi arjen toimintoja paikkoihin. Sen kautta haastateltavien kokemusten kuvaukset sijoituivat arjen ympäristöön.

Piirroskarttahaastatteluaineistojen kautta rakentuu kuva paitsi toistuvien tai merkityksellisten toimintojen ja ihmissuhteiden paikoista tai arjessa läsnä olevista välttämättömistä tahoista tai paikoista myös tunteista, joita koetaan paikkoihin liittyviä asioita kohtaan. Aineisto kuvaa suhdetta lähiympäristöön sekä merkityksellisiin tahoihin elämässä. Kuvaukset arjesta liitetään paikkoihin ja ympäristöön. Aineistossa ajankuvaukset korostuvat paikkojen ja ihmissuhteiden kuvauksissa, mutta ne eivät ole päivänkulun kuvauksia yleisellä tasolla vaan paikassa toimimisen kestoa tai tiheyttä kuvaavia ajankuvauksia. Työmarkkinamarginaalissa elämisestä puhutaan kokemus- ja erityisesti kohtaamiskertomusten eli arjen fragmenttien kautta.

2.2.3 Liikkuva valokuvaushaastattelu

Tästä ny mennään tämmönen peruslenkki, mikä tehdään yleensä lapsen kans, talvisin kelkkaillen. Täällä vaan mennään täällä alueella. Kävellään näitä reittejä.

M37, I

Tämä on tätä. Melkein voi sanoa, että tää oli lähes päivittäinen reitti, ni.

(Tauko, autolla ajoa)

Sitte vielä tästä näin, ni tota pystyy ohittaa tuon stoppi merkin tuolta ja nopeampi muutenki.

M43, I

Haastattelukokonaisuuden viimeinen vaihe oli liikkuva valokuvaushaastattelu (ks. esim. Pyyry 2015). Siinä liikuimme haastateltavan valitsemaa reittiä pitkin hänen arkiympäristössään. Haastateltavan tehtävänä oli ottaa kuvia reitiltä tärkeiksi tai muuten kiinnostavaksi kokemistaan asioista (Liite 2). Liikkuvissa (*go-along*) haastatteluissa tarkoitus on lähestyä haastateltavan arkielämän paikkakokemusta ja siihen liittyviä merkityksiä sekä käytäntöjä (Kusenbach 2003, 463; Carpiano 2009, 264). Haastateltava tekee päätöksen siitä, millaisen osan arjen ympäristöstään hän tahtoo tutkijalle

esitellä. Liikkuvissa valokuvaushaastatteluissani reitillä kulkemisen muodot olivat erilaisia. Yhdessä liikkuvassa haastattelussa ajoimme omalla autollani haastateltavan valitsemaan haastattelupaikkaan. Kahdessa haastattelussa ajoimme haastateltavan autolla ja yhdessä liikuimme sekä jalan että autolla. Kävelyhaastattelu on siis vain yksi vaihtoehto toteuttaa haastattelu liikkumalla haastateltavan kanssa tämän arjen paikoissa (Kusenbach 2003, 464).

Kävely on siihen kykenevälle ihmiselle luonteenomainen ja reflektoimaton tapa liikkua maailmassa. Fenomenologisessa mielessä se on elämismaailman käytäntö. (Wunderlich 2008, 125.) Se ei siis vaadi tietoista asennetta esimerkiksi jalkojen liikuttamiseen, vaan tietoisuus voi keskittyä kehon ja ympärillä olevan aistimiseen (Wunderlich 2008, 125) tai toisten kanssa toimimiseen (ks. lainaus M37, 1 luvun 2.2.3 alussa). Kävely toimii käytäntönä arjen välittömän tilallisen kokemuksen rakentajana (Wunderlich 2008, 126). Kävely on yleinen, mutta ei ainoa tapa liikkua taajamissa ja kaupungeissa. Arjen kulkumuotoihin liittyvät valinnat perustuvat havaintoihin, kokemuksiin sekä välittömään, keholliseen vuorovaikutukseen paikoissa ja reiteillä (ks. Kuoppa 2016, 52). Liikkumisen tavan valinta yhdistyy arjen muihin rutiineihin ja tapoihin, kuten asiointiin kaupassa tai virastoissa (Middleton 2011, 2860, 2872).

Liikuimme haastateltavien kanssa yhdessä. Liikkumisen lomassa haastateltava otti kuvia paikoista. Vaikka pyrin olemaan vaikuttamatta kuvauskohteiden valintaan tai kuvaamisen tapaan, vaikuttaa tutkijan läsnäolo valokuvaushetkellä aina kuvaukseen. Kuitenkin tutkijan mukana olo auttaa tutkijaa ymmärtämään haastateltavan tapaa kuvata omaa arkeaan ja omia kokemuksiaan. Tutkimuksessa valokuvia pitää pyrkiä ymmärtämään suhteessa tilanteeseen, missä ne on otettu. Oletuksena ei saa Barry M. Goldsteinin (2007, 65) mielestä olla, että valokuva esittää todellisuutta. Kuvattaessa kameralla ei saada otetta todellisuudesta, vaan tuotetaan uusi havainnon kohde, valokuva (Kotkavirta 2009, 48–49). Se voi kuvata liikettä, mutta liike ei tapahdu kuvassa (Goldstein 2007, 70). Myöskään valo ja värit eivät ole valokuvissa luonnossa havaittavan kaltaisia (Goldstein 2007, 66). Valokuvaaminen toimi katseen kohteen vangitsijana. Haastateltava havaitsi jonkin kohteen arjen reitillään, sitten pysähdyimme ja hän otti kuvan. Pysähtyminen ja kohteen tulkinta, vaikkapa kaupaksi, rajasi myös kuvan oton jälkeisen keskusteluhetken tuohon aiheeseen sekä niihin tunteisiin, joita haastateltavassa heräsi suhteessa valokuvaamaansa paikkaan.

Haastattelujen suorittamisen aikaan vuosina 2012–2013 valokuvaaminen ei ollut jokaiselle arkipäivää. Vaikka jopa laadukas valokuvaaminen on ollut älypuhelimien kameroiden nopean kehittymisen myötä mahdollista jo vuosia (ks. Pyyry 2015, 153), haastattelujen aikaan kameran käyttö ja valokuvaus eivät olleet tuttuja jokaiselle haastateltavalle. Valokuvaamisen vieraus yleisesti tai ainakin sen toteuttaminen tutussa

ympäristössä aiheutti epävarmuutta joillekin haastateltaville erityisesti liikkeelle lähtiessämme. Epävarmuus ilmeni kuvaamiskohteen sopivuuden kysymisenä minulta. Joissakin tilanteissa kameran ominaisuuksia piti kerrata uudestaan.

Haastateltava valitsi reitin sekä kuvauskohteet itsenäisesti. Kameran haastateltavat saivat halutessaan minulta ja opastin sen käyttöön ennen liikkeelle lähtöä. Valokuvia näiltä kävelyiltä kertyi 148 kappaletta. Haastateltavilla oli erilaisia tapoja ottaa kuvia. Osa otti kohteesta vain yhden kuvan, toiset taas useampia. Kuvaamisen kohteiksi olin haastateltaville esittänyt, että he kuvaisivat reitillemme osuvat merkitykselliset paikat tai asiat. Jokaisen kuvan jälkeen pyysin kuulla selityksen, miksi kohde oli tärkeä.

Valokuvauksen tarkoituksena oli saada haastateltavat ajattelemaan arkensa paikkojen merkityksiä. Valokuvaus haastattelun yhteydessä on sosiaalinen tilanne, jossa tutkija ja haastateltava ovat molemmat läsnä. Katsoja on Mike Crangin (1997, 367) mukaan välittömän kokemuksen ulkopuolella, jos katsotaan jo otettuja valokuvia. Tällöin kuvaamisen prosessi ja konteksti sekä niiden ajateltu yleisö ja muoto jäävät ilman kommentointia katsojan omien aavistelujen varaan. Omassa tutkimuksessani olin läsnä valokuvia otettaessa. Haastateltavat kertoivat kohteiden valinnasta sekä pohtivat välillä ääneen, miten ja mistä kuva kannattaisi ottaa. Menetelmälläni kuvat tulivat osaksi haastattelukertomusta, vaikka en analysoi niiden sisältöä tarkemmin.

Tutkimuksessani valokuvat tukevat muuta kerrontaa ja aineistoa. Tutkija luo visuaaliselle aineistolle ”lukutavan”, kieliopin, jonka kautta kuvat kulloinkin tulkitaan (Kotkavirta 2009, 43). Jokainen kuva on osa kokonaisuutta, joka liittyy aina muuhun tuotettuun aineistoon. Itse asiassa aktiivinen kuvaaminen ja sen kautta tapahtunut paikkojen havainnointi kuljettivat kertomusta jo liikkuvien haastattelujen aikana. Pyhäytyminen, tarkentaminen, kuvauslaitteiston säätäminen sekä jälkeensä tapahtuva kuvan esteettinen ja sisällöllinen arviointi rakensivat kertomusta työmarkkinamarginaalissa eletystä arjen ympäristöstä. Keskeistä oli tietää, miksi haastateltava otti kuvan kyseisestä asiasta ja miten se liittyy hänen arkeensa. Tahdoin keskustella tutkimukseni kannalta keskeisestä teemasta, työttömän arjesta, liikkuessamme, mutta aiempiin vaiheisiin verrattuna löyhemmin ja joustavammin. Arjen paikat toimivat tutkimuksessani virikkeistäjinä. Haastateltavan huomiot ja havainnot paikoista tuottivat reitin valinnan ohella aineistoa hänen suhteestaan arjen paikkoihinsa sekä siinä liikkumiseen ja toimimiseen (ks. Asikainen & Mäkinen 2008, 67).

Aloitin haastattelun kysymällä ’miksi valitsit tämän reitin?’. Sen jälkeen keskustelu alkoi edetä omalla painollaan, ja reitin varren emergentit piirteet ja tilanteet loivat uudenlaisia säikeitä keskusteluumme. Arjen paikoissa tapahtuvat totunnaisen ja rutiiinin rikkovat muutokset tekevät siitä näkyvän eläjälleen (Karjalainen 2006, 84).

Haastattelu tietyssä arjen paikassa toimi rutiinin rikkovana muutoksena. Paikat muutoksesta keskustelun kohteena ja kontekstina synnyttivät myös näkemyksiä siitä, miten arki oli muuttunut paikkoihin liittyvien käytäntöjen osalta työmarkkinamarginaalissa elämisen myötä.

Haastateltavan arjen reiteillä ja paikoissa toteutettava haastattelu on dynamiikaltaan toisenlainen kuin kasvokkain tapahtuva ”kahvipöytähaastattelu”. Jaber F. Gubrium ja James A. Holsteinin (2008, 250) mukaan kertomukset koostuvat kokemuksen, kerrontakäytäntöjen, kuvaamisen resurssien, käsillä olevien tavoitteiden, yleisöjen sekä kerrontaa muokkaavan muun kontekstin yhteyksistä. Kertomukset muotoutuvat siis osallisten ihmisten sekä kontekstin elementtien vuorovaikutuksessa. Omissa liikkuvissa haastatteluissani tuli esiin ainakin neljä seikkaa, jotka muokkaavat haastattelusuhteen dynamiikkaa sekä haastattelun sisältöjä.

Ensinnäkin haastateltava on se, joka tuntee reitin. Hän on eräänlainen opas tai asiantuntija, joka johdattaa tutkijan omaan arjen maailmaansa (Carpiano 2009, 267). Reitti on haastateltavan valitsema ja paikat ja asiat, joita valokuvataan tai joista pääasiassa keskustellaan, ovat haastateltavan valitsemia. Haastateltavan huomiot ja kokemukset arjen paikoistaan olivat lähtökohta keskusteluille, mutta omat kommenttini ja tarkentavat kysymykseni ohjasivat toki haastattelukertomusta (vrt. Kusenbach 2003, 465). Itsessään neutraalia haastattelutilannetta ei ole, vaan haastattelijan eleet ja äännähdykset vaikuttavat kertomuksen muotoutumiseen (Gubrium & Holstein 2002, 15; Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 198). Toiseksi myös reitti ja reitin valinta ohjaavat haastattelun kulkua ja sisältöä. Paikat, joissa reitti kulkee, eivät ole yhdentekeviä. Niiden piirteet ohjaavat haastateltavan ja haastattelijan vuorovaikutusta sekä keskustelun sisältöä. Luonnon keskellä, rauhallisella hiljaisella polulla on erilaista kulkea kuin vilkkaassa kaupungissa, jossa liikkuminen vaatii intensiivistä reagointia toisiin liikkujiin (Kusenbach 2003, 469). Kolmanneksi liikkumisen välineet tekevät reitin kokemisesta omanlaisensa. Istuminen autossa on erilaista kuin kävely. Talvella kylmä tuuli tai pakkaneen ei vaikuta sisällä autossa samoin kuin ulkona kävellessä. Myös keskusteluihin tulee erilainen sävy, koska autolla liikuttaessa muun liikenteen havainnointi tulee vähän väliä mukaan keskusteluun (lainaus M43, 1 luvun 2.2.3 alussa). Samoin keskustelun sanasto on erilaista kuin vaikkapa kävellessä. Neljänneksi ajankohta ja sääolosuhteet vaikuttavat keskusteltaviin asioihin. Vuoden- ja vuorokaudenaika vaikuttavat sekä yleisiin sääolosuhteisiin että reittien ja paikkojen valoisuuteen. Keväällä kuljettaessa huomioita tehdään esimerkiksi valko- tai sinivuokoista tai jään sulamisesta lähijärvestä.

Välittömänä elinympäristönä arjen paikat tai haastateltavien toiminta niissä itsessään eivät kuvasta työttömyyden arkea, vaan kenen tahansa arkea. Liikkuvaan

valokuvaushaastatteluun liittyvät valinnat vastaavatkin kysymykseen, millainen ihminen haastateltava on ja mikä on hänen suhteensa omiin arjen paikkoihinsa osana arjen elämänpiiriä, johon ei kuulu työsuhdetta. Paikkoihin liittyvät kokemukset ja merkitykset taas voivat edustaa elettyä työttömyyden arkea.

Toteutin aineistonkeruun vaiheet käytännön syistä tässä esittelemässäni järjestyksessä. Seuraavissa kolmessa luvussa avaan väitöskirjani taustalla olevia käsitteellisiä lähtökohtia aloittamalla paikasta sekä arjen paikoissa elämisestä (luku 3). Tämän jälkeen tarkastelen arjen käsitettä etenevänä päivänkulkuna eli tapahtumien ja kokemusten kuvauksena (luku 4). Viimeisessä teorialuvussa esittelen kohtaamiseen liittyvää keskustelua (luku 5). Kohtaaminen on eräs keskeisimpiä tapahtumia siinä, missä muodostamme omaa arkista todellisuuskäsitystämme. Seuraavien lukujen käsitteelliset avaukset ovat siis näkökulmia arkeen.

3 PAIKAN KOKEMUKSELLISUUS ARJESSA

3.1 Arjen paikka

Paikka on maantieteen ja aluetutkimuksen peruskäsite alueen, tilan ja maiseman sekä viimeisen parin vuosikymmenen aikana keskusteluun mukaan tulleiden ajan ja liikkeen ohella (Häkli 1999, 81; ks. Cresswell 2006; Dodghson 2008; Cresswell & Merriam 2011; Cresswell, Dorow & Roseman 2016). 1970-luvulta alkaen eksistenssifilosofian ja fenomenologian keskusteluista näkökulmaansa ammentava humanistinen maantiede näki paikan ihmisen elämänä ja kokemana olemisen lähtökohtana (esim. Tuan 1974; 1976). Yksilöllinen kokemus paikasta ja yksilön suhde arjen elämänpiirinsä paikkoihin on ollut kiinnostuksen kohteena ihmismaantieteessä ja erityisesti humanistisen maantieteen kentällä (Gregory 1981, 156; Cresswell 2011, 236–237).

Vaikka paikka humanistisessa maantieteessä on kokemuksellinen ja merkityksellinen, laajemmassa ihmismaantieteellisessä tarkastelussa paikalla on myös toimintaan ja sijaintiin liittyvät ulottuvuutensa. Oikeastaan ilman näitä kaikkia ulottuvuuksia yksilön arjen maantieteellinen tarkastelu jäisi osin vajaaksi. Toiminnan ja tapahtumien sijainnin kautta ilmenee ihmisen ja paikan suhteen rakentumisen luonne. Tällaisena se on käyttökelpoinen lähtökohta etenkin ihmisten jokapäiväisen elämän kokemusten rakentumisen tilalliseen tarkasteluun. Jokapäiväinen, tai arkinen, eli toistuva toiminta sijainneissa synnyttää noihin sijainteihin yhdistyviä merkityksiä. John Agnew (1987, 28) määrittelee paikan merkitykselliseksi sijainniksi (*meaningful site*), joka yhdistää sijainnin (*location*), sosiaalisten suhteiden materiaaliset puitteet (*locale*) sekä paikkatunteen (*sense of place*). Sijainti tarkoittaa absoluuttista sijaintia tilassa, esimerkiksi karttapinnalla. Se on koordinaatein määriteltävissä ja näin ollen sen ja toisten sijaintien etäisyydet voidaan mitata. Sosiaalisten suhteiden materiaaliset puitteet, sosiaalisen tapahtumisen tila viittaa siihen, miltä paikka ihmisistä vaikuttaa, miten se havaitaan rakennuksineen, luonnonmuodostelmineen ja muine aistittavine puolineen. Paikkatunne viittaa paikkaa koskeviin merkityksiin, kuten sen herättämiin tunteisiin ja muistoihin (Agnew 1987, 28).

Arki siis tapahtuu aina jossakin paikassa ja suhteessa sosiaaliseen ja materiaaliseen ympäristöön. Paikoissa toteutuvissa prosesseissa, käytännöissä ja tapahtumissa muodostuu yksilön arjen paikkakokemus. Arki rakentuu paikoista ja saa näissä tilallisen

muotonsa. Arjen paikat ovat sekä toistuvien käytäntöjen konteksteja että käytäntöjen kautta merkityksensä saavia yksilön elämän kiinnekohtia (Jirón 2010, 131). Kun käytäntöjen ja toiminnan merkityksellinen toistuvuus sijainneissa tekee niistä paikkoja, ovat arjen paikkoja toistuvat ja usein jollakin tasolla välttämättömiksi tulkitut, jatkuvuutta ylläpitävät paikat. Arjen paikkojen ominaispiirteinä voidaan pitää sitä, että niillä on usein yksilöiden niille antama käytännöllinen funktio. Paikasta tulee arjen paikka, kun sitä määrittävät paikassa tapahtuvan toiminnan, ajattelun ja tuntemisen koettu toistuvuus ja oletettu jatkuvuus. Arkeen liitettyjä paikkoja ovat esimerkiksi koti, kauppa, harrastuspaikat sekä virastot. Näistä arjen paikkoja tekevät kuitenkin ihmisen, siis asujan, kuluttajan ja kuntalaisen tai kansalaisen yksilölliset kokemukset niissä.

Paikalla, jossa ihmiset ovat eläneet, on oma historiansa, jossa elämäkerrat kohtaavat materiaalisen ympäristön kanssa. Paikalle syntyy materiaalisen, sosiaalisen ja psykologisen kohdatessa paikan henki, *Genius Loci* (Relph 1996, 909; Luoto 2008, 53, 57). Materiaalinen ympäristö merkityksellistyy toiminnan ja kokemusten kautta. Näitä taas tuottavat sosiaaliset prosessit, kuten yhteinen toiminta ja yhteiset uskomukset. Toiminnan ja uskomusten yksilöllinen kokeminen ja tulkinta viittaavat paikan rakentumisen psykologisiin tekijöihin. Christian Norberg-Schulz (1976) pitääkin ihmisen ja paikan identiteettejä toisiinsa liittyvinä, eikä ole mielekästä – jos se on edes mahdollista – puhua paikan hengestä ilman viittauksia kokemuksiin tai kertomuksiin, siis teksteihin, jotka paikan henkeä tuottavat.

Ihmisen ja paikan suhde on henkilökohtainen, vaikka sen kontekstina on henkilökohtaisen lisäksi jaettua, kollektiivista historiaa, ymmärrystä sekä merkityksiä (ks. Meriläinen-Hyvärinen 2010). Henkilökohtainen on subjektiivisen tulkinnan ulottuvuus, joka liittyy kunkin omaan kehollisuuteen sekä positioon suhteessa koettuun. Henkilökohtainen kokemuksellisuus näkyy minän ja paikan suhdetta tutkineen Per Gustafsonin (2001, 9) mukaan siinä, miten elämän paikkoihin juurrutaan ja miten niihin palataan, vähintäänkin muistoissa. Siihen, mikä jää muistoksi, liittyy aina tunteita ja emootioita. Se on siis kokemuksellista. Suhde paikkoihin muuttuu elämänvaiheiden ja -tilanteiden vaihtuessa. Lisäksi paikka merkityksellistyy toiminnan ja käytäntöjen kautta, olivat ne sitten työhön tai vapaa-aikaan liittyviä.

Gustafson (2001, 9) katsoo myös, että paikka liittyy yksilön identiteetin kehittymiseen. Paikat, joissa elämme ja toimimme arjessa jäävät toiminnan taustalle kontekstina, joka kuitenkin vaikuttaa meihin. Arjen paikat ilmaantuvat tietoisuuteen, kun ne katoavat tai muuttuvat. Eli kun jokin muuttuu arjen paikassa, vaatii se tarkkaavaisuutta tai huomiotamme. Toisaalta juuri tämän toistuvan liikkeen, toiminnan ja kohtaamisten kautta rakentuu suhde arjen paikkoihin ja samalla paikkojen suhde

ihmiseen. Liikkeessä, toiminnassa ja kohtaamisessa myös yksilö tulee osaksi paikkaa. Se ilmenee Gustafsonin (2001, 9–10) mukaan siinä, miten vahvasti yksilö on juurtunut paikkaan, etenkin sijainnissa olevaan yhteisöön, siellä tapahtuvaan toimintaan ja sen tunnelmaan.

Minän ja paikan suhteeseen liittyy itsensä tunnistaminen ja se, että toiset tunnistavat minut. Esimerkiksi asumisen paikka kertoo toisille osaltaan jotain siitä, kuka ja millainen minä olen. Tähän liittyy tunne kuuluvuudesta sosiaaliseen yhteisöön, esimerkiksi perheeseen tai naapurustoon. (Gustafson 2001, 9.) Ihmisen minuuden ja identiteetin kannalta ei ole sama, missä paikoissa ihminen elää. Toisaalta myöskään ei ole yhdentekevää suhteessa identiteettiin ja paikkaan juurtumiseen, miten toimii totutuissa paikoissa. Voidaan ajatella, että paikan toiminnan ja suhteiden kontekstina pitää olla riittävän yhteensopiva ihmisen minuuden kanssa, jotta hän voi kokea kuuluvansa paikkaan. Esimerkiksi työn tai koulutuksen loputtua työskentelyn ja opiskelun paikoista voi tulla ulossulkevia työttömälle, eivätkä ne toiminnan tai sosiaalisten suhteiden paikkoina rakenna identiteettiä kyseiseen paikkaan kuulumisen ja kokemusten kautta. Suhde yliopistolla aikaansa viettävän opintonsa päättäneen henkilön ja yliopiston välillä on vähintään yhteisöön kuulumisen kannalta eri kuin yliopiston ja yliopistolla työskentelevän tai opiskelevan henkilön. Tämä ei kuitenkaan tarkoita pelkästään ulkoa päin tulevaa kieltoa toimia paikassa tietyllä tavalla (esimerkiksi virallisesti opiskellen tai työskennellen yliopistossa), vaikka erilaisilla sisään- ja ulossulkevilla säännöillä kontrolloidaankin sitä, kuka ja miten tiloja saa käyttää. Paikan elämisessä on kyse myös paikkaan liittyvien muistojen ja tunteiden kautta syntyneestä subjektiivisesta käsityksestä paikan ja minän suhteesta.

Gustafson (2001) analysoi paikan merkitysten syntyä ja luonnetta. Minän, toisten ja ympäristön erilaiset suhteet ovat Gustafsonin (2001, 9; myös Tuan 2006, 15) mukaan paikan merkitysten synnyssä keskeisimmät elementit. Elämänkulun kannalta keskeiset paikat, joissa oleillaan toistuvasti tai pitkäkestoisesti, ovat niitä, joihin minuus on juurtunut ja joissa elämään syntyy jatkuvuuden tuntu. Tärkeiden paikkojen merkityksiä vahvistetaan ja luodaan uudelleen toiston ja rutiinien kautta (Bourdieu 1977, 81–82; Shields 1992, 33). Arjessa paikan tärkeys liittyy yleensä toimintaan siellä, mutta samalla paikkojen eläminen on osa elämäkerran rakentumista. Paikat ovat siis keskeisiä elämänpiiriä rakentavia merkitystihentymiä ja elämäkerrallisia tiloja.

Edellä mainittujen minän ja paikan suhteessa vaikuttavien elementtien osalta ulossulkemisen tai ulossuljettuna olemisen kokemiseen johtavat tilanteet ovat arjen rytmejä, toistuvuutta ja jatkuvuutta murtavia tai heikentäviä sekä arjen näkyväksi tekeviä, objektivioivia tapahtumia. Paikka tai paikan toistuvan kehollisen elämisen mahdollisuus siis saattaa myös kadota, mutta se ei ole sama kuin paikkasuhteen

katoaminen (Kuusisto-Arponen 2007, 6). Menetetty työpaikka voi olla työsuhteen päättyessä fyysisesti tavoittamaton, mutta muistot ja merkitykselliset ihmissuhteet eivät välttämättä katoa. Lisäksi tunnesiteet menetettyyn paikkaan säilyvät kehon muistissa, aistihavaintojen herättäminä tapahtumina (Meriläinen-Hyvärinen 2010, 77). Edward Relphin (1976, 38) mukaan paikkoihin kiinnittyminen ja syvällisten siteiden luominen niihin onkin inhimillinen tarve (ks. Kuusisto-Arponen 2008b, 18). Elämäkerrallisilla paikoilla voidaan siis katsoa olevan merkittävä asema ihmisen kehitykselle. Myös Paul Tournier (1971, 12–13) on väittänyt ihmisen suhteen maahan tai paikkaan olevan jopa kiinteämmän kuin suhteen toisiin ihmisiin. Ihmisen kokemat paikat säilyvät muistojen paikkoina ja muokkaavat paikkatunnetta. Tournierin (1971, 15) mukaan ”ihmisen ymmärtämiseksi on seurattava erittäin tarkasti hänen elämänsä paikkoja, elettävä hänen paikkansa”.

Paikkaan juurtuminen on maantieteelliseen sijaintiin liittyvien tunteiden kokonaisuus, joka sitoo ihmisen ja paikan toisiinsa (Cristoforetti, Gennai & Rodeschini 2011, 225). Kiinnittyminen menneisyyden keskeisiin paikkoihin on myönteisessä mielessä keino pitää mennyt elossa. Kadotetuista tai menneisyyden paikoista ei toisaalta välttämättä pääse eroon, vaikka tahtoisikin. Ne voivat olla myös luotaantuntuja, pelottavia tai ahdistavia kokemuksia aiheuttavia tai aiheuttaneita paikkoja (ks. Tuan 1974; Seamon 1982, 132.) Side paikkaan voi syntyä traumaattisten tai ahdistavien tapahtumien kautta. Paikasta voi tulla tahtomattakin merkki tai muistutus kielteisestä kokemuksesta. Toisaalta menneisyyden paikat pitävät yllä jatkuvuuden tunnetta, identiteettiä sekä suojelevat ihmistä muutoksia vastaan. (Rubinstein & Parmelee 1992, 139–140.)

Yksilön ja paikan suhteen laatu ei määrityäkään pelkästään fyysisen tai sosiaalisen, toistuvan tavoitettavuuden ja hetken merkitysten kautta, vaan muistamisen kautta. Muistamisen kautta syntyvät myös arjen ympäristöt, joihin ihminen niitä eläessään tottuu. Arjen toimintaympäristön ytimessä on ’välinekokonaisuus’ joka toiminnan kautta muotoutuessaan luo perustan luonnolliselle asenteelle suhteessa maailmaan (Karjalainen 1987, 13). Tässä ’maailma’ on arjen välitön koettava ympäristö, joka muodostaa välinekokonaisuuden ja näin ollen paikan (Karjalainen 1987). Välinekokonaisuudella Martin Heidegger (2001, 97) tarkoittaa asioita, joihin suhteessa jokin asia tai, kuten Heideggerin käyttämän *das Zeug* -termin suomennos kuuluu, väline, voi ainoastaan olla se, joka se on. Arjessamme asiat ovat Heideggeria (2001, 97; Malpas 2006, 84) mukailten merkityksellisiä arkea elävän subjektin kautta. Niiden tulkinta ja sujuvuus antavat suunnan myös arjen paikan merkitykselle ja muodostumiselle.

Kun paikasta puhutaan välinekokonaisuuden yhteydessä, ja keskustelu kytkeytyy tiiviisti kokevaan subjektiin, paikan yhteydet ympäröivään maailmaan saattavat

teoreettisessa mielessä hämärtyä, ja se näyttäytyy suljettuna kokonaisuutena. Doreen Massey (1994, 155–156) mukaan paikalla ei kuitenkaan tarvitse olla ulossulkevia rajoja. Paikan rajat ovat niitä yhtymäkohtia, joiden kautta paikka määrittyy kokijalleen. Tähän liittyen paikan merkitykset viittaavat aina kuitenkin sen ulkopuolella olevaan. Tämä tarkoittaa sitä, että paikan tunnistaminen paikaksi olisi mahdotonta, jos paikan merkitykset eivät olisi jaettuja, kulttuurissa ja kielessä tuotettuja. Lisäksi paikka ei ole sisäisesti jännitteetön, vaan konflikti saattaa jopa olla sen identiteettiä määrittävä tekijä. Arjen paikkaa voivatkin värittää ristiriidat toisten ihmisten tai muiden toimijoiden kanssa. Esimerkiksi koti voi olla ”turvasataman” lisäksi konfliktien riitaisa kenttä.

Arjen paikka on subjektiivisesti eletty ja tulkittu toiminnan ja vuorovaikutuksen tiheyttä. Se on yhtä aikaa eletty sijainti ja merkityksenannon tilanne (ks. Karjalainen 1987), joka on ”auki” vuorovaikutukselle. Paikka tulee ymmärtää myös liikkeen, vuorovaikutuksen ja jatkuvan uusiutumisen prosessina, jossa myös paikan elämisen subjektiivisuus on muutoksessa koko ajan (Thrift 2008, 95). Vuorovaikutuksessa tapahtuu muutosta ja siksi voidaan myös ajatella, että paikka merkityksellisenä elämisen sijainnillisena ilmentymänä on liikkeessä. Paikalla on kokijalleen merkitys, mutta se ei siis ole lukkoon lyöty väittäjä, vaan tulkintaa vaativa kertomus, joka uudelleen kerrottaessa muuttuu kontekstin ja tarpeen mukaan.

Elämänpiirin käsite yhdistetään usein yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa sosiologian alaan (esim. Passy & Giugni 2000, 126). Sillä on alun perin viitattu yksilöiden ja yhteisöjen arkisten toimintojen ja suhteiden muodostamiin kokonaisuuksiin. Näitä ovat esimerkiksi perhe, harrastustoiminta ja -yhteisö, työ ja kulutuksen tilat (Fornäs 1995, 49; Aittola, Jokinen & Laine 1995, 143). Toinen elämänpiirin lähikäsite on elinpiiri (life-space), jolla tarkoitetaan ympäristöä, joissa ihmiset liikkuvat ja toimivat. Tällaiset tarkastelut liittyvät ihmisten fyysiseen kykyyn, mahdollisuuksiin ja tottumukseen liikkua arjessaan sekä siihen, kuinka paljon he liikkuvat. (esim. Rantakokko, Portegijs, Viljanen, Iwarsson, Kauppinen & Rantanen 2016.) Väitöskirjassani elämänpiirissä on kyse arkisten toimintojen ja yhteisöjen kokonaisuudesta, arkiympäristöstä, jossa yksilö kohtaa muita ihmisiä sekä fenomenologisen elämismailman käsitteen mukaisesti arjen kontekstista ja käytännöistä, joihin yksilö ei kiinnitä huomiotaan arkea eläessään (Seamon 2013, 143–144). Lisäksi elämänpiiri liittyy tapaan ymmärtää paikka tilana, ”jonka ihmiset ovat tehneet merkitykselliseksi” (Cresswell 2004, 7).

Arjen elämänpiiri määrittyi tutkimuksessani ihmismaantieteelliseen traditioon liittyvän paikkakeskustelun kautta. Arki tapahtuu konkreettisissa, materiaalisissa paikoissa eli sijainneissa ja materiaalisissa ympäristöissä. Arjessa siis on sosiaalisten suhteiden ja käytäntöjen lisäksi maantieteellinen ulottuvuus, joka muuttaa arjen

kokemuksellista olemusta. Sosiaaliset suhteet, toistuva toiminta, muistot ja kertomukset liittyvät paikkoihin ja muotoutuvat niissä (Shields 1992, 31; myös Shields 2013). Nämä muodostavat materiaalisen ympäristön kanssa arjen elämänpiirin. Arjen elämänpiiri on Agnew'ta (1987, 28) seuraten erilaisten paikkojen eli solmukohtien, kuten kodin, koulun, kirkon tai työpaikan ja niihin liittyvien toimintojen, kokonaisuus. Näin Heideggerin välinekokonaisuuden ajatusta mukaillen subjektiivisesti eletty arjen elämänpiiri on skaalautuva paikka. Paikan konkreettinen olemassaolo on arjen näkökulmasta ratkaisevaa, mutta myös mielikuvissa ja muistoissa olevilla, ehkä jo kadonneilla paikoilla, on tärkeä osa arjen paikkojen merkityksellisyydessä sekä arjen kokonaisuuden muodostumisessa (vrt. Kymäläinen 2006, 214; Karjalainen 2006, 88).

Pauli Tapani Karjalainen (2006, 88) näkee muistojen ja paikan yhteyden perustavaa laatua olevana: ilman muistoja ei ole paikkaa. Karjalaisen (2006, 88) ajatus muistamisen, muistojen ja paikan suhteesta voidaan tulkita myös arjen elämänpiirin osalta. Arjen elämänpiirin muodostumiseen liittyvät luonnollisesti samat piirteet kuin paikan muodostumiseen. Arjen elämänpiiri on siis paikkojen kokonaisuus, joka on erityinen ja erillinen, henkilökohtainen sekä muotoutuva, mutta jonka ihminen voi tunnistaa omakseen ja jonka ”muoto” tai ”järjestys” määrittää hänen tulkintaansa maailmasta (Agnew 1987, 28; Lehtinen 2006, 59).

Arjen elämänpiiri rakentuu päivänkulusta, ihmisen suhteesta paikkoihin sekä sosio-tilallisista kohtaamisista, jotka ovat muuttuvia ja joita muotoilevat jaetun arjen komponentit. Päivänkulku on subjektiivinen tapa olla suhteessa yhteiskunnan ja itselle merkityksellisten toisten aikaan. Paikat, joissa ihminen elää, ovat merkityksiltään myös sosiaalisesti tuotettuja. Sosio-tilallisten kohtaamisten kokemuksellinen ulottuvuus on sitä vahvempi, mitä voimakkaammin ihmiselle syntyy tunne kohtaamisessa läsnä olevien asioiden (materiaalisten, aineettomien tai representatiivisten) erityisistä yhteyksistä (De Landa 2006; Cresswell 2011, 239–240). Manuel De Landa (2006) kutsuukin paikkaa Gilles Deleuze'tä ja Félix Guattaria (1987) seuraten näiden asioiden yhteenliittymäksi⁵ (*assemblage*) (Cresswell 2011, 240; De Landa 2016).

Yksilön arjen elämänpiiri on paikkana yhteenliittymä, jolla on sosiaaliset ja materiaaliset puitteet, ja joka saa sisältönsä ja muotoutuu arjessa esiintyvien suhteiden ja toiminnan kautta. Esimerkiksi sosiaalisia suhteita muodostuu ja toisaalta ne

⁵ De Landa (2006, 11–12) jäsentää yhteenliittymän prosessina, jossa siihen liittyvät itsenäiset asiat tai komponentit muodostavat muuttuvia ja eri vahvuisia suhteita kahdella ulottuvuudella: materiaalisen (asioiden fyysisten ominaisuuksien) ja ekspressiivisen (symbolisen ja ilmaistavan) sekä territorialisaation ja deterritorialisaation välillä. Kohtaamisissa nämä ulottuvuudet näyttäytyvät paikan merkityksen rakentumisessa (luku 8).

muuntuvat muistoiksi tai vaipuvat unohduksiin. Toisaalta arjen materiaaliset puitteet myös muuttuvat – paikan materiaaliset elementit saattavat moninaistua, lisääntyä, vahvistua, heiketä tai kadota. Kuten yksilöllinen paikkaelämäkerta muuttuu, samoin muuttuvat sosiaaliset suhteet ja arjen käytännöt erilaisten elämäntilanteiden kohdalla. Esimerkiksi opintojen loputtua opiskelijan arjesta katoavat opintoihin liittyvät rutinit. Opiskeluun liittyvät ihmissuhteet sekä paikat muuttuvat tai katoavat sellaisina kuin ne ovat siihen asti arjen elämänpiiriä rakentaneet. Totutun arjen elämänpiirin murrosta, jossa se uudelleen muotoutuu sosiaalisesti paikkojen osalta, voidaan kutsua yhteenliittymän ajatusta seuraten reterritorialisaatioksi (Ellingsen & Nilsen 2021, 111). Arjen elämänpiiri on elettyjen paikkojen ja näin ollen arkielämän maantieteellisten reunaehtoien sekä sosiaalisen vuorovaikutuksen kokonaisuus. Se uudelleen muotoutuu koko ajan ja sen olemuksesta katoaa samalla piirteitä sosiaalisten suhteiden ja paikkojen kadotessa ja ilmaantuessa osana elettyä arkea (Ellingsen & Nilsen 2021, 111).

Arjen elämänpiiri siis muuttuu yksilön kokemusten ja elämänvalintojen sekä muiden siihen kytköksissä olevien ilmiöiden ja toiminnan mukana. Yksilölle arjen elämänpiiri on myös lähtökohta, josta käsin paikka koetaan, ja johon uusia kokemuksia verrataan ja jonka kontekstissa paikkaa ja kokemuksia yritetään ymmärtää. Arjen elämänpiirin muodostuminen toistuvan toiminnan ja toistuvien kokemusten kautta voi verrata paikan muodostumiseen. Tyypillinen päivänkulku ja arjen paikat muodostuvat niihin liittyvän toistuvuuden jatkumisen eli muutoksen hitauden kautta. Yi-Fu Tuanin (2006, 18–19) mukaan paikkaan (ja kokijaan) liittyvien muutosten hitaus mahdollistaa paikkatunteen synnyn. Arjen elämänpiirin käsittämisen kohdalla ympäristön ja minän eli arjen ympäristön kokijan muutoksen hitaudella on merkitystä. Hidas muuttuminen liittyy tässä tuttuuden ja pysyvyyden määreisiin. Näen hitauden tässä yhteydessä viittavan paikkatunteen synnyn mahdollistaviin yksilöllisiin paikan ”haltuunoton” ja käsittämisen ominaisuuksiin, enkä niinkään ajalliseen muutoksen nopeuteen itsessään. Tuttuuden ja pysyvyyden kokemusten ohella arki määrittyy toistuvuuden kautta (de Certeau 1988; Wise 2000, 302). Näitä ilman arkea koettuna ilmiönä ei voisi muotoutua (Moran 2005, 10). Paikkana arjen elämänpiiri muistuttaa kotia, jonka merkitys perustuu kehosta alkaen mittakaavat lävistäviin tiheisiin aistimuksiin ja tunnekokemuksiin (Lehtinen 2006, 58).

Näen arjen elämänpiirin yhteiskunnallisten yksiköiden tai toimintakategorioiden ja konkreettisten fyysisten tilojen lisäksi yksilön maailmasuhteessa olemisena. Tämä arjen elämänpiirin käsitteeseen liittyvä maailmasuhde ilmenee eksistentiaalis-fenomenologisen ”eletty”-tematiikan kautta. ”Eletty” on perusta arjen elämänpiirille: tilanne, josta ihminen maailmaa tarkastelee, on eletty tilanne ja paikka, jossa maailmasuhde

toteutuu ja tulkitaan, on eletty paikka. Sen rakentumiseen liittyvät kehollisuus sekä tajunnallisuus, joiden kautta Lauri Rauhala (2005) mukaan ihmisen suhde todellisuuteen ja sen kokemiseen rakentuu situaatioksi.

Karjalainen (1987, 16–17) vie ajatuksen situationaalisuudesta paikkaan ”elettyinä sijainnillisuutena”. Tässä eletyssä sijainnillisuudessa situaatio on ”tilanne, jossa merkityksenanto tapahtuu” (vrt. Rauhala 2005). Arki rakentuu näiden tilanteiden kautta. Tilanteita ovat kohtaamiset ihmisten, materiaalien rakenteiden sekä sosiaalisten rakenteiden kanssa. Kohtaaminen maailman kanssa tapahtuu ensin aistien kautta. Aistihavaintojen tulkinta ja näistä muodostuva kokonaisuus rakentaa elämäkerrallisessa viitekehyksessä arjen osa-alueita elämänpiiriksi. Väitöskirjassani arjen elämänpiiri on elämäkerrallisten, siis elettyjen, sosiaalisten ja materiaalien suhteiden tilallinen kokonaisuus. Kokemukset ovat sosiaalisen ja materiaallisen tilallisuuden kohtaamisen tulkintoja. Kohtaamiset ovat rajojen määrittelyn ja yhteyksien rakentumisen paikkoja. Arjen elämänpiiri muodostuu näistä paikoista. Merkitykselliset sosiaalisten suhteiden ja toimintaympäristöjen kokonaisuudet ovat paitsi materiaalisia myös virtuaalisia. Näissä kokonaisuuksissa ihminen toimii ja elää elämänsä toistuvissa suhteissa tilaan ja tilassa toimiviin muihin toimijoihin ja asioihin. Tässä tutkimuksessa keskityn niihin suhteisiin, joista haastateltavat kertoivat.

Paikka on merkityksellisenä tilana keskeisessä asemassa arjen elämänpiirin muotoutumisessa. Paikkaan liittyvä muistaminen ja kokeminen muodostavat yksilöllisen paikkakokemuksen perustan. Ajan – elämän – kuluessa ja paikkakokemusten kerrostuessa muuttuvat paikka ja kokija eli ihminen. Arjen elämänpiirin paikkojen merkitykset syntyvät toistuvissa toiminnoissa, vuorovaikutteisissa kohtaamisissa sekä ympäristöön ja paikan kokemiseen liittyvissä emotionaalissa muistoissa. Toistuvat toiminnot ovat arjen käytäntöjä, kuten paikassa käyntiä, samojen kulkureittien käyttöä tai paikassa toimimista. Vuorovaikutteiset kohtaamiset liittyvät paikan sosiaaliseen luonteeseen. Tämä tarkoittaa etenkin niitä kohtaamisia, joilla uusinnetaan suhteita toisiin paikassa toimijoihin. Esimerkiksi tervehtiminen tai toistuvat keskustelut jonkin aiheen ympärillä eivät välttämättä luo ystävyyssuhteita, mutta rakentavat arjen sosio-tilallista ympäristöä. Emotionaaliset muistot syntyvät edellisten kohdatessa ihmisen paikkaelämäkerralliset kerrostumat. Paikan merkitysten synnyssä ovat läsnä nykyhetken aistittava ja tulkittava ympäristö sekä menneisyyden sosio-spatiaaliset kokemukset.

Juuri eletyn ja koetun näkökulmasta paikan käsite liittyy arjen elämänpiiriin, siis ihmisen päivittäiseen elettyyn ja koettuun maailmaan. Tämä ihmisen maailma muodostuu paikoista, joiden merkitykset vaihtelevat yksilöittäin sekä yksilöiden kohdalla tilanteittain (Karjalainen 1997, 43; Häkli 1999, 82; ks. Lind 2008, 46). Lisäksi fyysisten

paikkojen kokonaisvaltaisen kokemisen rinnalle ovat ilmaantuneet erilaiset digitaalisesti toteutetut virtuaaliset paikat, joiden kohdalla kokemuksen osalta voidaan keskustella samoinakin käsittein. Esimerkiksi sosiaalisen median ryhmässä voidaan kokea yhteenkuuluvuutta, jakaa henkilökohtaisia asioita tai nauttia toisten jakamista kuvista visuaalisesti. Voimme olla oikeastaan useammassa sijainnissa samanaikaisesti, mutta eri tavoin. Aiempina aikoina tämä rajoittui esimerkiksi unelmien ja mielikuvituksen paikkoihin siten, että fyysinen ruumis sijaitsi jossakin sijainnissa, mutta mieli ikään kuin vaelsi omissa maisemissaan. Nykyään voi lisäksi esimerkiksi istua fyysisesti keittiössä etätyöpisteellä ja samaan aikaan siirtyä näytöllä erilaisiin digitaalisiin sijainteihin, kuten Teams-neuvotteluihin.

Internet on Shermanin ja Craigin (2002) mukaan virtuaalinen maailma, jonka kautta sisältöihin eläydytään henkisesti ja fyysisesti. Erilaisissa internetin, esimerkiksi sosiaalisen median palveluissa eläytymistä voidaan pitää hyvin kokonaisvaltaisena kokemuksena, jossa virtuaalinen todellisuus on erottamaton osa arkea. Erottelu virtuaalisen paikan ja fyysisen paikan välillä voi olla haastavaa tehdä, koska virtuaalisessa paikassa koettu koetaan kehollisesti jossakin fyysisessä sijainnissa. Virtuaalinen on jotakin lisää fyysisen sijainnin kokemisessa, mutta ei poista kokemuksen fyysisistä ulottuvuutta, koska se, minkä koemme, koemme kehossamme. Toisaalta pelkkä fyysinen sijainti ei ole koskaan ollutkaan paikkatunteen rakentaja, vaan mieli, joka on suhteessa maailmaan. Esimerkiksi jos ihminen tekee virtuaalikerroksen mahdollisella uudella työpaikalla työpaikkahaastattelun yhteydessä, myös hänen kokemuksensa fyysisestä sijainnista muuttuu. Näin virtuaalinen tulee osaksi hetkessä koettavaa paikkaa ja osaksi paikan rakentumista.

Sosiaalisen median alustat erilaisine ryhmineen ovat tavallaan digitaalisia versioita sosiaalisia suhteita mahdollistavista paikan puitteista. Toisaalta ne eivät vaadi välttämättä tiettyä maantieteellistä sijaintia, jossa toimitaan. Ne ovat kuitenkin merkityksellisiä tiloja, joihin alustoilla toimivat ihmiset kiinnittyvät toiminnan ja ryhmiin kuuluvien ihmisten vuoksi. (Suoninen 2010, 74; myös Agnew 1987.) Sosiaalisen median kautta viestiminen tietyn aiheen ympärillä saa koottua yhteen yhteiskunnassa laajemminkin toisilleen vieraita ihmisiä yhteisten intressien äärelle (Byrd, Gilbert & Richardson 2017, 1874). Esimerkiksi Facebook toimii itseilmaisun sekä ilmoittelun kanavana. (Reissmann, Hauser, Stollberg, Kaunzinger & Lange 2018).

Väitöskirjassani paikka on arjen merkittävä jäsentäjä. Eletty, situationaalinen paikka, kuten Karjalainen (1987) asian ilmaisi, on lähtökohta arjen elämänpiirille. Teoreettisesti paikasta voidaan keskustella hyvinkin abstraktilla ja arjesta etäisellä tavalla. Seuraavassa alaluvussa syvennyn siihen, miten paikan kokemuksellista luonnetta voidaan avata työmarkkinamarginaalissa eletyssä arjessa. Ihmismaantieteessä

paikkakokemus ja paikkatunne ovat käsitteitä, joiden kautta eletyn ja koetun rakentumista voidaan lähestyä.

3.2 Paikkakokemus ja paikkatunne

Ihmisen suhdetta paikkaan voidaan tarkastella paikkakokemuksen ja paikkatunteen käsitteiden avulla. Paikan kokemisessa kehollisuus, eli paikan eläminen ja aistiminen, on keskeinen elementti. Paikkatunteen osalta taas paikan tunneilmasto eli paikan henkeen liittyvät seikat (ks. luku 3.1) ovat tärkeässä asemassa. Tätä rakentaa yksilön historian ohella se yhteisö, joka paikkaan on enemmän tai vähemmän juurtunut. (Luoto 2008, 56–57.) Yksilön ei tarvitse olla fyysisesti paikassa. Paikkatunne voi liittyä kuviteluihin tai muistojen paikkoihin.

Paikkakokemus on siis merkityksellinen suhde paikkaan, mikä rakentuu paikassa elämisen, paikan havaitsemisen ja siellä tapahtuvien asioiden tulkitsemisen kautta (Luoto 2008, 56–57). Paikkakokemus lähestyy elettyä paikkaa. Paikkatunteen ja paikkakokemuksen suhde on vuorovaikutteinen ja ne vaikuttavat toistensa rakentumiseen. Paikkatunne on keskeinen osa paikkakokemuksen muodostumista, koska paikkatunteeseen liittyvät juuri ne subjektiiviset tilan käsittämisen tavat, joiden kautta paikka koetaan vaikkapa uhkaavana tai miellyttävänä, ja jotka näin rakentavat paikkakokemusta.

Paikkatunne voi olla tunnetta ”hyvästä” tai ”pahasta” paikassa. Positiivista paikkatunnetta Tuan (esim. 1974; 1976; 2001; Gonzáles 2005, 194) kutsuu topofiliaksi, joka tarkoittaa paikkojen ja ihmisten voimakasta, myönteistä tunneyhteyttä. Tällaisena paikka on turvallinen ja kutsuva. Topofilian ”vastakäsite” on topofobia, jolla tarkoitetaan ihmisen ja paikan välistä kielteistä sidettä ja paikan tai sen elementtien kulttuuristen merkityksen tulkinnan vuoksi koettua uhkaavuutta. Topofobia on eräänlaista inhoa ja pelkoa paikkaa kohtaan. Topofobia voi johtua eksistentiaalisista ilmiöistä, kuten vakavasta sairaustilasta, mielialan vaihteluista, turvattomuudesta, epätoivosta tai erilaisista muista fyysisistä tai henkisistä tiloista, jotka ilmenevät ihmisessä itsessään (Relph 1996, 912–913; ks. Lind 2008, 53.). Myös paikan kulttuurisesti uhkaaviksi tulkitut materiaaliset rakenteet, muodot tai niiden yllättävät muutokset, tai paikan mahdollinen sosiaalisten suhteiden uhkaava dynamiikka voi herättää topofobian. Yleisesti ottaen topofobia herää siellä, missä toivottua tai suotavaa järjestystä, yhteyttä tai hallinnan tunnetta ei synny. Paikassa siis aistitaan tai tulkitaan jotakin uhkaavuutta tai pahaa. Myös yksilön ominaisuudet, kuten sukupuoli ja/tai ikä,

vaikuttavat siihen, missä koetaan olevan turvallista ja missä taas herää pelko. (Relph 1996, 912–913; Koskela 1997, 304; Tuan 2006, 16; Snedker 2015, 63–64.)

Tuan (2006, 16) kuvaa paikkatunteen erilaisia ilmenemismuotoja, jotka liittyvät erilaisiin aistittaviin elementteihin. Paikkatunne voi olla hänen mukaansa ”haihtuva tunne” tai syvä, kestävä ja monikerroksinen. Esimerkiksi TE-toimisto voi olla työtömyyden ja työn rajalla elämisen ajan merkityksellinen paikka, mutta suhde siihen voi olla tästä elämäntilanteesta johtuen vain pakon sanelema. Tähän liittyvä paikkatunne, muun muassa työmarkkinatukeen liittyvän taloudellisen suhteen merkityksen kadottua työllistytessä, haihtuu hiljalleen toisten arjen paikkojen tieltä yksilön aktiivisesta tietoisuudesta.

Paikan jatkuvuuden tunnussa on läsnä välittömyyden, eli hetkeen ja tilanteeseen liittyvä, elementti. Karjalainen (1997, 41; myös Karjalainen 2006, 84–85) kutsuu elämisen kautta syntyvää arjen paikkaa piiloutuvaksi paikaksi, jota ei tavallisesti kyseenalaisteta ja joka vähitellen muuttuu ”näkymättömäksi” eli refleктоimattomaksi. Ihminen siis tottuu elämään arkeaan ja arkinen elinympäristö muuttuu ennakoitavammiksi. Se ei ole aktiivisen tarkastelun kohde, vaan totuttu ja tuttu toiminnan paikka. Paikan eläminen siis tutustuttaa ihmisen paikkaan kuin huomaamatta. Arkeen liittyvät paikat ovat jollakin tasolla, kehollisesti tai mielikuvituksen kautta, tunnettuja. Paikkaa voi vaalia ja sen voi tuntea ainakin Seamus Heaneytä (1996) seuraten ensinnäkin kokemuksellisesti, epäkirjallisesti ja tiedostamatta sekä toiseksi opitusti, kirjallisesti ja tietoisesti. Seppo Knuutila (2006, 10) näkee, että kolmas tapa tuntea ja vaalia paikkaa liittyy paikkojen merkitysten jakamiseen ja sopimiseen, joka liittyy edellisten tapojen tuottamien käsitysten, tuntemusten ja esitysten kommunikointiin yksilöiden ja yhteisöjen välillä. Minuuteen vahvasti liittyvissä paikan merkityksissä korostuvat tunteet, jotka ”värittävät” paikan maiseman ja vaikuttavat niihin merkityksiin, joita paikalle annetaan. Kokemukset ja emootiot vaikuttavat yhdessä jaettujen merkitysten kanssa siihen, millaisena paikka käsitetään, millaiseksi paikkatunne muodostuu.

Paikkatunteeseen liittyvät merkitykset voivat olla Tim Cresswellin (2009, 1) mukaan yksilöllisiä, jolloin ne perustuvat henkilökohtaiseen elämäkertaan. Tällöinkin ne sisältävät jaettuja elementtejä. Myös Anna-Kaisa Kuusisto-Arponen (2009, 549; ks. myös 2003) ymmärtää paikkatunteen yksilöihin juurtuneeksi ja yksilöiden kokemaksi, mutta samalla intersubjektiviseksi eli subjektien väliseksi. Paikkatunne rakentuu yksilöllisten elämäkerrallisten kokemusten sekä yhteisöllisten kulttuuristen tarinoiden kautta. Paikkatunne on vahvasti kerronnallinen, mutta sen rakentuminen tapahtuu kokonaisvaltaisesti arjen elämiseen liittyvien toimintojen ja tunteiden kautta. (Kuusisto-Arponen 2007, 5.) Se muodostuu Kuusisto-Arponen (2008, 171) mukaan

”kulttuurisista traditioista, historiallisista juurista, maisemasta, äänistä, hajuista, eletystä arjesta, kokemuksista, tunteista sekä omista ja kerrotuista muistoista.”

Yksilön havainnoilla, toiminnalla ja yksilöllisillä kehollisuuteen liittyvillä ilmiöillä (terveydentila jne.) sekä paikkaa koskevien kertomusten kuulemisen konteksteilla on merkitystä paikkatunteen muotoutumisen prosesseissa. Agnew'n (1987) mukaan paikkatunne tarkoittaa ihmisen yksilöllistä ja emotionaalista kiinnittymistä paikkaan (ks. Cresswell 2004, 7–8). Kiinnittyminen tapahtuu toistuvien paikkaan liittyvien vuorovaikutustilanteiden sekä paikkaan liittyvien kokemusten kautta (Kyle & Chick 2007, 211; ks. Tuan 1980). Kiinnittyminen voidaan siis nähdä prosessina, jossa paikan eläminen tuottaa syveneviä (elämäkerrallisia) merkityksiä, jotka voivat olla eriasteisesti tiedostettuja ja jaettuina merkein ilmaistavissa (Kuusisto-Arponen 2007, 5; Luoto 2008, 27–28; ks. Sack 1997, 9–10, 60, 84).

Ihmisen vahvaa emotionaalista suhdetta paikkaan kuvataan paikkaan kiinnittymisenä (Lewicka 2013, 43). Siihen kuuluu voimakas paikkaan kuulumisen tunne sekä halu kokea paikassa oloa. Lisäksi siihen sisältyy halu palata paikkaan kokemaan samoja tunteita (Lewicka 2013, 43). On kuitenkin niin, että ihmisen suhde paikkaan muuttuu ja muovautuu elämisen vuoksi ja sen kautta (Kuusisto-Arponen 2007, 6). Työmarkkinamarginaalissa muutokset työllisyystilanteessa tai toimeentulossa muuttavat yksilön suhdetta arjen paikkoihin käytäntöjen ja kokemusten osalta. Muutokset saattavat muokata koko arjen paikkojen ja reittien kokonaisuutta toisenlaiseksi, kun esimerkiksi toimeentulon heikentymisen vuoksi samoihin harrastuksiin ei voi enää osallistua tai käyttää samoja maksullisia liikkumisen tapoja. Kokemuksellisesti ihmisen paikkaelämäkerran osalta esimerkiksi työpaikan menettäminen ja mahdollisten työtoveruussuhteiden muutos menetyksen seurauksena pakottaa arkea uuteen muotoon.

Tuan (2006, 15) väittää, että paikan on lakattava muuttumasta, jotta paikkatunne voisi muodostua. Tuan näkee paikkatunteen vakiintuvan ”kypsässä aikuisiässä”, jolla hän ilmeisesti tarkoittaa elämänvaihetta, jossa ihmisen arki voimistuu rutiinien, kuten työssä käynnin, oman asunnon hankkimisen ja siinä asumisen sekä perhe- ja ystävyysuhteiden vakiintumisen myötä. Tällainen käsitys paikasta liittyy näin ollen laajemmin ihmisen elämänvaiheisiin ja elämäkerrallisiin paikkasuhteisiin (Karjalainen 2006, 83). Tällaista ”pitkäkestoista” elämäkerrallista paikkatunteen muotoutumista Gustafson (2001, 9; luku 3.1) kutsuu paikkaan juurtumiseksi.

Paikkatunteen synty vaatii siis paikan muutoksen hidastumista siten, että ihminen kykenee havaitsemaan paikan. Tulkitsen paikan muutoksen tässä viittaavan sijaintiin liittyviin sosiaalisten suhteiden materiaalsiin puitteisiin (Agnew 1987). Tuanin (2006) tavoin Relph (1996, 910) lähestyy paikkatunnetta paikan hengen tiedostamisena ja

yksilöllisenä kykynä. Paikkatunne paikan hengen tiedostamisena on siis tapa käsittää paikka, vaikka sitten vain hetkellisessä aistimuksessa tai ohi kiihtävässä kokemuksessa. Paikan elämisen ja sen kokemisen ajallinen kesto ei siis ole esimerkiksi Tuanille (2006, 19–20) keskeisin paikkatunteen synnyn tekijä, koska kokemus paikan hengestä voi syntyä hetkessä. Paikan ja minän eheiden puolien yhteensulautuminen on keskeistä paikkatunteen myönteisessä muotoutumisessa.

Tuanin (2006, 15) ajatus paikkatunteen synnystä paikan muuttumisen hidastumisen kautta lähestyy ajatusta arjesta, siis tuttuudesta, jatkuvuudesta ja toistuvuudesta. Doreen Massey (2005, 138) pohtii paikan osalta sitä, että jos kaikki on jatkuvassa muutoksessa, missä tällöin on ”täällä” (*eng. here*). ”Täällä” olemiseen liittyy hänen mukaansa aina ajatus ”nyt”-hetkestä, joka ajallisen ulottuvuuden kautta määrittää ”täällä” olemisen tilaan, jossa tietyt materiaaliset ja sosiaaliset suhteet toteutuvat. Kun aikaa kuluu ja tuo tietty ”nyt”-hetki katoaa, paikka, joka tuolloin oli meille ”täällä”, ei enää ole sama. Muutosta on tapahtunut materiaalisissa ja sosiaalisissa suhteissa (Massey 2005, 139). Paikkatunne muuttuu kuitenkin paikan materiaalisia ja sosiaalisia suhteita hitaammin tai toisin sanoen, paikka muuttuu nopeammin kuin ihmisen kokemus siitä, koska kehosubjektilla on taipumus kiinnittyä menneisyyden kehollisiin kaavoihin, rutiineihin (Karjalainen 2006; ks. Seamon 1979). Kun merkitysvirtojen tila muuttuu, muuttuu myös yksilön suhde siihen. Menneet merkitykset kuitenkin säilyvät kerrostuneina paikkatunteessa ja kietoutuvat uusien elämäntilanteiden ja paikka-kokemusten synnyttämiin merkityksiin. Paikka muistetaan ja eletään, ja siksi elämäkerralliset merkitykset vallitsevina tunnetiloina ja ajatuksina ovat joskus tämän vuoksi ristiriidassa suhteessa elettyyn paikkaan (Tuan 2006, 18–19).

Paikan muutos sosio-spatiaalisenä prosessina on kuitenkin ajallinen (Cresswell 2006, 5–6). Ajan myötä paikkatunne muotoutuu uusien paikka- ja ihmissuhteiden sekä kokemusten kautta. Se siis muuttuu näin ollen elämän kuluessa. (Kuusisto-Arponen 2008a, 171.) Paikka muuttuu ympäristön muutosten ja ihmisen toiminnan seurauksena usein myös fyysisesti. Ihmisen tavat käyttää paikkaa muuttuvat ja samoin siis paikan tulkinta. Esimerkiksi menneiden vuosikymmenten Tampereella sijaitseva tehdasalue Tampella ja siihen kuulunut Vapriikki ovat tyhjentyneet tehdastyöstä tuotettavan tavarankäytössä tarpeettomaksi, teknologisen ja yhteiskunnan kulttuurisen kehityksen muuttaessa tuotantoprosesseja ja tuotannon siirryttyä taloudellisesti kannattavampiin maihin. Vapriikista tehtiin tehdastoiminnan päätyttyä erinäisten vaiheiden jälkeen museokeskus, joka palvelee toisenlaista tarkoitusta ja työllistää kulttuurialan työntekijöitä. (Vapriikki: Tehtaasta museoksi.) Paikkatunteen subjekti, joka edellisessä esimerkissä on yhteisö, on siis erottamattomasti paikassa sitä tuottamassa ja kokemassa oman aikansa kontekstista käsin (Kymäläinen 2003, 240–242).

Arjen paikoista koti on humanistisessa maantieteessä ollut tyyppiesimerkki kiintymystä sisältävästä paikkasuhteesta (esim. Tuan 2006). Asumisen paikkana tämä aiemmin vain kodiksi kutsuttu tila jaotellaankin nykyään kokemusta korostavassa paikkatutkimuksessa asuinpaikaksi (*house*), kodiksi (*home*) ja eletyksi asuinpaikaksi (*dwelling*) (Cristoforetti ym. 2011, 226; ks. Oliver 1987, 7; Karjalainen 1993, 66). Tulkitsen edellisen jäsenyyksen termit kodista arjen elämänpiirin fyysisen, emotionaalisen ja toiminnallisen näkökulman kanssa resonoivina puolina, jossa asuinpaikka korostaa arjen fyysistä, koti emotionaalista ja eletty asuinpaikka toiminnallista puolta. Ne eivät ole kuitenkaan toisiinsa nähden poissulkevia, vaan analyttisiä katsomisen tapoja siihen, mitä arjessa kutsutaan kodiksi. Koti rakentuu tunteiden kautta. Syntyvä suhde ihmisiin ja esineisiin kiinnittää ihmisen paikkaan. Paikasta tulee minän rakentumisen konteksti ja kiinne kohta menneen ja tulevan elämän välillä (González 2005, 194; Rubinstein & Parmelee 1992, 139–140). Koti synnyttää ja säilyttää muistoja. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että koti olisi vain hyvien tunteiden tai muistojen paikka. Tällainen romantisoitu näkemys onkin kyseenalaistettu etenkin feminististen tutkijoiden taholta, koska koti asumisen paikkana ei välttämättä ole yksityisyyttä, rentoutumista ja rauhaa antava oma tila (mm. Cristoforetti ym. 2011). Vaikka kotia pidetään nykyäänkin yksityisenä tilana, se rakentuu intersektionaalisesti erityisten kokemusten ja sosiaalisten suhteiden kautta. Se on paikka, jossa turvallisuuden ja yksityisyyden lisäksi saatetaan kokea myös turvattomuutta, alistamista ja pelkoa. (Cristoforetti ym. 2011, 226.) Kodin suhteiden ja kodin asujien jaettujen merkitysten dynamiikka mahdollistaa kodin kehittymisen ihmisen yksityisyyden suojaksi ja turvaksi, mutta se myös suojaa ja mahdollistaa erityisenä koskemattomuuden paikkana kodin ”suojassa” tapahtuvaa väkivaltaa ja hyväksikäyttöä. Lisäksi se mahdollistaa sosiaalisen eristäytymisen piilottaen näin esimerkiksi mielenterveyteen liittyvät ongelmat. (Sibley 1995, 94.) Koti on asuinpaikkana ja eletty asuinpaikkana kuitenkin hyvässä ja pahassa erityinen ja moniulotteisesti tunnepitoinen paikka verrattuna arjen elämänpiiriin muihin paikkoihin, kuten kauppoihin, asemiin tai liikuntasaleihin.

Stereotyyppisissä tai julkisissa työttömyyden mallitarinoissa työmarkkinamarginaali ja etenkin työttömyys liitetään usein laiskaan, omassa asunnossa tai kotona oleiluun (Hänninen 1999, 97–98; Välimaa 2011, 29, 150). Arjen paikkana asunto näyttäytyy muutenkin erityisenä nykyajan elämäntavan ilmentäjänä (Moran 2005, 131). Lisäksi paikkana se ei tarkoita välttämättä maantieteellisesti pysyvässä sijainnissa olevaa yksilölle tai ihmisryhmälle merkityksellisten ihmisten ja asioiden kokonaisuutta (Massey 1994, 149). Koti on tällöin vahvasti emotionaalinen yhteenliittymä eli kokonaisuus, jolla ei tarvitse olla pysyvää fyysistä sijaintia, koska sen perustana ovat erityiset suhteet vaihtuvissa paikoissa ja paikkojen välillä.

Arjen paikat, joissa yksilöstä ei tunnu hyvältä, liittyvät kokemuksiin, joissa paikkaa ei voi kokea omaksi, ja johon ei voi kiinnittyä ja juurtua. Kun paikka muistuttaa esimerkiksi omasta ei-toivotusta tilanteesta työttömänä tai työn epävarmuudesta, paikkaan liimautuu kielteisiä tunteita. Ihminen tulee tietoiseksi asemastaan työn järjestyksen ulkopuolella tai sen marginaalissa. Cresswell (2009, 8) toteaa, että mitä selvemmin maailmaa järjestetään erityisiin paikkoihin, sitä enemmän näiden paikkojen ulkopuolella olevia ihmisiä ja asioita leimataan epäjärjestykseen kuuluviksi. Esimerkiksi työn ja työttömyyden kategorioiden välimaastossa olevien tilanne on monenlaisten työvoimapolitiittisten interventtioiden ja tarkastelujen kohde. Tähän kuuluu arjesta oma aikansa ja se osaltaan ohjaa työmarkkinamarginaalissa eletyn arjen rakentumista.

Työn epävarmuuden sävyttämässä arjessa tietyt tapahtumat tuottavat välillä tilanteita, joita Karl Jaspersia (1970) mukaillen kutsun rajatilanteeksi, koska ne pakottavat ihmisen valitsemaan arkensa rakentamisen ja siihen suhtautumisen vailla varmuutta työstä. Rajatilanne (*Grenzsituationen*) Jaspersin (1970, 27–30) käsitteenä tarkoittaa esimerkiksi kuoleman, sattuman, ahdistuksen tai syyllisyyden kohtaamista. Se pakottaa valitsemaan ja vaihtoehtoina ovat kärsimyksen tai itsepetoksen tiet. Jaspersin (1970) rajatilannekäsityksessä näkyy hänen edustamansa psykiatrian tieteenalan näkökulman vaikutus. Rajatilanteet ovat keskeisiä tapahtumia elämässä. Kuolema, tai elämän rajallisuuden tajuaminen, on äärimmäinen rajatilanne, jonka jokainen ihminen kohtaa. Toisenlaisista rajatilanteista voidaan sanoa, että ne ovat jopa mahdollisuuksia ihmisenä kasvulle ja kypsymiselle. (Ghaemi 2007, 76.) Paolo Freiren (2014, 88–90) mukaan rajatilanne on paitsi este vapaudelle, se on myös mahdollisuus olla sopeutumatta annettuun eli rajatilanteen mukaiseen elämään.

Rajatilanne on tutkimuksessani lähellä työn menettämisestä tai sen jatkuvasta epävarmuudesta vähintäänkin välillisesti seuraavia kokemuksia (esim. Gallie, Felstead, Green & Inanc 2014; ks. *työn epävarmuudesta* Pyöriä, Ojala & Nätti 2021). Rajatilanteessa ihminen on pakotettu muuttamaan ajattelutapojaan sekä asennetaan suhteessa tilanteeseensa (Peach 2008, 58). Rajatilanteet ovat siis ehdottomia hetkiä, joissa Thornhillin (2002, 24) mukaan ihmisen olemassaolo kohtaa, peilaa ja ylittää oman ajattelunsa ja siihen astisten käytäntöjen rajat. Tämä tarkoittaa siis kriisiä, jossa aiemmat merkitykselliset asiat menettävät merkityksensä tai katoavat. Merkityksensä menettäneiden, merkitykseltään muuttuneiden tai kadonneiden paikkojen osalta tämä koskee paikkatunteen kriisiytymistä ja sen elementtien, kuten fyysisen paikassa olemisen, sosiaalisten suhteiden tai toiminnan murentumista tai uudelleen muotoutumista, reterritorialisaatiota tai deterritorialisaatiota (Ellingsen & Nilsen 2021, 111). Rajatilanne ei kuitenkaan tarkoita sitä, että se olisi aina ohi menevää ja ratkaisuun päättävää. S. Nassir Ghaemi (2007, 76) muistuttaa, että mielenterveyden haasteisiin

tai sairauksiin liittyy monilla jatkuvaa rajatilanteessa, siis eräänlaisessa kriisissä, elämistä. Työttömyyskertomuksiin soveltaen työttömyyden ja työn välisessä jännitteessä eläminen on siis rajatilanne, jossa arjen jatkuvuuden kokemus on vaakalaudalla. Työmarkkinamarginaalissa elämiseen sisältyy ristiriitaisia tunteita, kuten ahdistusta tai vapautta sekä toisaalta toimintaa, jolla rajatilanne pyritään ylittämään ja ikään kuin tasapainottamaan. Yksilön tietoista valintaa suhteessa työhön (sen hakemiseen tai hakematta jättämiseen) voidaan pitää Jaspersia (1970) mukailien kärsimykseen lähtemisenä, rajatilanteen kohtaamisena. Nykyään voidaan puhua myös niin sanotun mukavuusalueen ylittämisestä, jossa ihminen pakottautuu kohtaamaan epämiellyttäviä tunteita. Arjen ja paikan kokemus rakentuvat pragmaattisesti käytäntöjen kautta, mutta myös eksistentiaalis-emotionaalisesti rajatilanteissa, jotka jättävät jäljen siihen, miten ympäristöstämme ajattelemme.

Arjen elämänpiirissä paikkoja luonnehtivat eläminen ja toistuva toiminta eli rutinit. Monissa niistä toiminta ja sosiaaliset suhteet tai vuorovaikutus toisiin tapahtuu paikan materiaalisten puitteiden ja sovittujen sosiaalisten sääntöjen mukaan rajoitusti. Tutkimusten mukaan koti on kuitenkin arjen paikoista tunneskaalaltaan laajin. Mutta koti on vain yksi paikka arjen elämänpiirissä. Arjen elämänpiirissä on kyse myös erilaisista liikkeistä paikoissa ja niiden välillä. Itse asiassa liikkuminen, liike muutoksena, on keskeisin asia, jonka kautta paikka muodostuu.

3.3 Liike, mobiliteetti ja arjen koreografia

Paikan rakentuminen tapahtuu liikkeen kautta ja vuorovaikutuksessa. Massey'n (1994, 151; 2005, 12) ajatuksia seuraten erilaisten paikkaa rakentavien elementtien (esimerkiksi merkitysten, asioiden tai ihmisten) liike toisiaan leikaten, luovat mahdollisuuden paikan synnylle. Cresswell (2006, 2–3; Cresswell 2010, 18) erottaa liikkeen (*movement*) ja mobiliteetin (*mobility*). Liike on yleinen ja mitattavissa oleva tosiasia, joka rinnastuu sijaintiin abstraktissa tilassa ja viittaa vain siirtymään pisteiden välillä. Mobiliteetti viittaa jaottelussa sosiaalisen tilan ja ajan merkityksiin ja rinnastuu näin paikkaan merkityksellisenä sijaintina (vrt. Agnew 1987). Se ei ole olemassa abstraktien ajan ja tilan ilmiönä, vaan se on osa sosiaalista tilan ja ajan tuottamista (Cresswell 2004, 5).

Maantieteellisesti ajatellen liikkeellä olo on liikettä suhteessa toisiin paikkoihin ja ihmisiin. Liike on ihmisten jokapäiväisessä elämässä jatkuvasti läsnä. Nykyään liike tapahtuu myös virtuaalisesti erilaisten sovellusten ja sosiaalisen median kautta. Paola Jirón (2010, 130) väittää, että teknologisista viestintälaitteista, kuten älypuhelimista

tai tietokoneista, huolimatta fyysinen liike ja läsnäolo ovat kuitenkin edelleen hallitsevia ja välttämättömiä. Vaikka onkin mahdollista olla yhteydessä toisiin ihmisiin tai yhteiskunnallisiin toimijoihin sähköisesti, ihmisen yhteisöön kuulumisen tai toisen ihmisen aistimisen tarvetta se ei voi korvata.

Jirón (2010, 66–67) kiteyttää Cresswelliä (2006, 5) seuraten mobiliteetin sosiaalisiksi käytännöksi ajassa ja tilassa. Yksilöiden arjen tarkastelussa mobiliteetti on subjektin kehollinen ominaisuus. Keholliset rutinit ovat liikkeinä keskeisiä yksilön arjen paikkoja rakentavia toimintoja (Seamon 1979, 54–55). Mobiliteetti muodostuu Cresswellin (2010, 19–20) mukaan mitattavasta fyysisestä liikkeestä, mutta myös tuon liikkeen jaettuina merkityksiä tuottavista representaatioista ja liikkumisen käytännöistä eli arkisesta liikkeestä, kuten kävelemisestä tai autoilusta sekä liikkeen kehollisuudesta ja tavanmukaisuudesta. Mobiliteettia on fyysistä liikettä lukuun ottamatta vaikea mitata ja sitä voi ymmärtää vain subjektin kautta. Kahden pisteen välillä tapahtuvan liikkeen ajallista kestoa voi havainnoida. Mutta mitä liike kulloinkin merkitsee havainnoijalleen tai itse liikkujalle, vaihtelee. Lisäksi Jirón (2010, 67) katsoo, että liikkuminen ja paikka liittyvät toisiinsa merkittävästi. Paikka voi olla ensinnäkin se väline (kuten auto, linja-auto, polkupyörä), jossa ollaan liikuttaessa. Lisäksi liikuttaessa kuljetaan paikkojen läpi tai kautta. Arjessa tällaisia paikkoja ovat erilaiset julkiset paikat, kuten torit tai pysäkit. Näitä paikkoja pidetään usein ohuina ja heikkoina identiteettitään. (Jirón 2010, 67.) Toisaalta tällaisilla paikoilla on merkittävä käytännöllinen asema liikuttaessa arkisessa ympäristössä. Ne ovat maamerkkejä ja siirtymien paikkoja eli solmukohtia, joiden kautta kulkeminen muotoilee arjen ympäristöä.

Mobiliteetti Cresswellin (esim. 2004) tavoin ymmärrettynä on keskeinen tekijä paikkakokemuksen muodostumisessa. Merkityksellisten suhteiden muutokset ja niihin liittyvä mobiliteetti mahdollistavat paikkakokemuksen reflektoinnin. Kun toimintaympäristö muuttuu, muuttuu myös kokemus siitä ja näin syntyy uusia tarinoita, jotka hiljalleen muuttavat käsitystämme tuosta ympäristöstä. Toisaalta mobiliteetti on Cresswellin (2006, 26–27) mukaan nähty uhkana läntisessä maailmassa, jossa ajatukset juurtuneesta kansallisuudesta ja paikallisuudesta pysyvinä piirteinä ovat olleet satojen vuosien ajan ihanteina ja tavoitetiloina. Mobiliteetti on kuitenkin se liikkeen ulottuvuus, jonka kautta tila rakentuu merkitykselliseksi ja jossa paikkojen välille syntyy yhteys. Yksilöiden ja yhteisöjen kokemuksen osana mobiliteetti on aina läsnä paikan merkitysten synnyssä.

Massey (1994, 149–151) näkee mobiliteetissa lisäksi valtaan liittyviä ominaisuuksia. Vaikka ajan ja tilan tiivistymisessä mobiliteetti on lisääntynyt edelleen, valta ja kontrolli suhteessa liikkuvuuteen ovat jakautuneet epätasaisesti. Massey (1994) esimerkin mukaan yksityisautoilun valinta julkisen liikenteen sijaan vähentää julkisen

liikenteen käyttöä ja kannattavuutta. Näin ollen se heikentää julkisesta liikenteestä riippuvaisten mahdollisuutta liikkua. Työvoiman mahdollisuus liikkua on ollut esillä keskusteluissa usein työvoimapalvelu-uudistusten kohdalla, koska sillä on suora vaikutus työvoimapolitiisiin päätöksiin työttömyysturvan osalta. Toisten mobiliteettivallan lisääntyminen voi siis heikentää niiden asemaa, joilla valtaa ei ole. Tällöin valtaa käyttävien liike pakottaa heikommassa asemassa olevia liikkeelle. Liike viittaa Massey'n (1994) ja Cresswellin (2010) näkökulmista myös fyysiseen liikkeeseen tilassa. Mobiliteetti onkin Cresswellin (2010, 18) mukaan merkityksellistä liikettä. Liikkeestä seuraa aina sosiaalisten merkitysten tuottamista, joka jättää jälkensä sosiaaliseen todellisuuteen.

Työttömien korkeakoulutettujen toimijuutta säätelevät ja rajaavat erilaiset työvoimapolitiiset säännöt ja lait. Lainsäädäntö asettaa ehtoja työttömyyskorvauksen saamiselle ja sitä kautta kontrolloi työttömän toimintaa ja toimijuutta arjessa⁶. Työttömien määrän pysyminen sadoissa tuhansissa ja työllistymishaasteet johtivat esimerkiksi Sipilän hallituksen (2015–2019) ottamaan käyttöön aktiivimallin. Ylhäältä käsin tulevat määräykset harvoin kantavat pitkälle siten kuin niiden on suunniteltu kantavan. Eräänä keskeisenä hyvinvointia alentavana tekijänä toimeentulon heikkenemisen ohella työttömien arkea ja elämäntilannetta käsittelevissä tutkimuksissa näytetty mielekkään tai merkitykselliseksi koetun tekemisen vähäisyys arjessa (ks. *kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvien osalta* esim. Karjalainen & Karjalainen 2010, 39; Mäntyneva 2020, 65; Lind 2020, 71–72). Jos tekeminen säädetään ulkoa päin sanktioiden uhalla, motivaatio toimintaan jää heikoksi.

Mobiliteetti sisältää omaehtoisuuden ja pakottavuuden elementtejä: yksilö voi vaikuttaa liikkeeseen ja liikkeen merkityksiin omasta subjektiviteetistaan käsin taktikoimalla, vaikka sosiaalisessa todellisuudessa valta luo strategioita eli reunaehtoja, jotka estävät joitakin vapaita valintoja. Michel de Certeau (1988, xix) on kutsunut strategiksi sitä, millä tavalla ”vallanpitäjät” tai viranomaiset järjestävät palveluita, tiloja tai tietoa arjessa. Taktiikaksi hän kutsui arkea elävän kuluttajan tai asiakkaan valintoja ja tapoja toimia strategiassa tai siitä huolimatta. Taktiikka onkin oikeastaan strategian ehtojen kääntämistä mahdollisuuksiksi. Jos siis strategia on de Certeau'n ajattelussa tiloihin sidottua, on taktiikka taas ajasta riippuvaista. Se ei koskaan ”voita” tilaa tai strategiaa. Se voi kuitenkin muokata omaa liikettään omasta toimijuudestaan käsin luomalla uusia, vaihtoehtoisia merkityksiä. Esimerkiksi omaehtoinen työnhaku on vaihtoehtoisten merkitysten etsimistä, niin kuin voi olla myös omaehtoinen työttömäksi jääminenkin. Tällöin yksilöllä on valtaa valita oma sosiaalisen liikkeen

⁶ <http://www.kela.fi/oikeus-tyottomyysetuuteen>

suuntansa. Tämä näkyy esimerkiksi entisen työpaikan kokemisena menetettyinä toiminnan paikkana, jonka tilalle etsitään uutta. Merkitykset suhteessa työpaikkaan rakentuvat työttömyydestä käsin. De Certeau (1988, xix) taktiikaksi kutsuma toiminta näkyi myös vuoden 2018 aikana voimaan astuneen aktiivimallin toteutumisessa. Etenkin ansiosidonnaista työttömyyspäivärahaa saaneet työttömät työnhakijat haikeluivat kestoltaan mallin velvoittaman minimimäärän täyttäviin palveluihin, ja muutenkin työvoimapalveluiden käyttö kasvoi. Vuoden 2018 aktiivimallilla ei kuitenkaan VATTin tutkimuksen mukaan voitu osoittaa olevan suoria työllisyysvaikutuksia. (Kyyrä, Naumanen, Pesola, Uusitalo & Ylikännö 2019, 80–81.) Ihmisiä saadaan liikkeelle lainsäädännöllä, mutta vaikutukset eivät ole suoraan ennustettavissa. Aktiivimallin kaltaiset sanktion uhkaa sisältävät lakimuutokset muotoilevat kuitenkin myös yksilöiden ja yhteisöjen paikkakokemusta pakottamalla yksilöt reagoimaan niihin sosio-tilallisella liikkeellä, mobiliteetilla, kuten palveluihin osallistumisella (ks. Kuusisto-Arponen 2008b, 18–19).

Jirón (2010, 131; myös Cresswell 2008; 2010, 18) määrittelee mobiliteetin sosiaalisesti merkityksellistetyksi liikkeeksi, joka sisältää ajatuksen liikkumisen tavalle annettusta merkityksestä. Liikkeessä liikkuva paikka, kuten auto, sopeutuu ja muuttuu yhtä aikaa ja siksi voidaankin puhua liikkeellä olevista paikoista (*mobile places*) tai mobiileista paikoista. Näillä Jirón (2010, 131) tarkoittaa kulkuneuvoja, joissa vietettyä aikaa kutsutaan usein hukka-ajaksi. Kuitenkin esimerkiksi autoiluun liittyy monia kehollisia tehtäviä, jotka ovat autolla ajon vuoksi keskeisiä päivittäisiä kehollisia rutineja. Lisäksi julkisissa liikennevälineissä yksilölliset toiminnan muodot voivat olla hyvin monenlaisia vaihdellen paikallaan istumisesta työskentelyyn (esim. Gustafson 2009)

Arjen materiaalisesta elinympäristöstä tulee helposti toimintaa ohjaava kehys (Seamon 2007, 7). Se määrittää kulkureittimme ja rytmimme arjessa. Myös sosiaalisessa mielessä toimintaympäristömme on useimmiten säädelty ja suunniteltu. Yhteiskunnallinen aika, talous, terveydentila, sosiaaliset suhteet ja muut elämäntilanteelliset resurssit säätelevät arkemme sosiaalisen muodon. Esimerkiksi työajat ja erilaisten kulutuspaikkojen aukioloajat säätelevät liikkumistamme ja näin myös kokemustamme arjen elämänpiirissämme.

Arjen tilallisuus muotoutuu rytmeistä, jotka ilmenevät eri mittakaavoissa samanaikaisesti. Massey (2005, 130) näkee tilan tähänastisten tarinoiden samanaikaisuutena. Tilan ja ajan yhteenliittymissä syntyvät paikat. Ne ovat tapahtumia, mutta arjessa, siis niissä tapahtuvassa toistuvassa, kerrostuvassa toiminnassa ja tulkinnassa paikat ovat kuitenkin jonkun subjektin käsittämiä paikkoja. Ne ovat tarinoiden kokoelmia ja artikuloineja, tilan ja ajan yhteenliittymiä, tapahtumia ja myös tapahtumien seurauksia.

Michael Hardt ja Antonio Negri (2000, 44–45, 426) pitävät tällaista paikan muuttuvaa, tapahtumaluonteista lähestymistapaa käyttökeltvottomana, koska heidän mukaansa paikan kokemuksellinen ulottuvuus katoaa, eikä paikan merkityksellisyydestä yksilöille voi saada käsitystä. Paikka siis tyhjenee merkityksistä. Paikka ihmisen käsityskyvyn tuottamana intersubjektiiuisena jäsenyyksenä fyysisestä tilasta on kestävämpi kuin fyysinen tila, joka on tuon käsittämisen kohteena. Muutosta tapahtuu ihmisessä ja fyysisessä tilassa sekä etenkin näiden suhteessa, mutta paikka jää mieleen senkin jälkeen, kun merkityksellinen materiaallinen paikka on kadonnut. Paikka on muutoksessa, ja kerronnallinen tai paikan tapahtumiseen keskittyvä tarkastelu avavat paikan muutosta sekä siihen vaikuttavia tekijöitä. Samalla tavoin yksilöiden paikkatunne muuttuu elämäntilanteiden muuttuessa, esimerkiksi työttömyyden kohdatessa.

Masseyn (2005) ajattelua paikoista tarinoiden kokoelmina voidaan jatkaa katsoamalla tarinoita yksilöiden kehollisesti tuottamina arjen representaatioina tilasta, jossa ja josta paikat muodostuvat liikkeen ja rytmien kautta. David Seamonia (esim. 1979; 2007, 3) seuraten tähän paikkojen muodostumiseen liittyvät liike ja paikallaan olo paikassa sekä paikan kohtaaminen. Yksilöiden liikkumisen kohdalla tärkeässä asemassa on totuttuun tapaan pohjautuva toiminta arjessa. Tämä tarkoittaa sellaista käyttäytymistä, jota ei tietoisesti ajatella, ja jota esimerkiksi Filipa M. Wunderlich (2008) kävelyä tarkastellessaan kutsuu elämämaailman käytännöksi (ks. luku 2.2.3).

Seamon (2007, 4; myös Seamon 1979) tekee analyttisen eron keholliseen käyttäytymiseen liittyvien ja aika-tilan laajemmin lävistävien rutiinien välillä. Ensimmäiset liittyvät ajatukseen kehosubjektista, joka tietoisuuden suuntautumisen vuoksi liikkuu aika-tilassa tavoitteellisin, intentionaalisin kehon liikkein toteuttaakseen erityisiä, välittömiä tehtäviä. Jälkimmäiset ovat laajemmin ajassa ja tilassa levittäytyviä kulttuuriisia tapoja (Seamon 2007, 4). Näiden molempien sijoittuminen toistuvasti samaan ympäristöön muodostaa merkityksellisen paikan, jossa yksilöiden elämäkerrallisuutta rakentavat elementit ovat läsnä (Karjalainen 2006). Tätä Seamon (1979, 56–57; 2007, 4) kutsuu Jane Jacobsiin (1961, 50) viitaten paikan koreografiaksi (*place ballet*). Elämäkerrallisuutta rakentavia elementtejä ovat ihmisten ja yhteisöjen välinen vuorovaikutus vaihdon, merkitysten ja kiintymyksen eli tunnekokemusten osalta.

Arjen paikka on usein tapahtumapaikka, jossa ihminen toimittaa askareitaan tietynä aikana. Mike Crangin (2001, 192–193) mukaan erityiset aikatila-tapahtumapaikat erilaisille toiminnoille muodostuvat instituutioista ja ajallisista muuttujista. Näistä tapahtumapaikoista muotoutuvat tila-ajan lokerot, joiden kautta ihmisten on kuljettava päivittäisiä tehtäviä hoitaessaan (ks. Hägerstrand 1975). Lokerot muodostavat rajat, jotka synkronoivat ja synkhorioivat eli yhdistävät tilassa eri ihmisten toiminnat luoden

käyttäytymistavoille erilaisia aikatila-asemia. Tällaiset aikatila-asetat ovat materiaalisesta näkökulmasta toisensa ulossulkevia, mutta virtuaalisten tai digitaalisten paikkojen osalta tilanne on moniulotteisempi. Työpaikka, päiväkotia, koulu ja kauppa ovat tyyppillisiä lokeroita, joissa tilan käyttö liittyy rytmin tunteen ja toiston kautta rutiinien muodostumiseen.

Paikan koreografia muotoutuu ihmisten ja käytäntöjen arkisten kohtaamisten kautta ajan myötä. Näitä tukevat edellä mainitun kehosubjektin taipumus kiinnittyä menneisyyden kehollisiin kaavoihin (Seamon 2007, 4). Muun muassa rytmit ovat näiden kaavojen ilmentymiä. Paikassa toimivat ihmiset luovat ja jakavat paikan rytmin, muuten paikan koreografia ei synnyttäisi paikkaa.

Väitöskirjassani paikka on merkityksellinen sijainti, jota eletään arjessa. Tällä tarkoitan sitä, että paikka on arjen paikka, joka määrittänyt toistuvien toimintojen ja käytäntöjen kautta ollen samalla niiden konteksti. Arjen paikan merkityksessä ilmenee ihmisen paikalle antama käytännöllinen funktio. Ihmisen ja paikan suhdetta käsittelevän väitöskirjassani paikkakokemuksen ja paikkatunteen kautta. Ihmisen suhde paikkaan on vuorovaikutteinen: paikka ja ihminen siis muuttuvat vuorovaikutuksessa toisiinsa ja suhteessa muihin merkityksellisiin sosio-tilallisiin yhteyksiin.

Arjen elämisessä aika ja paikka kietoutuvat yhteen. Muisteltuna ja kerrottuna arki jäsenyytään päivänkuluksi, jossa toimintojen kuvaukset nivoutuvat yhteen kronologiseksi jatkumoksi, kronikaksi tai kertomuksiksi arjesta. Arjen kuvaukset sisältävät luetteloita, selontekoja, kronikka-aineistoa (mitä tapahtui?) sekä kertomusaineistoa, jossa kertomus toimii jonkin arjen toiminnon tai paikan merkityksen selvittäjänä. Päivänkulku jäsenyytään erilaisten toiminnan tai toiminnan tilallisuuden muutoksesta kertovien siirtymien kautta. Paikka toimintaympäristönä sekä merkityksellistettynä tilana syntyy arjen käytäntöjen kautta (ks. Seamon 2007).

Arjen prosesseissa, käytännöissä ja tapahtumissa muodostuu arjen paikkakokemus. Juuri paikassa arki rakentuu ja saa tilallisen muotonsa. Arjen paikat ovat sekä käytäntöjen konteksteja että käytäntöjen kautta muotoutuvia yksilön elämän käännekohtia (Jirón 2010, 131). Niistä tulee annettuna otettuja ja itsestään selviä todellisuuden pysyvyyden symboleita. Kuten aiemmin totesin, Karjalainen (1997, 41; myös Karjalainen 2006) kutsuu piiloutuvaksi paikaksi tätä elämisen kautta syntyvää arjen ympäristöä, jota ei kyseenalaisteta ja joka vähitellen muuttuu ”näkymättömäksi”. Ihminen siis tottuu elämään arkeaan tiettyissä paikoissa ja tiettyinä aikoina. Paikkojen käyttöä ja kokemista ohjaa päivänkulku, joka määrittänyt paitsi yksilön omista aikaaan liittyvistä valinnoista, myös ”yhteiskunnan pulssista” (Shove ym. 2012, 95).

4 PÄIVÄNKULKU ARJEN ELÄMÄNPIIRISSÄ

4.1 Arki päivänkulun kontekstina

Jokaisella ihmisellä on oma arkensa. Tutkimuksessani arki tarkoittaa jokapäiväistä elämää. Englannin kielessä sana arki kääntyy *'everyday'* ksi, jonka perään liitetään usein sana *life* eli elämä. Toinen vastaava englannin kielessä arkeen viittava termi on *'daily life'*. Arki on siis jokapäiväistä, päivittäistä elämää. Ranskan kielessä arki on päivittäin toistuva *'le quotidien'*. Olemuksellisesti arkiseen viittaava englannin kielen adjektiivi *'mundane'* merkitsee tavanomaista. Arki eli jokapäiväinen elämä assosioidaan usein kielestä riippumatta tavanomaiseen. Arki ei poikkea siitä, mihin on totuttu. Se on siis tuttua ja tavallista. Näin määriteltynä arkeen liittyy normaalius. Joskus arki samaistetaan myös tylsyyteen tai vaatimattomuuteen. Esimerkiksi Joe Moran (2005, ix) mainitsee kirjansa *Reading the everyday* esipuheessa, että keskittyy siinä ”päivittäisen tylsiin puoliin”. Tylsyys liittyy ajankulumiseen ja odottamiseen. Patrick Gamsbyn (2019, 210–211) mukaan tylsyys ilmenee ihmisyyden heikoissa hetkissä. Siihen ei mielellään kiinnitetä huomiota. Se on osa inhimillisyyttä ja se siis liittyy ajan kulumiseen, kun ei ole mitään pakollista, tai sillä hetkellä mielekästä tekemistä.

Arjen päivittäisyys, tavanomaisuus tai tavallisuus, tuttuus sekä normaalius arvotavien tylsyyden ja vaatimattomuuden ohella kuvaavat, mikä on arkea. Samalla ne osoittavat arjen moninaisuutta, joka tulee esiin myös näkökulmissa, joita arkeen tutkimuksellisesti voidaan ottaa. Arkea lähestytään tutkimuksessa usein ajan, tilan, rytmin, kehollisen liikkeen, tradition (tai tavan) sekä toiston käsitteillä (Rautio 2009, 17; ks. Lefebvre 2004; Seamon 1979; 2007). Näiden voidaan katsoa Pauliina Raution (2009, 17; 2010, 27) mukaan olevan eri puolia arjesta. Samalla arjen määritelmä ei kuitenkaan tyhjene näihin käsitteisiin. Arki on kokemuksesta syntyvää, mutta sen kokemuksellista ulottuvuutta lähestyttäessä siihen liittyy jatkuvuus ja piiloutuvuus (ks. Karjalainen 2006 *piiloutuva paikka*).

Ihmisten arjesta on kirjoitettu ja sitä on tutkittu laajasti etenkin sosiaalitieteissä vuosikymmenten ajan eri näkökulmista, eri yhteiskunnissa ja erilaisissa ympäristöissä (ks. esim. Garfinkel 1967; Byrne 1978; Brandstätter 1983; Karapostolis 1985; de Certeau 1988; Taylor, Bonnsall & Young 1996; Highmore 2002; Moran 2005; Kim, Sellbom & Ford 2014; Ghisleni 2017; Jacobsen 2019). Tutkimusten kohteena olevat

ilmiöt vaihtelevat mittakaavaltaan kansallisten arkikäytänteiden (esimerkiksi syrjinnän kohtaaminen yhteiskunnallisena ja kansallisena ilmiönä (Kim ym. 2014), liikennekäyttäytyminen (Taylor ym. 1996)) tarkastelusta aina yksittäisten ihmisryhmien ja yksilöiden elämäntilanteisiin (esimerkiksi toisten kohtaamiseen liittyvät tunteet (Brandstätter 1983)) ja niissä tapahtuviin arjen muutoksiin. Tutkimuksissa keskiössä on ollut se, miten ihmiset käyttäytyvät tietyissä tilanteissa ja ympäristöissä, miten kieli rakentaa arkea, millaisiin sääntöihin arki nojaa sekä millaisessa asemassa ihmiset ovat suhteessa toisiinsa (Kalekin-Fishman 2013, 715).

Arki ilmiönä vaikuttaa siis olevan edellisestä näkökulmasta kaiken inhimillisen toiminnan ja yhteiskunnallisen elämän kautta muotoutunut elämisen tapa. Arjen eläminen on muuttuvaa ja siinä käydään neuvotteluja toisten kanssa ajallisen muotoutumisen, paikkojen merkitysten ja niihin liittyvän toiminnan sekä kohtaamisten osalta. Fenomenologisesti orientoineessa arjen toiminnan tarkastelussa tiedostetun ja tiedostamattoman erottelua on korostettu (esim. Wunderlich 2008). Tiedostettu ja tiedostamaton vertautuvat siihen, miten esimerkiksi Juha Varto (2005, 57) jakaa ihmisen ja kokemuksen suhteen ontiseen ja ontologiseen. Ontinen viittaa välittömään ja kehoalliseen kokemuksellisuuteen. Ontologinen suhde perustuu jo kehitetyille todellisuuden jäsennyvälineille. Ontologista voidaan pitää käsitetyä, siis tiedostetun alueena, kun taas ontinen on vielä tiedostamatonta tai ainakin käsitteellistämätöntä. Erottelu ontologisen ja ontisen sekä tiedostetun ja tiedostamattoman välillä on analyttinen, koska suhde kokemukseen ei voi olla joko ontinen tai ontologinen, vaan kokemuksessa ja sen reflektoinnissa ovat mukana molemmat näkökulmat (Varto 2005, 56). Reflektoinnin hetkikin on kokemuksellinen. Arjen kokemuksellisuuden jäsennyksessä intentionaalisuus on tiedostetun ja tiedostamattoman sijasta hedelmällisempi lähtökohta (*intentionaalisuudesta* ks. Wendland 2021).

Se, miten arki rakentuu arjeksi, liittyy kiinteästi kysymykseen, miten todellisuus rakentuu todellisuudeksi (ks. Berger & Luckmann 1967). Todellisuuden ja arjen yhteys on esillä jo Peter L. Bergerin ja Thomas Luckmannin (1967) konstruktionismin perusteoksessa *The social construction of reality: a treatise in the sociology of knowledge*. Siinä arki määrittyy ihmisen tulkitsemaksi todellisuudeksi, subjektiivisesti merkitykselliseksi ja koherentiksi maailmaksi (Berger & Luckmann 1967, 55). Tämän lisäksi ”arjen maailma”, kuten Berger ja Luckmann kohdettaan kutsuvat, syntyy ihmisten ajatuksissa ja toiminnassa sekä säilyy todellisena näiden kautta. Arjen maailma on ”intersubjektiiivinen maalaisjärjen maailma”. (Berger & Luckmann 1967, 55–56.) Samalla, kun arkea rakennetaan sosiaalisten käytäntöjen kautta, se koetaan jatkuvana ja hitaasti muuttuvana, lähes pysyvänä asiana (Burr 2015, 15).

Arki on aikaan ja tilaan liittyvä sekä ajankohtia ja tilanteita arvottava käsite. Arjen ajallisuuden yksilöllisesti koettua ja kerrottua puolta kutsun päivänkuluksi. Päivänkulku tarkoittaa arjen jäsentymistä vaiheisiin, rytmeihin ja tempoon. Se on yksilön tulkinta arjen ajallisten vaiheiden muodosta. Päivänkulku muotoutuu ensisijaisesti yksilön kokemuksena. Sitä ei voi kuitenkaan irrottaa arjen kronologiasta eli objektiivisesti mitattavissa olevasta, abstrahoidusta arjen ajankulusta, joka eräänlaisena yhteiskunnan pulssin osoittajana asemoi yksilön ajallisen kokemuksen suhteessa yhteiskunnan eri tasoihin sekä yhteisöihin. Kokemus liittyy aina havaittavaan muutokseen kehossa ja havaittavassa todellisuudessa. Päivänkulku käsitteenä sisältää ajatuksen jonkin liikkeestä tai muutoksesta. Kulku viittaa siihen, että päivään sisältyy kokemus eli tulkinta arjen tapahtumasta. Päivänkulku on arjen kokemuksen kerrottu jäsenitys. Kerrottuna jäsennyksenä siitä voidaan erottaa erilaisin siirtymien erottuvia vaiheita. Siirtymissä arjen tapahtumisen paikka, yhteisö, toiminta tai yksilöllinen tulkinta tilanteesta muuttuu.

Jatkuvuuden kokemus ja piiloutuminen nojautuvat menneen havainnosta syntyneeseen tulevan tulkintaan: aika ja tila eivät katoa niin kauan kuin jokin muuttaa niitä. Arjen kokeminen on paradoksaalisesti elämisen paikkojen ja toimintakäytäntöjen piiloutumista aktiivisen ja tietoisien havainnoinnin piiristä. Arki on siis käsilläolevuuden (ks. Karjalainen 1987) aluetta, mutta arjen keskeyttävä, koettu elämys tekee arjen näkyväksi hetkellisesti. Esimerkiksi totutun kulkureitin katkeaminen kaivuutyön tieltä vaatii etäännyttävää katsetta ympäristöön vaihtoehtoisen reitin löytämiseksi.

Arki on ihmisyyteen ja samalla yhteiskunnan käytäntöihin liittyvä ilmiö. Oikeastaan yhteiskunnan rakenteet ja toiminta sekä erilaiset lähisuhteet vaikuttavat olennaisesti siihen, millaiseksi itse kunkin yksilön arki muodostuu. Voidaan sanoa, että jokapäiväisen elämän yksilölliset käytännöt ovat yhteydessä sosiaalisiin ja materiaalsiin rakenteisiin muotoillen niitä ja muotoutuen niiden kautta (Shields 1992, 31–33; 2013, 23; myös Sartre 1976, 43; Karjalainen 1987, 9–10). Rutiinit ovat keskeisiä arjen rakenteen tuottajia. Ne muodostavat käytäntöjä, jotka toistuvat. Ne toteutuvat eri mitakaavoissa ja sisältävät yksilöllisen ja yhteisöllisen ulottuvuuden.

Työmarkkinamarginaali on yhteiskunnallinen tila, johon esimerkiksi työttömyysturvan ja prekaarin työn sääntely tuottaa epävarmuutta. Arjen ja työllisyyteen liittyvän sosiaali- ja työllisyyspolitiikan yhteentörmäys tulee ilmi esimerkiksi soviteltavien tukien osalta. Arki on tottumusta, johon osuvat yhteiskunnalliset muutokset pakottavat valitsemaan toimintatavat ja käytännöt uudelleen. Tämän pakottavuuden vuoksi yhteiskunnallisilla muutoksilla on myös ihmisen arjen ympäristön kokemiseen liittyviä vaikutuksia.

Arjen perustana ovatkin ajalliset ja tilalliset rutiinit. Rutiinit ovat eri mittakaavoissa toistuvia toimintoja ja käytäntöjä. Elizabeth Shove, Mika Pantzar ja Matt Watson (2012, 24) käsittävät käytännöt keskinäisriippuvuussuhteina materian, kompetenssin ja merkitysten välillä. Materiaalla he tarkoittavat esineitä, rakenteita, välineitä, tavaroita ja kehoa (Shove ym. 2012, 23). Kompetenssi tarkoittaa kyvykkyyttä arvioida toimintaa sekä kyvykkyyttä toteuttaa sitä (Shove ym. 2012, 23). Merkitys sen sijaan tarkoittaa toiminnan sosiaalista ja siihen osallistumisen symbolista merkityksellisyyttä (Shove ym. 2012, 23).

Seamon (2007, 4; myös 1979) jaottelee erilaiset rutiinit niiden mittakaavan mukaan kehorutiineiksi ja aika-tilarutiineiksi. Kehorutiineilla hän viittaa sellaisiin tehtäviin kuten ruoanvalmistus, autolla ajo tai siivoaminen. Kehorutiinit ovat siis yksittäisiä, lyhyen aikavälin päämääriä tavoittelevia liikkeitä, joilla on oma rytmensä tilanteista riippuen. Rytmä ja tempo koettuina tekevät arjesta päivänkulun. Rytmisyyden kautta arki siis saa aika-tilallisen muotonsa, koska toiminta tapahtuu paikassa, tietynä ajankohtana ja tietyn ajan kuluessa (Seamon 1979; 2007). Rytmä perustuu peräkkäisten tai limittäisten tilanteiden ja tapahtumien ajalliseen painotukseen eli keston. Henri Lefebvre (2004, 8–9, 14) näkee ulkoisen rytmän säännönmukaisesti ajoittuvana, jota hallitsevat rationaaliset säännöt, ja joka on objektiivisesti mitattavaa. Tämä törmää eletyn elämän ja kehollisuuden kanssa yksilöiden ja yhteisöjen arjessa. Rytmän käsite kuvaa tapahtumien monitahoisuutta sekä samanaikaisuutta. Lefebvre (2004, 6) pitää rytmän olennaisina osina toistoa ja paluuta. Toisto ei kuitenkaan ole täsmälleen saman rytmän toistoa, vaan siihen sisältyy aina jokin ennakoimaton, joka tuottaa eron aiempaan. Tämä liittyy edellä mainitsemaani ulkoisen säännönmukaisuuden ja kehollisuuden yhteentörmäykseen.

Myös Heidegger (2001, 388, 437) käsittelee *Oleminen ja aika*⁷-teoksessaan *Daseinin* kohdalla toiston käsitettä. Vaikka käsite ei ole teoksessa keskeinen tema, se kytkee *Daseinin* historiallisuuteensa (Schräg 1970, 287). Toisto näyttäytyy näin mahdollisuuksien uudelleen muotoiluna tai palautumisena. Siinä mennyt tilanne ei tapahdu uudestaan tai mennyt asia ei palaa, vaan mennyt merkityksellistyy toiston kautta. Toistossa mennyt nostetaan uudelleen pintaan. (Schräg 1970, 289–290.) Calvin O. Schragin (1970, 292) mukaan toiston kautta aiemmat merkitykset ikään kuin vapautetaan uusista näkökulmista tulkittaviksi tai jopa haastetuiksi. Tässä näen yhtymäkohdan edellä esittämäni Lefebvren (2004, 6) toiston käsitteeseen, joka myöskään ei

⁷ Olen käyttänyt lähteenä englanninkielistä käännöstä Heidegger, M. 2001. *Being and time*. Koska väitöskirjani on suomenkielinen, käytän tekstissä teoksen nimestä vakiintunutta suomennosta Oleminen ja aika.

viittaa identtiseen tapahtumien toistumiseen. Arki samankaltaisten toimintojen ja toiminnallisten tilanteiden toistona muuttuu hiljalleen, kun muutoksia tapahtuu kerrallaan riittävän vähän ja hitaasti (Tuan 2006, 16).

Arjen aika-tilallisen jäsentämisen pioneereja oli 1970-luvulla Torsten Hägerstrand (esim. 1975; myös luku 3.3), jonka aikatila-analyysi avasi arjen prosesseja tilan lisäksi myös ajallisen ulottuvuuden sisältävinä polkuina. Aikatila-analyysi kiinnittyi yksilön elettyihin tilanteisiin, jolloin se sai tilallisen muodon. (Dodgson 2008, 2.) Aika-tila-analyysi kuvaa rakenteellisesti arkea ja huomioi liikkeen tilassa. Arjen ympäristön visuaaliseen ja sanalliseen kuvaukseen piirrettyjä paikkoja ja reittejä ei piirtyisi niihin ilman muistoja ja tulkintoja jättäneitä kokemuksia. Subjektivista paikkaa ei ole ilman muistoja, eikä muistoja ilman kokemuksia.

Seamonin (2007,4) rutiinien jaottelun suuremman mittakaavan rutiinikokonaisuuden muodostavat aika-tilarutiinit ovat kehorutiineja ajallisesti laajempia kokonaisuuksia, kuten heräämiserutiinit tai lounastaminen työpäivän aikana. Ne muodostuvat kehorutiinien yhteen nivoutumisessa. Aika-tilarutiinit sisältävät laajemman kulttuurisen ja sosiaalisen merkitysverkoston käytön kuin kehorutiinit. Etenkin aika-tilarutiinien toistuvuuden osalta yksilöllisen ja kollektiivisen arjen rytmisen rakenteen synkronisaatio on tärkeää. (Edensor 2010, 8.) Synkronisaatio tekee arjesta sujuvan ja vahvistaa normatiivisen arjen rakentumista. Toisin sanoen arki koetaan sujuvana ja luonnollisesti etenevänä kokonaisuutena. Aika-tilarutiinit ovat yksityisen ja julkisen rajalla olevaa toimintaa, jossa tilannesidonnainen yksilön toiminta uusintaa ja/tai haastaa normatiivisen eli odotetun, hyväksytyt ja tavanmukaisen toiminnan. Näillä arjessa ilmenevillä paikkaan liittyvillä neuvotteluilla on vaikutusta yksilön osallisuuden ja toimijuuden kokemisessa⁸. Neuvottelun eli keskustelun ja ymmärryksen jakamisen kautta syntyvä käsitys asioiden tilasta tuottaa osallisuutta ja kuulumista, joiden kehitymisessä keskeisinä elementteinä ovat kiintymisen sekä hyväksytyksi tuleminen tunteet (Bilodeau, White, Turgeon & Henderson 2018, 5). Kyseessä on tällöin yksilöiden välisen vuorovaikutuksen kautta syntynyt jaettu näkemys asiasta, joka saa yksilöt kokemaan osallisuutta ja kuulumista tuon asian kautta syntyneeseen tilaan.

Rutiinien lisäksi sosiaalinen osallisuus on tärkeää ihmisen hyvinvoinnille (Saari, Meriluoto & Behm 2017, 308). Siihen liittyy myös ryhmään kuulumisen tunne. Myös työmarkkinamarginaalissa ja työttömällä suhde työhön on joka tapauksessa olemassa (Kasvio, Nikkilä & Virtanen 2011, 39). Niinpä se vaikuttaa myös identiteetin rakentumiseen. Työn koetaan tekevän elämästä tarkoituksellisemman ja saavan aikaan tunteen yhteiskuntaan kuulumisesta eli osallisuudesta, kun taas työttömänä oleminen

⁸ Osallisuuden ja toimijuuden merkityksestä masennuksesta toipumisessa (ks. Jantunen 2008, 19)

heikentää omanarvontuntoa ja motivaatiota osallistua (ks. myös Hiswåls ym. 2017). Kuulumisen kokemus heikkenee, jos omassa sosiaalisessa piirissä ei ole toisia työttömiä tai jos oma elämä on työttömyyden vuoksi huomattavasti erilaista kuin sen ryhmän, johon ajattelee kuuluvansa (Ervasti 2004, 303).

Arkea eletään nykyhetkessä ja siinä koettu on välitöntä, samoin kuin arjessa toimiminen (Featherstone 1992, 160–161). Vaikka kokemus on ainutkertainen, se vaikuttaa toisten, uusien tilanteiden kohtaamiseen. Kehollisesti uudet tilanteet kohdetaan toistamisen kautta (Deleuze 1994, 1). Arjessa toistuvuus ja jatkuvuuden tuntu ovat vahvasti sidoksissa muistiin, keholliseen liikkeeseen ja sitä kautta tilan kokemiseen. Kuten Rautio (2010, 27) toteaa, arki levittäytyy aikaan ja tilaan kuitenkin rajoittumatta kumpaankaan. Arjen tutkimuksessa arki nähdään kokemusten, uskomusten ja käytäntöjen toistuvuuden kautta rakentuvaksi elämisen kentäksi (Featherstone 1992, 160–161). Elämiseen sisältyvä toiminta sekä siinä tapahtuvat kohtaamiset yhdessä eletyn ympäristön kanssa muodostavat sen käsityksen, joka kullakin on omasta arjestaan. Arjen eläminen on nykyhetkessä tapahtuvaa ja siksi sen reflektointi tai kuvaaminen on haastavaa. Sen erilaisia toimintoja harvoin haastetaan, koska ne limittyvät toisten toimijoiden toimintoihin ja toimintojen rytmeihin. Arjesta kertominen on erikoista, koska se on totuttua, tunnettua ja samanlaista. Arki tulee kuitenkin näkyväksi, keskustelun alaiseksi, kun sen säännönmukaisuutta rikotaan (ks. Garfinkel 1967). Esimerkiksi työn kadotessa arjesta työsuhteen etuina saatujen liikuntasetelien käytön mahdollisuus katoaa myös. Tämä rikkoo säännöllistä arki-illan liikuntarutiinia.

Kun omasta arjesta keskustellaan, tehdään rajauksia ja tulkintoja. Arjen representaatio on omien kokemusten ja muistojen sekä jaettujen arkeen liittyvien merkitysten kokonaisuus. Kohteena ei siis ole arki itsessään, vaan aina kokijan konstruoima tulkinta arjestaan. Arki ei ole muutenkaan staattinen vaan muuttuva merkityskokonaisuus, koska ajan kuluminen ja elämänkulku itsessään vaikuttavat sekä ihmiseen että ympäristöön. Vaikka arjeksi voidaan kutsua toistuvaksi ja ennakoitavaksi koettua elämää ja siinä kohdattavia rakenteita, on se alati muuttuvaa suhteessa laajempaan yhteiskunnalliseen viitekehykseen. Yhteiskunnalliset ja kulttuuriset muutokset vaikuttavat siihen, millaiseksi arki muuttuu. Muutos taas voi olla hidasta tai sykäyksittäistä. Ihminen on aina vuorovaikutuksessa sosiaalisen ja materiaalsen ympäristönsä kanssa ja hänen olemisensa ja identiteettinsä toimijana rakentuu tässä vuorovaikutuksessa. Vaikka työtön ei kokisi olevansa työtön, hän on sitä yhteiskunnan työmarkkinoiden osana. Työttömyyden näkyminen katukuvassa keskittyy taloudelliseen kyvykkyyteen ja varallisuuteen. Tämän näkyvyyden poistuminen on pitkälti

pohjoismaisen sosiaalipolitiikan ansiota, mutta kategorista työttömänä olemista yksilöllisesti koettuna yhteiskuntapositiona talousinterventiot eivät kykene poistamaan.

Arkea voidaan pitää kontekstina ja materiaalina, jossa päivänkulku rakentuu subjektiivisessa kokemuksessa. Ajalla on myös keskeinen rooli päivänkulussa ja sen kerroonellisessa kuvauksessa. Robert A. Dodgshonin (2008, 1) mukaan aikaa voidaan jäsentää erilaisten vastakohtaulottuvuuksien avulla, jotka ovat myös arjen jäsentämisen ja kokemisen elementtejä. Tällaisia vastakohtaulottuvuuksia ovat objektiivinen ja subjektiivinen aika, joista edellinen on fysikaalista ja staattista, ja joista jälkimmäinen edustaa elettyä ja koettua, sosiaalisesti rakentunutta, kronologista aikaa. Dodgshon (emt.) jatkaa, että aika on yhteiskunta- ja humanistisessa tieteessä murtunut tai rikkoutunut nykyaikana siten, että enää ei voida puhua virtaavasta ajasta, vaan kyseessä on erilaisten, skaalautuvien aikojen moninaisuus. Näen, että päivänkulun suhde arkeen on sama kuin paikan suhde tilaan tai mobiliteetin suhde liikkeeseen (ks. Cresswell 2010, 18–20). Päivänkulku on juuri elettyä ja koettua arkea eli se on yksilön henkilökohtainen ja kokemuksellinen kuvaus arjestaan samoin kuin mobiliteetti on sosiaalisesti ja henkilökohtaisen kokemuksen kautta rakentuvaa liikettä tai paikka koettu merkitysten kokonaisuus tilassa.

4.2 Päivänkulun rytmi ja tempo

Työmarkkinamarginaalissa olevien korkeakoulutettujen arjen päivänkulku sisältää erilaisia rytmejä ja tempojen muutoksia. Työn loppuminen on monelle tilanne, jossa kollektiiviset ja yksilölliset rytmit arjessa erkanevat toisistaan. Näin on etenkin silloin, kun työn sosiaalinen ulottuvuus on yksilön arjessa merkittävä. Työtovereiden kohtaaminen, päivittäiset matkat työpaikalle ja jälleen kotiin toistuvina ajankohtina juurruttavat ihmistä kollektiivisen arjen aika-tilallisiin rytmeihin, jotka rakentavat arjen paikkoja. Näiden rytmien elämisen kautta muodostuu myös jaettuja merkityksiä, jotka päivittäisen toiminnan kadotessa muuttuvat yksilön muistoiksi menneestä yhteisöllisyydestä.

Päivänkulku rakentuu rutiineista, jotka syntyvät kehollisen liikkeen sekä materian ja subjektien kohtaamisten kautta (Tuomi-Gröhn 2008, 10). Rutiinit ovat eri mitta-kaavoissa toistuvia toimintoja ja käytäntöjä. Päivänkulkua määrittävät myös rytmi ja tempo, jotka antavat arjen liikkeelle rungon. Rytmejä voidaan arvioida niin sanotusti ulkopuolelta, objektiivisesti (ks. Hägerstrand 1975). Toisaalta rytmejä voidaan tarkastella koettuina arjen kulkuina. Tällöin voidaan kysyä, kenen rytmistä on kyse. Onko

arjen rytmi mielekäs yksilölle? Miten yksilö kokee päivänkulun rytmensä? Päivänkulun rytmien yhteydessä on syytä puhua myös temposta eli nopeudesta. Päivänkulun tempolla tarkoitan yksilön kokema tapahtumien vaihtuvuuden nopeutta päivässään. Rythmi kertoo päivänkulun rakenteesta ja tempo rytmien nopeudesta.

Edellisten rytmien, tahdin ja tempon käsitteiden alkuperä löytyy musiikin teoreettisesta jäsenyyksestä. Rythmi on se kokonaisuus, joka muodostuu tahdin, iskujen ja tempon suhteesta. Tahti sisältää tietyn määrän iskuja eli laskentayksiköitä, esimerkiksi nuotteja. Tahtilaji kertoo siitä, kuinka monta laskentayksikköä tahtiin mahtuu. Tempo taas kuvaa laskentayksikön (esim. ¼ nuotin) iskujen määrää minuutissa. Tahdeista puhuttaessa voidaan puhua tahtiosoituksen määrittämästä tahdistä sekä musiikillisesta tahdistä. (Joutsenvirta & Perkiönmäki 2008.) Sovellan rytmien ja tempon käsitteitä analyyttisesti päivänkulun kuvaamisessa. Tahti rinnastuu tutkimuksessani päivänkulun vaiheeseen, jotka erottuvat analyyttisesti siirtymien kautta ja muodostavat rytmien ja tempon rakenteistamia kokonaisuuksia.

Aiemminkin yhteiskunnan ja yksilöiden arjen rytmiä ja tempoä säätelivät tarkat sesongit ja instituutiot (Lefebvre 2004, 75). Tämä tapahtui kuitenkin hyvin paikallisesti. Paikkojen välinen vuorovaikutus sekä elämäntavat ovat moninaistuneet globaalin tiedonkulun sekä materian ja ihmisten maailmanlaajuisen liikkumisen ja kommunikoinnin jokapäiväistyessä, monipuolistuessa ja nopeutuessa – jopa yhdenaikaistuksessa (Massey 1994, 147–149; 2005, 161–162). Näiden muutosten vuoksi tavat, normit ja arvot ovat monimuotoistuneet paikallisesti. Maantieteellinen läheisyys ei enää sijassa luo yhteisöä jaettuine tapoineen, normeineen ja arvoineen, vaan yhteisen intressin omaavat yksilöt ja ryhmät eri puolilla maailmaa voivat luoda oman yhteisen toimintaympäristönsä, rytmensä ja päivänkulkunsa.

Lefebvre (1998, 206) esitellessään rytmianalyysia toteaa, että rytmit sijaitsevat spatio-temporaalisessa todellisuudessa, sen kaikissa elementeissä. Näin on siksi, että kaikki rytmit ovat seurausta luonnollisista rytmeistä, kuten vuorokauden ja vuodenaikojen vaihtelusta sekä elävien olentojen biofyysisistä rytmeistä. Yhteiskunnalliset rytmit ovat institutionalisoituja ja sopimuksen varaisia rytmejä, kuten kellonajat. Yhteiskunnan rytmit ja biologiset rytmit ovat enemmän tai vähemmän jännitteisessä suhteessa toisiinsa, koska edellinen edustaa julkista ja objektiivista eli mitattavaa rytmiä ja jälkimmäinen yksilöiden kehollista ja subjektiivista rytmiä (ks. Lefebvre 2004, 73–74). Arjen rytmien yhteiskunnallisella toistuvuudella eri skaaloissa on omat nopeutensa. Lefebvren (2004, 8) mainitsema ulkoinen nopeus ja yksilöiden ja yhteisöjen elämän arjen nopeus toimintojen kohdatessa etsivät synkroniaa, rytmien kohtautumista. Sitä, miten arkea elävä ihminen tuon nopeuden kokee, riippuu siis kehollisten rutiinien ja yhteiskunnan rytmien suotuisasta kohtaamisesta sopivalla nopeudella.

Yksilön arjen kohdalla käytän koettua päivänkulkua analysoidessani tempon ja rytmien käsitteitä.

Termi tempo viittaa aikaan. Keskusteluvuorovaikutuksen tutkimuksessa tempo merkitsee toistuvien jaksojen vaihtuvuutta. Tempo vaikuttaa siihen, kuinka puhetta ymmärretään ja se liittyy kiinteästi rytmiin (ks. Auer, Couper-Kuhlen & Müller 1999, 22–23). Tempossa on kokemuksellinen ulottuvuus, koska se voi muuttua, se voi hidastua tai kiihtyä. Lisäksi esimerkiksi puhekokonaisuuden tempo on ratkaisevassa roolissa ymmärrettävyyden osalta (Auer ym. 1999, 14). Arkikielessä tempoa käytetään kuvaamaan myös toistuvan kehollisen liikkeen toistonopeutta ja näin se määrittyy tapahtumisen tahtina. Esimerkiksi kävelyn nopeus kuvaa kävelymatkaa tietystä ajassa. Kävelytahti tai -tempo kuvaa taas kehollisen liikkeen toistonopeutta, mutta ei sitä, kuinka nopeasti eteneminen tilassa tapahtuu.

Arjen luonnollistuminen liittyy sen tapahtumien sykliseen eli rytmisesti toistuvaan luonteeseen. Yksilöiden rytmit vaikuttavat toisiinsa ja synkronoituvat vuorovaikutteisesti yhteiskunnan rytmien kanssa. Yhteiskunnan pulssi muodostuu samanaikaisesti yhteiskunnassa tapahtuvista heräämisestä, työn ja vapaan sekä nukkumaan menon rytmeistä. Rytmit monimutkaistuvat yhteiskunnan monimuotoistuessa ja etenkin työelämän muuttuessa aikatauluiltaan ja tehtäviltään monimutkaisemmaksi. (Shove, Pantzar & Watson 2012, 95.) Samalla, kun yhteiskunnallinen aikataulutus pirstaloituu yksilöllisemmäksi, arjen tehtävät samanaikaistuvat, jolloin aikapaine ja kiire tulevat yksilöiden itsensä organisoitaviksi kokonaisuuksiksi. Jokainen yksilö rakentaa siis omat polkunsa arjen fragmentoituneen aikamaiseman (timescape) läpi. (Shove, Pantzar & Watson 2012, 95.) Yhteiskunnan ajalliset rytmit, joita aiemmin selkeästi säätelivät sesongit ja instituutiot, ovat nyt siis yksilötasolla erikseen vaikuttavia päivänkulun jäsentäjiä (Lefebvre 2004, 75). Päivänkulun rytmisen muoto ja sen koettu tempo muodostavat perustan päivänkulun analyttiselle jäsennykselle moodeiksi.

Tutkimuksessani päivänkulun moodi liittyy koetulta toiminnoiltaan, rytmeiltään ja tempoiltaan sekä merkityksiltään eroaviin päivänkulun kokemisen tapoihin. Päivänkulun kokeminen rytmienä liittyy siirtymiin eli liikkeeseen. Siirtymät ovat ensinnäkin kronologisesti kerrottujen tapahtumien tai toimintojen alku- ja loppukohtia. Toiseksi ne liittyvät arjen paikkojen ja näiden suhdeverkostojen muotoutumiseen. Päivärytmissä toiminnot ja paikat jäsentyvät selkeinä aika-tilarutiinikokonaisuuksina aina aamutoimista nukkumaan menoon asti (Seamon 1979, 54–59). Moodi-käsitteen merkitys liittyy jonkin asian laatuun ja muotoon. Tässä tutkimuksessa se tarkoittaa päivänkulun kokemisen laadullista erittelyä. Päivänkulun moodin keskeinen kokemuksellinen merkitys viittaa pysyvyyteen, jonka katson olevan sukua arjen

määritelmään liittyvälle jatkuvuudelle, toistuvuudelle (ks. Lefebvre 2004). Moodi (lat. *modus*) on eri tieteen- ja taiteenaloilla käytetty käsite, jolla jäsennetään ilmiöiden tai asioiden eri tilojen pysyvien ja perustavaa laatua olevia eroavaisuuksia (ks. esim. Pie-nimäki 2012). Se merkitsee siis tapaa, laatua ja standardia (Bergomi & Portaluri 2013, 2). Musiikin alalla sillä tarkoitetaan esimerkiksi säveljärjestelmää, joka toimii perustana melodioille tai vaikkapa pysyviä rytmikuvioita (esim. Cocos & Fowers 2011; Strachley & Loebach 2014). Kirjallisuudessa moodi on tekstin- tai puheentuottamisen tai vuorovaikutuksen muoto (esim. Lian, Nettleton, Wifstad & Dowrick 2021).

Moodi muotona on liitetty arkeen kuvattaessa erilaisia toiminnan tai kokemuksen tapoja (esim. Mandich 2020). Samoin omassa tutkimuksessani moodi liittyy arjen tapojen ja käytänteiden kokonaisuuksien määrittelyyn. Koska arjen yhtenä perustana on jatkuvuuden illuusio, ja koska toistuva toiminta ”rakentaa” arkea, joka muodostuu eleyksi todellisuudeksemme, voidaan ajatella, että toistuva toiminta ja käytännöt arjessa synnyttävät jatkuvuuden kokemuksen, jossa mennyt ja nykyhetki luovat päivänkulun ennakoituja kehityskulkuja tulevaisuudessa (Mandich 2020, 698–699). Tämä jatkuvuus ei kuitenkaan tarkoita vaiheettomuutta, vaan erilaisten siirtymien kautta vaiheet liittyvät toisiinsa. Siirtymässä aukeavat arjen vaihtoehtoiset polut ja siirtymä on oikeastaan päivänkulun vaiheiden välissä kuin mikrotason avaintapahtuma, reflektioimaton potentiaalinen valinnan hetki tai heikko rajatilanne (vrt. Jaspers 1970), joka määrittää voimakkaasti sitä, millaiseksi arki, ja lopulta elämä, muodostuu. Se, miten tiheinä ajallisesti siirtymät ja kohtaamiset toteutuvat kertovat arjen temposta. Arjen rytmi muuttuu sitä haavoittuvammaksi, mitä nopeammaksi tempo kiihtyy. Ongelma muodostuu yksilön ja toisten tai yleisemmin yhteiskunnan rytmien synkronisaation hajoamisesta. (Edensor 2010, 8.) Synkronisaatio arjessa tarkoittaa yksilöiden ja ympäristön muiden toimijoiden vaiheiden ja siirtymien samanaikaisuutta jaetusti merkityksellisessä tilanteessa.

Päivänkulun moodissa tempolla ja rytmillä eli vaiheiden muutoksilla on merkittävä asema. Niiden kautta syntyy kokemus arjen sujuvuudesta. Esimerkiksi merkityksellinen tekeminen työttömyysaikana pitää yllä tiettyä tempoa ja rytmiä arjessa. Jos taas arjessa vaiheella ei ole määriteltyä loppua, se muuttuu väliaikaiseksi ja sen merkitys erillisenä tapahtumana heikkenee. Tämä ajatus liittyy siihen, mistä logofilosofian kehittäjä Viktor Frankl (esim. 1981) on ihmisen olemassaoloa suhteessa toisiin pohi-tiessaan kuvannut. Jos tietylle olemiselle ei näy loppua, se muuttuu väliaikaiseksi olemassaoloksi, joka tarkoittaa elämän päämäärän tai tulevaisuusaspektin tavoittamattomaksi muuttumista (Frankl 1981, 68; vrt. kuitenkin Bushkin, van Niekerk, & Stroud 2021, 239). Ajasta tulee näin sisäistä, jolloin lyhyestä ajanjaksosta tulee koetuna pitkäkestoinen ja ajallisesti pidempi aika koetaan nopeasti kuluvana (Frankl

1981, 68.). Päivät saattavat kulua hitaasti, mutta ajankulumisen kokeminen vuosien ja kuukausien tasolla tuntuu nopealta. Esimerkiksi ansiosidonnaisen päivärahan maksupäivien hupeneminen voi tuntua liian nopealta, vaikka yksittäisenä päivänä aika tuntuu matelevan.

Päivänkulun siirtymät ja vaiheet ovat siis subjektiivinen kokemus, jotka rytmittävät päivänkulun kertomusta. Aina siirtymillä ei ole tavoitetta ja ne saattavat heiketä. Päivänkulun heikoissa siirtymissä vaihtoehtoiset toiminnot pitää itse käynnistää, koska ulkoisia motivaattoreita ei ole. Gamsbyn (2019, 210–211) tulkintaa seuraten siirtymien ja vaiheiden heikkous on ihmisen sen hetkistä heikkoutta, tylsyyttä. Tylsyyys lähestyy näin laiskuuden käsitettä. Laiskuus tarkoittaa passiivisuutta, voimattomuutta, haluttomuutta tai kieltäytymistä tehdä jotakin, vaikka kyvykkyyttä olisi. Jos tylsyyttä tunteena ei aina voi valita, laiskuuden toimintana voi. (Jacobsen 2019, 228).

Subjektiivisuus arjen ajan määrittämisessä liittyy arjen toistuvien käytäntöjen, rutiinien jäsentymiseen. Rutiinien jäsentäminen kerronnassa tapahtuu kulttuurisen, jaetun ymmärryksen avulla. Kyse ei siis ole vain objektiivisesti mitattavasta tai subjektiivisesti koetusta todellisuuden jäsentämisestä (Dodgshon 2008, 1), vaan intersubjektiivisestä asioiden ja tilanteiden rakentamisesta kokonaisuudeksi. Arjen ajallisen rungon muodostaa jaettu käsitys vuodenaajoista, kuukausista, viikonpäivistä sekä vuorokaudenaajoista, jonka eri hetkiin kuuluvat normatiivisesti ajateltuna omat toimintonsa. Nämä jaetut käsitykset ajallisista arjen rytmeistä tulevat kehollista, sosiaalista ja tilallista rytmiä sääteleviksi normeiksi, joita poliittinen, kulttuurinen, uskonnollinen tai muu vallankäyttö vakiinnuttaa ja legitimoit (Edensor 2011, 192; ks. Lefebvre 2004). Tällä on vaikutusta myös pienempien yhteisöjen ja ryhmien toiminnan rytmien yhtäaikaaisuuteen, synkroniaan. Synkronisaation pettäessä ja yksilön arjen toimintojen ajautuessa yhteensovittamattomaan ristiriitaan keskenään tai toisten yksilöiden tai yhteisön tekemisten kanssa arki tulee näkyväksi ja yksilön on arvioitava uudelleen päivänkulkunsa sisältöjä. Yksilö kokee päivänkulun rytmisyyden heikentyvän, vaihtuvan tai katoavan hetkellisesti. (Edensor 2010, 8.) Rytmillä viitataan päivänkulun muotoon, joka rakentuu erilaisten ja eri mittakaavaisten tapahtumien ja tapahtumakokonaisuuksien säännönmukaisuudesta sekä niiden sujuvuudesta. Yksilön elämän arjen rytmi rakentuu tapojen, aikataulujen ja rutiinien moninaisuudesta, joka tekee arjesta ”luonnollisen”, perustavasti ennakoitavan ja turvallisen tuntuisen. Arjen sujuvuus ja sen sisäistyneisyys, tekee siitä hankalasti reflektoitavaa. Se on sisäistettyä elämistä ja siksi vasta epämurkavaa rytmien sekoittumista aiheuttavat häiriöt ja katkokset etäännyttävät niistä osa-alueista tai käytännöistä, joita häiriöt koskevat. (Edensor 2010, 8.)

Arki skaalautuu ihmiskehosta alkaen aina globaaleihin suhteisiin asti. Kehoruutiineja voidaan pitää arjen paikallisimpana yksikkönä (Seamon 1979). Mutta yksilöt

muodostavat yhteisöjä ja yhteiskuntia, joiden toiminta on vuorovaikutuksessa yksilöllisesti eletyn arjen kanssa. Yhteisöjen arkinen tieto on joustavasti mukautuvaa, moninaista ja moniulotteista sekä sosiaalisissa suhteissa spontaanisti rakentuvaa (Featherstone 1992, 160–161). Arjen elämisessä yksilöt muodostavat erilaisia merkityksiä jakavia yhteisöjä, joihin he kiinnittyvät elämisessä syntyvien yhteyksien kautta. Kehosubjektuuden ja ihmisen situationaalisen eli suhteissa olemisen vuoksi merkitykset ovat myös subjektiivisia (ks. Merleau-Ponty 2002; Rauhala 2009, 25). Tämän subjektien välisen ja subjektiivisesti koetun kautta rakentuu yksilöllinen tapa suhtautua kohdattuihin tilanteisiin.

Erilaisten toiminnan toteuttamisen tapojen lisääntyessä myös arki on kirjavoitunut sekä sisällöltään että ajalliselta rakenteeltaan (Shove, Pantzar & Watson 2012, 95). Työn tai tekemisen mielekkyys ja merkityksellisyys ovat korostuneet 2000-luvulla. Työn jatkuvuuden epävarmuus sekä tulostavoitteista johtuva tekemisen runsaus on osaltaan nähty työelämän laatua ajan mittaan huonontaneina seikkoina. (Kasvio, Nikkilä & Virtanen 2011, 38–39, 42; ks. Siltala 2007.) Kun työ(suhde) on epävarma, vahvasti sen varaan ei voi rakentaa omaa identiteettiä. Lisäksi työn aikaan ja paikkaan kiinnittyminen on heikentynyt varsinkin 2010- ja 20-luvuilla. Voidaan puhua erilaisen arkien ilmentymistä.

Arjen rytmiä synkronoidaan työn arjen mukaisesti, mutta tämän voidaan katsoa olevan nykyään vaikeampaa kuin muutamia kymmeniä vuosia sitten (Shove, Pantzar & Watson 2012, 95). Ajankohtien yksilöllistyminen erilaisissa töissä on osaltaan tehnyt vaikeammin havaittavaksi esimerkiksi työttömien erottumisen katukuvassa (LeFebvre 2004, 75). Lisäksi kevästä 2020 lähtien, siis noin kahdeksan vuotta haastattelujen jälkeen, etätöiden muodostuminen useilla aloilla niin sanotuksi ”uudeksi normaaliksi”⁹, teki käytännössä mahdottomaksi työttömyyden ja työssä olon arjessa näkyvän erottelun. Työssä käyvistä yhä useammat ovat myös arkisin kotona, eikä kotona oloa leimaa ajatus työelämän ulkopuolisuudesta.

Yksilön arkisten toimintojen rytmien selkeys luo kuitenkin tunteen arjen hallinnasta ja kontrollista. Nämä toiminnot ja niiden rytmi ovat joskus jopa päällekkäisiä, ja vaativat taitoa, jota Kevin Melchionne (1998, 197) kutsuu orkestroinniksi (Rautio 2010, 28). Ne eivät ole sama asia kuin arki prosessina, vaan ennemminkin osa arjen jatkuvaa rakentamista yhteiskunnan mikrotasolla. Arjen luominen tai rakentaminen on erilaisiin samanaikaisiinkin asioihin reagoimista, kommentoimista ja vastaamista

⁹ ”Uusi normaali” termiä on käytetty etenkin 2000-luvun talouskriiseissä, mutta vuonna 2020 puhjetun koronapandemian uutisointi ja politiikan puheenvuorot tekivät siitä laajemmin tunnetun.

(Melchionne 1998; Rautio 2010, 29). Tämä yksilötason arjen prosessi voidaan nähdä kiinteästi kehollisena mutta myös intersubjektiivisena kokonaisuutena.

4.3 Arjen orkestrointi ja toimijuus

Melchionne (1998) käyttää orkestroinnin käsitettä nimenomaan kodin käytännöistä. Arjen tilallinen orkestrointi perustuu kehon ja paikan materiaalisuuden suhteeseen. Melchionne (1998, 194) pitää arjen järjestyksen ylläpitämisen, esimerkiksi siivoamisen, onnistuneen toistumisen keskeisinä ehtoina, että yksilön suhde kyseessä olevaan paikkaan on luonteva ja sujuva sekä sitä, että paikka on jäsentynyt yksilölle riittävän selkeäksi. Asioiden ja esineiden toistuminen toiminnan aikana omilla paikoillaan ja ennakoitavalla rytmillä kertoo Melchionnea (1998, 194) mukailen siitä, mikä suhde yksilöllä on tilaan. Myös oma koti voi olla vieras tila, jos etäisyydet esineiden tai tarvittavien asioiden paikkojen kohdalla – olivat ne fyysisiä tai psykososiaalisia – ovat yksilöllisen ulottuvuuden, käytäntöjen tai muuten järjestyskäsitteen kannalta epäsovelia tai jostakin syystä muuttuvia (Shove ym. 2012, 24) eli epäluotettavia.

Päivänkulun orkestroinnissa ihminen on orkestroija eli toimija. Toimijan käsitteeseen liittyy subjektin käsite. Käsitteenä toiminta viittaa toimijan olemassaoloon eli johonkin tai johonkuhun, joka toimii. Toimija kuvataan kieliopillisesti subjektiksi eli lauseen tekijää tai toimijaa osoittavaksi osaksi (vrt. Ronkainen 1999, 27). Subjektius voidaan nähdä myös subjektiviteetin eli tietynlaisen henkilökohtaisen ja yksilöllisen tulkinnan lähtökohdaksi, kuten esimerkiksi Seamonin (1979, 48–49; ks. Merleau-Ponty 2002) tulkinnassa kehosubjektista (body-subject). Subjekti toimii ja on aktiivinen etenkin arkensa rakentamisessa. Toimija ei siis ole passiivinen toiminnan ja tekemisen kohde, vaan aktiivinen ja liikkeessä oleva.

Erilaiset luovat, yksilölliset ratkaisut omassa vallitsevassa elämäntilanteessa näyttäytyvät arkea ylläpitävänä toimintana. Claude Lévi-Strauss (1966, 16–17) kutsuu bricolageksi toimintaa, jossa kulttuurista, siis merkityksiä, luodaan paikassa käsillä olevasta¹⁰. Bricoleur taas on henkilö, joka tuottaa uusia kulttuurisia rakenteita elinympäristönsä tai paikan resursseista. (ks. myös Valtakari ym. 2020, 90.) Bricolage on Lévi-Straussin (1966) ajattelussa yksi ajattelun ja toiminnan muoto käsityön ja taiteen

¹⁰ ks. myös Tieteen termipankki 3.11.2020: Estetiikka: bricoleur. (Tarkka osoite: <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Estetiikka:bricoleur>.)

rinnalla (Nelson, Rodriguez-Lluesma, Companys & Stinchfield 2017, 1005). Omaehtoinen toimijuus työmarkkinamarginaalin arjessa on tätä bricolage-toimintaa. Se on osa päivänkulun orkestrointia, koska rutiininomaisuudestaan ja toistuvuudestaan huolimatta arjessa on läsnä myös muutoksen mahdollisuus.

Toiminta ja liike, olivat ne sitten pakollisia tai omaehtoisia, rakentavat arkea ja synnyttävät siihen rytmin. Toimintojen ja eri toimijatahojen, kuten perheen, ystävien tai lemmikkieläinten ulkoilutuksen aikataulut vaikuttavat siihen, millaiseksi yksilön oma arki aika-tilallisesti muotoutuu. Päivärytmiin syntyvät muutokset tai katkokset eivät välttämättä hidasta tai sammuta arjen liikettä. Päin vastoin, liike saattaa kiihtyä ja voimistua, kun erilaiset vaatimukset arjessa kohtaavat rutiinista poiketen. Elämäntahdin kiihtymisen voidaan katsoa olevan yksi nykyaikaa kuvaava kiihtyvyyksien ulottuvuus. Elämäntahdia voidaan tästä näkökulmasta tarkastella sen kautta, kuinka monta toiminnallista tai kokemuksellista tapahtumaa mahtuu tiettyyn ajanyksikköön. (Hartmut & Trejo-Mathys 2013, 78–79.) Työmarkkinamarginaalissa eletty arki on usein useampien hyvin tasavahvojen roolien keskinäistä kilpailua, jolloin näihin liittyviä toimintoja saattaa samaan päivään mahtua runsaasti. Esimerkiksi työmarkkinamarginaalissa vanhemmuuden sekä osa-aikatyön ja -koulutuksen ristivedossa elävän arki on rytmisesti monimutkaista ja tempoltaan väistämättä kiivasta. Tietty rytmin ylläpito liittyy siis myös omaan sosiaaliseen ja työmarkkina-asemaan. Rytmien ylläpidon voidaan katsoa oleva seikka, johon syventymällä voidaan tarkastella yksilön suhdetta eli asemoitumista yhteiskuntaan ja lähiyhteisöönsä (Hänninen 1991; Katajamäki 1985, 70).

Huolehtiminen on päivänkulun osallisuuden jatkuvuuden perusta. Huolehtimisessa on kysymys rutinoituneesta ja aktiivisesta toiminnasta arjen eri ulottuvuuksilla elämisen ylläpitämiseksi. Huolehtiessaan ihminen havainnoi ja arvioi itseään ja ympäristöään sekä ylläpitää tai muokkaa elämisen ehtojaan. Huolehtimisen käsite perustuu tässä osittain Heideggerin olemista luonnehtivaan huolen käsitteeseen (Bass 2006, 38–39). Heideggerin (2001) huolen (*Sorge*) käsite liittyy arjen tilanteissa eteen tuleviin käytännön seikkoihin kiinnittymiseen. Heideggerilainen huoli on Alan Bassin (2006, 39) mukaan viipymistä, joka mahdollistaa *Dasein*ille kohtaamisen asioiden kanssa. Se liittyy käsilläolevuuteen, joka tarkoittaa uppoutumista tässä hetkessä asioihin käytännössä (ks. luku 5.1). Itsestä huolehtimisen ulottuvuudet liittyvät kuitenkin laajemmin osallisuuden kokemiseen. Tunne kuulumisesta johonkin ryhmään tai yhteisöön kertoo yksilön identiteetistä. Yhteisöön kuuluminen näkyy yhteisölle ominaisten käyttäytymis- tai ajattelutapojen toteutumisen kautta. Vahva yhteisöllinen identiteetti tulee näkyväksi sosiaalisissa tilanteissa. (Suoninen, Lahikainen & Pirttilä-Backman 2010, 298–299.) Sosiaaliset tilanteet liittyvät myös osallisuuden

kokemiseen. Osallisuus näkyy siinä, miten yksilö neuvottelee ja toimii arjen eri osa-alueilla sekä millaisilla vaikutusmahdollisuuksilla neuvottelu ja toiminta tapahtuvat (Peltola, Suorsa, Karhu & Soini 2020, 128). Itsestä huolehtimisen kohteet liittyvät arjessa asioihin, joihin voidaan olla osallisia. Se, miten voimakasta huolehtiminen jostakin asiasta on, liittyy Suorsaa (2014, 65–69) mukaillen siihen, miten yksilö on suhteessa ja suhtautuu tuohon asiaan arjessaan. Omatoimisuus on tästä näkökulmasta oman toimijuuden toteuttamista nimenomaan yksilöllisen kyvykkyyden ja omien tavoitteiden kautta. Arjen rakenteelliset ehdot jäävät tällöin tiedostamisen osalta toissijaisiksi, koska yksilöllinen toimijuus korostuu. (Vanhalakka-Ruoho 2014, 193.)

Väitöskirjassani yksilön arki muotoutuu eri mittakaavoissa toteutuvien rutiinien kautta. Nimenomaan arjen muotoutuminen synnyttää jatkuvuuden ja pysyvyyden kokemusta, vaikka rutiinien toistuminen muuttuu aina toiston tapahtuessa. Arki päivänsäntä on arjen kerronnallinen puoli, siis arki kertomuksena. Siinä ilmenevät päivittäisen elämän rytmit ja tempot, jotka luovat analyttistä perustaa päivänsäntä moodille. Päivänsäntä moodi jäsentää analyttisesti erilaisia kerronnallisesti tuotettuja päivänsäntäkuja. Yksilön toimijuus näyttäytyy paitsi päivänsäntäisten toimien orkestroinnissa, myös kohtaamisissa jokapäiväisen elämän, maailman, kanssa. Kohtaamisilla arjessa on kytkös toimijuuteen sekä osallisuuteen, koska toistuvat kohtaamiset ja etenkin kohtaamisen tapa tilanteissa ovat osallisuuden rakentamisen paikkoja.

5 ARJEN KOHTAAMISET ELETTYNÄ JA KERROTTUNA

5.1 Arjen eletyt kohtaamiset

Arjen eläminen tarkoittaa kohtaamista maailman kanssa. Jokapäiväinen elämämme koostuu kohtaamisista, joissa ihmisen, asioiden ja paikkojen välille rakentuu suhde. Sosiaalisen fenomenologian näkökulmasta kyse on emotionaalisten ja aistimellisten yhteyksien syntyisestä, jotka vaikuttavat käsityksiimme paikoista (Jarvis 2019, 260; ks. Tuan 1974). Se, millaiseksi kohtaamiset etenkin sosiaalisessa mielessä muodostuvat, riippuu yhteenkuuluvuuden laadullisesta rakentumisesta kohtaamistilanteessa (Jarvis 2019, 261). Kohtaamistilanteen laadullinen rakentuminen viittaa siihen, miten yhteenkuuluvuutta ja yhdessä tekemistä ja olemista toteutetaan. Heideggerin (2001) huolen käsitettä mukaillen ajattelen, että kohtaamistilanteen purkautumiseen vaikuttaa se, miten yksilöt tilanteessa jakavat ymmärryksensä käsilläolevasta.

Käytännössä tapahtuvan kohtaamisen laadulliset ominaispiirteet liittyvät siihen, miten tilannetta tulkitaan ja mitä tulkinnasta seuraa. Työmarkkinamarginaalissa olevan kohtaamisen laatuun vaikuttaa yhtenä komponenttina yksilön suhtautuminen omaan työmarkkina-asemaansa, koska työ, sen puute tai sen epävarmuus vaikuttavat ihmisen mielialaan ja jopa mielenterveyteen (Pyöriä, Ojala & Nätti 2021, 6). Työmarkkinamarginaalissa olemisen vaikutus toisen ihmisen kohtaamisessa voi myös liittyä siihen, miten tämä toinen ihminen suhtautuu ja omassa elämässään suhteutuu työmarkkinamarginaaliin. Esimerkiksi Outi Välimaa (2011, 94) kertoo väitöskirjaansa varten haastattelemansa työntekijän kuvauksesta työttömistä, jotka peittääkseen naapureiltaan työttömyytensä, lähtevät arkipäivisin ulos kotoaan ”työpäivän” ajaksi. Ennakkoluulot tai -odotukset mahdollisista kohtaamisista vaikuttavat näin siihen, millaisiksi arjen sosio-tilalliset kohtaamiset muotoutuvat.

Tunteet ja tunnekokemukset ovat läsnä työmarkkinamarginaalin arjessa tapahtuvissa kohtaamisissa. Kohtaaminen havaittavuudessaan on tunnekokemus, josta jää jälki ihmisen käsitystapaan ja muistoihin. Kohtaaminen on tilannesidonnaista, mutta laajemmin arkeen ja sen paikkojen tulkintaan vaikuttavaa. Heideggerin ajattelussa kohtaaminen on vaikuttamista, affektoitumista, ei vain aistimista ja reagoimista ärsykkeisiin (Elpidorou & Freeman 2015, 665; Heidegger 2001). Heideggerin *Olemisessa*

ja ajassa käyttämä käsite *Befindlichkeit* on yksi *Daseinin* eksistentiaaleista eli eksistentiaalis-ontologisen rakenteen elementeistä oman olemisensa ymmärtämisen (*Verstehen*), asiat ja oliot erottelevan diskurssin (*Rede*) sekä maailmalle antautuneen ymmärtämisen eli lankeamisen (*Verfallen*) rinnalla (Elpidorou & Freeman 2015, 663; Malpas 2006, 98-99; Kakkori 2009, 74). *Befindlichkeit* on väitöstutkimuksessani ontologisenä lähtökohtana arjen ja siihen liittyvien paikkojen kokonaisuudelle eli elämänpiirille. Se kääntyy suomeksi virittyneisyytenä ja viittaa siihen, miten ihminen on suhteessa maailmaan ja siinä oleviin asioihin. Virittyneisyys on olotila tai tilanne, jossa *Dasein* eli oleva¹¹ havahtuu mahdollisuuteensa olla merkityksellisessä suhteessa maailmaan. (Elpidorou & Freeman 2015, 663.) Ontinen ilmentymismuoto virittyneisyydestä on *Stimmung* eli tunnetila tai mieliala. Andreas Elpidorou ja Lauren Freemanin (2015, 664) mukaan tunnetila on tila, jossa ihmisen olemassaolo toteutuu, ja se määrittää, miten asiat ilmenevät ihmiselle, miten ihminen maailman kohtaa.

Maailman kohtaaminen näyttäytyy Heideggeriä (2001; Wheeler 2020) seuraten kolmella tavalla: uppoutumisena meneillään olevaan toimintaan siihen liittyvine asioineen ilman aktiivista käytettävien asioiden tarkkailua (käsilläolevuus); meneillään olevan toiminnan tai asioiden havainnoivana tarkasteluna (esilläolevuus); tai jonkin meneillään olevaan toimintaan liittyvän asian vahingoittuneisuuden, puuttumisen tai esteenä olemisen havaitsemisena käsilläolevassa (ei-käsilläolevuus)¹². Näihin kolmeen tapaan liittyy intentionaalisuus, joka tarkoittaa Heideggerin (2001, 73) mukaan juuri kykyämme suuntautua asioihin ympärillämme käytännöllisesti uppoutuen eli eikäsitteellisesti (praktisesti), tai propositionaalisesti eli käsitteellisesti (teoreettisesti) (Wendland 2021, 44; Malpas 2006, 53). Praktinen eli käsilläolevuuteen liittyvä suuntautuminen liittyy maailmaan uppoutumiseen ja välineiden, välinekokonaisuuden toimivuuteen. Kun jokin ei toimi tai katoaa, se paljastuu ja vaatii propositionaalista lähestymistapaa. Tämä viittaa erilaisuuden havaitsemiseen, joka tekee siitä esilläolevan.

Heidegger esittää kohtaamisen muodot maailman kohtaamisen muotoina. Heideggerin lähtökohtana esityksessään etenkin *Olemisessa ja ajassa* on jokapäiväinen

¹¹ *Dasein* (siellä-oleminen) ei ole ihminen tietoisien subjektiuden merkityksessä. Leena Kakkori (2009, 42) esittää Stephen Mulhallia (1996, 14) seuraten syitä *Daseinin* käytölle ihmisen sijasta. Ensinnäkin *Dasein* sopii sanana Heideggerin tutkimukseen ja viittaa ihmistä abstraktimmin olion olemiseen. Toiseksi *Daseinin* kautta Heidegger saattoi olla ottamatta kantaa ihmisen olemuspuoliin (esim. henki ja sielu) ja toimijuuteen liittyviin kysymyksiin. Kolmanneksi Heideggerilla on *Daseinin* osalta mahdollisuus itse määrittellä sen olemusta. Tutkimukseni empiirisen luonteen sekä sen muuhun käsitteistöön sopivuuden vuoksi kutsun arjessaan maailman kohtaavaa subjektiä ihmiseksi, en *Daseiniksi* tai *Das Maniksi*.

¹² Termit käsilläoleva ja esilläoleva on käytetty yleisesti Heideggerin termien zuhanden (käsilläoleva) ja vorhanden (esilläoleva) suomennoksina.

elämä, joka tutkimuksessani on osa arjen elämänpiiriä. Tästä Heideggerin ajattelusta ponnistaen katson näiden muotojen kautta olevan mahdollista hahmottaa kohtaamisia myös arjen kontekstissa. Jussi Backman (2012, 195; ks. Heidegger 2001) esittää, että Heideggerin käsite ’maailma’ on nimenomaan ”tilannesidonnaisten merkityssuhteiden verkosto”, joka muodostaa kontekstin kokemuksen ymmärtämiselle. Sen lähtökohtana on järjestyneenä maailmankaikkeutena ja merkitysmaailmana käsitettävä kosmos sekä katoavaisuuteen ja rajallisuuteen ja rajattuun aikaan viittaava aion (Backman 2012, 193). Jos maailma muodostaa kontekstin kokemuksen ymmärtämiselle, se on ihmistietoisuuden tai ymmärtävän mielen tavoitettavissa ja ihmisen kohdattavissa. Seamonian (1979, 99–100; ks. Keen 1972, 91) seuraten, kohtaaminen ei ole vain havaitsemista, vaan havaitsemisen voidaan katsoa olevan kohtaamisen väline. Karjalainen (1986; 1987) on soveltanut Heideggerin ajattelua kohtaamisen osalta etenkin paikan käsitteen jäsennyksessä. Karjalainen (1987, 20; ks. Karjalainen 1986, 116–118) havainnollistaa paikan teoreettisen kuvaamisen ja situationaalisen elämisen välisen eron kautta sitä, miten esilläolevuus ja käsilläolevuus ovat erilaisia kohtaamisen tapoja suhteessa maailmaan. Karjalainen (1987, 10–12) tarkastelee paikkaa elettyinä sijaintina faktuaalisuuden ja artefaktuaalisuuden sekä käsillä- ja esilläolevuuden kautta. Faktuaalisuus on ontista eli välittömyyden alueelle kuuluvaa, kun taas artefaktuaalisuus on ontologiselle eli käsittämisen välineiden kautta tarkasteltavaa, ihmismielen muotoilemaa. Nähdäkseni Heideggerin ajatus käsilläolevuudesta lähestyy faktuaalista ja ontista siinä mielessä, että siinä toimija, toiminta ja paikka ovat sulautuneet toisiinsa. Arjen tottumuksellisuus ja jatkuvuuden illuusio ovat voimakkaasti läsnä. Artefaktuaalisuudessa taas käsittämisen välineistö eli mieli on tärkeässä asemassa. Artefaktuaalisuus on syntynyt ihmisen ja maailman kohtaamisen hetkessä vallinneen virittynöisyyden ilmenemismuodon kautta. Teoreettinen eli abstrahoiava suhtautuminen luo kuvan esilläolevasta, ikään kuin paljastuneesta, jaetusta ja mitattavissa olevasta maailmasta eli paikasta sijaintina ja siinä olevien asioiden välisinä havaittavina etäisyyksinä ja ominaisuuksina. Käsilläolevuus ei näy enää esilläolevan kuvauksessa, koska esilläolevuudessa ei ole mukana yksilöllistä kokemusta, eikä asioiden välisiä elettyjä suhteita.

Tulkitsen käsilläolevuuden kohtaamismuodon tilanteeseen uppoutumisena eli sellaisenaan kohtaamisena, jossa ollaan vuorovaikutuksessa ja yhteistoiminnassa ympäristön kanssa. Tässä kohtaamisessa tilanteen toimivuuden kannalta keskeiset merkitykset ovat jaettuina ja hyväksytyinä. Kohtaamisessa on mukana etukäteistä tuttuutta, jolloin suurin osa sen nyansseista jää arvioimatta kriittisesti (Karjalainen 1987, 26). Sujuvat arjen kohtaamiset ovat käsilläolevina elettyjä tilanteita, jossa yhteys tilanteessa olevaan muodostaa ehjän kokemuksen. Ei-käsilläolevuuden kohtaamismuodossa

kohtaaminen uudelleenmuotoutuvana tilanteena jää joiltakin osin täyttymättä. Tilanteessa kaikki toimivuuden kannalta keskeiset merkitykset eivät ole yhteisesti ymmärrettyjä tai tarpeellisia merkityksiä ei edes ilmaista. Tämä aiheuttaa kitkaa tai jopa katkoksia yhteyden saavuttamisessa. Se, minkä haluaisi, mutta mitä ei voi tai saa kohdata, paljastaa arjen reunaehtoja. Esilläolevana tilannetta katsellaan ulkopuolelta. Vuorovaikutusta ei synny, eikä sitä tavoitellakaan syntyväksi, koska tosiasiallista vuorovaikutteista kohtaamista ei tapahdu millään jaettujen merkitysten tasolla. Tilanteessa korostuu tarkkailijuus, johon liitetään kaupunkitilakokemusta käsittelevissä tutkimuksissa usein flanöörin hahmo (Lauster 2007). Tarkkailijuus on yksi tapa olla arjessa. Tarkkailijuus on siis sukua flanöörille, käyskentelevälle tarkkailijalle, jonka taustalla ovat Charles Baudelairin esseessään *Le peintre de la vie moderne* esittämä tulkinta Edgar Allan Poen novellista *Joukkosielu* (*The Man of the Crowd*, 1840) (Lauster 2007, 143; Kuoppa 2016, 25). Flanööri katselee, tarkkailee ja havainnoi, mutta ei osallistu toimintaan itse aktiivisesti (vrt. Coates 2017, 30).

Lefebvren (1998, 33) ajatuksia seuraten flanöörin tarkkaileva katse ikään kuin jäsentää tai käsitteellistää tilaa havaintoja tulkitsemalla. Toki flanööri tuottaa tilaa myös itse, mutta hänen katseensa on ulkopuolinen suhteessa sen kohteeseen. Sen jäsenysten perustana on kuitenkin subjektiivinen intuitio, eikä systemaattinen ja objektiivinen tilan kartoittaminen. Kutsun tätä flanöörin katseeksi. Tällainen flanöörin katse etsii kohtaamista, mutta ei takaa sitä. Flanöörin katse on paikassa tapahtuvien sosiaalisten toimien tarkkailua. Flanöörius on mahdollinen tapa suhtautua paikkoihin. Sen voi ajatella olevan tahallista arkeen piiloutuvan paikan paljastamista ja sen näkyväksi vähintään itselleen tekemistä (ks. Karjalainen 2006, 84–85). Lisäksi siihen sisältyy harkitun tulkinnan elementti. Kun piiloutuva paikka tulee näkyväksi vahingossa arjen keskellä, flanöörin katse valaisee arkisen ja tavanomaisen. Se avaa mahdollisuuden paikan järjestyksen kyseenalaistamiseen.

Paikan haltuunotto lefebvreläisittäin spatiaalisten käytäntöjen kautta sekä siinä (tai sen) eläminen on taas paikkaan sukeltamista, uppoutumista ja aktiivista kohtaamiseen pyrkimistä (ks. Lefebvre 1998, 33–34). Karjalaisen (2006, 84–85) paikan modusten jäsentelyssä piiloutuva paikka liittyy läheisesti arkeen ja luonnolliseen maailmasuhteeseen ja on kytköksissä käsilläolevuuden ulottuvuuteen. Toiminnasta ja paikasta tulee näkyvä eli esilläoleva vasta, kun jokin katkaisee totunnaisuuden kokemuksen. Syntyy niin sanottuja arkisia ja elämäntilanteellisia ongelmia tai haasteita, jotka vaativat käsittelyä. Aina silloin tällöin erilaiset häiriötekijät saavat ihmisen epävarmuuden ja hämmennyksen tilaan (Varto 2005, 14).

Kohtaaminen on kokemuksellinen tapahtuma, jossa on läsnä vuorovaikutusta ja toimintaa, kuten keskustelua tai liikettä. Kohtaamiset tapahtuvat aina jossakin

materiaalisessa ympäristössä ja tämä ympäristö vaikuttaa niihin (ks. Tani 2015, 142). Erityisissä paikoissa tai toistuvasti tapahtuvat kohtaamiset vaikuttavat voimakkaasti myös kohtaamisen paikan tulkintaan (ks. Luoto 2008, 56–57). Kohtaaminen liittyy siis ihmisen yhteyteen ympäristöönsä sekä paikkatunteen muodostumiseen. Se voi olla myös negatiivista, vaille täyttymystä jäävää kohtaamista. Kohtaamiset jättävät ihmiseen muistijäljen ja niiden kautta rakentuu subjektiivinen kuva arjen elämänpiirin paikoista ja niiden luonteesta (ks. Tani 1997, 212; Meriläinen-Hyvärinen 2010, 66–67). Paikan subjektiiviseen tulkintaan liittyy kohtaamisen osalta myös ihmisen yhteys ympäristön sosiaaliseen puoleen, toisiin paikassa oleviin ja heidän kohtaamisensa kokemiseen. Kohtaamisen ajallinen kesto on kuitenkin eri asia kuin kohtaamisen kokemus.

Arjen sosiaalinen topografia eli sosiaalisten suhteiden ja valta-asetelmien kokonaisuus paljastuu kohtaamisissa. Se myös vaikuttaa niiden luonteeseen ja sisältöön. Paikkoihin liittyvät merkitykset, hierarkiat ja rajat tulevat esille siinä, missä ja miten kohtaamiset tapahtuvat. (Richer 2015, 352.) Sosiaalisten hierarkioiden paljastuminen ei tarkoita väistämättä konfliktia. Esimerkiksi tarkkailijana paikan kohtaavan asenne vaikuttaa siihen, millaiseksi kohtaaminen muodostuu. Eri paikat esimerkiksi kaupungissa ovat erilaisten hierarkioiden kenttiä. Paikat itsessään rajaavat erilaisista sosiaalisista ryhmistä tulevat väliaikaiseksi ryhmäksi tilassa. (vrt. Richer 2015, 362–363.)

Arjen kokemuksen muodostumisessa kohtaamiset ovat keskeisiä. Niiden kautta arjen paikat saavat merkityksensä ja syntyy käsitys siitä, mistä näissä paikoissa ja koko arjen elämänpiirissä on kyse ihmisen omasta näkökulmasta. Tässä väitöskirjassa kohtaamisessa on kyse yhteyksien syntyminen tai syntymättä jäämisen prosesseista. Niillä on merkitystä sosiaalisen yhteenkuuluvuuden kokemuksen ja paikkaan kuulumisen kannalta. Kohtaamiset ovat eletyn arjen tapahtumia, joissa materiaaliset ja sosiaaliset asiat havaitaan ja tulkitaan. Ne ovat kokemuksia, joita arjesta kerrottaessa jäsennetään kertomukseksi. Kohtaaminen itsessään voi olla jostakin päivänkulun episodista nostettu tapahtuma eli erityinen ajan hetki, mutta samalla se on osa laajempaa arjen kokemuksen kertomusta.

5.2 Arjen kokemuksen kertomus

Arjen rakentumisen näkökulmasta nimenomaan koettu aika ja paikka ovat merkityksellisiä (Dodghson 2008, 3). Koettuna aika on nykyhetkeä, jolloin esimerkiksi menneisyydestä kertominenkin on menneen nykyhetken rekonstruktiota

kerrontatilanteessa (Dodghson 2008, 7). Päivänkulun kuvauksiin liittyvät piirteet ovatkin menneen nykyhetken yksilöllisen kokemuksen sekä jaettujen kulttuuristen kerrontatapojen ja yhteiskunnallisen kontekstin muodostamia kerrontahetken konstruktioita (ks. Dodghson 2008, 7). Kertomuksen hetki on siis se nykyhetki, jonka kautta rakennamme menneisyyden. Kertomus on kokemusten ja ajatusten ilmaismista itselle (*sisäinen tarina*, ks. Hänninen 1999) tai muulle yleisölle tilanteen mukaan (ks. Kuusisto-Arponen 2003, 33). Kokemus elettyinä on ainutkertainen, mutta myös kokemuksen kertomus on sitä jokaisella kertomisen kerralla. Kertomus luo muodon kokemukselle ja etäännyttää sen eletystä elämästä merkityksellistämällä koettuja tapahtumia. Arjesta kertominen ei ole yhtä kuin arki. Se on tulkinta arjesta. Mutta kertomus arjesta vaikuttaa siihen, miten arkea elämme ja tulkitsemme. (ks. Hyvärinen 2007, 130.) Tämän arkielämän hermeneuttisen tulkinnan kehän näkökulmasta on myös helpompi ymmärtää kokemusten kiinnittyminen jokapäiväisen elämän ympäristöihin ja sitä kautta mielen karttoihin ja piirroskarttoihin. Eläminen, toisto ja tulkinta kulkevat koko ajan rinnakkain rakentaen sitä kokemusfragmenttien kokonaisuutta, josta kertomus muodostuu. Arjen elämänpiirin jäsentämisessä arjen kertomus muodostuu erilaisten ajallisten siirtymien sekä paikkojen kautta.

Kokemus on arjen sisältö, joka muodostuu erilaisissa paikoissa eletyistä hetkistä. Juha Perttula (2005, 116) tarkastelee kokemusta fenomenologisen tieteen näkökulmasta. Kokemus on tajuavan subjektin, tajunnallisen toiminnan sekä tajunnallisen toiminnan kohteen suhde. Tajunnallisuudella on tapa suuntautua oman toimintansa ulkopuolelle. Kyse tässä on intentionaalisuudesta eli suuntautumisesta todellisuuteen tai maailmaan (vrt. Rauhala 2005). Tämän suuntautumisen kautta syntyvät elämykset, jotka ovat todellisia, vaikka kohde ei olisikaan selvä. Kokemus muodostuu aistien kautta tehtyjen havaintojen kautta. Kokemus on osittain käsitettävissä, mutta kehollisena tapahtumana sitä ei voida kokonaisuudessaan käsittää eli tietoisesti rajata eheäksi kuvaksi maailmasta. Kokemus on kehollinen ja keho on kokemisen instrumentti, välitön ja ontinen entiteetti.

Merkityksellistä fyysistä paikkaa ei ole ilman paikkaa elävää ja sitä käyttävää ihmistä (Meriläinen-Hyvärinen 2010, 70). Tässä keho ja aistihavaintojen tulkinnat ovat voimakkaasti läsnä, vaikka paikka ei aina tarkoita fyysistä sijaintia tai siellä oloa. Toisaalta Maurice Merleau-Ponty (2002, 283–347) ajatteli, että paikka nimenomaan koetaan keholla, siis aisteilla. Aistein havaittu muuttuu kokemukseksi, joka muistetaan ja johon voidaan palata eri tilanteissa. Kokemus paikasta voi syntyä näin myös muiden elettyjen paikkojen tai paikkamielikuvien kautta. Paikan merkitykset vaihtelevat ihmisen elämän aikana ja elettyjen kokemusten mukaan ja siksi voidaan puhua useista eri paikoista, jotka ovat kuitenkin saman sijainnin ja ihmisen kohtaamisten tuotetta

(ks. Meriläinen-Hyvärinen 2010, 70). Kysymys on siis paikassa koetun kertomuksesta, johon eläminen muodostaa uusia kerroksia, jotka muuttavat ja liittyvät osaksi paikkaelämäkertaa (ks. Karjalainen 2009, 31).

Kokemuksen lähtökohtana on aistimus, jonka kautta havainnot rakentuvat ja su-lautuvat yhteen merkityksellisiksi suhteiksi, tulkituiksi kokemuksiksi. Perttula (2005, 120–121) katsoo, että kokemukset ovat nimenomaan kokemuksia kehosta käsin ja juuri kehon kautta elämäntilanteiden merkitykset ja kokemuksen kertomukset muodostuvat. Se kehollinen olotila, joka yhdistyy tiettyyn paikkaan, on paikan hengen tulkintaa, jota aistimukset, muistot ja mielikuvat ruokkivat (Stenros 1995, 19–20). Paikan kokemisessa, kuten kokemuksissa yleensäkin, on aina läsnä koko ihmisen paikkaelämäkerrallisuus, joten uuteen sijaintiin mennessämme kannamme mukana tuonkin paikan kokemista ohjaavia elementtejä (ks. Karjalainen 2006). Paikan kokemista ohjaavat elementit, kuten aiemmat kokemuksemme tai tapamme havainnoida, ohjaavat myös kokemuksen kertomista.

Kokemus ei ole muuttumaton ja lukkoon lyöty. Se on prosessi, jossa erilaiset ha-vainnot ja tulkinnat paikallistuvat alati kontekstista riippuen. Paikkakin voi säilyä pisteenä kartalla, ”vain” sijaintina, mutta arjessa paikkojen rajat muotoutuvat uudelleen todellisuuden sosio-kulttuurisessa muutoksessa ja paikkaa elävien ihmisten uusissa kokemuksissa (ks. Massey 1994, 155–156). Tässä tutkimuksessa paikka onkin merki-tyksellinen tila, johon yksilö toiminnallaan sekä havaintojaan ja muistojaan tulkitse-malla luo suhteen. Kokemus kertomuksena kuulostaa hyvinkin selvärajaiselta ja py-syvän muodon saavalta, mutta kokemuksessa on mukana aina kulttuurimerkistöin ilmaisematonta, ja muutoksessa oleviin aikaan ja paikkaan sidottua. Kokemuksen kertomuksessa ilmiö, josta kerrotaan, on muuttuva, kontekstiin sidottu ja merkityk-sellinen. Kertomus muun muassa jäsentää aikaa inhimillisellä tavalla, jolloin ilmiö ja-kautuu merkityksen omaaviksi episodeiksi, hetkiksi eli kairoksiksi. (Hänninen 1999, 93.) Kertomukseksi jäsenytvässä päivänkulussa ilmenee vaihteita, jotka ymmärrän juuri siirtymien erottamina hetken kuvauksina. Arjen kokemuksen kertomuksessa päivänkulku ja paikat sijainteina määrittävät sen rakennetta. Aina kyse ei ole kuiten-kaan kertomuksesta, koska kertomus vaatii muutakin kuin alun, keskikohdan ja lo-pun. Monika Fludernikin (2002, 9–10) mukaan se muu on vähintäänkin kokemuk-sellisuutta, johon kertomuksen vastaanottaja voi samaistua. Ajattelen, että kokemuk-sellisuus liittyy nimenomaan siirtymiin ja tapahtumiin eli kohtaamisiin maailman kanssa (ks. Seamon 1979, 101).

Kertomuksen näkökulmasta kokemuksen aistien kautta havaittua muodostuvaa ulottuvuutta ei saa välttämättä sanoitettua, mutta se vaikuttaa silti muistoihimme pai-kasta tunteidemme kautta. Voidaan siis ajatella, että kannamme mukanaamme

valmiutta paikkatunteeseen (Meriläinen-Hyvärinen 2010, 71.) Lisäksi aistiminen ja havaitseminen ovat eläville olennoille ominaisia, luonnollisia toimintoja, joiden reflektointi ja kertominen on voi olla haastavaa, mutta ne vaikuttavat siihen, mitä kerrotaan ja mitä jätetään kertomatta. Jos kokemuksen kertominen ja arjen paikkoihin liittyvät merkitykset muuttuvat, muuttuu myös arjen elämämpiiri. Arjen elämämpiirin rajat määrittävät ja uudelleen muotoutuvat ympäristön kanssa suhteessa olemisen tapojen kautta. Ne ovat muuttuvia, yksilön kokemusten kautta jatkuvasti muotoutuvia (ks. Kymäläinen 2005). Myös yksilö muuttuu tässä prosessissa. Arjen elämämpiiri on alati muuttuva yksilön paikkakokonaisuus, joka myös muuttaa yksilöä. Siksi se, mitä koetusta arjen elämämpiiristä kerrotaan, on lopulta vain tietyssä tilanteessa konstruoitu tulkinta toisesta tilanteesta. Kokemuksesta kertova subjekti on kokijaan nähden toinen toiminnallinen positio. Myös kertomisen tapahtuma on kokemuksellinen (kertojaa voi jännittää, hän saattaa pelätä, olla innostunut jne.) ja ne kontekstit, joissa kerronta tapahtuu vaikuttavat olennaisesti piirteisiin ja painotuksiin, joita kertomus saa. Jonkin tietyn fyysisen paikan kokeminen jollakin tavalla viittaa menneeseen, koska kokemus kerrottuna on elettyjen tilanteiden ja tapahtumien merkityksellistetty tulkinta (ks. esim. Perttula 2009). Kuten Tuan (2001, 9) määritellään kokemuksen käsitettä toteaa, kokemus (*experience*) viittaa kohtaamiseen, oppimiseen ja läpikäymiseen. Elämisen kautta kokemukset kerrostuvat, sulautuvat toisiinsa ja rakentavat osaltaan yksilöllistä kykyä jäsentää maailmaa, jossa yksilö kokemuksellisesti elää. Uudelleen kerrottuna kokemuksena samakin tapahtuma saa uusia rooleihin, tavoitteisiin tai moraliin liittyviä korostuksia ja yksityiskohtia riippuen kerrontakerran kontekstista yleisöineen ja ympäristöineen (Gubrium & Holstein 2008, 250–251).

Kertomuksella on myös aina moraalinen sisältö, joka näyttäytyy siinä jännitteinä hyvän ja pahan, onnen ja epäonnen sekä oikeuden ja vääryyden välillä (Hänninen 1999, 93–94). Päivänkulun kerronnassa siirtymät päivänkulussa, kohtaamiset ja toiminta paikoissa sekä niistä selviytyminen ovat tärkeässä roolissa arjen kertomuksissa. Tähän keskityn seuraavissa luvuissa, joissa jäsenän korkeakoulutettujen arkea työmarkkinamarginaalissa arjen paikkojen, päivänkulun piirteiden sekä arjen kohtaamisten kautta. Jokainen luku perustuu kolmen eri aineistotyyppin painotuksiin. Luku 6 käsittelee paikkatunnekarttoja ja niihin liittyviä haastatteluja. Luvussa 7 tarkastelen kerronnallista teemahaastatteluaineistoa painottaen arjen hahmottamista sekä päivänkulun moodeja. Luku 8 keskittyy liikkuvien valokuvaushaastattelujen kautta kohtaamisiin arjessa.

6 ARJEN TILALLINEN JÄSENTYMINEN TYÖMARKKINAMARGINAALISSA

6.1 Paikkatunnekartoissa näkyväksi tuleva arki

Arjen elämänpiirin tilallinen jäsenytyminen työmarkkinamarginaalissa tapahtuu toiminnan ja sosiaalisten suhteiden kautta työn ja työttömänä olon välimaastossa. Tässä luvussa vastaan ensimmäiseen tutkimuskysymykseen: Miten työmarkkinamarginaalissa olevien korkeakoulutettujen elämäntilanne ilmenee heidän kertomuksissaan arjen paikoista ja elämänpiiristä? Elämänpiirin rakentuminen erilaisten paikkojen kautta tulee esiin selkeimmin aineistoni paikkatunnekarttatehtävän ja siihen liittyvän haastattelun kautta. Lähtökohtana luvussa esitetyille tulkinnoille ovat paikkatunnekartat, mutta viitataan tarvittaessa muihinkin aineistoihin, kuten eri haastatteluaineistoihin¹³.

Haastateltavien kertoessa paikkatunnekartoistaan he jäsensivät usein arkeaan paikkoihin liittyvien toimintojen tai sosiaalisten suhteiden kautta. Karttoihin piirtyi paikkoja sijainteina, jotka haastateltavien kokemusten, toiminnan ja sosiaalisten suhteiden kautta saivat merkityksensä ja liittyivät toisiinsa. Paikkatunnekartoissa näkyikin haastateltavien sosiaalisen toiminnan tila, joka Agnew'n (1987, 28) mukaan on yksi merkityksellisen sijainnin, paikan, ulottuvuus. Merkityksellisen sijainnin luovat yksilöiden elämäkerrallisesti rakentuneet tavat antaa merkityksiä asioille sekä merkitysten sosiaalinen, jaettu ulottuvuus eli intersubjektiivisuus (ks. Kuusisto-Arponen 2009; ks. Stock 2000). Arjen elämänpiirin paikkaelämäkerrallinen (ks. Karjalainen 2006) muotoutuminen nimenomaan sosiaalisen vuorovaikutuksen ja suhteiden kautta tai sijaintien kautta näyttäytyi kartan piirtämisen prosessissa.

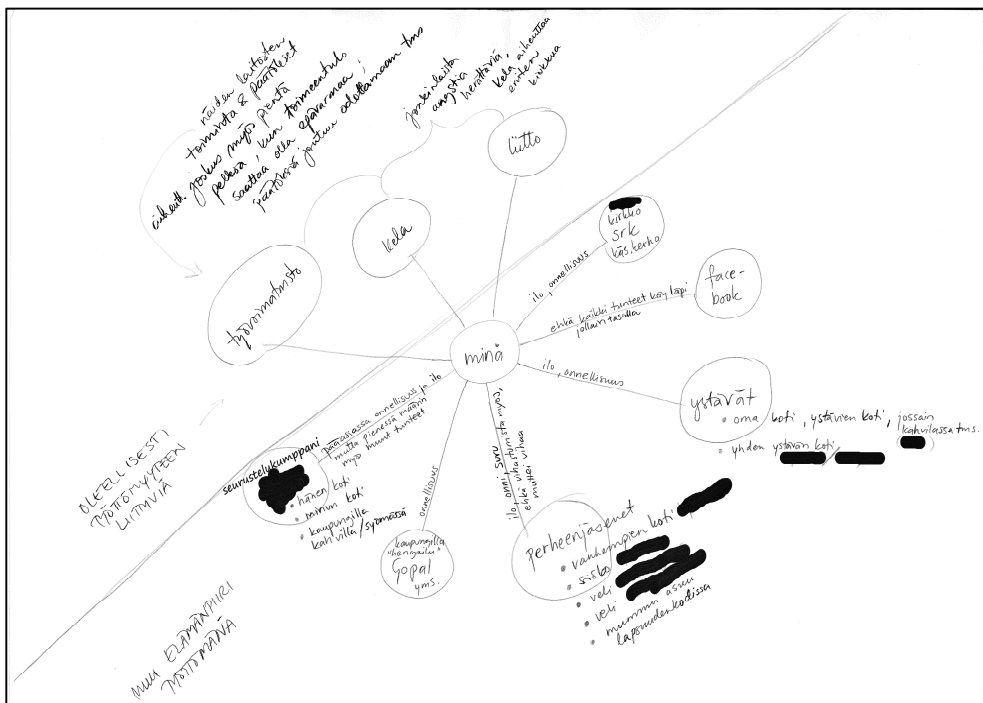
Piirrokskartoissa arjen elämänpiiriä jäsennetään kahdella pääasiallisella tavalla tutkimushaastatteluissa antamani tehtävänannon mukaan (liite 1). Osa osallistujista teki käsittekarttamaisen kodin ja minän yhteen sulauttavan temaattisen kartan. Temaattisia ne ovat siksi, että niissä toiminnan tai sosiaalisten suhteiden laatu määrittelevät

¹³ Haastatteluviittaukset merkitsen koodeilla p (piirrokskarttahaastattelu), t (kerronnallinen teemahaastattelu) ja l (liikkuva haastattelu).

paikkoja. Toinen piirroskarttatyyppi on opaskarttamaisesti arkiympäristöä kuvaava niin sanotusta lintuperspektiivistä kuvattu arjen paikkojen fyysistä sijaintia löyhästi kuvaava kartta. Näissä kartoissa merkitykselliset paikat on pyritty merkitsemään suhteessa toisiinsa maantieteellisestä eli mittakaavan ja fyysisten etäisyyksien ja suuntien näkökulmasta. Näitä kartoja kutsun sijainteja kuvaaviksi kartoiksi.

6.1.1 Temaattiset kartat

Temaattisissa kartoissa arjen elämänpääri esitetään erilaisten sosiaalisten suhteiden kautta. Minä tai koti ovat siis lähtöpisteitä oman elämänpääriin rakentamisessa. Eräs haastateltava aloittaa kerrontansa useista sosiaalisista suhteista, jotka arjessa toteutuvat, ja tämän jälkeen kuvailee varsinaisia sijainteja näille toiminnolle (kuva 1)¹⁴.

Kuva 1. Sosiaalisten suhteiden tematiikan kautta kuvattu arki. (piirtäjä: N42a)

Hän kuvaa omassa kartassaan arjen elämänpääriinsä rakentumista näin:

¹⁴ Piirroskarttojen ja valokuvien yhteydessä olevat kuvatekstit ovat väitöskirjan kirjoittajan muotoilimia. Piirroksat ja valokuvat ovat haastateltavien tuottamia.

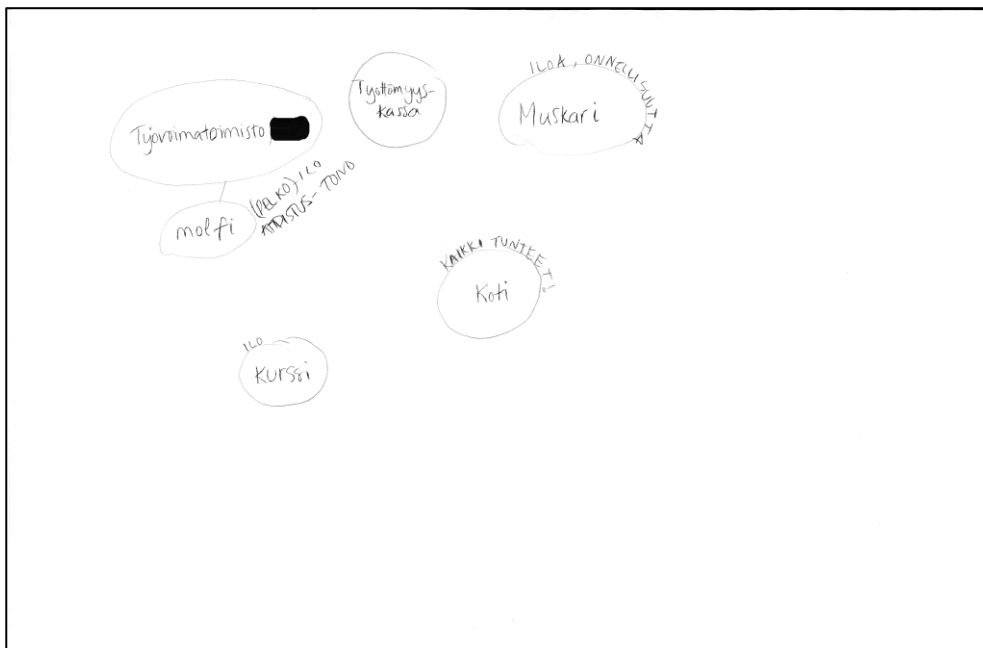
Tual on kirkko, seurakunta. Sitten on Facebookki ja ystävät ja perheenjäsenet. Ja sit tommone kaupungilla hengailu. Ja se kasvisravintola ynnä muu kaikkei siihen liittyny. Sitte laitoin tohon nyt sitte [seurustelukumppanin] erikseen. Sitte tosiaan nää työvoimatoimisto, Kela, liitto. Et ne on niinku semmosia virastoja, tämmösiä kenen kans täytyy olla tekemisissä.

N42a, p

Hänen mainitsemansa paikat liittyvät vahvasti arkisiin sosiaalisiin suhteisiin tai toimintaan suhteessa ”minään”. Kodin tai itsen keskelle asettaminen on paikkatunnekartan tehtävänannon mukaan ymmärrettävää. Mutta sen, kumpi keskelle asetetaan, tulkitsen heijastelevan fyysisen asunnon sosiaalisia suhteita huomattavasti vähäisempää merkitystä haastateltavalle. Yllä olevan kartan piirtäjä oli muuttanut vasta paikkakunnalle, joten sosiaalisten suhteiden luominen sekä toisaalta toimeentuloon liittyvät kysymykset olivat vuokra-asunnon fyysistä sijaintia tärkeämmässä roolissa ja helpommin esitettävissä piirroshetkellä. Muuttamisen aikana erilaiset järjestelyt saattavat vaatia yhteydenpitoa esimerkiksi muutossa auttaviin ihmisiin. Kyse on mobiliteetista eli sosiaalisesti merkityksellisestä liikkeestä arjessa. Se ei ole vain liikettä paikasta toiseen, vaan useiden arjen elämänpiirin merkityksellisten elementtien, kuten fyysisten tavaroiden, muistojen, ihmissuhteiden ja päivittäisten rutiinien siirtymistä toiseen sijaintiin. (ks. Cresswell 2010, 19–20.)

Temaattiset kartat mahdollistavat toiminnan, sosiaalisten suhteiden sekä paikkojen teemoittelun arjen osa-alueiden kautta, eikä sijaintien kautta. Tulkitsen kuvan 1 karttaan liittyvän haastattelun perusteella, että työttömyysajan toimeentuloon sekä työllistymisen edistämiseen liittyvät instanssit ovat erillinen, mutta olennainen osa arjen jäsentymistä. Ne näyttävät muodostavan haastateltavalle työn kaltaisen kokonaisuuden toimeentulon osalta. Toimeentulo työttömyysturvan kautta vastaa rytmillisesti työstä saatavaa palkkaa, mutta muut työhön liittyvät puolet, kuten merkityksellinen tekeminen ja työyhteisön sosiaaliset suhteet muodostuvat muilta arjen osa-alueilta, kuten seurakunnasta vapaaehtoistoiminnan kautta. Haastateltavalle työmarkkinamarginaalissa työtoveruutta pysyvämmät suhteet löytyivätkin harrastusten ja sukulaisten parista.

Temaattisissa kartoissa muut paikat esitetään suhteessa kotiin sen ympärillä olevina kuplina. Piirroskartat ovat siis käsittekarttamaisia, joissa haastateltava tai ”koti” sijaitsee keskellä ja muut paikat saattavat yhdistyä kotiin yhdysviivoin, mutta eivät aina (kuva 2).

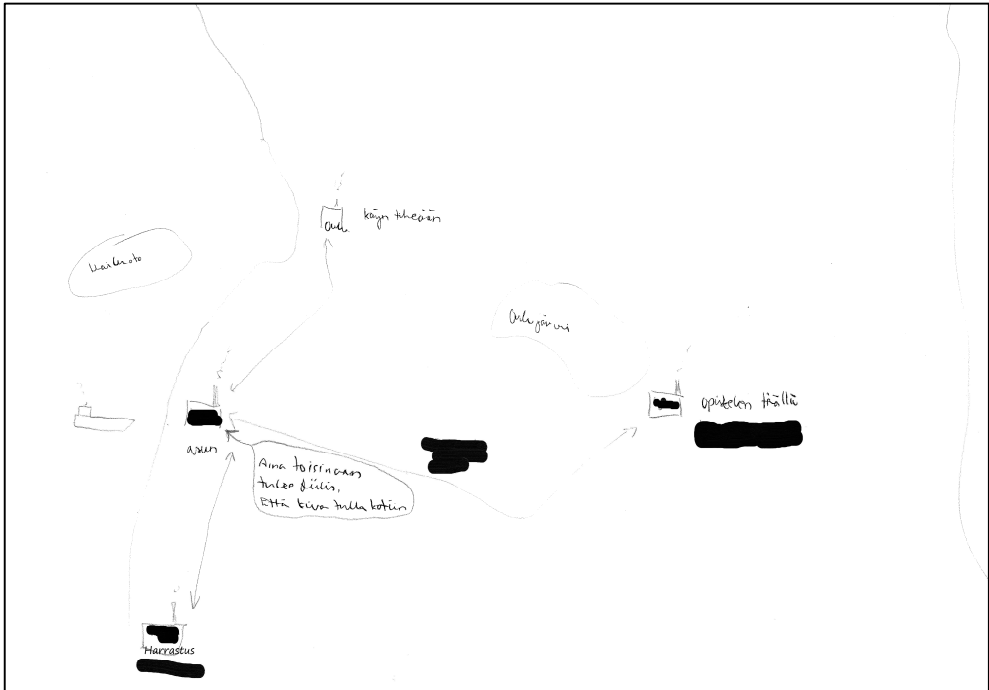
Kuva 2. Toisistaan irralliset arjen paikat. (piirtäjä: N32a)

Kartoissa ei esiinny selviä materiaalistien, fyysisessä ympäristössä kulkevien kulkureitien kuvauksia. Yhdysviivat eivät kuvaakaan arkiympäristössä kulkevaa maantieteellistä yhteyttä kodin ja muiden paikkojen välillä. Ne kertovat itse asiassa minän ja omaan toimintaan sekä sosiaalisiin suhteisiin liittyvien paikkojen suhteesta ja heijastavat tulkintani mukaan minän ja paikan suhdetta (ks. Gustafson 2001, 9). Paikat nähdään näissä kartoissa yhtä aikaa sekä maantieteellisinä että sosiaalisina ja jopa virtuaalisina paikkoina. Esimerkiksi sosiaalisen median käyttö tapahtui pääosin kotona, mutta sen palvelut näkyvät erillisenä paikkana tai osa-alueena kartoissa. Virtuaaliset paikat eriytyvät käyttäjälleen fyysisestä käytön tilasta ja niihin eläydytään kokonaisvaltaisesti (Sherman & Craig 2002). Internetin käyttöön yleensäkin liittyvä sanasto (esim. surffaus, selaaminen, sisään- ja uloskirjautuminen, käydä Facebookissa) viittaa siihen, että ollaan liikkeessä ja käydään sivustoilla, vaikka liikettä maantieteellisesti ei tapahdu.

6.1.2 Sijainteja kuvaavat kartat

Sijainteja kuvaavissa kartoissa näkökulma keskittyy siihen materiaaliseen ympäristöön, jossa arjen merkitykselliset paikat sijaitsevat. Piirroskarttojen mittakaavat ovat erilaisia ja vaihtelevat omaa naapurustoa kuvaavien karttojen mittakaavoista

kaupunginosien ja kaupunkien mittakaavoihin. Ne eivät välttämättä kykene kuvaamaan etäisyyksiä oikein, mutta näissä kartoissa paikat ovat keskeisessä roolissa fyysisinä sijainteina (Agnew 1987, 28). Yksi piirroskartta on haastateltavan arjen liikkumiseen ja toimintaan, kuten työvoimakoulutukseen kulkemiseen sekä sosiaalisiin suhteisiin liittyen muihin haastateltaviin verrattuna laajan maantieteellisen alueen kattava (kuva 3). Hän kulki viikoittain työvoimakoulutuspaikkaan sekä kävi hoitamassa asioita, harrastamassa ja tapaamassa ystäviään toisella paikkakunnalla. Maantieteelliset etäisyydet olivat suuria arjen elämänpiiriin topografiassa. Arjessa tapahtuvaan kulkemiseen liittyvät etäisyydet pienentävät siis mittakaavaa piirroskartassa.

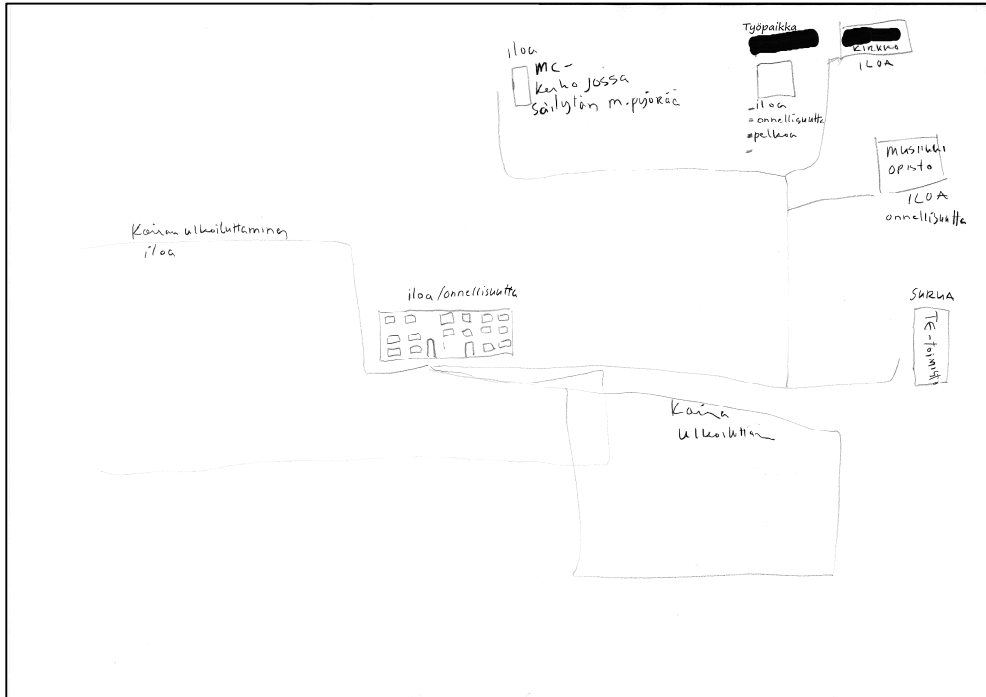
Kuva 3. Pienen mittakaavan paikkatunnekartta. (piirtäjä: M43)

Myös sijainteja kuvaavissa kartoissa on symboleita ja merkkejä, jotka esimerkiksi rajaavat laajemmasta alueesta pienempiä arjen toiminnan paikkojen kokonaisuuksia. Niihin liittyy toimintaa sekä sosiaalisia suhteita. Osassa näistäkin kartoista koti asetuu keskelle ja muut paikat yhdistyvät siihen reittien kautta. Vaikka sijainteja kuvaviin karttoihin ei aina merkitty sosiaalisia suhteita tai toimintaa, haastatteluissa niistä kuitenkin puhuttiin.

Nyt ku ne kesällä tarvi sinne (kartalla anonymisoitu työpaikka MC-kerhon ja kirkon välissä, kuva 4) lomittajan, niin ne soitti mulle ja olin siellä kuukauden

lomittamasa ja myöski siitä semmosta iloa ja onnellisuutta siinä paikassa, että siellä on henkilökunta. Henkilökunnan keskinäiset välit on minusta hirveen hyvät.

M56, p

Kuva 4. Sijainteja kuvaava kartta, jossa koti on keskellä. (piirtäjä: M56)

Merkintöjen puuttuminen kartasta sosiaalisten suhteiden ja toiminnan osalta saattaa liittyä vakiintuneiden ja yhtenäisten merkintätapojen puutteeseen. Sosiaalisten suhteiden, paikkojen tai niihin liittyvien tunteiden merkintätavat vaihtelevat kartoissa. Piirroskarttoja yhdistivät kuitenkin arjen keskeiset paikat: koti, työllisyyspoliittiset, toimeentuloon ja kuluttamiseen liittyvät paikat sekä tärkeimpien toistuvien toimintojen ja sosiaalisten suhteiden paikat. Lisäksi internetiin liittyvät paikat näkyvät kartoissa ja kuuluvat haastatteluissa etenkin osana kodin arkea¹⁵. Seuraavissa luvuissa käsittelen näitä keskeisiä paikkoja etenkin paikkatunnekkarta-aineiston kautta.

¹⁵ Aineistossa mainitut internet-paikat tai virtuaaliset paikat, kuten sosiaalinen media tai TE-hallinnon palvelusivustot, olivat haastatteluajankohtana vielä vahvasti kotitietokoneella ja selaimilla käytettäviä, ja näihin liittyvät erilaiset älypuhelinsovellukset tekivät vasta tuloaan. Lisäksi kaikkia viranomaisasioita ei voinut hoitaa internetin välityksellä samalla tavoin kuin nykyään.

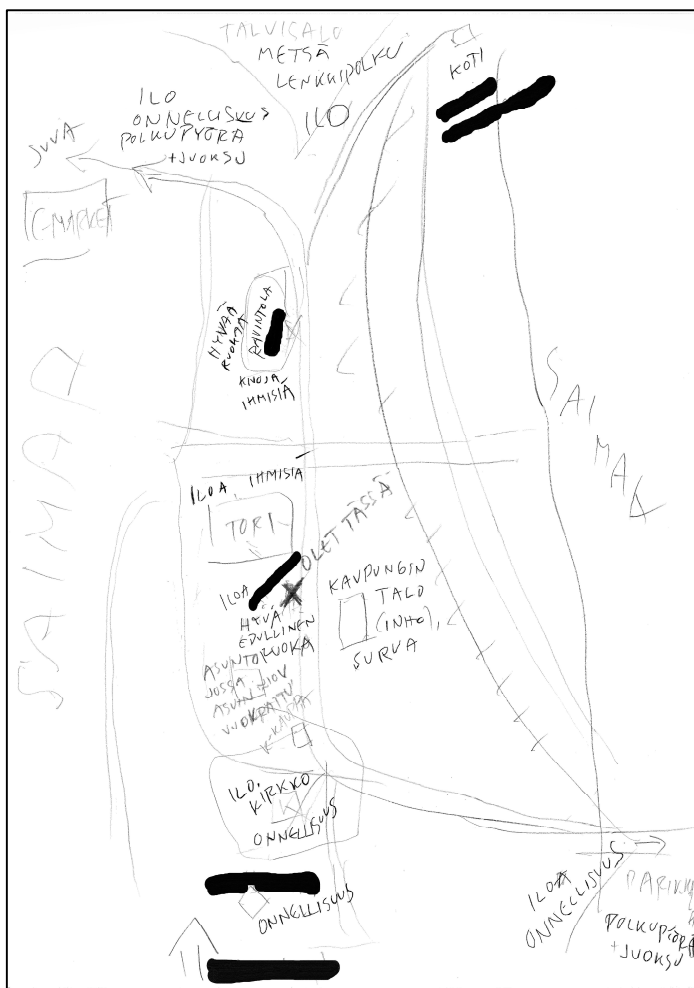
6.2 Koti

6.2.1 Koti arjen keskiössä

Koti nousi paikkatunnekarttahaastattelussa tärkeimmäksi arjen paikaksi. Puheseen kodista merkityksellisenä paikkana liittyy myös asunnon ulkopuolisia elementtejä. Näitä ovat esimerkiksi ystävien kohtaamispaikat, jotka koetaan merkityksellisiksi osiksi arkea. Ne yhdistyvät myös kotiin, joka on toisaalta erityinen ja erillisenä koettu paikka arjen elämänpiirissä ja toisaalta erilaisia sosiaalisia suhteita yhteen sitova minän laajentuma (Karjalainen 1993, 66; Gustafson 2001, 9; Cristoforetti ym. 2011). Tämä kodin ja muiden paikkojen yhteys näkyy myös paikkatunnekkartoissa, kuten jo edellisessä alaluvussa kuvasin.

Seuraavaksi käsittelemme kotia arjen keskeisenä tilallisena sijaintina ja kokemusytimenä pääasiassa piirroskarttojen tarjoaman kuvan kautta. Koti näkyy paikkatunnekkartoissa erillisenä, mutta erityisenä esitettynä, tietyssä sijainnissa olevana tiettyjen yksilöiden jakamana paikkana. Kotia määrittävät yhteiskunnalliset ja kulttuuriset normit, mutta kotia elävät eri tavoin yksilöt. He määrittävät sen, miten kotia sosiaalisena tilana jäsennetään ja millaisia normeja siellä on. Tämä tekee kodista siinä asuvien yksilöiden yksityisen, mutta suljetusti yhteisen tilan. Koti on keskeinen paikka haastatelluille korkeakoulutetuille, kuten se on monelle muullekin ihmiselle. Käsittelemme kotia myöhemmin kokemuksellisena tilana tunteiden ja suhteiden kautta. Koti esitetytty tällöin ”turvasatamana” ja ”vankilana” yhtä aikaa. Koti suojaa asujaansa, mutta sinne myös hautautuu. Paikkatunnekkartoissa kotiin liittyy erilaisia ristiriitaisiakin tunteita.

Osassa haastateltavien piirtämistä kartoista koti näyttöytyy tietyssä sijainnissa olevana asuntona. Koti näkyy kaikissa kartoissa, kahta lukuun ottamatta, nimettynä paikkana. Kartassa, jossa kotia ei ole suoraan nimetty, olemista eri paikoissa kuvataan esimerkiksi 1. persoonassa taivutetuilla verbeillä, kuten ”asun” ja ”käyn tiheään” (ks. kuva 3). Tämä haastateltava kuvasi elämänrytmiään liikkuvaksi, koska hän kävi koulua viikoittain kaukana ”asun” -paikasta. Toisaalta hän oli kirjoilla toisessa kaupungissa ja opiskeli kolmannella paikkakunnalla työvoimapoliittisessa koulutuksessa. Asuinpaikka on siis muualla, kuten myös harrastuspaikka. Karttapiirroksissa asunnon sijainti ei suoraan kerro sen merkityksestä kotina, vaan ensisijaisesti sen luonnollisesta suhteesta arjen elämänpiirin muihin paikkoihin (ks. kuva 4). Liikkuvaa elämää viettäneille haastateltaville koti oli ennen kaikkea paikka, jossa on ”kirjotuspöytä, sänky ja nettiyhteys”, kuten eräs haastateltava asian ilmaisi (kuva 5).

Kuva 5. Piirtämisen hetken sijaintiin keskitetty kartta. (piirtäjä: M49)

Kun pysyvää asuntoa tai kotia ei ollut tiedossa, kodiksi rakentui se paikka, jonne omaisuuden saattoi järjestää ja josta käsin oli mahdollista toteuttaa itselle tärkeitä asioita. Tällaisessa arkisten asioiden sujuvassa orkestroinnissa (ks. Melchionne 1998), koti paikkana kulkee ihmisen mukana. Tällaisena koti on erityisesti toiminnan ja olemisen paikka, johon liittyy sijainnin merkityksen ja sijaintiin juurtumisen heikettessä liikkumisen mahdollisuus ja liikkeellä olevaan paikkaan juurtuminen (Karjalainen 1993, 66; Jirón 2010, 67; Seamon 1979, 54–55). Mahdollinen liikkuminen tapahtuu sosiaalisesti merkityksellisissä paikoissa arjen elämäntilassa (ks. Cresswell 2006, 5). Lisäksi mukana kulkevat tärkeät välineet muodostavat itsessään liikkuvan paikan merkittävät elementit, jotka tekevät siitä kodin (ks. Jirón 2010, 67).

Temaattisissa kartoissa ”minä” tai ”koti” on sijoitettuna kartan keskelle korostusti. Sen sijaan lintuperspektiiviin pyrkivissä sijainteja kuvaavissa kartoissa koti vai-
kuttaa paikalta muiden arjen paikkojen joukossa. Vasta haastattelupuhe kodista ko-
rosti sen erityisyyttä, jos kodin merkitystä ei ollut korostettu tekemällä siitä erityinen
jonkin huomautuksen, alleviivauksen tai muun merkin avulla. Esimerkiksi eräs haas-
tateltava merkitsi karttaan kotiintulon tunnetta tavoittelevan ajatuskuplan (ks. kuva
3)¹⁶. Koti esitetään haastatteluissa erityisenä paikkana, joka on yksilöiden järjestämä
ja intiimi, mutta samalla huokoinen tila. Sinne tuodaan merkityksiä muista arjen elä-
mänpiirin paikoista ja sosiaalisista suhteista, esimerkiksi kirjaston kirjojen tai ulko-
maalaisten nettiradiokanavien muodossa.

*Ja netissä vielä, kun oli just niistä rutiineista, niin ton lukemisen lisäksi, ni mää
kyllä aika paljon kuuntelen just [nettiradiokanavia]. Ku teen kotitöitä ja muuta,
ni tykkään kuunnella. Niissä ei oo turhia mainoksia. Mä en tykkää kotimaisista
näistä musiikkikanavista ja muista, ku niis on nii hirveesti mainoksia. Et mua
ärsyttää. Ni niistä siä just kuuntelee, ni siit tietenki kans saa iloo, ku siitä saa
uusii ajatuksia katsoo sitä omaa elämänsä ja maailmaa. Että vähän katkasee
sitä, ettei vaan ne ajatukset pyöri koko ajan sitä samaa rataa.*

N42b, p

Koti koetaan suljettuna ja sulkeutumisen mahdollistavana paikkana, jossa saa tai jou-
tuu olemaan usein vain omien ajatustensa kanssa. Se on kuitenkin myös yksilöiden
sinne kantamien, päästämien ja sen piirteille uudelleen antamien merkitysten tihen-
tymä. Arjen elämänpiirissä yhteydet ulkomaailmaan ulottuvat fyysistä elinympäristöä
kauemmas muun muassa internet-yhteyksien kautta. Lisäksi kodissa on mielipiteitä,
tapoja ja esineitä, joissa se ja sen ulkopuolella oleva kohtaavat muodostaen uusia,
kotia paikkana muuttavia merkityksiä esimerkiksi uusien ajatusten muodossa (ks.
Massey 1994, 155–156). Kodin elementit asuntona ja toiminnan tilana toistuvat ja
muuttuvat kuitenkin hitaasti. Kodiksi asunto muuttuu siellä asuvan yksilön tai siellä
asuvien yksilöiden keskenään jaetuissa merkityksissä ja sosiaalisessa toiminnassa. Ko-
tia voidaan pitää meidän paikkanamme (tai minun paikkanani) ja se rakentuu suhte-
teessa ulkopuolelle rajautuvaan toiseuteen (ks. Sibley 1995, 99).

Käsitekarttamaisissa temaattisissa kartoissa koti esiintyy laajempänä koetun, kar-
tan kuvaaman sosiaalisen suhdeverkoston osana. Nämä kartat eivät muutenkaan pyri
niin sanottuun tarkkaan opaskarttakuvaan, vaan niihin sisältyy sosiaalisten suhteiden

¹⁶ Piirroskartassa olevassa kuplassa lukee ”Aina toisinaan tulee fiilis, että kiva tulla kotiin”.

sekä toimien kuvausta. Kodista, joka on kartan keskellä, lähtee viivoja muihin arjen paikkoihin. Koti liittyykin sosiaaliseen elämään ja sen keskelle. Se on kyläilyn ja tapaamisten paikka, eikä sillä aina tarkoiteta vain omaa kotia. Etenkin läheisessä suhteessa toisen kodista tulee myös oma koti.

Ja sitte [seurustelukumppani]. Hänen koti on mun koti kaupungilla.

N42a, p

Tähän liittyvät tunteet seuraavat omaan kotiin liitettyjä pääsääntöisesti myönteisiä tunnekuvauksia. Esimerkiksi kuvan 1 kartassa tunteet suhteessa seurustelukumppaniin kuvataan seuraavasti:

Pääasiassa onnellisuus ja ilo, mutta pienissä määrin myös muut tunteet.

N42a, p

Toisille haastateltaville arjen elämänpiiri ja toiminnallinen ympäristö karttakuvana onkin edellä kuvatulla tavalla tiheämmin sukulaisilla tai kavereilla täyttyvä sosiaalisten suhteiden toteutumisen kenttä kuin ympäristö reitteineen ja paikkoineen (ks. edellä kuva 1). Tämä näkyy siinä, miten paikat –esimerkiksi kaupungit, kahvilat tai kaupat – esitellään niissä tavattavien tuttavien kautta. Vaikka kartta kuvaa ympäristöä ”luonnollisesti”, koti saattaa silti olla keskellä karttaa, jopa hieman irrallaan muista paikoista. Yhdessä kartassa koti on keskellä karttaa ja se on piirretty tarkasti, mutta sitä ei ole merkitty sanalla ”koti” (ks. kuva 4). Ainoa teksti on ”iloa, onnellisuutta”, mutta haastateltava esitteli paikan kotina piirtäessään sitä.

Oli sitten työtön tai työssä, ni se kotihan on se keskipiste siinä kuitenkin. Siinä on koti.

M56, p

Kartoista voi huomata, että koti on keskeinen arkielämän paikka, johon kiinnytään ja kiinnitytään. Vähimmilläänkin se on eräänlainen tukikohta, joka sijaitsee arjen keskiössä tarjoten paikan, jossa esimerkiksi levätä, rakastaa, riidellä ja tehdä työtä. Koti on merkityksellisten ihmissuhteiden ja moninaisten tunteiden paikka (Cristoforetti ym. 2011).

6.2.2 Koti ja tunteet

Kotia kuvataan useissa piirroskarttahaastatteluissa kaikkien tunteiden paikkana. Siellä saa tuntea vapaasti, mutta toisaalta tunteita ei pääse pakoan. Juuri tunteet juurruttavat

yksilön kotiin ja tekevät siitä samalla ristiriitojenkin kentän. Samalla ne luovat kodin ilmapiiriä ja henkeä (ks. Luoto 2008, 56–57). Jos koti on jaettu perheen ja huollettavien lasten kanssa, myös toisten tunneilmaisu on läsnä, eikä sitäkään pääse pakoon.

Meillä sitä ääntä ja tunteitten kirjoa kyllä käydään läpi iha joka päivä. Välillä se kyllä ittee turhauttaa. Siit ei kauheesti saa hyvää mieltä, ku aina siitä hirveestä draamasta. Eikä jaksu aina välttämättä ymmärtää, mutta onhan se hyvä, kun ne tunteet tuo julki. Parempi kai se sitten, että ne selvittää tunteet just siinä. Et jos niistä tuntuu paballe, ni sit ne purkaa sen just siinä.

N42b, p

Ensisijaisesti haastateltavat puhuivat kodista positiivisesti onnellisuuden ja ilon paikkana. Se toimii arjen maailmasta erillisenä tilana, ”turvasatamana”, joka tarvittaessa peittää – tai hautaa - alleen.

No, turvasatama varmaa sillain, et vaikeka nyt ei välttämättä olis nii hyvä olo, ni kuitenkin sinne sitä jää ja bautautuu. Tosi vaikee sit lähtee ihmiste ilmoille. Eikä sieltä kukaan tuu hakee. Sinne sitte jäät.

N42b, p

Joissain tilanteissa kodista tulee kaikkien tunteiden paikkana myös turhauttava ja ahdistava (ks. Vuolteenaho 2001, 177; González 2005, 194–195). Kotona ollessa ”välillä tulee seinät vastaan” (N32a), vaikka toisaalta se on maailman paras paikka. Ilmaus seinien vastaan tulemisesta liittyy kriittisissä tarkasteluissa esiintyvään kodin kokemisen varjopuoliin. Kodissa koettujen tunteiden lisäksi sen sosiaalinen järjestys muodostaa myös valtasuhteita siellä elävien yksilöiden välille. Se on paitsi sukupuolittunut tila myös sukupolvittunut tila, jossa onnellisten ja turvallisten kokemusten lisäksi saattaa syntyä kokemuksia pelosta, turvattomuudesta ja jopa alistamisesta (ks. Cristoforetti ym. 2011, 226; González 2005, 203–204). Haastatteluissa kerrotut kielteiset tunteet liittyvät turhautumiseen kotona olemisesta. Kotona kuitenkin pelättiin työttömyyden pitkittymistä ja tulevaisuuden epävarmuutta.

Ja sitte taas tosta vankilasta, ni mielen vankilahan se tietyllä tavalla on, että itsetähän se on kiinni. Mutta että kyllä mä huomaan, että mä hyvin helposti erakoidun sinne sitte.

N42b, p

Näin koti voikin muuttua ”vankilaksi”, etenkin pitkään jatkuvan työttömyyden myötä. Sosiaalisten kontaktien vähentyminen ja elämäntilanne, jossa toiminnan motivaattorina pitää olla itse itselleen, paljastavat turvapaikan ja vankilan kiinteän

yhteyden (ks. myös Vuolteenaho 2001, 178–179; González 2005, 203, 208). Työmarkkinamarginaalissa olevien kotona olemisen ristiriitaisuus liittyy heidän muihin arjen suhteisiinsa. Koti työttömän arjen keskeisenä paikkana sai esimerkiksi vanhemmuudesta hyväksyttävän perustelun. Osa haastateltavista perusteli kotona olemista vanhempana ja kategorisesti työttömänä hyväksyttävämpänä kuin se, ettei erityistä syytä kotona olemiselle (so. työttömänä olemiselle) olisi lasten kautta ollut.

Jos täs nyt olis pari kolme lasta, ni ei sitä todellakaa tuntisi olevansa työtön missään vaiheessa. Et sitä ois sitte ihan kyllä uraa kotonakin niiden tiimoilta.

N42a, t

Haastatteluissa kotona oleminen vailla sosiaalisesti merkitykselliseksi koettua toimintaa olikin työttömyyttä kielteisesti passiivisena statuksena symboloivaa termistöä. Pelkkä itsensä kehittäminen pitkittyneen työttömyyden aikana ei haastateltavien kertomuksissa motivoinut esimerkiksi eri paikoissa käymiseen tai sosiaalisiin suhteisiin. Eräs haastateltava, joka harrasti säännöllisesti, ei kokenut kuitenkaan olevansa kiinnittynyt sosiaaliseen ympäristöönsä. Arjen paikkojen sosiaalisen toiminnan näyttämöillä havaitun ”ihmisten onnen” vuoksi myös hänen ”omanarvontunteensa” heikkeni.

Täs on niin ihmeissään tän työttömyyden kans. Tai siis tän meiningin kans, että ei vüitti sitä ihmisten onnee lähtee tonne kättelee. Ja se on ihan sama, että vaikka ei kellään oo sen paremmin tää elämä. Mutta silti niil on sentään jotain siinä tehtävissä. Siis enemmän tää elämä kaikin puolin jokaisessa näissä paikassa ärsyttää. Ottaa päähä. Sitte yrittää siinä pitää sen omanarvontunteen kasassa. Siis enimmäkseen huvittas olla vaan aivan täysin ja tyystin yksi.

M37, p

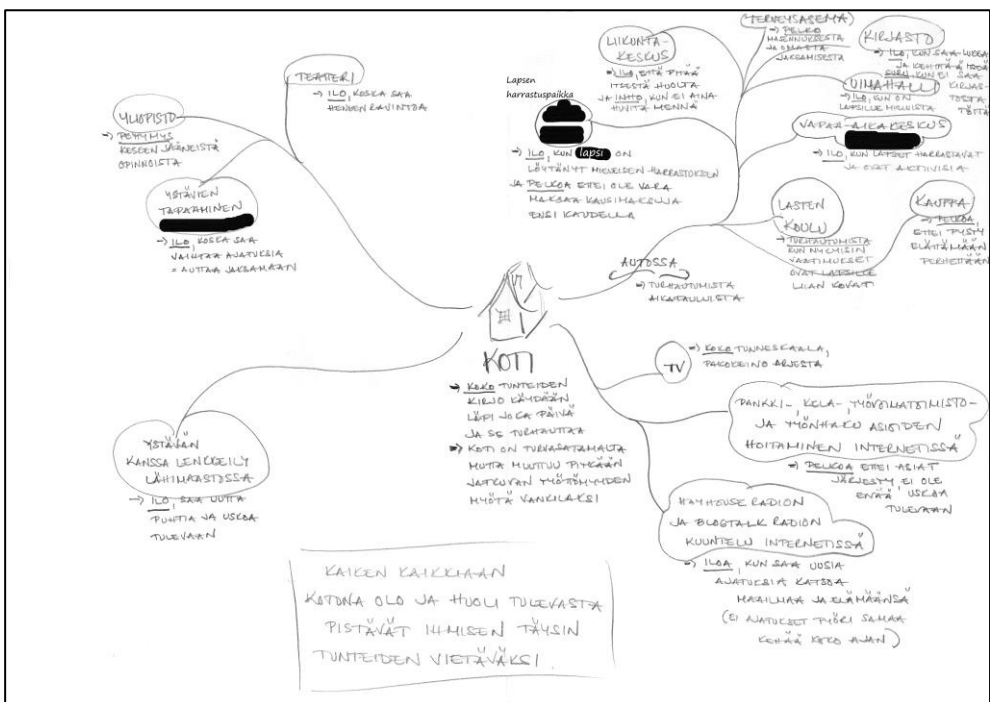
Työttömänä oleminen vailla merkityksellistä tekemistä, ennen kaikkea työtä, vaikuttaa omanarvontuntoon ja ajatus vetäytymisestä tekemättömyyteen houkuttelee (ks. Hiswåls ym. 2017; Gamsby 2019, 210–211). Toimettomuudella on vaikutusta tulevaisuushorisontin katoamiseen ja päämäärättömyyden voimistumiseen (Frankl 1981, 68). Yksinolon kaipuu heikentää tällaisessa tilanteessa mahdollisuutta kiinnittyä paikkaan, kotiin, koska paikkaan kiinnittyminen tapahtuu vuorovaikutuksessa (Kyle & Chick 2007, 211).

Se, et on osana tätä yhteiskuntaa. Sillee rakentamas tätä, eikä vaa maleksi kotona. Et kyl se elämästä tekee semmosen mielekkään ja semmosen tarkoituksellisemman, ku on työki.

N42a, t

Toiminnan tai paremminkin tekemisen puute näkyi siis haastatteluissa itse palkkatyön puutetta suurempana ongelmana. Merkityksiä toiminnalle haettiin muualta kuin taloudellisesta hyödystä. Edellinen lainaus heijastaa yhteiskunnallisen tai sosiaalisen kuulumisen tunnetta sekä yhteiskunnallisen hyväksynnän saamisen tarvetta yleisesti. Se voi olla muutakin kuin työ, mutta sen pitää olla itselle merkityksellistä, jotakin mihin voi syventyä (Shove ym. 2012, 23). Työttömyys, siis se, että vain “maleksii kotona”, merkitsee heikompaa yhteiskunnallista osallisuutta (Peltola ym. 2020, 128) sekä epämielikkäämpää ja tarkoituksettomammaksi koettua elämää (esim. Frankl 1981) kuin työssäolo tai jokin muu yhteiskunnan hegemonisten normien mukainen toiminta, kuten mainittu lastenhoito. Eräässä pöytäkirjassa kodin yhteyteen oli kietytty tämä kotia kohtaan tunnettu ristiriita näin (kuva 6):

*“Koti on turvasatama, mutta muuttuu pitkään jatkuneen työttömyyden myötä van-
kilaksi.”*

Kuva 6. Koti on arjen keskeinen paikka, johon juurrutaan tunteiden kautta. (piirtäjä: N42b)

Koti mentaalisesta erillisyydestään ja erityisyydestään huolimatta asettuu arjen elämänpiirissä elämisen paikkana dynaamiseen suhteeseen yhteiskunnallisten ilmiöiden ja merkitysten kanssa. Kotona on hyvä olla, mutta yhteiskunnalliset arvostukset, normit ja odotukset purkautuvat myös kotiin. Työmarkkinamarginaalissa, etenkin

työttömyydessä, eletty koti on ristiriitojen kenttä, jossa työttömyyden johdosta erilaiset mielialojen ja mielenterveyden haasteet voivat myös tulla esiin (Sibley 1995; Pietiläinen 2005). Kodin lisäksi työllisyyspolitiikka sekä siihen kiinteästi liittyvä toimeentulo muodostavat työmarkkinamarginaalin arkeen omat paikkansa. Seuraavaksi tarkastelen näiden ilmenemistä paikkatunnekkarttahaastatteluisissa.

6.3 Työmarkkinamarginaalin näkyminen kodin ulkopuolella

Työllisyyspolitiikan paikat ovat usein maantieteellisesti paikannettavissa olevia rakennuksia, mutta yhä enemmän myös internetin virtuaalisia tiloja, kuten TE-palvelujen työnhaku- ja Oma asiointi -sivut. Työllisyyspolitiikan toimiin liittyvät erilaiset työllistymispyrkimyksissä auttavat taloudelliset ja vastikkeelliset tuet, joiden kautta työmarkkinamarginaalissa elävät useimmiten saavat pääasiallisen toimeentulonsa. Siksi käsittelen tässä luvussa työllisyyspolitiikan ja toimeentulon paikkoja yhdessä. Jälkimmäisiä haastatteluissa mainittuja¹⁷ olivat Kela ja työttömyyskassat sekä esimerkiksi erilaisilla keikkatoilla sivutuloja saavan taiteilijan satunnaiset työpaikat. Näihin liittyvät kiinteästi myös ne pörssikarttoihin merkityt paikat, joissa toimeentulon taso ja taloudellinen tilanne näyttävät erityisinä arkielämän kuluttamisen kokemuksina. Käsittelen näitä kuluttamisen paikkoja luvussa 6.3.2.

6.3.1 Työllisyyspolitiikan ja toimeentulon paikat

Työllisyyspolitiikkaan liittyvät paikat ovat paikkoja toimeentulon turvaamiseksi. Nämä paikat symboloivat toimintaa, joka yhtä aikaa esimerkiksi herätti haastateltavissa toiveita ja tuotti pettymyksiä työnhaussa tai mahdollisti työttömyysajan toimeentulon ja samalla piti yllä huolta toimeentulon epävarmuudesta. Toisaalta puhe työllisyyspolitiikan paikoista viittaa useissa haastatteluissa siihen, miten näihin paikkoihin liittyvä toiminta koetaan eräänlaisen sarkastisen virastoasiointiin liittyvillä

¹⁷ 1.1.2017 astui voimaan toimeentulotukilain muutos, jossa asiakas voi yhdellä hakemuksella hakea toimeentulotukea ns. yhdenluokun periaatteella. Haastattelujen toteuttamisen aikana toimeentulotuesta vastasi kunnan sosiaalitoimi. Kela taas vastasi silloinkin työttömyysturvasta. Kelan mainitseminen tässä viittaa siis esimerkiksi Kelan maksamaan työttömyysturvaan, asumisen tukiin tai muihin Kelan tuolloin maksamiin tukiin. Sosiaalitoimen maksamiin tukiin ei suoraan viitattu. Sosiaalihuollon muihin palveluihin viitattiin muissa yhteyksissä.

stereotyyppiä leikittelevän huumorin kautta (ks. Hietalahti 2018). Esimerkiksi erään haastateltavan kohdalla sarkasmi näkyi hänen piirtäessään karttaansa näin (kuva 4).

Täällä on se paha paikka, työvoimatoimisto. Tee-ee.

M56, p

Hän jatkoi kuitenkin myöhemmin kuvaustaan:

Ei se paha paikka ole. Siellä on ihan asiallista palvelua ja varmaan ne tekee, ne ihmiset kaikkesa, mitä pystyy. Mutta ku tilanne on se, että ei ne pysty sieltä töitä tarjoamaa. Ne vaan pystyy mulle sanomaan, että kysymään välisä, että ”no, mitä olet suunnitellu?”

M56, p

Eniten kielteisiä tunnekuvauksia olikin työllisyyspoliittisten paikkojen kohdalla. Ilmaisut, kuten ahdistus, kiukku, suru, pettymys ja pelko liittyvät sekä kartoissa että haastattelupuheessa näihin paikkoihin. Kiukku ja ahdistusta koettiin näiden paikkojen kohdalla erilaisten hakemusprosessien viivästymisen tai asiointin monimutkaisuuden vuoksi. Surua herätti toivottomuus työn saamisen osalta. Pettymys liittyi työvoimapolitiittisten toimenpiteiden tehottomuuteen auttaa löytämään pidempiä työsuhteita. Pelolla kuvattiin tulevaisuuden ajattelua yleensäkin, mutta siihen liittyi etenkin taloudellinen selviytyminen. Perheellisten osalta myös toisten perheenjäsenten mahdollisuudet toimia saattoi olla kiinni mahdollisista säästöistä ja työttömyysajan tuista.

Mut tietenki se myös tuottaa pelkoo, että onko varaa maksaa niitä harrastusmaksuja nii urheilun ku sitten taas lasten musiikkiharrastus, joka on kans tosi kallis kaikkein soittimineen. Se ei oo ihan itsestään selvyys, et jos tää työttömyys jatkuu edelleen, ni nyt alkaa olla säästöt käytetty jo. Et enää ei voi mihinkää turvautua. Eikä enää oo sillain. Kyllä mä oon tinkiny kaikesta, mitä mä oon voinu.

N42b, p

Tosin näiden tunnekuvausten kääntöpuolena oli hetkittäisinä positiivisiksi kuvattuja tunteita tai affekteja, kuten toivoa tai iloa. Paikat koettiin työnhaun mahdollistajina ja tukijoina hetkittäisen toivon herättäjinä. Lisäksi niiden tarjoamat kurssit tai henkilökuunta saattoi antaa aihetta iloon.

Tää työvoimakurssi, joka nyt on tähän mennessä aiheuttanu oikeestaa pelkkää iloa.

N32a, p

Työllisyyspolitiikan paikkoihin liittyivät omat kokemukset esimerkiksi työpaikkojen ja työttömyysturvan hakemisen tai työvoimakoulutusten osalta. Paikkoihin liittyvien kokemusten tulkintaan nivoutuu näkyvästi julkinen keskustelu ja jaetut arkis-komukset työllisyydestä ja työttömyydestä. Jos työttömistä löytyy jaettuja stereotyy-piointeja ja mallitarinoita, paikkatunnekkartaahaastatteluissa kävi ilmi, että myös työllisyy-spolitiikan paikkoihin liittyy jaettua kerrontaa, joka ohjaa kokemuksen tulkintaa (ks. Hänninen 1999). Työllisyyspolitiikan toimijat ovat paitsi instituutioita myös sym-boleja, jotka ovat sekä itse koetun kautta muodostuneita, että jaetuista stereotyypeistä omaksuttuja. Työllisyyspolitiikan paikkoihin liittyvät voimakkaammat tunteet paljas-tuivat, kun näiden paikkojen kanssa jouduttiin tekemisiin. Asiointi fyysisissä TE-toi-mistoissa on vähentynyt nettiasioinnin kehittymisen myötä. Tämä näkyi myös paik-katunnekkartoissa, etenkin temaattisissa kartoissa. Työ- ja elinkeinoministeriön ylläpi-tämä mol.fi -sivusto¹⁸ oli paikka, jossa vierailtiin silloin tällöin (ks. edellä kuva 2). Sen kautta etsittiin työpaikkoja sekä hoidettiin omia työnhakijuuteen liittyviä asioita. TE-toimisto tai työvoimatoimisto, kuten haastateltavat sitä usein edelleen kutsuivat, oli merkittävä paikka työmarkkinamarginaalissa oleville. Sen antamista lausunnoista ja päätöksistä riippui taloudellisen toimeentulon suuruus ja säännöllisyys säännöllisen palkkatulon ulkopuolella. Vaikka jokapäiväisessä arkielämässä TE-toimistot eivät ajanviettopaikkoina näy, ne olivat usein fyysisinä sijainteina arjen elämänpiirissä ja erityisesti henkisesti läsnä työmarkkinamarginaalissa elävien yksilöiden talouden ja työmarkkinoiden portinvartijoina. Haastatteluissa ilmeni, että sellaiset toimenpiteet, joihin osallistumiseen saattoi itse vaikuttaa, herättivät myönteisiä kokemuksia muu-ten neutraalina tai kielteisenä koetuissa paikoissa. Kokemusten ja jaettujen kertomus-ten kautta syntyneet siteet näihin paikkoihin heijastelivat arkisia, mutta voimakkaita topofilian ja topofobian puolia, kuten esimerkiksi toivoa ja iloa ja toisaalta pettymystä ja pelkoa (ks. Tuan 2001; Snedker 2015, 63–64).

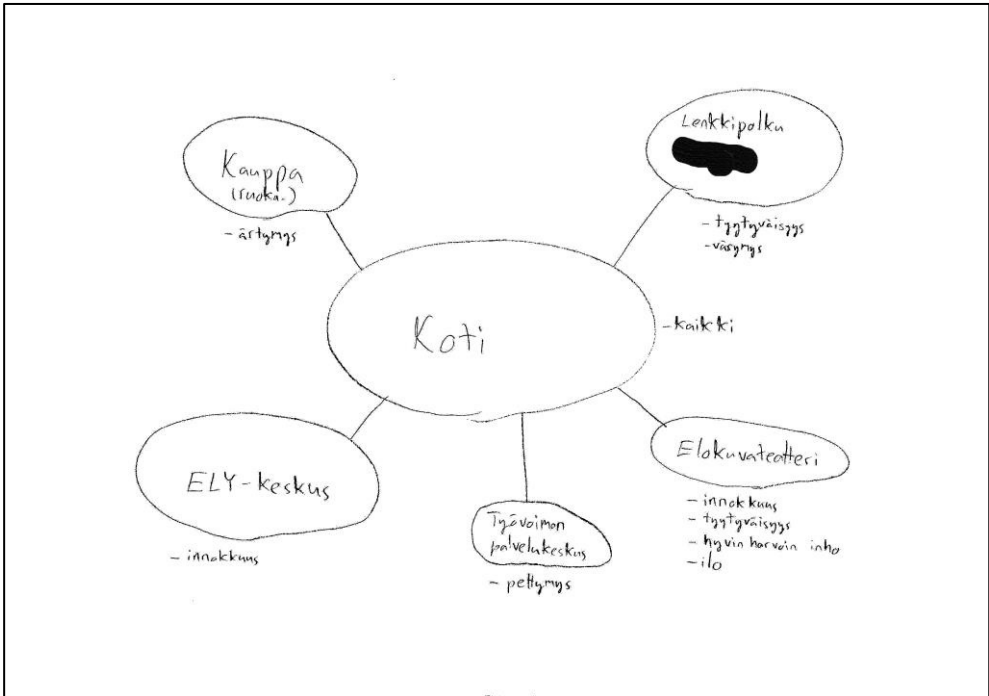
Työttömyyskorvauksen määrä on herättänyt aika ajoin keskustelua ja mielipiteet sen tarkoituksesta ja suuruudesta vaihtelevat poliittisen kannan mukaan. Työttömyy-den aikaisilla tuilla työttömien on kuitenkin rakennettava oma tarpeiden täyttämä ar-kensa. Seuraavaksi tarkastelen näiden toimeentulomekanismien vaikutuksia kulutta-misen paikoiksi kutsumieni paikkojen kokemiseen.

¹⁸ Haastattelujen ajankohtana vuosina 2012–13 mol.fi -sivusto oli vielä käytössä. Tämän jälkeen sivus-ton palveluja on koetettu monipuolistaa. Viimeisen parin vuoden aikana työ- ja elinkeinoministeriö on ELY-keskusten kautta rakentanut uutta sivustoa ja käyttöliittymää, joka toisi yhteen monipuolisemmin työnhakijat, työ- ja koulutuspaikkojen sekä työllistymistä edistävien palveluiden tarjoajat.

6.3.2 Kuluttamisen paikat

Kuluttamisen paikoilla tarkoitan siis paikkatunnekkarttoihin merkittyjä paikkoja, joihin liittyy hankintoja ja taloudellista toimintaa. Näitä paikkoja ovat kaupat ja myymälät, kirpputorit ja ravintolat. Kauppojen merkitseminen karttaan tekee osaltaan näkyväksi niiden kokemuksellisen merkityksen haastateltavan elämässä. Kaupassakäynnillä viitattiin pääasiassa päivittäistavara-kauppaan, josta hankitaan ruokaa ja muita arkitarpeita.

Työttömien, satunnaistöitä tekevien tai osa-aikatyöntekijöiden tulot ovat alhaiset tai ainakin suuruudeltaan kuukausittain vaihtelevat. Tämä on yksi syy, miksi kaupat tai muut paikat, joissa rahaa kulutetaan, herättivät haastateltavissani kielteisiä tunteita. Kuluttamisen paikat eivät välttämättä aiheuta kielteisiä tunteita vain toimeentulon rajallisuuden vuoksi. Arjen kaupassa asiointiin liittyi tuotteiden valinnan vaikeus ruokaostosten kohdalla. Tunteet, joita kauppojen kohdalle kartoissa liitettiin, olivat ”inho”, ”pelko” ja ”ärtymys”. Ärtymys liittyi haastateltavan kokemaan vaikeuteen tehdä ostopäätöksiä ruokakaupassa (kuva 7). Kaupassakäynti oli pakollinen rutiini tilanteessa, jossa itse toiminta ei kiinnostanut, eikä liiemmin tuntunut itselle tärkeältä asialta.

Kuva 7. Yksi kielteisten tunteiden paikoista voi olla kauppa. (piirtäjä: M28)

Ei se tietysti siihen kauppaan itsessään liity vaan siihen, että tulee mieleen, taas pitää keeksiä jotain ruokaa ja ku ei oo kummiskaa mikään tällanen hirvee huippukokki tai mikään tällanen, mielikuvituksellinen ruuanlaittaja, ni on sitte vähän sellasta, että mitä sitä nyt sitten taas keksis, syötäväks. Ja sitten ku ei keksi mitää syötävää, ni eihän sitte oikee tee mieli lähtee kauppaankaa mitään ostamaan, mut pakkohan se on.

M28, p

Toisaalta kaupassa käynnin haasteita ja näitä ”ärtymistä” herättäviä kokemuksia pyrittiin välttämään käymällä useimmiten samassa kaupassa tai vaikkapa parturissa.

Et jos mä just jonku parturinki löydän, ni kyllä mä sitte siellä käyn. Että aika paljo saa, niin ku, epäonnistua ja tehdä hallaa, ennen ku mä sitte vaihdan. Mut että [kotipaikkakunnalla] on ehkä kolme kauppaä sillain, että missä mä nyt pääsääntöisesti käyn, että. Ja tota-. Mut et mä oon sillai uskollinen. Ja must on keivempi käydä, niin ku, kaupassaki, et mä tiedän missä mitäkin on. Että se on raivostuttavaa, ku sit sulla menee aikaa, ku sää etit siellä.

N42b, p

Haastateltavilla oli siis keinoja, joilla he pyrkivät toteuttamaan arjen välttämättömiä toimia, kuten kaupassa käyntiä, minimoimalla kielteisiä tunteita. Nämä ovat toimintatapoja, joilla muokataan arkea ohjaavia sääntöjä, rakenteita ja jopa lakeja oman arjen elämisen kannalta sujuviksi. Käyttämällä samaa kauppaä, parturia tai reittiä ihminen taktikoinnillaan ja suunnittelullaan muokkaa kulutuskäyttäytymistä ohjaamaan pyrkiviä rakenteita säästäen näin itseltään aikaa ja energiaa uusien mahdollisuuksien löytämisessä. (de Certeau 1988, xix.) Haastateltavat kuvasivatkin taktiikkaansa, kuluttajan mahdollisuutta vaikuttaa arkeensa, kertoessaan, millä keinoin he vaimentavat kielteisten tunteiden esiintymistä arjessaan. Esimerkiksi kaupassa käynnin rutiinit ovat keino säästää energiaa ja aikaa valinnan mahdollisuuksien edessä. Toisaalta rutiinit voidaan nähdä myös osana vallanpitäjien strategian toteuttamista. Rutiinit kun ovat tilaan (ja aikaan) mukautuvia käytäntöjä, jotka eivät haasta vallitsevaa järjestystä (de Certeau 1988, xix).

Inho ja pelko liittyvät kaupassa käynnin aiheuttamaan epävarmuuteen taloudellisesta selviytymisestä. Kauppa muistutti taloudellisen toimeentulon häilyvyydestä ja siksi siellä käymistä pelättiin. Toisaalta haastattelussa annettujen kuvausten perusteella kyse oli myös varallisuuden riittämättömyyden tai taloudellisen kyvyttömyyden paljastumisesta. Eräällä haastateltavalla oli kokemuksia maksukyvyttömyydestä

kaupassa. Tilanteen toistuvuus johti paikan välttämiseen ja kaupassakäynnin vastuun siirtämiseen puolisolle.

Just kassalla, jos määhän huomaan, et kortti ei toimikaan yks kaks, vaikka määhän oon yrittäny laskee, että mulla on sen verran siellä, et mä saan nämä ja nämä ostettua. Ja sit siltikin käy niin, että sieltä onki yks kaks hävinny jotakin, mitä mä en oo osannu ottaa huomioon. Ja sitte siel on iso jono perässä. Ja minä sitte jään siihen tavaroineeni. Et milläs mä nyt nämä maksan sitte. Ja jätäpä siihen kassalle ne kaikki. Ne on oikeesti niin inhottavia tilanteita, et tekis mieli vetää pussi päähän ja lähtee ulos hyvin äkkiä. Et nyt melkein pääsääntöisesti mun puoliso käy kaupassa, koska sillä on enemmän sitä rahaa käydä siellä. Et määhän ihan suosiolla luovutin. Mä sanoin, et en määhän jaksa enää mennä. Et ku mul on koko ajan semmonen pelko, et mä joudun siihen kassalle jäämään. Et mul on semmone inhottava tunne.

N32b, p

Haastateltavan voimakas kokemus ja sen kuvaus viittaa tulkintani mukaan subjektiiviseen häpeän heräämisen tilanteeseen. Tällainen arjen välttämättömien rutii- nien katkos ja arjen toiminnan paljastuminen keskellä kauppa, toisten jonottavien asiakkaiden edessä herätti haastateltavassa pelon tunteen, halun päästä pois paikasta. Subjektiiivinen kokemus oli niin voimakkaasti ristiriidassa kauppaan paikkana liittyy- vän kertomuksen eli taloudellisen toimeentulon ja maksukyvykkyyden piirteiden kanssa, että paikan henki eli tunneilmasto paljastui vähintään hetkellisesti (Relph 1996, 910) kielteisenä kokemuksena haastateltavalle. Haastateltavani arjessa toteutu- nut pelko rahan loppumisesta on työttömän käyttäytymistä kuluttamisen paikoissa säätelevä tunne (ks. myös Vuolteenaho 2001, 113).

Tällainen paljastuminen on myös arjen rajatilanne, jossa yksilö on pakotettu va- litsemaan suhtautumisensa tilanteeseen joko itsepetoksen, jonka katson tässä tilan- teessa viittaavan asian hoitamatta jättämiseen, tai kärsimyksen eli tilanteen hyväksy- vän kohtaamisen¹⁹ kautta (Jaspers 1970, 27–30). Kun tavallisesti kassalla maksetaan ja pakataan ostokset, tällaista ei voinut tilanteessa enää tehdä. Tilanteessa aiemmat käytännöt ja rutiinit eivät enää toimineet (Thornhill 2002, 24; Peach 2008, 58), vaan haastateltava tarvitsi uuden tavan toimia. Hänen puolisonsa menisi tästä lähtien kauppaan.

Päivittäistavarakauppa oli arjessa välttämätön, mutta edellisestä lainauksesta huoli- matta kartoissa usein vain neutraaliksi kuvattu ympäristö. Kauppa neutraalina,

¹⁹ Käsittelen arjen kohtaamisia tarkemmin luvussa 8.

mutta välttämättömänä paikkana oli saatettu merkitä paikkatunnekarttaan, mutta ilman tunnekuvausta. Kaikkien haastateltavien kartoissa kaupat eivät edes näy. Kauppassakäynti voidaankin nähdä arkisena rutiinina, joka piiloutuu arjen muun toiminnan sisälle, ja kaupat piiloutuvina paikkoina (Karjalainen 2006, 84).

Työmarkkinamarginaalin arjen tarkastelu paljastaa kuitenkin taloudellisen epävarmuuden ja työn epävarmuuden yhteyden (Ervasti 2004, 308). Se tulee erityisen näkyväksi niissä tilanteissa, joissa taloudellisen toimeentulon epävarmuus tai kauppassakäynnin epämiellyttävyys eri syiden vuoksi tuottaa kielteisiä tunnekokemuksia kaupasta. Kaupasta tulee näin etenkin kolmen tunnekokemuksen – inhon, pelon ja ärtymyksen – symboli. Tilanteissa, joissa taloudellinen toimeentulo oli heikko tai koettiin heikoksi, haastateltavat kokivat olevansa pakotettuja muuttamaan arjen kulutustottumuksiaan ja käytäntöjään. Vaikka kirpputori näyttäisi muodostavan nykyisen kiertotalouden kehittymisen ja kasvun aikana vaihtoehdon muulle vaatekaupalle, eräs haastateltava ilmaisi kirpputorin olevan välttämätön edullisempi ostospaikka arjessa. Haastateltava kertoi taloudellisen tilanteen niukkuuden olevan syynä siihen, että hän käy ostamassa vaatteita itselleen ja lapsille kirpputorilta. Siellä vaatteet olivat usein edullisempia. Kirpputori oli tulkintani mukaan tällaisessa tilanteessa kuluttamisen marginaaliksi katsottu tila suhteessa niihin kauppoihin, joissa esimerkiksi vaatteita myydään uusina ja suurempaan hintaan.

Lastenvaatteet pitää hankkia kaikki kirpputoreilta ja netistä, että ne saa vaatteensa. Ettei oo enää voinu niin huolettomasti toisaalta käyttää sitä rahaa ku sillon, kun on ollu töissä. Ja toisaalta, ku siihen tottu siihen, et on kaben ihmisen palkka monta vuotta, ni mul oli oikeesti opettelemista siihen, että pitää laskee joka sentti, että mä saan ruuan pöytään ja vaatteet lapsille. Et se oli ihan oikeest iso asia.

N32b, t

Ravintolat muodostivat arjen kuluttamisen paikkoina oman kokonaisuutensa. Niihin liittyviä tunnekuvauksia ei ollut paljonkaan paikkatunnekartoissa, mutta ne olivat myönteisiä. Kuvan 5 kartassa ravintoloiden kohdalle on kirjoitettu 'iloa' ja 'kivoja ihmisiä'. Eräs haastateltava kävi välillä eräässä ravintolassa soittamassa myös levyjä tai musisoimassa.

Siel on sillai noin, noiin kerran kuussa joko deejii veto tai, taikka sitte tommonen, niin ku akkarimeininki. Pistetään seki tänne. Sieltä saa aina ruutia. Muistaa, et on ihan älyttömän hyvä noissa hommissa. Ei tarvi paljon, niin ku häpeillä. Aina tulee hyvää palautetta.

M37, p

Myönteinen palaute, myönteinen kokemus omasta toiminnasta sekä voimaantuminen ovat tärkeitä myönteisen arjen paikkatunteen synnyssä. Jos kotona tunnettiin kaikkia tunteita, ravintolassa edellinen haastateltava koki kaikkia myönteisiä tunteita (vrt. González 2005). Oma ja ravintolassa olevien toiminta ja asenne rakentavat haastateltavan kertoman mukaan toistuvasti myönteisen paikkatunteen. Voidaan mielestani ajatella, että ravintola paikkana mahdollistaa tässä myönteisen itsen kokemisen ja toisaalta haastateltavan toimiminen ravintolassa rakentaa ravintolaa paikkana. Ravintola ja haastateltava eli paikka ja ihminen ovat osa toistensa identiteetin kehitystä ja vahvistamista (Gustafson 2001, 9; ks. myös Tournier 1971, 12–13; Norberg-Schulz 1976). Myönteiset sosiaaliset suhteet ja toiminta liittyvät siis ravintoloihin, jos ne mainitaan. Pelkkä ravintola ei kuitenkaan tavallisen ruokailun paikkana ei riitä sen tulemiseen näkyväksi paikaksi arjen elämänpiirissä (Karjalainen 2006). Seuraavaksi tarkasteltava internet paikkakokonaisuutena on taas hyvinkin näkyvä osa haastateltavien arkea.

6.3.3 Arki internetissä

Kartoissa yhtenä arkisena ympäristönä näkyvät myös internet-ympäristöt, joihin tunnekuvauksina liitettiin kaikki tunteet, mutta erityisesti arkisiin taloudenhoidon ja työllisasioihin liittyviin sivustoihin tunnekuvauksena liittyi pelko (ks. edellä esim. kuva 6). Kaiken kaikkiaan internetin yhteydessä mainitaan Facebook, mol.fi ja työnhaku sekä TE-toimistoasiointi, pankkiasiointi, Kela-asiointi, uutiset, blogit ja lehdet sekä ulkomaisten radioiden kuuntelu, joka auttoi saamaan muuta ajateltavaa. Sosiaalisen median alustat ovat arjen paikkoja, joissa koetaan asioita, keskustellaan ihmisten kanssa tai seurataan tapahtumia. Facebookin harrastukseen liittyvät ryhmät toimivat kohtaamisalustoina samanhenkisten kanssa. Harrastajien kuulumiset sekä harrastustapahtumat välittyivät Facebookin kautta eräälle haastateltavalle.

Sosiaalinen media on kyllä semmonen juttu, että seuraa kavereitten tekemisiä, kuulumisia. Mitä niillä on ja sitte siel tota bongaa sitte kaikki tämmöset tapahtumat ja jos joku järjestää jossain, ni sitte tietää sen kautta sitte mennä jobki ja-. Se on se kanssa semmonen, yks elämä kyllä.

N36, t

Harrastustoiminnan löytäminen ennen internetin aikakautta oli riippuvaista ilmoitus-
taulujen ja lehtien ilmoittelusta. Nyt sosiaalisen median kanavat saattavat toisilleen
tuntemattomia ihmisiä toistensa yhteyteen esimerkiksi harrastustoiminnan pariin

(Byrd, Gilbert & Richardson 2017, 1874). Haastattelujen aikana tietokone ja tuloaan tehneet älypuhelimet olivat kanavia saada tietoa paikallisista harrastus- ja muista mahdollisuuksista. Vaikka koti oli se materiaallinen tila, jossa Facebookia käytettiin, Facebookia itsessään kuvattiin ikään kuin kohtaamispaikkana, jossa toisten kokemuksista päästiin selville jaettujen kuvien tai kertomusten kautta ja heidän kanssaan oltiin yhteydessä. Facebookin aiheryhmät sekä seinät rakentuvat visuaalisten ja tekstuaalisten elementtien kautta synnyttäen vierailijalleen kokemuksen erilaisista paikoista.

Facebookissa erilaisissa ryhmissä kohdattiin myös ihmisiä, joiden kanssa ehkä muuten ei olisi kohdattu. Siellä ollessa oltiin ikään kuin julkisen ja yksityisen välimaastossa (Burkell, Fortier, Wong & Simpson 2014). Sosiaalisen median alustoilla kohtaamiset ja niihin liittyvä vuorovaikutus synnyttivät esimerkiksi Facebookia käytävissä haastateltavissa myönteistä osallisuuden tunnetta, joka ilmeni erilaisiin aiheryhmiin liittymisenä. Siellä luettiin uutisia itseä kiinnostavista aiheista ja tapahtumista sekä kerrottiin omia ajatuksia. (Reissmann, Hauser, Stollberg, Kaunzinger & Lange 2018).

Sosiaalisessa mediassa kohtaamiset liittyivät keskustelunavauksiin omalla seinällä tai jonkin aiheen ympärille muodostetuissa ryhmissä. Facebookin vertais-/aiheryhmät olivat suosittuja tiedon ja kokemusten etsimisen ja jakamisen paikkoja (Burkell ym. 2014). Facebookissa seurattiin toisten jakamia statuspäivityksiä, kuvia ja uutisia sekä jaettiin näitä itse. Lisäksi Facebook toimi kohtaamisten alustana olemisen ohella haastateltaville kanavana, jonka kautta sovittiin tapaamisia, viestiteltiin ystävien kanssa tai tiedotettiin tapahtumista.

Kaikki tommone viesteily ja yhteydenpito tapahtuu tual Facebookis. Et joku tommonen ihan kavereille soittelu ja tekstiviestit ja kaikki. Et neki on vähentyny. Et mul on aiemmin... Et verrattuna aikasempiin työttömyysaikoihinkin, ni siin on eroo. Et tulee vähemmän soiteltua ja tekstailtua. Et ku on Facebook, ni se on vaikuttanu.

N42a, t

Et sen tanssin myötä mä oon varmaan joittenki silmissä hyvin aktiivinenkin varmaan Facebookissa olija. Mut se tanssipurukka on hyvin aktiivista, että kun on kuiteski kaikki kerää ne tapahtumat ja kaikki sovittaa sitä kautta ja heitetää ja jaetaa hyviä fiiliksiä ja videoita ja musiikkia näin.”

N36, t

Sosiaalinen media toimi siis arjen toiminnan paikkana, mutta sen kautta syntyi uusia yhteydenpidon tapoja sekä kontakteja, joita ei muuten olisi välttämättä syntynyt.

Haastateltavat kertoivat sosiaalista mediaa käyttäessään myös tunteista, joita koettiin toisten tarinoihin samaistuttaessa. Sosiaalisen median alustat erilaisine ryhmineen ovat tavallaan digitaalisia versioita sosiaalisia suhteita mahdollistavista paikan puitteista. Toisaalta ne eivät vaadi tiettyä maantieteellistä sijaintia, jossa toimitaan. Ne ovat kuitenkin merkityksellisiä tiloja, joihin alustoilla toimivat kiinnittyvät toiminnan ja ryhmiin kuuluvien ihmisten vuoksi. (Suoninen 2010, 74; ks. Agnew 1987.)

Sosiaalisen median lisäksi työmarkkinamarginaalissa oleminen tuli esiin internetin osalta myös silloisen mol.fi -palvelun käytön sekä muun työnhaun tekemisen kautta. TE-toimiston internet-sivuston kautta hoidettiin muutenkin työttömyyteen tai työllistymiseen liittyviä asioita.

Tämmöset päivärahabakemukset, työtodistukset, palkkatodistukset. Ne menee oikeestaan kaikkei sähköisesti.

N29, t

Vaikka työnhaku on sinänsä erillistä toimintaa esimerkiksi laskujen maksusta, kietoutuu pelko toimeentulon riittävydestä internetissä yhteen työmarkkina- ja työttömyysetuusasioiden kanssa.

Pankki, Kela, työvoimatoimisto, työbakuu liittyvien asioiden hoitaminen, nin siis mä pääsääntöisesti teen sitä internetissä, aina kun se vaan on mahdollista. Ja siin on tietenki se pelko ja huoli siitä, että järjestykö ne asiat. Et voiko siihen tulevaisuuteen usko ja luottaa.

N42b, p

Internet arjen osa-alueena jäsentyy virtuaalisena jatkeena muille ympäristöille, joissa vastaavia toimintoja ja asioita on. Fyysisesti toiminta tapahtui kotona. Haastattelujen ajankohtana sosiaalinen media ja internet nähtiin vielä erillisenä ”elämänä” muusta elämästä. Internet oli haastateltaville väline, joka jopa helpotti asioiden hoitamista, kuten laskunmaksua. Internetin palveluista, etenkin sosiaalisesta mediasta, kerrottiin paikkana ja siellä tapahtuvaa vuorovaikutusta kuvattiin keskusteluna. Kun ihminen on koneen tai puhelimen kautta yhteydessä toisiin ihmisiin tai palveluihin, hän on vähintään henkisesti läsnä tuossa yhteydenpidon tilassa ja fyysinen sijainti ja kehollinen toiminta, keholliset rutiniit, mahdollistaa sen (Sherman & Craig 2002; ks. kehollisista rutineista Seamon 1979).

6.4 Paikat arjen elämänpiirissä

Paikkatunnekartta-aineisto kuvaa arkiympäristöjen ja koettujen paikkojen moninaisuutta. Kartoissa on läsnä myös arjen tunteiden kirjo. Toisaalta, jos verrataan karttojen kuvaustapoja, voidaan huomata, että ihmiset eivät koe, eivätkä kuvaa maailmaa samalla tavalla. Kartografinen, tai opaskarttamainen, tapa hahmottaa ympäristöä vaatii erityistä kykyä hahmottaa tilaa eri näkökulmasta. Ensinnäkin se vaatii tilan hahmottamista lintuperspektiivistä käsin. Tämä hahmottamisen tapa oli osalle haastateltavistani vieras. Toiseksi edelliseen liittyen, kartografinen kyvykkyys sekä kartografisen ajattelun luonnollisuus tilan hahmottamisessa eivät ole samalaisia eri ihmisillä. Toiset haastateltavistani ryhtyivät piirtämään erilaisiin suhteisiin pohjaavia karttakuvia, eräänlaisia käsitekarttoja. Näissä temaattisissa kartoissa näkyivät suhteet toisiin ihmisiin, työllisyyspoliittisiin toimijoihin sekä harrastus- ja vapaa-ajanpaikkoihin. Sosiaalinen suhde on joillekin merkittävämpi oman elämänpiirin hahmottamisen perusta kuin materiaallinen tila.

Paikkatunnekartta-aineisto vahvisti selvästi kodin erityisyyttä yleisinhimillisen olemisen paikkana. Koti on työmarkkinamarginaalissakin erillinen ja erityinen paikka muusta elämänpiiristä. Erillisuus näkyy kodin järjestyksessä ja siinä, että kotia kuvataan kaikkien tunteiden paikaksi. Se on hyvän olon ja rauhan, mutta myös sosiaalisten konfliktien, riitojen ja erimielisyyksien, paikka. Kodin jakaminen muiden (lapsien, puolison) kanssa pakottaa toisten rytmien huomioimiseen. Toisaalta yksin elettynä koti toimii tukikohtana laajemmalle kodiksi mielletylle alueelle, kuten kaupungille.

Työllisyyspoliittiset ja kuluttamisen paikat ovat välttämättömiä toimeentulon paikkoja. Työllisyyspoliittiset paikat ovat nykyään monipuolisesti siirtyneet internetiin, mutta virastotalot toimivat materiaalisina symboleina edelleen herättämässä pääasiassa negatiivisia tunteita. Kuluttamisen paikat, kaupat ja myymälät kuvattiin myös negatiivisten tunteiden kautta. Mahdollinen taloudellinen niukkuus saattaa joskus konkretisoitua kaupan kassalla maksutilanteessa. Toisaalta taas kuluttamisen paikat eivät aina ole välttämättömiä, vaan ne voivat olla vapaasti valittuja. Lisäksi niissä kuluttaminen on piilossa: esimerkiksi kuntosalimaksua ei välttämättä makseta joka käynnillä erikseen. Siksi osa kuluttamisen paikoista onkin harrastuspaikkoja, joita kuvastavat parhaiten positiiviset tunteet.

Sosiaaliset suhteet ja toiminta liittyvät arjessa tapahtuviin kohtaamisiin laajemminkin. Tässä luvussa olen käsitellyt arjen paikkoja etenkin paikkatunnekartta-aineiston kautta. Paikat ovat sijainteja erilaisille kokemuksille. Olen jäsentänyt haastateltavien tapoja kuvata arkeaan erilaisten paikkojen kokonaisuutena ja elämänpiirinä. Luvussa

olen vastannut siihen, missä arkea eletään ja miten nuo paikat koetaan. Seuraavassa luvussa keskityn työmarkkinamarginaalissa koettuun päivänkulkuun.

7 PÄIVÄNKULUN MUOTOUTUMINEN TYÖMARKKINAMARGINAALISSA: ARKI JA PÄIVÄNKULUN MOODIT

7.1 Arjen hahmottaminen päivänkulkuna

Päiväntulkku muodostaa arjen kertomuksen. Siinä on erilaisia vaiheita (ks. luku 4.2), rutiinikokonaisuuksia ja näiden välisiä siirtymiä, jotka rytmittävät arkea. Lisäksi se on kerrottu kokemuksena. Tästä rakentuvat erilaiset päivänkulun moodit. Lähden kuitenkin liikkeelle ensin arjen hahmottamisesta päivänkulkuna. Miten arki ymmärretään ja millaisia prosesseja arki työmarkkinamarginaalissa elettyinä sisältää? Arki oli haastateltaville ”luonnollista”, ”normaalista”, ”sitä, mitä ihmiset nyt yleensäkin tekevät”. Arkea eletään suhteessa toisiin ja ympäristöön toistuvissa käytännöissä (ks. Rautio 2009, 17). Vaikka arkea eletään sosiaalisessa ympäristössä, sen kokemus ja elämisen tapa ovat yksilöllisiä. Tämä on osa arjen subjektiivista puolta, ja se muokkaantuu rytmin, tempon ja toistuvuuden kautta (Lefebvre 2002). Työ on keskeinen yhteiskunnan toiminnan rytmittäjä, mutta sen aikaan ja paikkaan kiinnittyminen ovat heikentyneet varsinkin 2010-20-luvuilla. Tutkimuksessani päiväntulkku on ihmisen kerronnallisesti konstruoima arjen perusrakenne. Se on mielikuva ja yhteenveto jokapäiväisestä elämästä, sen jäsentymisestä sekä tempon ja rytmin kokemisesta. Arjen rytmi muodostuu yksilöiden erilaisten toimintojen keskinäisistä yhteyksistä. (ks. Shove, Pantzar & Watson 2012, 95).

Päivänkulun perusrakenne muodostuu kerrottaessa kokonaisuudeksi. Päivänkulun kerronnallisen muodon rakentuminen liittyy olennaisesti päivittäisten tapahtumien merkityksiin. Näin ollen tunteet ja kokemukset ovat tärkeässä osassa kerrontaprosessissa, jossa päivänkulkua muodostetaan. Tässä luvussa keskityn toiseen tutkimuskysymykseen: Millaisissa päivänkuluissa korkeakoulutettujen työmarkkinamarginaalissa koettu arki muodostuu? Arjen kuvauksissa kronologia on merkittävä päivänkulun jäsentäjä. Päivän etenemisen kerronta sisältää siirtymäkohdissa usein siirtymään viittaavia sanoja ”sitten”, ”sen jälkeen” tai ”ennen kuin”. Näillä siirtymäsanoilla päiväntulkku jakautuu kokonaisuuksiin.

Siinä sitte kaikki aamutoimet ja kuntoilut hoidan yleisesti siinä aamupäivän aikana, ni sillee, että vähän niin ku sinne iltopäivään menee, ennen ku varsinaisesti saan niin ku tai pääsen tekemään jotain, jotain sillee työhakua tai muuta vastaavaa.

M28, t

Aamutoimet muodostavat kuvauksissa heräämisen jälkeen päivänkulun kronologian ensimmäisen kokonaisuuden. Ne sisältävät vähäisimmillään aamupesut, tarkemmin sanottuna hampaiden pesun. Laajimmillaan niiden alle lasketaan aamupesut, aamupala, lehtienluku, netin selailu ja etenkin sosiaalisessa mediassa, kuten Facebookissa käynti sekä kuntoilu. Jos arki on ulkoisesti kontrolloitua eli aikataulutettua esimerkiksi työvoimapolitiittisen toimenpiteen vuoksi, arjen tempo näyttyy kuvauksessa suunnitellun ja toteutuneen arjen vertailuna. Lisäksi siirtymien kohdalla kuvaukseen lisätään yrittämiseen, ehtimiseen, onnistumiseen tai tapahtumien nopeuteen liittyvät sanat.

Kuvauksissa arjen tempo vaikuttaa määräytyvän ympäristön, siis yleisen vuorokaudenajan vaihtelun sekä yhteiskunnan tai pienemmän sosiaalisen kontekstin rytmin mukaan. Oma ehtiminen vaikuttaa toisiin ja toisaalta toisten toiminnan tempo vaikuttaa itseän eli yksilöllisen ja kollektiivisen rytmin synkronisaation onnistumiseen on tärkeää arjen sujumuuden kannalta (Edensor 2010, 8). Esimerkiksi herääminen ja nukkumaan meno, työ- ja vapaa-aika toteutuessaan samaan aikaan synnyttävät ilmiön, jota Shove ym. (2012, 95) kutsuvat yhteiskunnan pulssiksi.

Seuraavassa haastateltava, joka osallistui työvoimapolitiittiseen koulutukseen, kuvaa sekä toivettaan aamurutiinien sujumisesta että mahdollista uhkakuvaa aamuun liittyen. Koska herääminen tapahtuu aikaisin aamulla, hän pyrkii säilyttämään suunnitellun rytmin. Rytmin säilymiseen vaikuttaa myös lapsen herääminen. Jos lapsi herää samaan aikaan, rytmi muuttuu hankalammaksi (tulkintani mukaan monimutkaisemmaksi) ja tempoa on lisättävä.

Mä käyn siinä aamupesulla ja laitan vaatteet niskaan ja syön aamupalan ja käyn koiran kans hakemassa leben ja siinäpä se sitte onki. Ja hyvässä lykyssä sitte lapsi herää vasta sen jälkeen, mutta se voi herätä jo yhtä aikaa mun kanssa, sitte kaikki on paljo hankalampaa.

N32a, t

Kerrottuna päivänkulkuna arki syntyy siirtymien merkitysten kautta. Niissä onnistuminen on omalla tavallaan päivänkulun mielekkyyden mittari. Onnistumista mittaa rytmin säilyminen arjessa, oli sen tempo eli tahti tai nopeus mikä tahansa. Aina kyse

ei siis ole ulkoisista vaatimuksista, vaan myös sisäisestä halusta noudattaa tietynlaista päivänkulkua. Aamutoimet tehdään aamulla herätessä, sitten kuntoilua ja sitten työnhakua eli ”varsinaista tekemistä”, ”työttömän työtä”. Työ- ja opiskelijaelämän aikaiset toimintojen rytmit määrittelevät päivää myös kokoaikaisen työssä käynnin ulkopuolella. Eräs haastateltava kuvasi arjen jatkuvuutta työelämästä työttömyyteen arjen hallinnan säilymisenä. Elämä on myös työttömänä ”vanhaa hyvää elämää ja aikaa”. Ilmaus kertoo, että rytmiä on pidettävä yllä aktiivisesti itse, koska työ tai muut velvoitteet eivät pakota siihen.

Ei se arjen hallinta ja elämä oo siitä, niin ku, siinä mieles muuttunu, jotta elämä pysyy kyllä kasassa näinkin, vaikke ei sitä työtä ookekaa, että ei se oo se juttu, mikä sen elämän sekottais täysin, jotta. Et ku en kuiteskaa sillon, ku mä oon työssä käyny, ni mitää siis, niin ku, missää baareissa käyny tai jossain muussa, että se ei oo mitää sitte semmosta ollu, että olisin sitte aamulla väsyny ollu tai mitää siis tämmöstä tai kärsisin mistää tämmöisistä jutuista. Et siinä mielessä sitä vanhaa hyvää elämää ja aikaa kuiteski elän.

N36, t

Tällä rytmin ylläpidolla taisteltiin tunnettuja työttömiin liitettyjä stereotypioita ja myyttejä vastaan (esim. Hänninen 1991). Toisaalta tahdottiin osoittaa, ettei olla vastuuta pakoilevia ”pinnareita”. Toisaalta taas ei tahdottu näyttäytyä myöskään yhteiskunnan uhreina. (Katajamäki 1985, 70; Hänninen 1991.) Työmarkkinamarginaalissa elävät korkeakoulutetut kuvaavat tilannettaan näiden kahden stereotypian välimuotona. Aineistossa kuvattiin, että paljon on mahdollista tehdä omassa elämässä työn puutteesta tai vähyydestä huolimatta. Haastateltavat tiedostivat sen, että työtä tai muuta vastaavaa tekemistä toimeentulon turvaamiseksi olisi tehtävä ja löydettävä. Aktiivinen elämä sekä arjen hallinta tai siihen pyrkiminen on myyttejä vastaan taistelun lisäksi keino häivyttää työttömyyden kategorian näkyvyyttä omassa elämässä.

Kertoessaan arjestaan kaikki haastateltavat esittivät itsestä huolehtimisen arjen keskeiseksi ominaisuudeksi. Itsestä huolehtiminen rinnastui arjen rytmin ohella työelämään liittyviin ihanteisiin. Omaa tilaa ja elämää arvioitiin sen kautta, kuinka hyvin huolehtimisessa oli onnistuttu. Itsestä huolehtimisessa on kysymys rutinoituneesta ja aktiivisesta toiminnasta arjen eri ulottuvuuksilla ja sillä on yhteys osallisuuden kokemiseen. Itsestä huolehtiminen on siis arjessa olemisen tapa (ks. Bass 2006, 39) ja sitä tärkeämpää, mitä enemmän mahdollisuuksia osallisuuden kokemiseen tarjoutuu (Suorsa 2014, 65–69; Peltola, Suorsa, Karhu & Soini 2020, 128). Ulkonäöstä huolehtiminen, kodin järjestyksestä huolehtiminen, kuntoilu tai muu harrastaminen sekä riittävät sosiaaliset kontaktit ovat itsestä huolehtimisen ulottuvuuksia. Suhde näihin

kuitenkin vaihteli eri haastateltavilla. Ulkonäöstä huolehtiminen oli osa päivänkulun muotoutumisesta käytävää keskustelua. Työarjen normina pidettiin ulkonäöstä huolehtimista. Kotona ollessa ei haastateltavien mukaan tarvinnut huolehtia ulkonäöstä, mutta se ei tarkoittanut työttömyysarkeen antautumista. Koti koettiin yksityisenä tilana, jossa ulkonäöllä ei arjessa huomattu olevan väliä. Kun tuli aika poistua kotoa, se oli erään haastateltavan mukaan

hyvä syy siihen, että laittaa ne (naurahtaan) pöytätaut vaatteet päälle ja kamppaa tukan.

N32a, t

Ulkonäöstä huolehtimisen laiminlyönti ilman lapsen hoitamiseen tai muuhun aktiiviteettiä eli arjen rytmiin liittyvää syytä oli epäonnistumista ja välinpitämättömyyden hyväksyntää. Etenkin lapsiperheissä välinpitämättömyydessä kyse on lapsen hoitamisen, siis lapsesta huolehtimisen, ensisijaisuudesta suhteessa ulkonäköseikkoihin. Lapsen hoitamisen keskeinen näyttämö on koti, jonka sisäpuolella ulkonäkövaatimukset eivät ole niin voimakkaita kuin sen ulkopuolella. Ulkonäöstä huolehtiminen on valmistautumista kodin ulkopuolelle siirtymiseen ja näin yhteiskunnalliseen osallisuuden vahvistamiseen.

Toinen itsestä huolehtimisen elementti on kodin järjestys. Siinä kyse on kodin siisteydestä ja tarpeiden täyttämiseen liittyvistä asioista huolehtimista. Huolehtiminen järjestyksestä on toistuvien – valittujen tai välttämättömien – toimien tekemistä, kodin ja (arki)elämän jatkuvuuden turvaamista.

Koti on pidettävä siistinä ja astiat tiskattava ja-- et sä voi tehdä, niin ku, uutta ruokaa tai mitään muuta tai ylipäätää mitään jos ei tätä pidä, niin ku, kunnossa tai viä roskia ulos tai-- jos et sä käy kauppa, ni sul ei oo ruokaa täällä. Et ei tääl oo kukkaa äiti (naurahtaa), äiti huolehtimas tai muuta, et siinä mielessä pidän, niin ko,-- ite huolehdittava, siis niin ku, ihan kaikista.

N36, t

Kodin järjestys tilallisesti ja aikataulullisesti heijasteli kuvauksissa pärjäämisen, oma-toimisuuden ja itsenäisyyden korostamista. Pärjääminen ja itsenäisyys olivat läsnä työttömän korkeakoulutetun käsityksissä itsestä huolehtimisen ihanteessa, ja se näkyi kodin ylläpidon korostamisena. Itsenäinen toiminta ja asioiden hoitaminen ovat työmarkkinamarginaalissa myös tarvittaessa ulospäin näytettävää kyvykkyyttä vastata itsestä ja omasta elämästä (Vanhalakka-Ruoho 2014, 193). Lähtökohtana on sisäinen halu tavoitella ulkoisia arvoja, kuten kodin järjestyksessä pysymistä. Arjen

orkestroinnin hallitseminen työmarkkinamarginaalissa on tulkintani mukaan nimenomaan kiinnittymistä työmarkkinoiden rytmiiin ja kulttuuriin.

Liikkumisen, kuntoilun tai harrastamisen motivaatio syntyi oman kunnon ylläpitämisestä, intohimosta toimintaan sekä sosiaalisista tai jopa toisten tarpeista. Muun muassa lemmikkikoira aktivoi joitakin haastateltavia liikkumaan. Samalla säännölliset lenkit rytmittävät arkea ja johdattavat paikkoihin, joissa on mahdollisuus olla yhdessä toisten ihmisten, kuten toisten koiranomistajien ja koirien, kanssa. Lemmikit vastaavat myös tutkimusten mukaan ihmisen sosiaaliisiin tarpeisiin ja lisäävät ihmisten hyvinvointia esimerkiksi johtamalla heitä yhteyteen toisten ihmisten (ja näiden lemmikkien) kanssa (esim. Bonas, McNicholas & Collis 2000).

Myös kuntoiluharrastus täytti arkea ja jäseni osaltaan päiväntulkua. Lisäksi kuntoiluun liittyi työttömäksi jääneillä työelämän aikana heikommalla tolalla ollut sosiaalinen ja jaettu ideologinen ulottuvuus. Kuntoilu, johon liittyi omaehtoista sosiaalisuutta siis lisäsi mahdollisia hyvinvoinnin lähteitä työttömän arjessa ja sen koettiin jopa parantaneen elämänlaatua suhteessa työelämän aikaan. Eräs haastateltava pohti suhdettaan eri harrastuksiinsa, jotka kytkeytyivät paitsi itsestä huolehtimiseen kunnon ylläpitämisen kautta, myös samanhenkiseen yhteisöön kuulumiseen.

Molemmissa on tämmönen yhteisöllisyys aspekti tietysti, on niin ku tosi vahva mikä siihen vaikuttaa, mutta sit pyöräily on tietysti, se on ehkä. Se on... Tietysti se on kuntoilua ehkä enemmän kun skeittaus, jos siihen vertaa. Mut sitte taas se on myös ehkä vähän semmonen ideologinenkin painotus siinä, et tota se on mun kulkuväline ja mä haluan edistää tota noin polkupyöräilyä.

M34, t

Työllistymiseen liittyi intohimoisen harrastuksen osalta uhka siitä, että joutuu luopumaan harrastuksestaan. Työ vahvistaa parhaimmillaan merkityksellisuuden tunnetta ja antaa etenkin toimeentulon. Se kuitenkin vaatii aikaa arjesta. Eräs haastateltava asettikin vastakkain mielekkään harrastuksen ja työn. Oli sitten työtön tai työssä, molemmissa menettää jotakin.

Ei pystyis (nauraen) noin paljo harrastamaan, jos tota, olis ihan työelämässä, että kyl jostaki pitää, niin ku, tinkää.

N36, t

Työtä ei itsestään selvästi koeta keskeisimmäksi tavoitteeksi työmarkkinamarginaalin arjessa. Kyse ei ole siitä, ettei työtä haluttaisi ottaa vastaan, vaan siitä, että työnhaku ja tarjolla olevat työt saattavat ehdoiltaan ja työsuhteiden kestoiltaan olla epävarmuuden kokemusta lisääviä. Jos työpaikan saannin mahdollisuus ja työssä pysymisen

epävarmuus vaivaavat, voi olla helpompi tarkkailla rauhassa työmarkkinoita tasapainoisen ja totutun arjen keskeltä. (Kasvio, Nikkilä & Virtanen 2011, 38–39, 42; ks. Siltala 2007.) Kokonaisvaltaisen arjen hyvinvoinnin näkökulmasta voidaan pitää jopa ymmärrettävänä, että riittävän toimeentulon saava henkilö valitsee mieluummin mielekkään tekemisen ja haluamansa sosiaaliset suhteet arjessaan kuin epävarman tai pätkittäisen työsuhteen, jonka jatkuvuuteen on itse vaikea vaikuttaa.

Päivänkulun rakentuminen fyysisen liikkeen kautta voi tapahtua myös muun toiminnan ohessa. Kuntoilu itsessään voidaan nähdä epämieluisana yksinolona lenkkipolulla. Sen sijaan liikkuminen kaupungilla sisältää toisten ihmisten keskellä oloa, vaikka syvempiä kohtaamisia tai kontakteja ei toteutuisikaan. Tämä kaupungilla liikkuminen sisältää muita harrastuksia ja mielenkiinnonkohteita hyödyttävää toimintaa. Nämä taas saattavat olla myös yksin ollessa toteutettavia harrasteita, kuten käsitöitä.

Mä en oo mikään kaubee himoliikkuja, et enkä sillä tavalla ota ja lähde liikuntaa varte pihalle. Että toi se on sit just tämmöstä, että lähtee, niin ku asioille ja sitte on siellä, niin ku, viipyy ja kiertelee, kaartelee. Se on jotenki paljo helpompi liikkua ja kävellä, ku o jotai kattelemista ja miettimistä siellä, että, että kuin sitte lähtee jobonki lenkkipolulle yksinään metsään.

N42a, t

Riittävät sosiaaliset kontaktit muodostuvat harrastustoiminnan ja yhteisten mielenkiinnonkohteiden kautta. Jos tällaista viiteryhmää ei ole, perhe tai aiemmat kaverit muodostavat sosiaalisten kontaktien kokonaisuuden harrastusten ulkopuolella. Lisäksi yksin toteutettavat harrastukset tulevat osaksi arkea. Erään haastateltavan päivään kuuluivat internet, television katsominen sekä videopelit.

Yleine netissä pyörimine. Sitte joista jo aiemmin mainitsin eli telkkari ja videopelit.

M28, t

Sosiaalisten kontaktien riittävyyden määritelmä vaihtelee erilaisista harrastusryhmistä aina omien vanhempien kanssa yhteydessä olemiseen. Yksinäisyydestä haastatteluissa ei suoraan puhuttu, mutta kontaktien vähyydestä omalla paikkakunnalla mainittiin. Muualla asuviin ystäviin ja sukulaisiin oltiin yhteydessä sosiaalisen median tai muiden viestintävälineiden kanssa. Yhteys toisiin on hyvinvoinnin kannalta tärkeää, koska se lisää osallisuuden kokemusta (Saari, Meriluoto & Behm 2017, 308). Työ on yhteiskunnallisesti vahva osallisuutta tukeva ja identiteettiä rakentava asia. Vastaavaa haastateltavat kokivat erilaisten harrastusten parissa (Kasvio, Nikkilä & Virtanen 2011, 39).

Arki päivänkulkuna jakautuu työmarkkinamarginaalissa elävien korkeakoulutettujen kerronnassa samalla tavalla kuin työ- ja opiskeluelämän aikataulut, mutta kaikkea tekemistä leimaa palkkatyön ja tekemisestä saatavan vastikkeen puuttuminen. Arkea synkronoidaan siis pääasiassa aiemmin totuttujen yhteiskunnan rytmien kanssa. Syitä tällaiseen päivänkulun rytmitykseen jäsenän seuraavassa.

7.2 Päivänkulun moodit

Päivänkululla on haastateltavien kerronnassa erilaisia nimityksiä, jotka kuvaavat myös haastateltavien suhdetta arkielämäänsä. Kutsun näitä kokemuksellisia päivänkulun tiloja päivänkulun moodeiksi (ks. Mandich 2020). Ensinnäkin puhutaan päivärytmeistä, rytmitetystä päivästä, joissa eri toiminnalliset vaiheet ovat eroteltavissa toisistaan ja joissa ne koetaan hallituiksi. Toiseksi arki näyttäytyy ”tempuratanana”, jossa vaiheet kasautuvat rytmisesti ja tihenevät lähes päällekkäisiksi temmoiltaan. Päivät voivat olla hyvinkin erilaisia, mutta kiireisyys on läsnä koko ajan. Kolmanneksi arjen jäsentymistä kuvataan ”mañana-meininkinä”, jossa tempo hidastuu ja rytmit heikenevät kadoten toisinaan lähes kokonaan.

Päivänkulun tarkastelussa ei kuitenkaan ole kyse vain rytmeistä tai tempoista ulkonaisesti tarkasteltuna. Liioin ne eivät tarkoita sitä, että kyseessä olisi jonkun yksittäisen ihmisen elämää kokonaisvaltaisesti tai aina hallitseva tapa kokea arki. Näissä kolmessa moodissa on kyse kokemuksesta kautta rakentuvasta arjesta. Arki voi ulospäin näyttäytyä hyvinkin järjestelmällisenä, mutta koettuna se saattaa olla hyvinkin puuroutuneen ja vaiheettoman tuntuista. Toisaalta voi olla myös niin, että rytmittömältä tai kaottiselta vaikuttava arki koetaankin juuri antoisaksi. Kuvaukset eivät siis esitä suuria eroja arkielämässä prosessina vaan arjen kokemuksessa, joka vaihtelee henkilökohtaisten tilanteiden mukaan.

7.2.1 Rytmitetty päivä

Päivänkulku rytmienä perustuu jäsentyneisyyden, tehokkuuden ja aikaansaavuuden kokemukseen. Siinä arjen koetaan olevan järjestyksessä ja hallittavissa. Toisaalta arjessa voi olla aivan kuin luonnostaan järjestys, jossa erilaiset toiminnot ja arjen elämänpiirin mahdollisuudet kohtaavat. Esimerkiksi harrastuspaikat, kaverit ja muut

itselle tärkeät asiat ovat sujuvasti saavutettavissa. Paikat ja ajankohdat ovat oman päivänkulun kanssa synkronisaatiassa.

Sanotaan näin, että mä en vois missään muualla, niin ku, järjestää arkeeni mitenkään paremmin. Että tää on vaan niin, niin ku, helpoo täällä, että sitä ei aina uskokkaan. Tai että mahdollisuuksia kaiken tekemiseen on vaikka kuinka paljo. Ja se tunne siitä, että pystyy, niin ku, oikeesti vaikuttaa tekemisiinsä ja ympäristöönsä.

M34, p

Onnistunut päivänkulun orkestrointi rakentaa kokemusta sujuvasta arjesta (ks. Melchionne 1998), joka on järjestyksessä juuri yksilölle itselleen sopivimmalla tavalla. Siihen sisältyy synkronisaatio, jossa rutiinit osuvat riittävän miellyttävällä tavalla rytmisesti yksiin muiden itselle tärkeiden tahojen sekä omien kehorutiinien kanssa (Seamon 2007, 4). Haastateltavat puhuvat heräämisestä viitaten heräämisen aikaisuuteen ja myöhäisyyteen. Aikaisuuteen liittyy ’normaalin’, työelämästä tutun päivärytmin ajatus, joka on siirtynyt myös työttömyysajan arkeen. Tietyt rutiinit toteutetaan aamutoimien yhteydessä. Lehtien, sähköpostien ja sosiaalisen median läpikäynnit kuuluvat aamutoimien aikaan.

On rutiinit ja tietty aamurytmi olemassa elämässä. – En oo luisunu ihan uusille urille siinä mielessä. – Herään normaalihin aikoihin. – Herään ajoissa, en nuku puoleen päivään.

N36, t

Herään aika aikasin ja sit siinä puuhailee aamupalaa ja tosiaan tota. Sitten mä tota noin, syön ja useimmiten siinä samalla mä, niin ku, luen sähköpostit, Facebookkia. Luen, siis katon eri lehtiä netistä ja tota... Paitsi viikonloppusin tulee viikonloppubesari niin sitten tota. Ne tota noin, ne aamut menee sitten niin ku sanomalehtien kanssa.

M34, t

Vaikka rytmitettyksi päiväksi mieltävä päivänkulku onkin ennakoitavaa ja sujuvaa, se näyttäytyy myös taisteluna tekemättömyyttä vastaan (vrt. Gamsby 2019). Esimerkiksi liian pitkään nukkuminen eli työelämän normatiivisen aamuheräämisrytmin rikkoutuminen koetaan ajan tuhlaamiseksi. Työelämän rytmi on ”vanhan hyvän elämän” rytmiä, joka on päivärytmistä kiinni pidettäessä jatkunut työttömyyteen, ja jonka muuttuminen olisi merkki ”luisumisesta väärille raiteille”. Kerronnassa työelämän rytmit näyttäytyvät ”normaalin” elämän rytmeinä. Normaalius kiteytyy toimintojen

toistuvina säännöllisyyksinä. Paitsi ajoissa herääminen ja nukkumaanmeno myös ruokailun rytmit aamu- ja keskipäivän aikaan liittyvät arjen normaaliuteen ja päivärytmisyyteen.

Työmarkkinamarginaalissa eletty arki jäsentyy yhteiskunnan ja työttömyysaikaa edeltäneen työ- tai opiskeluelämän rytmien mukaan. Sitä ohjaa ”vahva kollektiivinen rytmi” (Jalas 2011, 117). Yhteiskunnan odotuksia toteuttavat rytmit aamulla ”ajoissa” heräämisineen, ruokailuaikojen säännöllisyyksineen ja muine käytäntöineen halutaan säilyttää työmarkkinakelpoisuuden ja normaaliuden ihanteen säilyttämiseksi. Omista haluista ei kerrota juurikaan, vaan kuvauksessa toistuvat työelämästä ja yhteiskunnan oletetuista odotuksista nostetut tavat ja käytännöt.

Aamu käsittää työttömyysaikana ilman pakkoja koko aamupäivän. Toiminta tapahtuu yleensä kotona. Toisilla rutiininomaiset toiminnot, kuten kuntoilu, toteutuvat myös aamupäivällä aamutoimien jälkeen. Aamun paikka onkin koti. Siellä herätään ja valmistaudutaan uuteen päivään. Sen jälkeen toteutuvat työnhaku ja muut kodin ulkopuolelle suuntautuvat aktiviteetit. Näitä ovat kaupassa käynti ja kuntoilu. Illalla toiminnot liittyvät harrastamiseen ja rentoutumiseen.

Rytmitetyn päivän arkeen liittyy kiinteästi paitsi toimintojen myös talouden suunnittelu ja taloudellinen tilanne. Kokemuksia liittyen taloudelliseen tilanteeseen kuvataan moninaisesti. Mieltä saattaa painaa perheen tulojen epätasapaino puolisoiden välillä tai tulojen vähyys. Työtön kokee syyllisyyttä tai stressiä niin sanotusti elätettävänä olemisesta, jos puoliso on työssä ja tuo kotiin leveämmän leivän (Daly & Kelly 2015, 49). Toisaalta, jos elämäntapa, intohimon kohteet, kuten harrastukset tai omaan vertais- tai viiteryhmään kuuluminen eivät vaadi liian suurta taloudellista panostusta, talouden vaikutus ei ole negatiivisessa mielessä niin voimakasta.

Puolison palkka on kohtuullinen. Ja tietysti mul o ollu tietysti se hyvä tuuri siinä, että mie olen ollu läbes koko ajan, ni ansiosidonnaisella päivärahalalla. No, vanhemmalla autolla ajetaan, mut seki on, seki on valinta, koska miul on sit taas moottoripyörä. Et jos me ei oltas sitä ostettu ja pantu se raba autoon, ni kyl me nyt ajettas subtt kohtt uuella autollaki.

M56, t

Koska resurssit ovat etenkin lapsiperheissä niukat, puhe ajan ja rahan käytön suunnittelusta sisältää myös kuvausta budjetoinnista esimerkiksi kaupassa käynnin yhteydessä. Rytmitetty päivä ei olekaan aina omaehtoista työelämän rytmien säilyttämistä, vaan se voi olla myös taistelua arjen kaaosta vastaan. Päivänkulku rytminä muotoutuu suhteessa työelämään sekä suhteessa muun perheen tai yhteiskunnallisten toimijoiden toimiin. Jälkimmäisenä se ei ole omaehtoista, vaan alati enemmän tai

vähemmän miellyttävien neuvottelujen alaista toimintaa. Arkea jäsentäviä yhteisöllisiä suhteita ovat esimerkiksi työvoimapolitiisiin toimenpiteisiin liittyvät yhteisöt, harrastukset, perhe, kaveripiiri sekä lemmikkieläimet. Ratkaisevaa kuitenkin siis on, kuinka omaehtoisena ja hallittavana arjen järjestystä ja rytmejä pidetään.

Ja sitte on tää kurssi, joka nyt on tähän mennessä aiheuttanu oikeestaan pelkkää iloa. Että ei oo, ei oo ollu liikaa silleen tekemistä, et ei o tullu sellasta abdistusta kurssin käymisestä, et on ollu ihan hyvällä, tota, miten sen nyt sanoisi – sopivasti aiheuttanu semmosta lisätyötä, tekemistä. Ja sitte on tää meijä, jos nyt miettii sitä työttömänä olemisen, niin ku, semmosta yks puolisuutta, ni siihen tuo sitte vaihtelua tuo muskarissa käymine, josta saa sitte iloa elämään.

N32a, p

Lisäksi perheen sisäinen työnjako tekee arjesta rytmittyneen. Puolison työssä käynti tai lasten koulu-, esikoulu- ja päiväkotirutiinit rytmittävät perheellisen työttömän arkea varsinkin aamulla ja iltapäivällä. Lapsen hoitaminen kotona kaventaa mahdollisuutta vaikuttaa omaehtoisen arjen sisältöihin. Nimenomaan lapsen tai lasten hoitoon, kouluun ja harrastustoimintaan liittyvät toimet saattavat myös puurouttaa päivärytmiä muuttaen sen ”tempuradaksi”, jota luonnehtivat kiire ja liike (ks. seuraava alaluku).

Kavereiden työllisyystilanne ja arjen rakentuminen vaikuttavat myös siihen, millaiseksi työmarkkinamarginaalissa eletty arkipäivä muodostuu. Tosin itseen panostaminen tai panostamisen yrittäminen (Lähteenmaa 2010, 56–57) korostuvat työttömän korkeakoulutetun arjessa muutenkin. Riippuen kavereiden elämäntilanteesta toiminnot asettuvat työttömien elämänrytmissä omalle paikalleen. Omaan itseen liittyviin toimintoihin on aikaa, kun toiset ovat töissä tai koulussa. Ilta on työelämän rytmienkin mukaisesti harrastamisen aikaa.

Lemmikkien hoitovaatimukset tuovat rytmiä arkeen. Esimerkiksi koiran ulkoiluttaminen ”pakottaa” lähtemään ulos päivittäin. Vaikka ilmaisussa ”pakottaa” onkin kielteinen sävy, pidetään sitä positiivisena pakkona. Sama koskee pienten lasten kotona olevaa vanhempaa. Vaikka vanhempi, joka on työttömänä, ei tahtoisi itse lähteä ulkoilemaan, kokee vanhempana velvollisuudekseen lähteä ulos lapsen vuoksi.

Mää aattelen sillai, että mä en lähe sinne omasta tahdosta, vaan siitä, että mun täytyy lapsen kans mennä. Että se on niin ku semmonen-- se on, niin ku, että jos ei saa ulkoliikunta-annosta, ni mä oon huono. Siis mä niin ku püskaan siinä itteeni. En mä haluais lähtee, siis yhtäkään kertaa. Mitä mä siä teen?! Tumput suorana, niin ku seison tuola. Ja sit mä yritän sielä keksiä jotain sillai, et mulleki tulis lämmin siinä. Siis se on se niin ku se ajatus sillai. Et mut sit, sit niin ku se

tietysti aina se fiilis paranee siinä. Enemmän se on niin ku lapsen takia. Ei mun itteni.

M37, p

Siirtymät ovat edellisen sitaatin kaltaisessa tilanteessa, jossa syyllisyys pakottaa valitsemaan toiminnan suunnan, tulkintani mukaan rajatilanteita, joissa lapsen mukana olo tuottaa vanhemman näkökulmasta suotuisan ratkaisun lähteä ulkoilemaan (Jaspers 1970, 27–30). Siirtymä arjessa vaatii päivänkulun vaiheiden välissä kehollista liikettä, että päivänkulku jatkuisi sujuvasti (Seamon 2007, 4). Siirtyminen ulos voi olla tahdon vastaista, mutta se tuottaa tyydytyksen sekä itsen että lapsen puolesta.

Liike päivänkulun vaiheiden välillä, oli se sitten pakollista tai omaehtoista, rakentaa arkea ja synnyttää siihen rytmin. Tällainen liike on mobiliteettia, merkityksellistä liikettä, jossa sekä rytmi että tempo muokkaavat päivänkulun moodia toisenlaiseksi (ks. Hartmut & Trejo-Mathys 2013, 78–79). Toimintojen ja eri toimijatahojen, kuten perheen tai ystävien aikataulut, haastavat päivänkulun päivärytminä. Päivärytmiin syntyvät muutokset tai katkokset eivät välttämättä hidasta tai sammuta liikettä. Päin vastoin, liike saattaa kiihtyä ja voimistua, jos esimerkiksi lapsi herää aamulla suunniteltua aikaisemmin ja vaatii huomiota, jolle juuri silloin ei olisi hyvä hetki tai paikka.

7.2.2 ”Arjen tempurata”

Päivänkulku tempurata tarkoittaa toisten läheisten arjen rytmien sekä omien toimien yhteen sovittamista. Tämä liittyy erilaisiin rooleihin arjessa, mutta työmarkkinamarginaalissa näitä rooleja, kuten osa-aikatyöntekijä tai -opiskelija, vanhempi, työtön, voi olla useita ilman väljempää ajallista etäisyyttä toisistaan. Kuten luvun 7.2.1 lopussa mainitsin, päivärytmi on mukana tempurata-arjessa erilaisten roolien kautta. Aamut ja illat ovat aika-tilarytmeiltään tiheimpiä. Aamupäivästä iltapäivään arjen tempo saattaa hiljentyä. Etenkin lapsi- ja koululaisperheissä, joissa lapset viedään hoitoon tai huolehditaan kouluun, aamun ja iltapäivän aikaan rytmit ovat tiheimmillään. Jos työttömällä itsellä on käynnissä esimerkiksi työvoimapolitiittista valmennusta tai koulutusta, rytmitykset ovat kiireen sävyttämiä ja tempoiltaan nopeita (Jalas 2011; Hartmut & Trejo-Mathys 2013, 78–79). Arki on tarkoin aikataulutettua: Omat ja muiden aamutoimet, lasten vieminen päiväkotiin, ehtiminen sovittuun aikaan ja paikkaan. Iltapäivän rytmit ovat koululaisperheessä lasten menojen mukaan aikataulutettuja. Ruoanlaitto, harrastuksiin kiirehtiminen, läksyistä huolehtiminen sekä jonkinlaisista nukkumaanmenoajoista ja peseytymisistä huolehtiminen ovat päivittäisiä rutineita harrastavassa lapsiperheessä.

”Se on siis-- jotkut päivät on, niin ku, sillain, että 'hub!'. Pitäis olla aika monessa paikkaa yhtä aikaa. Ja tota, kyl se, kyl, kyl mä huomaa, et ne illat, niin ku, menee. Jossain välissä niitten pitäis yrittää läksyjäki tehdä ja mun kysellä kokeisiin ja sit onki iltapala ja suihkut ja nukkumaanmeno. Niitä ei enää tarvi taistella, mut sillon pienempänä ne nyt vei aika- oman aikansa. Mut niissäki oli pakko olla hyvin selkee rutiini. Muuten siit ei tullu yhtää mitää. Mut, et mä oon kyllä ollu tosi tiukkis niissä, että niistä on pidetty sit kiinni niistä... koska mä en halunnu, et ne venyy, niin ku, yhteentoista yöllä ja sit se on ihan kauheeta.”

N42b, t

Selkeän rytmin säilyminen luo tunteen arjen hallinnasta ja kontrollista. Rytmia tuottavat toiminnot saattavat olla limittäisiä tai päällekkäisiä, mutta tärkeintä on toimintojen rytmin säilyttäminen eli arjen orkestrointi (Melchionne 1998). Tosin levonhetket ja niin sanottu oma aika ovat tempurata-arjessa suppeita. Yöuni saattaa jäädä lyhyeksi, eikä itselle mielekkääseen tekemiseen ole aikaa. Eräs haastateltava kutsui vapaa-ajalla tapahtuvaa tekemättömyyttä ”ameebana olemiseksi”.

No, kyllä ne on ne muksut ollu semmosii motivaattoreita. Et sit must tuntuu, että kun ne toisella vanhemmallansa kulkee joka toinen viikonloppu, niin mä huomaan, et mä välillä, niin ku, oon ihan sit ameeba. Et ku ei tuu semmost ulkosta ärsykettä, ni sit vaan, niin ku, ei tapahdu mitään.

N42b, t

Työmarkkinamarginaalissa elävien korkeakoulutettujen arjessa on rytmisyyttä, kuten arjessa on aina. Rytmisyys tarkoittaa sitä, että päivänselvä sisältää taitekohtia eli siirtymiä eri toimintojen ja paikkojen välillä. Taitekohta tarkoittaa yksilön kerronnallisesti paikantamaa muutosta arjen toiminnallisessa jatkumossa. Se, miten tiheinä ajallisesti taitekohdat ja kohtaamiset toteutuvat, kertoo arjen temposta. Arjen rytmi muuttuu sitä haavoittuvammaksi, mitä nopeammaksi tempo kiihtyy. Ongelma muodostuu yksilön ja toisten tai yleisemmin yhteiskunnan rytmien synkronisaation hajoamisesta. (Edensor 2010, 8.) Jonkin yksittäisen asian hankaloituminen tai viivästyminen viivästyttää koko aikataulua.

Tempurata-arki ei ole kuitenkaan aina tempoltaan nopeaa, vaan kyse on toimintojen tiheydestä. Esimerkiksi puolison vieminen päivittäin töihin on tapahtuma, joka muodostaa oman osa-alueensa arjen toiminnoissa. Siihen voi liittyä muita aiempia ja sitä seuraavia rutiineita, jotka kerronnallisesti ilmaistaan peräkkäisinä tapahtumina ja joiden välillä tapahtuu toiminnallinen siirtymä. Arjessa on toimintaa, mutta rytmisyys on väljempää.

Se on kuule, aamulla herrää, ni useimmiten vien vaimon töihin. Tulen kotia ja aika useasti jatkan unia. – Sitten mie käytän koiraa pikku lenkin ulkona.

M56, t

Temppurata-arki on mahdollisesta kiireisyydestään huolimatta myös hyvinvointia tuottava arjen muoto. Kiireen eli aikapaineen tulee liittyä itselle mielekkääseen tekemiseen tai ihmisiin ja tahoihin, joiden kautta mielihyvää ”virtaa” omaan elämään. Esimerkiksi lasten harrastukset ovat ilon lähteitä arjen keskellä. Lasten osaamisen kehittyminen tuottaa hyvää oloa.

Se tietenkä iloo tuottaa kanssa, että se ihan henkeen ja vereen tykkää siitä harrastuksesta.

N42b, p

Toisaalta harrastusten hinta saattaa olla työttömyyden pitkittyessä niin suuri, että niistä luopumaan joutumisen pelko häiritsee ilon kokemusta. Se tiedostetaan hyvin, että harrastusyhteisöstä pois joutuminen kasvattaa lapsen syrjäytymisriskiä ja siinä pysyminen taas vahvistaa osallisuutta (Pulkinen 2002, 25).

7.2.3 ”Mañana-meininki”

Päivänkulun kuvaus ”mañana-meininkinä” tarkoitti haastateltaville itselle merkityksellisten, tavoitteellisten asioiden siirtämistä. Arjen rytmi heikkeni ja taitekohdat eivät olleet enää niin selkeitä kuin rytmitetystä päivässä tai tempurata-arjessa. Kun arjessa ei ollut ulkoista pakkoa tai muuta velvoitetta, tekemiset voitiin siirtää ja lopulta jättää kokonaan tekemättä.

Jos mä olisin pikkuksen ryhdikkäämpi ja pistäisin illalla nukkuu ajoissa ja nousisin todella ylös sillon ja tekisin kaiken näköstä puuhastelua, mut ku se on vähän semmonen mañana-meininki tulee, ku on työttömänä. Ku aikaa on koko päivä, ni en mä nyt jaksa, jaksa tota soitintakaa soittaa kahdeksaa tuntia päivässä.

M56, t

Rytmien ja taitekohtien heikkous liittyi ajankulun ärsykkeiden, kuten pakollisten aikataulujen, puutteeseen. Tilanne, jossa tekemättömyys arjessa ei tunnu vaikuttavan mihinkään, heikentää vähitellen tarvetta siirtymille päivänkulussa (Frankl 1981, 68). Rutiinit ja rytmit syrjäytyvät pienien toimien tieltä ja yksilön merkityksellisiksi ajatellamat toiminnot, kuten tavoitteellinen harrastaminen, eivät motivoi ja saa arjesta tilaa

(ks. Gamsby 2019). Varsinkin ajat, jolloin läheiset ovat työssä tai koulussa, täyttyvät ”tyhjästä hetkistä”: vain välttämättömiä asioita tehdään yksin kotona. Mahdollisuutta tehdä itselle kiinnostavia tehtäviä ei käytetä hyväksi.

Ku mä olen töissä, niin mie saan hirveesti aikaseksi. Mut sitte, ku miä olen työttömänä, ni tuntuu et mie en saa mitää aikaseksi. Että kun on--, esimerkiksi vois kuvitella, että kun on työttömänä, ni sitä tulis tota soitintaki soitettua tuntitolkulla. Mutta siihen pitää joskus ihan sanoa ittelle, että 'nyt alat soittaa'. Mutta sitten, ku mä olin, olin töissä, ni mul oli ihan rytmi: miemenin aamulla töihin, illalla tulin töistä neljältä, ni me syötiin vaimon kanssa ja ehkä saatoin joskus ottaa puolen tunnin torkut siinä. Siinä ku mie hyppäsin ylös, ni mie aloin soittaa--, soitin tunnin soitinta. Aina! Mutta nyt, kun sitten on aikaa niin kauheasti, niin saattaa mennä päiviä, ettei--, sitä ajattelee vaan, että 'mie soitan parin tunnin päästä. Mie teen tämän jutun vielä tässä ja--'. Se on vähä semmosta.

M56, t

Jos ei mitään töitä kuulu, eikä mitään muuta, muita menoja oo keyseiselle päivälle, ni vähän jotaki pientä kotihommaa ja millon ny mitäki jaksaa tehdä, ni odotellaan puhelimen soimista.

N29, t

”Mañana-meininki” eroaa tempurata-arjen ”ameebana olemisesta” siinä, että jälkimmäinen on taukoa kiihkeärytmisessä arjessa. ”Mañana-meiningsä” rytmien ylläpitämisestä oli luovuttu, koska välttämättömiksi koettuja tehtäviä ei arkeen sisällynyt. ”Mañana-meiningsä” kuvauksissa on piirteitä tylsyydestä eli ihmisyyden heikoista hetkistä, joissa asioita ei saa tehdyksi, vaan ne siirretään tulevaan. Laiskuutta, termin ikävästä arkimerkityksestä huolimatta, voidaan pitää kokemuksellisen ”mañana-meiningsä” yhtenä haastatteluissa kuvattuna piirteenä tylsyyden lisäksi. Laiskuus on tässä yhteydessä toiminnallista ja siihen liittyy valinta olla käyttämättä kykyjään tai jättää tekemisiä suunnittelematta jossakin tilanteessa (Jacobsen 2019, 228). Jos tylsyyttä tunteena ei voi valita, laiskuuden toiminnallisena asenteena voi, ja se tekee ”mañana-meiningsä” päivänkulun moodin (Jacobsen 2019, 228). Tylsyyys tässä päivänkulun moodissa toimii ikään kuin laiskuuden käynnistäjänä. ”Mañana-meininki” ei kuitenkaan tarkoita laiskuutta, vaan se on tekemisten suunnitelmallisuuden ja tekemään ajavan paineen puutetta. Tekeminen on vain suunnittelematonta ja luonteeltaan emergenttiä eli hetkessä muovautuvaa. Kaverin yllättävä soitto ja ehdotukset tapaamisesta tai muuten satunnaiset tapahtumat tai huomion kohteet ovat sitä tekemistä, joka täyttää arjen ”ameebana olemisen” sijaan.

Mää teen vähän millon mitäki. Se ei oo välttämättä ihan minusta itestäkään keinni, että mitä mä teen. Jos joku ehoottaa jotakin ja mulla ei oo mittää suunniteltuja. Sillon mä saatan lähtee tekkee sitä, mitä minulle ehotetaan. Vaikka metätöihin tai kalalle.

M34, t

Sykäykset tekemiseen eivät liity tällaisessa päivänkulussa sisäisiin valintoihin. Ne tulevat kavereilta, toisten aikatauluista tai ympäristön muutoksista, jotka vaativat reagoimista. Kun omasta päivänkulusta ei löydy välttämättömiä toimintoja, arjesta tulee altis nopeille ja suunnittelemattomille muutoksille. Toisten arjen rytmit menevät oman päivänkulun vaihtoehtoisten toimien edelle.

Vejen tarpeitten mukaan sitte, et miten se (toinen vanhempi) tääl kävi, niin sitte, sitte aina tuli niin ku tänneki ja sit se vähän niin ku saatto yht'äkkiä muuttaa niitä omiaki. Tai jotenki sitä omaa päivänkulkua. Et ei kauheesti edes suunnitellu mitään sillain, että "Joo, että se tulee ki huomenna tai hän tulee huomenna" ja sitte se vaihtuki ylihuomiseks se päivä ja tällään. Että menny vähän niin ku sitte muidenki, muidenki elämänrytmin mukaan menny se oma elämänrytmi.

N42a, t

Työssä käynti rytmittää ja jäsentää arkea (Lefebvre 2004, 75). Eri mittaiset rutiinien syklit antavat muodon omalle elämälle. Työttömänä ollessa jonkin muun kuin työsäkännin rytmi ja siihen liittyvät aika-tilarutiinit antavat arjelle toteutuvan rytmin (Edensor 2010; Seamon 1979). Esimerkiksi viikoittain toistuva harrastus tai muu sovittu toiminta motivoi rytmin yllä pitämiseen ja liikkeellä pysymiseen. Työtä tehdään sidoksissa yhteiskuntaan ja läheisiin sidosryhmiin. Oman toiminnan vaikutuksen huomaaminen antaa omalle panokselle merkityksen myös työttömänä ollessa. Työttömyyttä eletään lähtökohtaisesti yksin. Se koetaan yksin ja sen sisältö määräytyy yksilön omasta toiminnasta käsin. Työkavereiden ja työyhteisön merkitys sosiaalisten suhteiden osapuolina korostuu taas työssä ollessa. Opettajanhuone tai aktiivinen työ- tai opiskeluyhteisö muodostavat keskustelun ja yhdessä olon tarpeen täyttymisen paikat. Illalla tullaan kotiin ja suunnitellaan seuraavaa päivää, laitetaan eväät ja ollaan hetki rauhassa. Työssä ollessa työpaikan sosiaaliset suhteet saattavat riittää arjessa. Ne toteutuvat usein työpaikalla ja työyhteisöön liittyvissä tilanteissa. Niillä on siis omat paikkansa arjessa ja niiden jatkuvuus riippuu osallisuudesta ja oikeudesta eri paikoissa toimimiseen (Bilodeau, White, Turgeon & Henderson 2018, 5). Työttömyys taas haastaa osallisuuden ja eri paikoissa toimimisen mahdollisuuden.

Tänne kun tultiin, niin ystävyyskontaktit oli sitte oikeestaan työkaverit kontakteja. Ihan hyviä ystäviä beikin, mutta että ei ollu sellasta niin-. Tapaamisia ei ollu sillä tavalla ennää oikeestaan työpäivän jälkeen.

N32a, t

Mut tota, töissä ylipäättään niin, tietysti siellä myös, mutta aika pitkälle neki rajoittu sitte siihen työympäristöön niin ku näitten työkavereitten kanssa oleminen.

M34, t

Työn arvostaminen ja sen asema omassa elämässä vaikuttaa siihen, miten sosiaaliset suhteet kehittyvät työttömyysaikana. Työmarkkinamarginaalissa toiminta merkityksellisessä sosiaalisessa ympäristössä, kuten harrastuksen parissa, antaa mahdollisuuden kehittää työyhteisön tilalle muita kiinnekohtia arkeen. Työtä vailla olemisessa se, mitä työttömyydellään tekee, ei ole yhdentekevää. Harrastusten sosiaalisuus ja vapaaajan toiminnan merkitys jo työssä ollessa ovat keskeisiä työttömyysajan sosiaalisten suhteiden ilmenemisessä. Sosiaaliset suhteet ovat keskeisiä päivänkulun rytmittäjiä, mutta ”mañana-meininki” mahdollistaa myös ”kaupungilla hengailun” ja siihen liittyvän ihmisten läsnäolossa olemisen ilman sosiaalisten kontaktien muokkaamaa rytmiä. Tämä oleminen saattaa olla kuitenkin riittävä sosiaalisia tarpeita tyydyttävä kokemus.

Et tää on sitä mun yksinolo aikaa, just tää tämmönen kaupungilla hengailu.

N42a, p

Tämä kaupungilla ”hengailun” tapa muistuttaa flanöörin suhdetta kaupunkiin. Tässä ”hengailu” viittaa yksinoloon kaupungilla, eikä niinkään toisten kanssa olemiseen ja toimimiseen, kuten nuorten olemista ja kaupunkitilan käyttöä tarkastelevissa tutkimuksissa (Kuusisto-Arponen & Tani 2009, 52; ks. Mäntykoski 2008). Mutta ”nuorten hengailua” ja flanöörimaista ”hengailua” yhdistää löyhä tai olematon suunnittelu.

7.3 Päivänkulku työmarkkinamarginaalissa

Päivänkulun kuvaaminen alkaa aamusta ja päättyy iltaan. Arkea jäsenetään kuvaamalla sen omaehtoista rakentamista vaiheet erottavine siirtymineen, rytmeineen ja tempoineen. Siirtymät tulevat päivänkulun kertomuksessa ilmi siirtymiä kuvaavina ilmaisuina, kuten sitten tai sen jälkeen. Normaaliksi kutsuttu työelämä on normin aseman saanut tavoitetilä kohderyhmänä olleille työmarkkinamarginaalissa eläville

korkeakoulutetuille. Työelämän ja yhteiskunnan päivänkulun rytmit ovat perustana myös heidän päivänkululle. Esimerkiksi tähän keskeisesti liittyvät aikaisin herääminen sekä ajoissa nukkumaan meneminen ovat vertailukohtia omalle päivänkululle.

Työelämä ”normaalina” ja työmarkkinamarginaalissa elävän korkeakoulutetun arjen jäsenystä ohjaavana kollektiivisena, hegemonisena yhteiskunnan rytminä, toimii välineenä työttömyyskausien itsekontrollille. Arkeen liittyvät kontrollivaatimukset tulevat yksilön itsensä lisäksi myös muualta kuin työ- tai opiskeluelämän kentältä. Esimerkiksi lapset ja lemmikit pakottavat tietyn rytmin ja tempon ylläpitoon.

Arjen rakentumisen ja sen jäsentämisen voidaan nähdä aineistoni mukaan tapahtuvan ainakin kolmella tavalla: ensinnäkin päivänkulun normaaliuteen tähtäävän kontrollin kautta, toisten ihmisten ja tahojen vaatimien aikataulujen ja toimintojen kautta sekä kolmanneksi omaehtoisen arjen rakentamisen kautta. Näihin kolmeen arjen rakentumisen tapaan yhdistyvät myös päivänkulun moodit: rytmitetty päivä, ”arjen tempurata” ja ”mañana-meininki”. Moodit eivät yhdisty yksilöön, vaan päivänkulun kokemukseen eri tilanteissa.

Tämän luvun empiirinen aineisto on painottunut kerronnallisen teemahaastattelun. Sen perusteella on jäsentänyt arjen hahmottamista päivänkulkuna sekä päivänkulun moodeja eli laadullisesti erilaisia muotoja. Seuraavassa luvussa syvennyn arjen kohtaamisiin kokemuksellisinä tapahtumina arjessa.

8 SOSIO-TILALLISET KOHTAAMISET TYÖMARKKINAMARGINAALISSA

8.1 Kohtaaminen arjen kokemuksellisena tapahtumana

Tässä luvussa tarkastelen, millaisia kohtaamisia haastateltavilla oli arjen erilaisissa paikoissa. Keskityn siihen, millaisia neuvotteluja työmarkkinamarginaalissa eletyssä arjessa käydään ja millaisen toiminnan yhteydessä. Aineistona käytän etenkin liikkuvia valokuvaushaastatteluita sekä näiden aikana haastateltavien ottamia valokuvia. Koska käsittelen kohtaamisia eli vuorovaikutustilanteita ja yhteistoiminnallisuutta arjessa, olen huomioinut myös muualla empiirisessä aineistossani kerrottuja kohtaamisia esimerkiksi sosiaalisen median osalta. Tällöin olen hyödyntänyt näitä aineistoja ristiin. Tässä luvussa vastaan kolmanteen tutkimuskysymykseen: Miten kohtaamiset rakentavat työmarkkinamarginaalissa olevien korkeakoulutettujen arkea?

Kohtaamiset ovat tilannesidonnaisia tapahtumia (Heidegger 2001) ja kontekstilla on erityinen merkitys niiden ymmärtämisessä. Kohtaaminen liittyy ihmisen yhteyteen maailmaansa ja voidaan ajatella, että kohtaaminen on paikatunteen muodostumisen yksi elementti (Jarvis 2019, 260–261). Arjessa tapahtuvista kohtaamisista kerrottaessa samalla rakennetaan ymmärrystä omasta elämänpööristä. Tämä kertomus arjen kohtaamisten paikoista on muistamisen ja mielikuvien varassa, mutta arkisten paikkojen osalta myös havainnointi muokkaa paikan tulkintaa (Meriläinen-Hyvärinen 2010, 66–67). Paikan subjektiiviseen tulkintaan liittyy kohtaamisen osalta myös ihmisen yhteys tilallisuuden sosiaaliseen puoleen, toisiin paikassa oleviin ja heidän kohtaamistensa kokemiseen. Voidaan ajatella Cresswellin (2011, 240) tulkintaa De Landan (2006) ajatuksista seuraten, että kohtaamisen kautta syntyvät tulkinnat ja ymmärrys arjen paikoista. Kohtaaminen on usein ohikiitävä, nopea hetki. Kohtaamisen ajallinen kesto on kuitenkin eri asia kuin kohtaamisen koettu syvyys.

Kohtaamisessa tunnelmalla ja asenteella on keskeinen asema (Elpidorou & Freeman 2015, 664). Kohtaamisen aikana syntyvän yhteyden laatu liittyy paikan eri ulottuvuuksiin. Erottelan aineistostani analyttisesti yhteyteen liittyvät kohtaamiset, yhteyden etsimiseen liittyvät kohtaamiset sekä yhteydettömät kohtaamiset. Nämä pohjautuvat Heideggerin (2001) ajatuksiin maailman kohtaamisesta yksilöllisistä intentioista käsin. Yhteyteen liittyvät kohtaamiset olivat tilanteita, joista kohtaavilla

toimijoilla oli jaettu ymmärrys toiminnasta ja toiminnan tarkoituksesta. Yhteyteen liittyvässä kohtaamisessa on ulkopuolisen tarkastelun näkökulmasta käsilläolevuuden tuntu. Käsilläoleva välinekokonaisuus eli toiminnan vaatimat asiat ja esineet sekä ajatukset, liikkeet ja rytmit toimivat tällaisessa tilanteessa ja tuottavat myönteisen kokemuksen tapahtumasta (Karjalainen 1987, 15; Heidegger 2001, 361). Yhteyteen liittyvissä kohtaamisissa toimijoiden tilallinen koreografia piti yllä heidän välistään tilanteessa syntynyttä sosiaalista sidettä sekä mahdollisti toiminnan sujuvan etenemisen (ks. Seamon 1979). Kohtaaminen tapahtui ikään kuin synkroniassa ja rutiininomaisesti (*synkroniasta* ks. Launay, Tarr & Dunbar 2016, 4; myös Hoven & Risen 2009). Nämä kohtaamiset ovat myönteisiä ja ne sisältävät kokemuksia eheydestä, turvallisuudesta, ilosta ja voimaantumisesta. Aineistossani niistä kerrotaan paikkoihin liittyen ja ne ovat kerronnallisesti jäsennettyjä kokonaisuuksia, kertomuksia arjesta.

Yhteyden etsimiseen liittyvien kohtaamisten aikana käydään neuvottelua ja etsitään yhteyttä neuvottelemalla sanallisesti ja/tai toiminnallisesti. Niissä etsitään toiminnan ja ajattelun synkroniaa ja tilanne kehittyy tämän synkronian etsimisessä (Shove, Pantzar & Watson 2012, 95). Näiden kohtaamisten taustalla on ei-käsilläolevuuden maailman kohtaamisen muoto (Heidegger 2001, 286), jossa tapahtuu havahtuminen siihen, että jotakin puuttuu vielä yhteydestä, mutta se ei estä yhteyden syntyä. Tähän luokkaan kuuluvat muun muassa haastatellun perheellisen kertomat kokemukset ympäristön kohtaamisesta lapsensa kanssa. Näiksi kohtaamisiksi luokitelin myös haastattelujen aikana tapahtuneet kohtaamiset, koska ne sisältävät keskustelua, joka koskee kohtaamisen osapuolten jakamia asioita, mutta joissa tuotetaan samalla lisää niihin liittyvää tietoa tai ymmärrystä. Tällaisia ovat esimerkiksi koostamistilanteessa tehdyt havainnot tai yhteiset muut asiat, kuten tapahtumiin osallistumiset. Kohtaamisissa on kyse siitä, mitä voitaisiin kutsua kuulumisten vaihdoksi. Niissä on tärkeää yhteisen, pintapuolisenkin kosketuspinnan löytäminen.

Yhteydettömät kohtaamiset ovat vahvoja, tunnepitoisia tulkintoja tilanteista, joissa ihminen on havainnoija tai muuten vain jaetussa tilassa oman kokemuksensa mukaan ulkopuolelle jäänyt. Kohtaaminen on koetusti yksipuolinen kokemus, eikä siinä saavuteta (tai edes etsitä) vuorovaikutusta tai toiminnan synkroniaa. Tämä perustuu esilläolevuuden kohtaamismuotoon (Heidegger 2001, 103; ks. Karjalainen 1987, 10–12). Tilanteen mukaan itsen tai toisten toiseus arjessa tuli esiin näiden kuvausten tai haastattelun aikana tapahtuneiden yhteydettömien kohtaamisten kautta. Näihin sisältyy huomattava määrä kielteisiä kokemuksia häiriöistä, uhasta, peloista tai voimattomuudesta. Yhteydettömät kohtaamiset ovat ilmiöiden ja tapahtumien kohtaamisia, jotka koetaan myönteisinä, mutta ei toiminnallisesti tai ymmärretysti jaettuina tilanteena. Lisäksi ne ovat tarinallisesti jäsennettyjä havaintoon, uhkaan tai

arkiseen konfliktiin liittyviä haastattelunaikaisia tapahtuma- tai kokemushuomioita. Tällaisia ovat esimerkiksi paikkakunnan asukkaista luotuja stereotypioita vahvistavat havaitut tilanteet tai vaarallisen tilanteen ennakointi liikenteessä.

Etenkin arjen fyysisessä ympäristössä tapahtuva liikkuminen ja toiminta määrittivät haastateltavien kertomia kohtaamisia. Suurin osa aineistossa kuvatuista kohtaamisista liittyi liikkeellä oloon, vaikka kohtaamisia tapahtui myös esimerkiksi sosiaalisen median alustoilla. Haastateltavat tunnistivat ja merkityksellistivät yhteisöjä ja toimijoita sekä osallistuivat asuinympäristönsä erilaisiin toimintoihin, jotka olivat järjestynyttä harrastetoimintaa, kuten soittotunneilla käyntiä tai muuten toistuvia toimintoja, kuten yhteistä saunomista. Kohtaamiset arjen elämänpiirissä olivat suunniteltuja, satunnaisia ja rutiineja keskeyttäviä tai haastavia tapahtumia arjessa. Niiden kautta elämänpiirit lomittuvat ja yhdistyvät toisiinsa kohtaamisissa tapahtuvan yksilöiden vuorovaikutuksen sekä jaettujen asioiden ja ilmiöiden kautta (vrt. Seamon 1979).

Arki kattoi monenlaisia paikkoja ja tilanteita. Työmarkkinamarginaalissa elävien sosiaaliset suhteet ja verkostot muodostuivat toisilla haastateltavilla hyvin heterogeenisiksi muun muassa erilaisten harrastusryhmien kautta. Näissä oli mahdollista olla hyvinkin aktiivinen, koska suurta osaa valkeillaoloajan suhteita määrittävää työtä ei ole. Kohtaamiset tapahtuivat pääasiassa kodin ulkopuolella, mutta myös esimerkiksi sosiaalisessa mediassa.

Haastateltavat kertoivat kohtaamisistaan liikkuessamme heidän valitsemillaan arjen reiteillä, mutta niitä tapahtui myös yllätyksinä haastattelujen aikana. Osa kohtauksista liittyi vahvasti koettuihin sattumalta tapahtuneisiin tilanteisiin arjessa. Näiden tilanteiden tapahtumapaikat tai jotkin erityiset elementit paikassa olivat sellaisia, joista haastateltavat ottivat valokuvia haastattelujen aikana. Pääasiassa kohtaamisia tapahtui arjen reiteillä, kuten asioita hoitaessa ja matkalla paikasta toiseen. Niitä tapahtui paikoissa ollessa, kuten lenkkipoluilla, leikkipaikoilla, harrastus- ja ajanviettopaikoissa, kaupungilla kuljeskellessa sekä sosiaalisessa mediassa, jota haastattelujen aikaan edusti arjessa suvereenisti Facebook²⁰.

²⁰ Facebook oli haastattelujen aikaan vuonna 2012–13 ylivoimaisesti maailman käytetyin yksittäinen sosiaalisen median kanava (statista.com).

8.2 Arjen kohtaamisten muodot

8.2.1 Yhteyteen liittyvät kohtaamiset

Yhteyteen liittyvät kohtaamiset ovat tilanteita, joissa vuorovaikutuksen ja toiminnan synkronialla pyritään samaan päämäärään. Tällaisia ovat esimerkiksi keskustelut tai harrastusmaisesti jonkin asian äärellä oleminen, joissa ollaan yhtä mieltä asioista ja tilanteessa toimimisen tavat rytmittyvät ja yhdistyvät sujuvasti ilman häiriöitä. Nämä kohtaamiset olivat myönteisiä ja ne sisälsivät kokemuksia eheydestä, turvallisuudesta, ilosta ja voimaantumisesta. Näissä vahvistettiin yhteisiä sekä yhteisesti ymmärrettäviä käsityksiä tilanteeseen tai arkisiin asioihin liittyen. Heideggerin (2001) maailman kohtaamisen muotojen ajattelussa tällainen yhteyteen liittyvä kohtaaminen on tulkintani mukaan käsilläolevuuden tapahtumista, jossa ihmisen virittyneisyys ilmenee sellaisena tapahtuman tunnelmana ja yksilön asenteena, mikä mahdollistaa arjessa näkyvän sujuvan toiminnan kohtaamisessa (ks. Elpidorou & Freeman 2015).

Arjen fyysisessä ympäristössä tällaisia kohtaamisia tapahtui satunnaisesti rutiinien keskellä. Haastateltavat eivät kuitenkaan oma-aloitteisesti kertoneet tällaisista kohtaamisista erityisen tarkkaan, vaikka toimintaa olisikin kuvattu. Tämän tulkitseen liittyvän arjen toimien totuttuun toistuvuuteen haastateltavan elämässä tietyn tavoin, totutussa tilassa. Toimien reflektoimaton tottumuksellisuus tutun, toimivan ympäristön ja siinä toimivien ihmisten kanssa ovat sitä, mitä Seamon (1979, 151–152) kutsui paikan koreografiaksi (*place ballet*). Toiminnan kuvaus saattaa pelkistyä ilman haastateltajan tarkentavia (ja teemaa pilkkovia) kysymyksiä maininnoiksi itsestä tietyssä tilassa, esimerkiksi kadulla kävelemässä tai kaupassa ostoksilla.

Näihin kohtaamisiin liittyi sanallista vuorovaikutusta muiden ihmisten kanssa ja paikassa viipymistä. Haastattelun aikana kerrotuissa, arjen paikkoihin liittyvissä kertomuksissa kohtaamisista, joihin sisältyi sanallista vuorovaikutusta, oli pääsääntöisesti myönteinen sävy. Niissä myös toisten käyttäytyminen ja jopa persoona kuvattiin myönteisenä. Eräs haastateltava kertoi kohtaamisestaan torin laidalla sijaitsevalla jätelajittelupisteellä ”mummon” kanssa (kuva 8).

Kuva 8. Tori on potentiaalinen arjen kohtaamisten paikka. (kuvaaja: M34)

Torille vie noita lasipurkkeja ja peltipurkkeja ja pabveja kierrättää siinä, ni viimeks siä oli semmone mummo, joka puhu niin kovaa [---] murretta, ettei varmaan kukaan puhu. Ja tota, mä sitte pidin hälle siinä auki noita, niitä pönttöjen kansia mihinkä beittelin noita, sitte noita purkkeja sun muita ja sitte se vaan sano siinä, että 'no niin, että ny on survuo', että 'mää pärän ny sulle näitä auki'. Ja tommosta tulee vaan, niin ku, hyvä mieli.

M34, 1

Kohtaaminen tapahtumana rakentaa osaltaan arjen elämänpiirin tilallisuutta eli topografiaa. Kuvan 8 tori oli haastateltavalle avarana kaupunkiaukiona erilaisten arjen toimintojen, sosiaalisten suhteiden ja kokoontumisten paikka eli arjen paikka, jossa syntyi omaa elämänpiiriä ja identiteettiä rakentavia merkityksiä (ks. Gustafson 2001). Torin jätelajittelupiste paikkana oli osa tätä haastateltavan arjen toistuvaa tilallisuutta. Se muodosti toistuvan arjen toiminnan näyttämön, jota Agnew (1987, 28) pitää sosiaalisten suhteiden materiaalisina puitteina. Vasta kohtaaminen toisen paikassa olleen ihmisen kanssa synnytti kuitenkin myönteisen tunnekokemuksen tuossa sijainnissa. Kerrottuna kuvauksena kokemus muotoutui yhteyteen liittyväksi kohtaamiseksi, mutta kokemuksen taustalla on tunnekokemus eli virittyneisyyden muoto kohtaamisessa, jolloin itse toiminta tapahtuu arkisena rutiinina sujuvasti. Juuri

toiminnan sujuvuus mahdollistaa uppoutumisen toimintaan käsilläolevana. (Elpidorou & Freeman 2015, 665.)

Yhteys tuli näkyväksi toiminnan aikana ja vaikka tilanne kerrottuna vaikutti lyhytkestoiselta, se jäi mieleen muistona kokemuksesta, josta ”tulee vaan hyvä mieli”. Sijaintiin liittyvä myönteinen tunnekokemus eli paikkatunne ei vaadi pitkään jatkuvaa paikassa oloa (Tuan 2006, 15). Se voi syntyä juuri tällaisen satunnaisten, ihmisten yhtä aikaa samassa paikassa arjessaan toteuttamien rutiinien, kuten jätteiden lajittelun, kautta (*paikan koreografiasta* ks. Seamon 1979, 56–57).

Työmarkkinamarginaalissa mahdollistuu myös arjen ympäristössä liikkumisen ajallinen rytmittäminen omaehtoisesti. Aineistossa päiväreitit ja -rytmit muodostuivat toistuviksi rutiineiksi esimerkiksi tilanteissa, joissa päivät kuuluivat lasta kotona hoitaen ja lähiympäristössä ulkoillen. Tällöin esimerkiksi leikkipuistoista tuli paikkoja, joissa saattoi kohdata toisia ihmisiä. Nämä kohtaamiset kehittyivät toisinaan kokemuksi, jotka tukivat omia ajatuksia elämästä ja arjen toimista. Niissä toiminnan sijaan keskiössä oli samankaltainen tapa katsoa maailmaa, joka tuli esiin keskustelun kautta. Esimerkiksi eräs haastateltava kertoi kohtaamisestaan naisen ja lapsen kanssa leikkipuistossa (kuva 9).

Siin oli lapsi ja sit oli semmonen vähän vanhempi nainen, joka oli sen lapsen mummo. Ja sit mä yhtäkkiä juttelin sen mummon kans siinä vaikeka mitä. Se tuntu olevan ihan mukava tyyppi. Siis se oli semmonen ihmeellinen kohtaaminen vaan sillai. Et se oli jostain [länsirannikolta] viä kotosin. Se oli yhtäkkiä kauheen semmonen avoin ja semmonen. Puhu, että ku hänen poikansa-- Että ei tuu mitään tän lapsen kans olemisesta. Ja varsinkaan sen-- sitte sen tyttöystävä tai vaimo tai mikä onkaan, ni se ei osallistunu kuulemma yhtään mihinkään ja. Jotenki se oli semmone, se vähän avautu mulle siinä, mut oli jotenki mukava meininki. Yhtäkkiä, puistossa. Joku muukin vähän kritisoi kaikkea asioita. Että lapsen kanssa ei välttämättä oo niin iisiä.

M37, 1

Kuva 9. Leikkipuisto voi toimia jaetun ymmärryksen paikkana. (kuvaaja: M37)

Hän kuvasi kohtaamista ”ihmeelliseksi”. Tulkitsen tämän viittaavan kohtaamisen tuottamaan kokemukseen siitä, että naisen ja haastateltavan kesken käydyin keskustelun kautta kehittyi samanmielinen yhteys heidän välilleen. Paikan henki leikkipuistossa rakentuu tässä jaetusta ymmärryksestä arjen paikan funktiosta (ks. Luoto 2008, 53). Siihen liittyvät leikkivät lapset sekä aikuiset, joiden asema on seurata lasten toimintaa ja määrittellä sen rajoja. Leikkipuistossa tapahtuva toiminta ja edellä kerrottu kohtaaminen keskusteluineen on esimerkki paikan merkityksestä identiteetin rakentumisessa (ks. Norberg-Schultz 1976). Haastateltavan kohtaaminen nimenomaan leikkipuistossa mahdollisti oman vanhemmuuden jäsentämistä. Leikkipuisto on siis yksi niistä paikoista, jotka voivat liittyä vanhemman identiteetin rakentumiseen.

Yhteyteen liittyvät kohtaamiset voivat siis liittyä vastavuoroiseen toimintaan sekä keskusteluun ja ymmärryksen jakamiseen, jossa rakentuu yhteneväinen käsitys asioiden tilasta. Tällaisessa kohtaamisessa ymmärretään oman (ja toisen) olemisen lähtökohta, jolloin asioiden jäsenitys lujittaa yhteyttä (Malpas 2006, 98–99). Keskustelun ja ymmärryksen jakamisen kautta syntyvä käsitys asioiden tilasta tuottaa osallisuutta ja kuulumista, joiden kehittymisessä keskeisinä elementteinä ovat kiintymisen sekä hyväksytyksi tuleminen tunteet (esim. Bilodeau, White, Turgeon & Henderson 2018,

5). Kyseessä on yksilöiden välisen vuorovaikutuksen kautta syntynyt jaettu näkemys asiasta, joka saa yksilöt kokemaan osallisuutta ja kuulumista tuon asian kautta syntyneeseen tilaan. Jaettu näkemys vaatii tulkintani mukaan samankaltaista asioiden katsoamista eli yhteiseen diskurssiin tai puheeseen (*Rede*) osallistumista (Malpas 2006, 99).

Yhteyteen liittyvä kohtaaminen näyttäytyy satunnaisen toiminnan tai keskustelun lisäksi myös suunnitelmallisen liikkumisen kautta. Toisen ihmisen, esimerkiksi ystävän, kanssa kävelyllä lähteminen, antoi mahdollisuuden arkisten asioiden jakamiseen. Kävellessä kohtaaminen syveni keskusteluiksi. Perheelliselle, etenkin yksinhuoltajalle, tämä oli ainoita mahdollisuuksia keskustella rauhassa arjen keskellä. Kävely mahdollisti näin läheisen yhdessä olon ja yhteyden.

Yks tuttu asuu lähellä, ni sit me lähetään ulos kävelyllä. Ku se on ainoo paikka, mis me saadaan rauhassa jutella, et kukaan ei oo koko aika keskeyttämässä, ni sit käydään yhdessä kävelyllä lenkillä.

N42b, t

Keskustelua ajatellen kävelyn etuna esimerkiksi juoksuun, pyöräilyyn tai autoiluun verrattuna on rauhallinen, hitaampi liike, jolloin ympäristön tapahtumien havainnointi, ennakointi ja niihin reagoiminen, ovat helpommin hallittavissa. Keskittymisen voi suuntautua vahvemmin tällöin keskusteluisältöihin, koska kävely kehollisena rutiniina ja tietoista ponnistelua vaatimattomana käytäntönä vapauttaa ihmisen kohtaamaan vuorovaikutuksessa toisen ihmisen (Seamon 1979, 54–55; Wunderlich 2008, 125). Kohtaaminen ystävän kanssa kävelylenkillä keskustellen mahdollistaa suhteen syventymisen toisen ihmisen kanssa. Ympäristön piirteiden ja niiden muutosten kokeminen yhdessä tekevät lenkistä paikassa toteutuvan jaetun kokemuksen.

Kävelylenkillä oltiin siis usein jonkun läheisen – ihmisen tai lemmikin – kanssa. Toisen kanssa kulkiessa kävelyllä valittiin usein tietty reitti, joka - kuten edellä - vastasi kävelylenkille asetettuun tavoitteeseen. Itse kävelymatka toisen kanssa oli merkityksellinen, ei niinkään mikään toisessa pisteessä sijaitseva päämäärä. Tällöin kävely suunniteltiin myös toista ajatellen. Lemmikkikoiran kanssa kävelyreitti sijoittui oman asunnon välittömään ympäristöön (kuva 10). Nämä kävelyt rytmittivät päivittäin arkea. Niiden perustana oli ensisijaisesti toisen tarve päästä ulos. Reititin mitta suunniteltiin lemmikkikoiran tarvitseman lenkin pituuden mukaan ja tuolloinkin toivottiin, että ympäristö olisi sosiaalisessa mielessä rauhallinen.

Kuva 10. Koiran ulkoilutusreitti. (kuvaaja: M56)

Siin o ollu semmonen mukavan mittanen reitti. Sit ku siinä on pyörätie ja se on varsinki iltasella, se on hyvin hiljane, ni siellä saa koira olla flexissä, juosta rauhassa.

M56, 1

Arjen ympäristöä, näissä esimerkeissä lenkkipolkua tai koiran ulkoilutusreittiä, ei arvotettu sen maisemallisten piirteiden vuoksi, tai nämä piirteet olivat toisarvoisia yhteyteen liittyvissä kohtaamisissa. Tapaamisen ja liikkumisen ympäristö tarjosi kodin ja muiden sosiaalisten paikkojen ulkopuolisen ympäristön juuri tietyille sosiaaliselle ja keholliselle toiminnalle. Paikan materiaalisen järjestyksen toiminnalle tarjoamat puitteet siis korostuvat (Agnew 1993, 263). Oman arjen ajalliset ja tilalliset puitteet kehystävät tällaiset toistuvien toimintojen paikat siten, että ne muuttuvat tavanomaisiksi ja ikään kuin piiloutuvat aktiivisilta esteettisiltä tai toiminnallisilta arvioilta (ks. Karjalainen 2006, 84). Niissä asioiden tai ihmisten kohtaaminen ei vaadi etäännyttämistä, vaan tilanteen välinekokonaisuus on käsilläolevaa.

Yhteyteen liittyviä kohtaamisia olivat yhteiset ajanvietot, joihin sisältyi eräillä haastateltavilla muu muassa epämuodollista harrastustoimintaa sekä aterioimista tai muuta virvokkeiden nauttimista.

Siin ollaan porukalla aika usein syömässä ja viettämäs iltaa ja muuta tämmöstä näin. Ja sit tossa Aa rapussa kellarissa tosiaan on mun kaverin kanssa meillä semmonen pieni paja. Siel on semmonen varmaan kymmenen neliöö tilaa. Oisko vähän reilu. Miss on sit... Noita polkupyöriä voidaan laittaa ja siä istuskellaa ja kaikkee muuta. Et tota, tää on aika tämmönen keskeinen koordinaatti.

M34, 1

Näistä kohtaamiskuvauksista välittyi oleilun ulottuvuus: ollaan ”viettämäs iltaa” ja ”istuskellaan”. Tekeminen oli vapaaehtoista ja pohjautui ”porukan” jakamaan intressiin. Tätä yhdisti polkupyörien kunnostukseen varattu erityinen tila, jossa ihmissuhteet toteutuivat. Toiminta rakentui rutiininomaisesti, ilman sen kummempaa järjestäytyneen toiminnan ohjaamista, näille ystävyysuhteille ja kiinnostuksen kohteille.

Erään toisen haastateltavan lähin ystäväpiiri muodostui nimenomaan kalastuksen eli hänelle mieluisan toiminnan ympärille. Nämä ihmiset olivat niitä, joiden kanssa hän oli arjessa tekemisissä muutenkin.

Jos kalalle lähetään, ni se on ihan eri asia. Sanotaanko näin, että semmonen kymmenkunta tyyppiä on, että minkä kans tulee oltua säännöllisesti tekemisissä.

M43, 1

Arjen ihmissuhteet ja toiminta voivat siis muodostua säännöllisiksi rutiineiksi, ja ne voivat toteutua samoissa erityisissä paikoissa. Arjen elämänpiirin toistuvat paikat olivat haastateltavilla myös toistuvien kohtaamisten paikkoja. Esimerkiksi saunoista tuli eräälle haastateltavalle ihmissuhteiden toteutumisen paikkoja ja arjen toimintaympäristön yksi rakenne. Haastateltava kutsui tätä nimittäin hieman humoristisesti ”saunaverkostoksi”, jossa eri kavereiden taloyhtiösaunojen maksuttomat lenkkisaunavuorot tai omat saunavuorot mahdollistavat vastavuoroisen saunomisen ystävien kesken.

Sitte täs on viä tämmönen saunaverkosto itse asiassa. Sitte on tota. Sit on viä yhdellä toisella kaverilla torstaisin saunavuoro, et sielläkin tulee käytyä silläi säännöllisen epäsäännöllisesti. [naurahtaa] Et tota noi. Täs on tälläsiä saunavaibtareita aina mahdollista tehdä. Pääsee jo pari kertaa viikossa niin ku hyvällä tuurilla saunaa jos haluaa.

M34, 1

Maksuttomien ”palveluiden” hyödyntäminen työmarkkinamarginaalissa toimi sosiaalisten siteiden ylläpitämisen ohella elämänlaatua kohottavana elementtinä ja taloudellisena ratkaisuna tilanteessa, jossa toimeentulo ei välttämättä muuten mahdollistaisi arjessa osallistumista aktiivisesti erilaisiin kulttuuri- tai virkistystoimintoihin. Mahdollisuus vierailta ystävien taloyhtiöiden saunoissa liittyi ennen kaikkea haastateltavan tilanteessa aikataulujen vapauteen sekä toiminnan häiriöttömyyteen arjessa. Saunaverkosto muodostaa sujuvuudessaan välinekokonaisuuden, joka on käsilläoleva ja uppoutumisen mahdollistava eli saatavilla oleva, sopiva ja sujuva (ks. Heidegger 2001, 97; Karjalainen 1987, 13). Haastateltavan tilanteessa ansiosidonnainen työttömyyspäiväraha periaatteessa mahdollisti myös julkisten, maksullisten saunojen käytön.

Saunaverkosto toimii esimerkkinä paitsi yhteyden liittyvistä kohtaamisista, myös siitä, miten työmarkkinamarginaalissa luodaan merkityksellisiä kulttuurisia toimintatapoja arjen paikoissa. Tämä muistuttaa bricolagea, jossa kulttuuria luodaan siitä, mitä on käsillä (Lévi-Strauss 1966). Tässä saunaverkostossa mukana olevat toimivat bricoleurin tavoin. He ovat tuoneet yhteisöllisen toiminnan saunomisen kontekstiin. (vrt. Valtakari ym. 2020, 90.) Saunomisen toteuttaminen verkostomaisena, vastavuoroisena toimintana viestii tulkintani mukaan bricolage’n toteutumista nimenomaan työmarkkinamarginaalissa eletyn arjen kulttuuristen merkitysten syventämisenä ja arjen elämänpiirin paikkoihin kiinnittymisenä (Kyle & Chick 2007, 211). Saunaverkoston kaltaisen toiminnan luominen vaatii jatkuakseen käsilläolevuuden kohtaamis-
muodon kantavuutta arjessa (ks. Heidegger 2001). Rytmin on säilyttävä ja osallistujien oltava virittyneitä samankaltaisesti toimintaan eli motivaation ja arjen rakenteiden tulee tukea tällaista yhteistoimintaa (Jarvis 2019, 268, 270).

Toinen, ”saunaverkostoa” muistuttava, kohtaamispaikka toisten ihmisten kanssa liittyi erilaisissa yhdistyksissä, harrastuskerhoissa tai seurakunnissa toimimiseen. Nämä olivat järjestäytyneitä vapaaehtoista, mutta teemaan sidottua toimintaa, joissa syntyi läheisempiäkin ihmissuhteita. Tällainen toiminta näkyi aineistossani esimerkiksi moottoripyöräkerhoina, kaupunkikulttuuria kehittävänä tai omana tai lasten harrastustoimintaan liittyvänä toimintana, seurakunnassa toimimisena, tilaisuuksien toteuttamisena tai niihin osallistumisena. Järjestäytyneet toiminta ei aina eroa muusta vapaaehtoisesta sosiaalisesta toiminnasta ihmissuhteiden tai käytännön toiminnan kannalta. Järjestäytyneessä toiminnassa toimintaan liittyi tiettyjä velvollisuuksia tai vastuita. Erään haastateltavan oma yhdistystoiminta auttoi toteuttamaan omia tavoitteita yhteiskunnallisessa vaikuttamistoiminnassa.

Jotenki mä koen, et se on yhteiskunnallisesti myös merkittävä. Ja sit henkilökohtaset päämäärät myös. Et se on koko ajan enemmän sen tekemistä, mitä mä haluan

tehdä ja millä tavalla mä koen, että mä voisin vaikuttaa sekä omaan elämäni että ympäristöön tavallaan.

M34, t

Seurakunnallisessa toiminnassa järjestäytyminen mahdollisti samalla tavalla toimimisen omien arvojen mukaisessa sosiaalisessa ympäristössä kuin edellisellä haastateltavalla yhdistyksessä. Seurakunnat²¹ mahdollistavat monenlaista tekemistä omassa viitekehityksessään ja tiloissaan. Haastateltavana ollut aktiivinen seurakuntalainen kuvasi omaa toimintaansa seurakunnassa siten, että hän osallistuu erilaisiin tehtäviin siellä. Monet tehtävät, kuten esiintyminen tilaisuuksissa, vaativat myös harjoittelua, joten seurakunta fyysisenä ympäristönä (kirkkorakennuksena) ja sosiaalisena yhteisönä vei välillä paljon aikaa.

Ihan perusjumalanpalvelukset, ne kestää sen puoltoista tuntia. Mut ku mäki yleensä oon aina tekemässä jotain siellä. [---], ni sitte mulla menee aina se oma aika siibe kaikkeen muuhu, kun vaan, että mä kävisin istumassa riviseurakuntalaisena siellä.

N32b, l

Seurakunta tarjosi haastateltavalle näin ollen tilan taiteelliseen luovuuteen sekä itselle tärkeän elämän- ja maailmankatsomuksen ylläpitämiseen. Työmarkkinamarginaalissa olevalle sosiaalisten suhteiden toteutumisen lisäksi seurakunta ilmeni maksuttomana toimintaympäristönä. Maksuttomuus ja toimintaan osallistumisen mahdollisuus työmarkkina-, koulutus- tai sosioekonomista statusta kyselemättä häivyttivät työttömyyden kokemuksena taka-alalle. Toisaalta etenkin seurakunnassa toimintaan osallistumista ohjaavat koulutuksen, työn ja harrastusten intressit, joita saatettiin toteuttaa yhteisössä, ja jotka vaikuttavat myös kohtaamisiin toisten yhteisön jäsenten kanssa.

Ainoastaan niissä tilanteissa tosin, että kun on vaikka [toimintamuotoon] ohjattu joku ihminen, niin silloin on tota jollekin saatettu vähän markekinoida, niin sanotusti sitä, et mikä koulutus mulla on taustalla. Mut että-- Ja sit on saatettu sanoo, että mut että mä en oo töissä nyt missään tällä hetkellä.

N32b, l

²¹ Haastateltavat puhuivat seurakunnasta sekä rakennuksena että yhteisönä. Se on siis paikka tietystä sijainnissa (kirkkorakennus), mutta myös sosiaalinen yhteisö, johon he tunsivat kuuluvansa, ja johon he toisaalta kuuluivat rekisteröityinä jäseninä.

Näissä kohtaamisissa ilmeni haastateltavan korkeakoulutus sekä työttömyys yhtä aikaa. Vapaaehtoistoimintana toteutuvassa tehtävässä työttömyyden mainitseminen korostaa sitä, ettei osaamisensa käyttäminen vapaaehtoistehtävissä tarkoita kuitenkaan ammatillista, virallista tehtävänsuorittamista, vaan yhteisön arvoihin, toimintatapoihin ja käsityksiin pohjautuvan toiminnan toteuttamista. Koulutuksen mainitseminen korostaa taas osaamista kyseiseltä alalta.

Seurakunnan toimintaan osallistuminen vertautuu hyvin vapaaehtoistyöllä toimivien järjestöjen ja yhdistysten toimintaan osallistumiseen. Molemmissa toimintaa ylläpidetään ja kehitetään jäsenten oman osaamisen avulla. Järjestäytyneitä vapaaehtois- ja harrastetoimintaa on monenlaista, johon myös haastateltavat osallistuivat.

Järjestäytyneenä toimintana voidaan pitää erilaisiin harrasteseuroihin liittyviä harrastuksia, jotka kuitenkin laajenevat sosiaalisen kanssakäymisen kautta elämäntavalliseksi ja arkea rakentavaksi toiminnaksi. Tällaisena eräs haastateltava kuvasi omaa tanssiharrastustaan, johon kuului tanssiin liittyvää yhteisöllisyyttä myös tanssisalin ulkopuolella. Hän osallistui tanssi-iltoihin sekä yksityisissä kodeissa että tanssiravintoloissa.

Sitte yks ihmine, minkä tykönä on monta, monta viikonloppua tullu vietettyä. Hän on kutsunu ihmisiä luokseen tanssimaan ja sit ollaan puhuttu siellä kaikennäköstä juttua. Sitte tanssittu siellä kimpassa.

N36, 1

Haastatteluissa kuvatut järjestäytyneet harrastukset sisältävät rakenteellisesti joitakin samoja piirteitä kuin työ sekä työpaikkojen sosiaaliset suhteet. Järjestäytyneessä harrastamisessa harrastustovereita ei aina voi valita, vaan tekeminen ja substanssi ratkaisee sopivuuden porukkaan. Harrastus toteutuu tiettyinä aikoina, kuten työkkin ja sosiaalisen harrastamisen jatkaminen vaatii omaa aktiivisuutta ja motivaatiota.

8.2.2 Yhteyttä etsivät kohtaamiset

Yhteyden etsimiseen liittyvissä kohtaamisissa niiden aikana käytiin neuvottelua ja etsittiin yhteistä näkökulmaa johonkin kohtaamisen aikana tai sen vuoksi syntyneeseen asiaan. Näissä kohtaamisissa taustalla on ei-käsilläoleva maailman kohtaamismuoto, jossa yhteys ei ole vielä rakentunut eheäksi, kuten yhteyteen liittyvässä kohtaamisessa (Heidegger 2001, 103). Näihin kohtaamisiin liittyivät mielikuvat, odotukset ja toiveet suhteessa omaan ja toisten käyttäytymiseen sekä ylipäätään elämän osa-alueisiin, kuten työllistymiseen. Niihin liittyi toisinaan liikkumista ympäristössä, siis jonkin

yhteyden etsimistä arjen fyysisessä ympäristössä. Tämä liikkuminen oli usein kävelyä. Yleensä kävelyyn siis liittyi jokin päämäärä tai muun tehtävän hoitaminen sekä kohtaamiset toisten ihmisten kanssa. Kävellessä arjen paikkaelämäkerta rakentui toisenlaisissakin kohtaamisissa. Haastateltavat kuvasivat tiettyihin paikkoihin liittyvien muistojen ja mielikuvien herättämiä tunnekokemuksia etenkin kävellen toteutuneissa haastatteluissa.

Toisinaan haastateltavat pakenivat omaa olotilaansa erityisiin paikkoihin. Eräs haastateltava mainitsi tutun kirpputorin, jonne hän suuntasi, kun ”tuntuu, että pää leviää” (kuva 11). Kohtaamisodotukset eivät kohdistuneet ihmisiin, vaan paikkaan, jossa oli erilaisia virikkeitä.

Kuva 11. Tietyt paikat auttavat muuntamaan omaa olotilaa. (kuvaaja: N32a)

Jos me käveltäs tosta kirpputorin ohi, koska se on kans yks niitä paikkoja, missä, mihin mä oon menny, ku mulla niin ku kerta kaikkiaan tuntuu, että pää leviää eikä pääse kotoo mihinkää, ni kyllä mä meen ainaki tuohon.

N32a, l

Olotilat, mielikuvat, odotukset ja muistot ohjaavat arjen liikkumista, paikkojen muodostumista ja kohtaamista maailman kanssa. Toisaalta oman olotilan muutosta

voi suunnata paikan vaihdoksella tilanteessa, jossa havaitsee vallitsevan käsilläolevuuden riittämättömäksi. Parhaimmillaan se mahdollistaa uuteen käsilläolevuuteen upoutumisen (Bass 2006, 39). Sillä miltä tuntuu ja millaisia mielikuvia ympäristöistä on, on vaikutusta kulkureittien valintaan arjessa (Asikainen & Mäkinen 2008, 71–72, 75). Samalla valinnat ohjaavat näiden arjen ympäristömielikuvien syntyä. Tämä näkyi haastatteluissa etenkin kävellessä, jolloin liikkuminen oli ensinnäkin hitaampaa ja se tapahtui aikataulutuksellisesti väljemmässä tilassa. Kulkureitin ympäristöä ei tarvinnut koko ajan aktiivisesti havainnoida muun liikenteen vuoksi, vaan oli aikaa myös ajatella eteen tulevien asioiden luonnetta ja merkitystä. Toiseksi kävely tapahtui lyhyillä välimatkoilla kuin luonnostaan, rutiininomaisesti, ja sillä saavutettiin nopeasti ympäristö, joka saattoi vaikkapa helpottaa ahdistunutta olotilaa.

Kävellessä liikkeellä ollessa erilaisia yhteyttä etsiviä kohtaamisia tapahtui usein. Kohtaamiset eivät aina ole sovittuja, vaan liittyvät myös eri ihmisten arjen käytäntöihin liittyvien reittien ajalliseen ja tilalliseen risteämiseen. Mitä tiheämpi paikallinen sosiaalinen verkosto haastateltavalla oli, sitä todennäköisempiä satunnaiset vuorovaiikutustilanteet ja kohtaamiset olivat tuttuja ja vieraiden kanssa. Pääasiassa kohtaamiset olivat lyhyitä ”moikkaamisia”, jotka menivät nopeasti ohi. Näitä tapahtui myös haastattelujen aikana joitakin kertoja.

Joitakin tulee sellasiä ketä moikkaa, ni saattaa olla, että vaihettas muutama sana, mutta tuota nytten ebkä sitten tota moikataan vaan.

M49, 1

Tietyt paikat arjessa olivat kohtaamispaikkoja, joiden sijainti ja tuttuus mahdollistivat vaivattoman kohtaamisen tuttuja kesken. Näihin kokoontui samanhenkisiä ihmisiä tai kaveriporukkaa, jonka kanssa sovittiin tulevista kohtaamisista tai tekemisistä. Eräällä haastateltavalla tällainen kohtaamispaikka oli pubi (kuva 12).

Ne on lähinnä niitä semmosia, että ne on kohtaamisia. Tosa, jos porukalla lähetään jobonkin, ni kerrytään aina kasaan tuonne. Se on se poronerottelu. Sillohan mennään. Sitte aletaan menemään jobonki. Mennään ja tuo on just semmonen hyvä kohtaamispaikka.

M43, 1

Kuva 12. Kohtaamispaikka. (kuvaaja: M43)

Tulkitsen näiden kohtaamisten neuvottelut yhteyttä etsivinä. Niissä yritetään löytää toisten halukkuutta osallistua yhteiseen toimintaan. Haastateltavakin kutsui näitä suunniteltuja kohtaamisia ”*poro(n)erotteluksi*” eli tilanteeksi, jossa kaveriporukka jakaantui osallistujien ja poislähtijöiden osalta. Tilanteessa etsittiin yhteisiä mielenkiinnon kohteita ja neuvotellaan vasta ennen varsinaisen yhteisen toiminnan alkua. Tällainen tapahtuma oli osallistujajoukoltaan ja rakenteiltaan, kuten paikaltaan, toistuva, mutta ratkaisultaan muuttuva. Arjessakaan asiat eivät toistu identtisinä, vaan aina hie-man muuttuneina. (Schrag 1970, 292; Lefebvre 2004, 6.)

Erotuksena edellä kuvatuille toistuville ja suunnitelluille kohtaamisille olivat kohtaamiset, jotka tapahtuivat satunnaisesti esimerkiksi kadulla kävellessä. Nämä keskustelut olivat usein huumorisävytteisiä, kevyesti ympäristöä havainnoivia tai joihinkin yhteiseen käytännön asiaan liittyviä.

Erään haastattelun aikana tapahtunut haastateltavan ja hänen tuttavansa satunnainen kohtaaminen antoi kuvan kiireettömyydestä ja myönteisestä ilmapiiristä kohtaamisen aikana. Nimenomaan riittävän hitaassa lähestymisessä yhteyttä etsivä kohtaaminen mahdollistuu.

(Auto ajaa kohti ja pysähtyy)

M49: Noo, mikä meininki?

Kuljettaja: Mitäs... Kävin kattomassa, onko tullu [---]. Ei ollu tullu.

M49: Joo. Mistä sie oot näin kommeen kärryn saanu?

Kuljettaja: Kaupasta anto.

M49: Ei. Antovat? (Molemmat nauravat) Joo. Eihän siinä mittää.

Keskustelu kiinnittyi juuri siihen tilanteeseen ja paikkaan, jossa kohtaaminen todellistuu. Se sisälsi small talk-kysymyksiä ja huumoria siitä, mikä oli nähtävillä eli autosta. Uusi auto muuttaa vallitsevaa käsilläolevuutta, esilläolevuuden kautta ei-käsiläolevaksi eli tilanteessa ilmenee uusi asia, joka havaitaan, mutta joka ei vaikuta kohtaamisen laatuun (Heidegger 2001, 103; Wheeler 2020). Keskustelijoiden virittyneisydet ikään kuin ’resonoivat’ hetken uudelleen suuntautumisen jälkeen, mutta kohtaaminen on liian tuore ja nopea, joten virittyminen takasin käsilläolevuuteen ei tapahdu ennen kohtaamisen päättymistä. Näiden kohtaamisten kautta ilmeni kuitenkin haastateltavan kuuluminen sosiaaliseen verkostoon.

Nämä pienet vuorovaikutustilanteet liittävät siis haastateltavan yhteisöön. Ne myös pitävät yllä suhteita entisiinkin elämisen paikkoihin. Eräs haastateltava jäi hetkeksi juttelemaan entisen tuttavansa ja tämän lapsen kanssa entisellä asuinalueellaan haastattelun aikana. Tallenteesta ei saa selvää, mitä kauempana olevat tuttava ja lapsi sanovat.

M34, I: Tehdään tässä tällästä pientä tutkimusta samalla. (Tuttava puhuu, epäselvää) Nii. Tosiaan. (Tuttavan lapsi puhuu, epäselvää) Mitä, että?! (Tuttavan lapsi puhuu, epäselvää) Joo. Täällähän on ihan kunnolla lunta. Ooks lumiukkoja tehny jo? On teillä tual pihassa. (Tuttavan lapsi puhuu, epäselvää) No ni. Hyvä.

Työmarkkinamarginaalissa olevat korkeakoulutetut kuvasivat kävelyä kiireettömänä toimintana, vaikka se olisikin siirtymistä paikasta toiseen. Kuljeskelun tai jopa ulkopuolista tarkkailijuuutta korostavan flaneerauksen ulottuvuus olivat läsnä kävelykuvauksissa (*flaneeraus* ks. esim. Vuolteenaho 2001, 126–127; Kuoppa 2016, 25). Mahdollisuus pysähtyä ja edetä kiireettömästi, itse valitulla tempolla olivat päärteitä, joita arvostettiin omassa arjessa (ks. Vuolteenaho 2001, 127). Esimerkiksi erään vasta työttömäksi jääneen haastateltavan arjessa rauhallinen kävely näyttäytyi ’luksuksena’ (kuva 13). Itselle sopivan tempon valitseminen ja mahdollisuus pysähtyä juttelemaan tutuille, olivat vastakohtia aikataulutetulle arjelle työelämässä.

Ite koen sen, että tää on luksusta, että saa kaikessa rauhassa ilman kiirettä kävellä täällä. Ja jos on töissä, ni silloin joutuu menemään... Esimerkiks käyn joskus kyllä

töissä ollessa syömässä täällä, mut sit joutuu heti kävelemää työpaikalle, jos on siis toimistossa ollu. Mut nyt kun on työttömänä, ni tota sillo pystyy, kun tulee joku tuttu vastaan, ni pystyy pysähtyy juttelemaan. Et ei oikeestaan sen kummempaa kuin että on kiirettömämpi kävellä.

M49, 1

Kuva 13. Flaneerausreitti. (kuvaaja: M49)

Haastateltavan mukaan työttömyys mahdollisti hänelle kiirettömän pysähtymisen ja viipyilyn kaupungilla tuttujen kanssa keskustellen. Työssä ollessa esimerkiksi pitkät lounastauot vähensivät käytettävää työaikaa. Työttömänä työhön liittyviä tiettyihin paikkoihin tai yhteisöihin sidottuja läsnäolon velvoitteita ei sen sijaan ollut.

Satunnaisia kohtaamisia tuttujen kanssa kadulla kävellessä tapahtui myös liikkuvien haastattelujen aikana. Tuttujen kohtaamisia arjessa tapahtui niille, joiden sosiaalinen elämä ja sosiaaliset verkostot olivat laajat esimerkiksi työn tai harrastusten vuoksi. Haastattelujen aikana nämä haastateltavat kiinnittivät huomiota muutenkin paljon toisten ihmisten toimintaan, eivätkä esimerkiksi pohtineet kohtaamisiin ja liikkumiseensa liittyviä kielteisiä tunnekokemuksia, kuten pelkoa, juurikaan omalla kohdallaan. Toisten ihmisten toiminnan tulkinta jäseni omaa ymmärrystä arjen tiloista ja tapahtumista. Eräs haastateltava tulkitsi oman päivittäisen reittinsä varrella olevaa

puistoa paikaksi, jossa ilmenee ”kaupunkilaissuvaitsevaisuutta” ”kaikkien juoppojen” ja ”perheiden ja lasten” välillä.

Tää on oikeestaan aika hauska puisto, et täs on... Täs yhdistyy bienolla tavalla nää hanut ja kaikki juopot, jokka tässä kesällä pyörii. Mut sitte täs on myös kuitenkin aika paljon tällasia perheitä ja lapsia. Se on tietyllä tapaa semmonen ilmiö, mitä [tässä kaupungissa] ei oikeestaan kaubeesti näe. Että tässä ollaan sulassa sovussa siitä huolimatta, vaikka toisilla onki aika raffia menoa. Niin siitä tavallaan tulee semmonen... Se on semmonen kaupunkilaissuvaitsevaisuus ilmenee siinä. Taiikka näin mä sen tulkitten vaikka monia voi tietysti kiristää ne rantojen miehet siinä. On siinä naisiaki.

M34, 1

Puistossa olevien ihmisten toiminta sai hänet ilmaisemaan asian siten, että puisto on ”hauska” ja siellä ollaan ”sulassa sovussa”. Tämän kaltainen tapa nähdä toiminta avoimessa kaupunkitilassa, kuten toreilla tai puistossa, oli haastateltaville yhteistä. Toreilta ostettiin tuotteita ja erilaisten keskustelujen kuuleminen niissä oli tavallista. Ne olivat myös haastateltavien oman toiminnan kautta tutuiksi tulleita paikkoja.

Haastatellut kertoivat liikkuvan haastattelun aikana arjen ympäristössään olevista paikoista, joihin liittyvät toiset ihmiset ja heidän toimintansa. Näiden toisten sosiaalinen toiminta antoi paikoille leiman, jonka kautta niiden tunnelmaa kuvattiin. Toimintaan ei välttämättä itse osallistuttu, mutta se vaikutti siihen, millaisena oman arjen ympäristö koettiin ja millaiseksi arjen elämänpiirin sosiaalinen topografia muodostui. Suhtautuminen toisten toimintaan tietyssä paikassa, kuten puistossa, heijasteli samalla asenteita, joita haastateltavilla oli ympäristönsä sosiaaliisiin merkityksiin, hierarkioihin ja rajoihin, ja jollaisena arjen sosiaalinen topografia näyttäytyi (Richer 2015, 352).

”Hanujen”, ”juoppojen” sekä ”perheiden” ja ”lasten” näkeminen samassa paikassa toimimassa ”sulassa sovussa” oli haastateltavan mukaan merkki ”kaupunkilaissuvaitsevaisuudesta”. Erilaisten toisistaan poikkeavalla tavalla toimivien ihmisten yhtäaikainen läsnäolo samassa paikassa teki puistosta ”hauskan”. Puisto avoimena julkisena tilana, jossa erilaiset ihmiset toteuttavat omia kulttuurisia, toisten toiminnasta poikkeavia toimintojaan, muodosti haastateltavan arkeen hänen näkökulmastaan normatiivisista sosiaalisista hierarkioista ja rajoista poikkeavan paikan (vrt. Richer 2015, 362–363).

Oman osallistumattomuuden ohuus puiston tapahtumiin teki kohtaamisesta sosiaalisen maiseman kohtaamisen. Sosiaalisen maiseman kohtaamisessa ihminen on havainnoija, mutta ei osallistu itse välttämättä toimintaan, joka tapahtuu paikassa.

Paikka ilmeni haastateltavalle sosiaaliselta maisemaltaan ”kaupunkilaissuvaitsevaisuuden” symbolina. Puisto sosiaalisen maiseman ja omanlaisensa ”paikan hengen” omaavana paikkana on näin haastateltavan arjen elämänpiirin osa ja sen topografian muokkaaja (Stenros 1995, 19–20; Luoto 2008).

Eräs haastateltava puhui muun muassa yhden kioskin sosiaalisesta maisemasta tilana, jossa erilaiset ihmiset viihtyivät eri vuorokauden aikoina (kuva 14). Sen sosiaalinen maisema muuttui päivän kulun mukaan ja etenkin kesällä se toimi maamerkinä ja kokoontumispaikkana turisteille. Esimerkiksi paikassa aikaansa viettäneet ”vanhat äijät” kokoontuivat juttelemaan keskenään ja paikalle sattuneille muille ihmisille. Koska kohtaamiset tapahtuivat päiväsaikaan ja kyse oli ”vanhojen äijien parlamentista”, haastateltava tulkitsi paikassa oleskelevat työelämän ulkopuolella oleviksi. Haastateltavalle kioskillä toteutuvat kohtaamiset olivat ennakoitavia. Hän asioi kioskillä ja vietti aikaa siellä kesällä tiistai-iltaisain seurakunnan tilaisuuden jälkeen tutujensa kanssa.

Kuva 14. ”Vanhojen äijien parlamentti” ja ”jätkikokouspaikka”. (kuvaaja: M49)

Tuolla, kun mennään torin obi ja sit siin on semmonen [kioski], niin tuota ni siel on sellasii vanhoja äijii, ketkä tulee betulaa heittämää. Että tuota aika paljon tietysti, jos tälleen päivällä kulkee, niin tämmöstä kekä eivät oo työelämässä

mukana. [---] Tässä kokoontuu yks vanhojen äijien parlamentti, parlamentti, että ne taitaa olla kyllä enemmän aamupäivästä siinä, että harvemmin niitä iltapäivällä näkee. [---] Ku tiistai-iltana on seurakunnan tilaisuus, niin tota jälkikokousta, ketä vaa huvittaa tulla, ni tullaan tuoho vielä parantamaan maailmaa.

M49, 1

Vaikka paikka olisi julkinen tila tai muuten avoin kaikille, sen sosiaalinen maisema ja paikan henki muodostuu siellä tapahtuvissa ihmisten ja ihmisryhmien kohtaamisissa. Kohtaaminen voi olla yhteyttä etsivää tarkkailua tai havaintoja, mutta tunnelma, siis paikan henki, saattaa silti olla puoleensa vetävä ja myönteisiä ajatuksia herättävä. Tätä voisi kutsua flanöörin katseeksi, joka tarkkailee ja havainnoi, vaan ei osallistu toimintaan (vrt. Coates 2017, 30). Lefebvreä (1998) seuraten tarkkaileva katse ikään kuin jäsentää tai käsitteellistää tilaa havaintoja tulkitsemalla. Sen jäsenysten perustana on kuitenkin subjektiivinen intuitio, eikä systemaattinen ja objektiivinen tilan kartoittaminen. Kyse on tilanteen ymmärtämisestä, esimerkiksi ”vanhojen äijien parlamentiksi”. Toisaalta läsnä on aina tietty havaintojen kautta syntynyt yhteys tuohon paikan maisemaan.

Flanöörin katse vaihtui edellisen lainauksen haastateltavalla pian paikkaan sukeltamiseen, sen elämiseen. Hän osallistui seurakunnan tilaisuuden jälkeen kioskilla tapahtuvaan ”jälkikokoukseen”. Jos flanöörin katse viittaa paikassa tapahtuvien sosiaalisten toimien tarkkailuun, on paikkaan sukeltaminen sen haltuun ottoa ja elämistä (Lefebvre 1998, 33–34). Paikka on havaintojen tulkinnan kautta käsitteiksi ja symboleiksi, merkityksiksi, jäsentyvää tilaa. Tämä merkitysten jäsentyminen rakentaa sitä paikan sosiaalista muodostelmaa, jota haastateltava kutsui ”jälkikokoukseksi”. Tässä yhteyttä etsivän kohtaamisen paikka vaihtui oman ryhmän sisäisen yhteyteen liittyvän kohtaamisen paikaksi.

Arjen aikataulu avautui työmarkkinamarginaalissa sitä vapaammin täytettäväksi mitä vähemmän työllistymispaineita haastateltavilla oli. Työttömyyden jatkuminen ilman työvoimapolitiittisia interventioyhteyksiä työllisyydenhoidon toimijoilta muuttui toisilla haastateltavilla merkityksellisten toimien täyttämäksi arjeksi, jota elettiin esimerkiksi harrastuksiin ja niihin liittyviin sosiaalisiin suhteisiin syventyen. Esimerkiksi tanssiharrastuksesta tuli erälle haastateltavalle merkityksellinen osa jokapäiväistä elämää. Se muutti haastateltavan arkirutiineja työssäkäyntiajan arjesta poikkeaviksi. Hänen arkirytmensä muuttui iltapainotteiseksi, koska tanssi-illat alkoivat työssäkäyntiajan aikataulussa liian myöhään (kuva 15).

Muutaman kerran kevään aikana nytte oon käyny jossakin maanantaisin tanssimassa, mikä on tanssi-ilta kabeksasta kahteenkymmeneenneljään, että näihin ei

voisi mitenkää osallistua töissä oleva, et joutuis menemään nukkumaan tyliin kymmenen maissa. Että nyt on oppinut pikakubiljaa semmoseksi iltaihmiseksi, että, et pystyy harrastamaan.

N36, 1

Kuva 15. Työttömyys mahdollistaa joustavamman ajan käytön. (kuvaaja: N36)

Merkityksellinen toiminta, kuten harrastaminen, arjessa on yleisesti ottaen suotavaa ihmisen hyvinvoinnin kannalta (ks. esim. Saikkonen ym. 2021, 102). Harrastusten ”imu” saattaa olla niin voimakas, että arjen ajanviettopaikat sekä ajankohdat muuttuvat aiemmasta poikkeaviksi, mutta yksilöllisiä tarpeita paremmin vastaaviksi. Voidaan sanoa, että harrastukset, joita työttömyysaikana aloitetaan, mahdollistavat monipuolisen tutustumisen ihmisiin ja juurtumisen arjen paikkoihin, jolloin paikkatunne vahvistuu minän ja paikan suhteen syventyessä (Gustafson 2001).

Arjen täyttyminen tällaisella hyvinvointia tukevalla toiminnalla voidaan nähdä kuitenkin työllisyyspoliittisesti ongelmallisena, jos se vaikuttaa työnhakijan haluun ja motivaatioon hakea työtä. Työttömänä työnhakijana oleminen on työllisyyspoliittisesti epäsuotava tila. Aktivointipolitiikan näkökulmasta työttömänä työnhakijana oleminen on eräänlaisessa odotustilassa olemista, eräänlaista jonottamista (*jonotuksesta*

ks. Heinonen 2012, 67–69). Tavoitteena tällöin työttömällä työnhakijalla tulisi tästä näkökulmasta olla se, että hän siirtyisi niin sanotusta passiivisesta työttömyydestä vähintäänkin työvoimapolitiittisesti hyväksytyjen työllistymistä edistävien toimenpiteiden pariin (Keskitalo 2013, 46).

Työttömyysajan pitkittyessä ilman pyrkimystä työllistymiseen kasvattaa työllistymisen esteitä, joka taas nähdään aktiivisen sosiaalipolitiikan näkökulmasta muun muassa yksilön osallisuutta heikentävänä sekä verotuloja vähentävänä kehityksenä (Keskitalo 2013, 46; Niemi 2018, 57; *työllistymisen esteistä Suomessa* ks. OECD 2020). Lisäksi sillä katsotaan yleisesti olevan monia hyvinvoinnin puolia heikentävä vaikutus. Arjen rytmin ja rutiinien muuttaminen aktiivisesti työttömyysaikana siten, että se mahdollistaa itselle merkityksellisten asioiden tekemisen, onkin tästä näkökulmasta jännitteistä. Itselle ja muille merkityksellisen sisällön täyttämä arki kun mahdollistaa hyvinvoinnin ylläpidon myös työttömänä. Toisaalta yksilön taloudellisen tilanteen vahvuus sekä yksilöllisesti muotoutuva koettu arjen mielekkyys määrittävät sitä, mitä on koettu hyvinvointi työmarkkinamarginaalissa.

Merkityksellinen tekeminen oli yksi tapa etsiä yhteyteen liittyviä kohtaamisia. Lasten kanssa kotona olleet haastateltavat toteuttivat tätä rutinoitunutta arkea. Aineiston perheellisillä haastateltavilla näkyi lasten tai koko muun perheen kanssa ajan viettäminen korostuneena osana arkielämää. Jos työllisyyspolitiittisesti olisi suotavaa, että työmarkkinamarginaalissa pyrittäisiin virittäytymään kohti työmarkkinoita, heideggeriläinen ajatus maailmasta tilannesidonnaisena merkityssuhteiden verkostona suosii tulkintani mukaan uppoutumista arkeen, jota juuri sillä hetkellä elää (Backman 2012, 195). Voidaan ajatella, että työllistymisen paineessa elävä on jatkuvassa arjen paikkoihin juurtumista heikentävässä tilassa. Tämä johtuu siitä, että arjen paikkoihin juurtuminen edellyttää kohtaamista, jossa paikka ominaisuuksineen ei ole kokoaikaisesti esilläolevana eli huomion ja jäsentelyn kohteena, jossa sitä tarkastellaan ulkopuolelta objektina (Karjalainen 1986, 116–118; Malpas 2006, 53), kuten tilanne on tilanteessa, jossa työllistymisen paine määrittää tekemistä. Paikkaan juurtuminen taas tapahtuu syventyvässä yhteydessä paikan sosiaaliseen, henkiseen ja materiaaliseen puoleen. Paikka muotoutuu tällöin suurelta osin piiloon siirtyväksi ja rutiinien kautta eletyksi, jossa merkityksellinen tekeminen ja merkitykselliset suhteet toteutuvat (Gustafson 2001, 9; Karjalainen 2006, 84–85; Tuan 2006, 18–19).

Toiset haastatelluista olivat kotona lasten kanssa omana valintanaan tai perheen yhteisellä päätöksellä usein ansiosidonnaisen päivärahan turvin. Lasten päivähoitomaksut säästyivät, yksilö saattoi suunnitella rauhassa, mitä tekisi seuraavaksi työ- tai

opiskelurintamalla tai hän keskittyi nykyhetken olemalla lapsen kanssa kotona toisen vanhemman käydessä työssä.

Arki oli käytännön rutiineina hyvin samankaltaista kuin vanhempainvapaalla olevilla. Lapsen kanssa toiminta oli erilaista kuin esimerkiksi ystävien kanssa ja toiminnallinen ympäristö oli maantieteellisesti hyvin pieni. Siinä korostuivat muutamat keskeiset kohteet, joihin mentiin leikkimään tai viettämään aikaa. Leikkikentistä ja toistuvista reiteistä tuli lasten myötä osa arjen merkityksellistä ympäristöä lapsen kanssa kotona oleville haastateltaville. Lapsen kanssa oleminen toi elämänpiiriin paikkoja ja sosiaalisia tilanteita, jotka olivat ensisijaisesti lasta, eivät vanhempaa, varten. Eräs haastateltava vei lapsensa joskus tietoisesti fyysisesti raskaaseen ympäristöön eli ilman talvikunnossapitoa olevaan leikkipuistoon. Toiminta oli enemmän kasvatuksellista kuin yhdessä toimimista. Haastateltavan tavoitteena oli opettaa lapsi hengästymään leikeissään.

Mul on semmonen motiivi noissa puistoissa, että mä meen mieluummin tohon, tähän puistoon, mikä nyt tulee tässä vastaan, että sen takii, että siel ei tehdä mitään lumitöitä. Siel on todella raskas liikkua. Ni mä aattelin sillai, että [lapsi] saa siitä semmosen liikunta-annoksen, et se tietää liikkuneensa. Vaikeken mä siis... ei se sillain oo mitenkään, että tässä mitään tarvis semmosta olla, mutta lapsen on hyvä oppia hengästyy. Mää oon ittekei ollu semmonen liikkuja aina.

M37, 1

Kasvatussuhde lapseen teki toiminnasta tulkintani mukaan yhteyttä etsivää. Kasvatuksena ilmenevä yhteisymmärryksessä toimimisen etsiminen, on kulttuurisesti hyväksytympää kuin muihin sosiaalisiin suhteisiin panostaminen työttömänä ollessa. Lisäksi, muun muassa Viviana Zelizerin (1985) mukaan lapset tuottavat itsessään korvaamatonta merkityksellisyyden ja pysyvyyden tunnetta vanhemmilleen postmodernina aikana (Repo 2016, 69). Työttömien sosiaalisten suhteiden vaaliminen toisiin työmarkkinamarginaalissa oleviin on työttömyyttä koskevan deprivatioteorian näkökulmasta positiivinen, syrjäytymistä ehkäisevä asia (Ervasti & Venetoklis 2010). Toisaalta sen on tulkittu vahvistavan työttömyyden ”normaaliutta” ja vähentävän työhön siirtymisen kannustavuutta (niin sanottu kannustinteoria).

Yhtenä vaihtoehtona työmarkkinamarginaalissa oleville onkin vanhemmuus, joka kuuluu edelleen ”hyväksyttäviin” työelämän ulkopuolella olemisen muotoihin. Työttömänä olevalla vanhemmalla on ainakin periaatteessa enemmän aikaresurssia suhteessa lapsensa kanssa olemiseen kuin työssä käyvällä. Jos tavoitteena on edelleen olla ”intensivinen vanhempi”, työssä käyvä voi puolustella mahdollisesti kokeensa ”heikkoa” vanhemmuutta viittaamalla kulttuurisesti hyväksytyihin työhön

liittyviin arkea kokonaisvaltaisesti hallitseviin vaatimuksiin, jotka estävät tavoitellun vanhemmuuden toteutumisen (vrt. Rotkirch 2000; 2009). Työn merkityksellisyys, kiire, tehtävien hoitamisen pakollisuus toimeentulon vuoksi ja niin edelleen tekevät siitä työssä käyvän yhteiskunnan aktivointietokseen sopivan ”armonvälineen” (*aktiivointiparadigmasta* ks. Niemi 2018; *Max Weberin protestanttisen etiikan perustasta* ks. Ruotsalainen 2009, 15). Työmarkkinamarginaalissa elävällä tällaista yhteiskunnallisesti hyväksyttyä ”armonvälinettä” ei etenkään työttömyyteen liittyvän insenttiviteorian (ks. Ervasti 2004) valossa näytä olevan.

Erilaiset lasten harrastuksiin liittyvät vapaaehtoiset tehtävät vahvistivat sidettä työmarkkinamarginaalista sen ulkopuolella oleviin. Eräs haastateltava kuljetti harrastavaa lastaan ja tämän harrastustovereita treeneihin sellaisina aikoina, jolloin toisten olisi pitänyt lähteä aiemmin töistä (kuva 16).

Kuva 16. Lasten harrastukset lisäävät arjessa tapahtuvien kohtaamisten mahdollisuuksia. (kuvaaja: N42b)

Tätäkin mä oon oikeestaan tehny enemmän, koska niil on ollu semmosia harjotuksia, että ne on alkanu jo joskus kolmelta, puolneljältä ja mä oon siis kuskannu

kimppakyydillä semmosiiki [lapsia], joitten vanhemmat on sitte töissä. Mul on ollu mahdollisuus, ni-- Ku se on se kulkeminen aina hankalaa sitte, ku on töissä.

N42b, 1

Arjen jaetuissa ympäristöissä toimiminen johti myös satunnaisiin kohtaamisiin toisten kanssa. Esimerkiksi talojen pihat, torit, julkisten palvelujen odotustilat, jättepisteet, liikenneväylien risteyskohdat tai läpikulkupaikat sekä harrastuspaikat johtivat kävellessä tai pyörällä liikkuesssa satunnaisiin kohtaamisiin. Kohtaamisten toteutumiseen vaikuttivat esimerkiksi elämäntilanteeseen liittyvät asiat kuten lasten ulkoilu. Naapuruston lapset jakoivat saman leikkialueen ja ottivat toisistaan leikkikaverin itselleen. Toistuvana toimintana myös vanhemmat tapasivat toisiaan ja saattoivat jopa ystäväystyä, kuten eräs haastateltava kertoi. Taloyhtiöiden pihat olivat tällaisia yhteyttä etsivien kohtaamisten paikkoja (kuva 17).

Kuva 17. Taloyhtiön leikkipaikka on yhteyttä etsivän kohtaamisen paikka. (kuvaaja: N32b)

He oli niin ku naapureita. Oli niin ku mejän [lapset], mejän [lapset], perheitten [lapset] oli niin ku keskenään enemmän tekemisissä. Mut sitte me ruvettiin tutustuu näihi vanhempiinki. Ja sitte niin kun sitä kautta, niin ku lasten kautta

tutustuttiin paremmin. [---] Mutta tossaki oli sillee, et mun [puolisoni] kävi tekemässä sit taas sit heidän taloonsa paljon laatotustöitä ja semmosia muuraustöitä. Seki tietenki vaikutti siibe, et hän vietti paljo aikaa siellä. Mutta tota sit taas, ku minäki tutustuin siibe sen perheen [toiseen vanhempaan], ni tuota, ei siinä... Me ollaan edelleen yhteyksis kuitenkin.

N32b, 1

Ystävystymistä edisti se, että naapurilla oli tehtävää, johon haastateltavan puolison ammattitaidolla voisi vastata. Tapaamiset muuttuivat myös lapsista riippumatta yhteyttä etsivistä kohtaamisista yhteyteen liittyviksi kohtaamisiksi. Naapuruuden muuttamiseen ystävyudeksi vaikuttaa tulkintani mukaan ihmisten intressien yhteneväisyys, elämäntilanteiden samankaltaisuus (edellisessä lainauksessa pikkulapsivaiheessa oleva perhe, jossa lasta hoidetaan pääasiassa kotona), arjen samanaikainen rytmittyminen sekä kohtaamisen paikan yhteistoimintaan kutsuvat puitteet, kuten lasten yhteinen leikkialue taloyhtiön pihalla.

Yhteyttä etsivät kohtaamiset ovat kuvauksia tilanteista, joista aukeaa mahdollisuus yhteyden kehittämiseen, kuten edellisen lainauksen haastateltava kertoo tapahtuneen. Yhteyttä etsivät kohtaamiset liittyvät tilanteiden ja ihmisten arviointiin. Tällaisissa kohtaamisissa kohdattavat voivat myös tuntea toisensa, mutta tilanne ei aina salli yhteyden muodostumista. Kohtaamisia, jotka purkautuvat ilman yhteyden kehittämistä, käsittelen seuraavassa alaluvussa.

8.2.3 Yhteyttä vaille jäävät kohtaamiset

Yhteyttä vaille jäävät kohtaamiset ovat kuvauksia tilanteista, joihin liittyy kielteisten tunteiden kuvausta, ja joihin ei haluta tai voida jäädä edes etsimään yhteyttä kohdattavaan tahoon. Kohtaaminen on näissä tapauksissa yksipuolisesti koettua ja esilläolevaa, eikä yhteys voi toteutua, koska virittyneisyys on yksipuolista (Heidegger 2001). Näihin sisältyy kokemuksia häiriöistä, uhasta, peloista, voimattomuudesta ja muusta kielteisestä pidetystä. Tunnetila on kielteinen ja se paljastaa totutun puuttumisen. Se vaatii huomiota. (Elpidorou & Freeman 2015, 664.) Kysymys on pääasiassa uhkista, joita arjessa kohdataan tai pelätään kohdattavan. Yhteyttä vaille jäävät kohtaamiset liittyvät identiteettiin, liikkumiseen, jaettuihin kokemuksiin arjen ympäristöissä sekä jaettuun ymmärrykseen arjen tilojen käytöstä.

Tunne kuulumisesta johonkin ryhmään tai yhteisöön kertoo yksilön identiteetistä. Yhteisöön kuuluminen näkyy yhteisölle ominaisten käyttäytymis- tai ajattelutapojen kautta. Vahva yhteisöllinen identiteetti tulee näkyväksi sosiaalisissa tilanteissa.

(Suoninen, Lahikainen & Pirttilä-Backman 2010, 298–299.) Eräs haastateltava kuvasi eroa ”meidän” ja toisten välillä alkoholin käytön ja paikassa toimimisen tavan kautta. Hän harrasti tanssimista ja kuvasi tanssipaikan sosiaalista ympäristöä seuraavasti.

Se on se tanssi se juttu, jotta ei ollenkaa semmone, että kukaan vaikke mitään alkoholia käyttää. Et se on vaan vesilinjalla. Ihmiset on autoilla, pyörällä, kävelen. Ne tulee tanssimaa ja ne on ihan tanssijoita, mikkä siel on. Sitte... No viikonloppusin, jos sen järjestää joku satunnaisesti kerran kuussa perjantaisin, ni sinne tulee enemmän ehkä jotain humalaisia, mikkä on ihan ulkopuolista porukkaa.

N36, 1

Tanssijoiden yhteisöön kuuluvat ovat sisäpuolisia ja muut ovat ”ulkopuolisia”, joita kuvataan ”humalaisina”. Tanssipaikassa tanssiharrastajien yhteisö määrittelee paikan normatiivista käyttötappaa. Tanssijoiden ja toisten tavat toimia paikassa poikkesivat toisistaan. Ongelmat juontuivat ulkopuolisten epäsuotavasta käyttäytymisestä tanssitalassa.

Et tässä tanssikaverit pelasti mut jostain olutlasilta, ku seljän takaa tanssiessa meni joku mies sitte ja... mutta sitten huomasi viime hetkellä, että jaha, justiin. Täs ei auta ku väistä. Että tää horjahtaa hyvin äkkiä’.

N36, 1

Kerrottaessa kohtaamisista toisten, harrastajien ulkopuolisten kanssa kertomusta sävytti rajanveto identiteettien välillä. Rajanveto liittyi paikassa toimimisen tapaan. Kuvauksissa toisten toiminta näyttäytyi uhkaavana, hallitsemattomalta ja harkitsemattomalta. Oma ja toisen virittyneisyys eivät kohtaa aina, vaan jopa käsitys tilanteesta voi olla ristiriitainen. Voidaan sanoa, että humalaisen ja päihteettä liikkeellä olevan tanssijan kohtaaminen jää vaille yhteyttä ymmärryksen, diskurssin ja yhteiselle maailmalle antautumisen osalta (Malpas 2006, 98–99; Kakkori 2009, 74). Suojaa sai oman ryhmän jäseniltä, jota määritti työmarkkinastatuksesta riippumaton paikka omassa ryhmässä.

Kaikki haastatteluisia kuvatut kohtaamiset eivät siis olleet myönteisiä. Kohtaamiisiin ja liikkumiseen liittyvissä kielteisissä kokemuksissa korostuivat liikkumisen välineet, ajankohdat sekä toisten käyttäytymisen arviointi. Haastateltavista monet asuivat taajamissa tai liikkuivat paljon kaupunkiympäristössä. Liikkuminen tapahtui useimmiten kävelen, autolla tai polkupyörällä. Esimerkiksi arjessaan paljon pyöräilevä haastateltava koki kävelijöiden liikennekäyttäytymisen sellaisena, että hänen

tehtäväkseen jäi väistää ja mukauttaa ajoaan kävelyyn. Hänen keinonsa välttää konflikteja liikenteessä oli ennalta varautuminen näihin tilanteisiin.

Konflikteja: ei niitä kuitenkaa oo tullu. Kuiteski, ku sen huomaa, että minkälainen on se liikennekäyttäytyminen ihmisillä, ni vaikka jalankulkijat, ne saattaa hypätä eteen. Että siihen on tottunu ja osaa varautua. Sitte se, että ihmiset voi liikkuu ihan missä kohtaa katuja tabansa, että sä joudut pyöräilijänä väistämään niitä ja mukittelemaan ja. Mut ei mitää sellasta ikävää olis kuitenkaa sattunu.

N36, 1

Haastateltavat kertoivat myös lenkillä tapahtuvista kohtaamisista toisten reitin käyttäjien kanssa. Toisia kuvattiin reitin yleisen kuvan kautta. Lenkillä mukana olijat, kuten ystävät tai lemmikkieläin, määrittävät sitä, millaisesta lenkistä oli kyse ja mihin aikaan se tehtiin sekä sen, millaisia kohtaamiset lenkillä ovat. Juoksulenkeistä puhuville haastateltavilla korostui yksin kulkeminen lenkillä. Kun kohtaamisia tapahtui, ne olivat ohii vilahdavia toisia lenkkeilijöitä. Toisinaan nämä toisten kohtaamiset olivat myös jääneet mieleen uhkaavina tilanteina.

Identiteettiin ja toimijuuteen arjen ympäristössä kytkeytyi myös erään haastateltavan kokemus, jossa kohtaaminen lenkkipolulla näytti päällisin puolin harmilliselta sattumukselta. Haastateltava kertoi, että hänen ja ”parin pyöräilijän” reitit kohtasivat lenkkipolulla. Törmäystä ei tapahtunut, mutta haastateltavan lenkin eteneminen katkesi pyöräilijöiden ajaessa ristiin hänen reittinsä kanssa. Hänen mieleensä oli jäänyt paikka, jossa tuo tilanne tapahtui (kuva 18).

Täs oli semmone läheltä piti -tilanne, ihan tässä kuukauden sisällä. Juoksin just täältä ja tuolta tuli pari pyöräilijää hirveetä vaubtia alaspäin. Ei niil kyl ollu aikomustakaan väistää. [---] Se oli tosiaan läheltä piti -tilanne. Eli mitään ei tapahtunu sitte loppuen lopuks. [---] En nyt tiää säikäähinkö, mutta siis sillee. Juoksin tuolta albaalta ja katoin, et pyöräilijöitä tulee, mut kyl ne varmaan väistää ja sit tosiaan bokasin, et ei ne varmaan väistäkkään. Pitiki pysähtyä tähän oottelemaan, että menevät ohii. [---] Kyllä täällä pyöräilijöitä tietysti näkee aina sillon tällön. Ei se nyt varmaan kiellettyäkään oo. [---] Mut kun niin ku ajatellaa tätä paikkaa, et kummiski jalkasi liikkuja on niin paljo enemmän ku pyöräilijöitä, että ku kerran pyörällä tulee, ni sitte vois vähä kattella eteensä kummiski. Ja sivuille.

M28, 1

Kuva 18. Läheltä piti -tilanteen paikka. (kuvaaja: M28)

Arjen elämänpiirit reitteineen ja paikkoineen kohtaavat joskus arjen ympäristöissä hyvin konkreettisilla tavoilla, mutta vuorovaikutus voi olla kärjistyneen epäonnistunut. Edellisessä sitaatissa kuvatusta pyöräilijän ja lenkkeilijän kohtaamisesta oli muodostua konflikti, mutta toisten kadotessa paikalta myös neuvottelun tai riidan, ylipäättään vuorovaikutuksen, mahdollisuus katosi. Tilanteessa tapahtui kuitenkin oman tilallisen toimijuuden (lenkkeilijyyden) joutuminen haastetuksi. Haastateltava puolusti omaa tapaansa liikkua ympäristössä sillä, että se oli tyyppisempi kuin toisten. Yleisesti ottaenkin jalankululla on tieliikenneläinkin hengen mukaan hegemoninen asema varsinkin julkisissa sisä- tai ulkotiloissa liikuttaessa (ks. esim. Tieliikennelaki 2018/729 3 luku 24 §). Voimakkaan kehollisen reaktion herättämä paikkakokemus jättää jälkensä paikkatunteeseen. Lisäksi nopeasti ohi mennyt tapahtuma ikään kuin kiinnittyi paikkaan, joka jäi haastateltavan mieleen ja muistiin. Paikkaan kiinnittävät tunteet voivat olla sekä kielteisiä että myönteisiä (Meriläinen-Hyvärinen 2010, 77; ks. Gustafson 2001, 9; Tuan 1974.) Kielteinen tapahtuma lisää paikkatunteeseen oman elementtinsä.

Myös osa haastateltavista pyöräili arjen reiteillään. Pyöräily kokemuksena, etenkin kaupungissa, kuvattiin haastatteluissa haastavana nimenomaan muun liikenteen

vuoksi. Pyöräilevät haastateltavat kokivat taas yhteydetttömyyden muihin kadulla kuljijoihin, etenkin jalankulkijoihin. Heidän mukaansa pyörällä ajettaessa toiset liikenteessä liikkujat piti huomioida tarkasti ja pyörällä ajo keskustan ruuhka-aikana vaati ympäristön huomioimista ja näin ollen ajamaan keskittymistä. Toisten liikkumisen koettiin olevan arvaamatonta, kuten eräs haastateltava asiaa kuvasi.

Ku sen huomaa, että minkälainen on se liikennekäyttäytyminen ihmisillä, ni vaikka jalankulkijat, ne saattaa hypätä eteen. Että siihen on tottunu ja osaa varautua. Sitte se, että ihmiset voi liikkuu ihan missä kohtaa katua tabansa, että sä joudut pyöräilijänä väistämään niitä ja mutkittelemaan.

N36, 1

Lyhyemmällä arjen siirtymillä kuljettiin mieluummin kävellen kuin pyörällä. Pyörällä liikuttaessa reitinvalintaa pohdittiin tarkemmin. Pyöräily päivällä ruuhkassa koettiin haastavana, mutta iltaisin liikkuvalla pyöräily tarjosi mahdollisuuden liikkua nopeasti pois kaupungista epämiellyttävänä koettujen paikkojen ohi. Illalla taas kävellen liikkeellä ollessa reittivalintoja piti pohtia tarkemmin kuin päivällä. Vaikka ympäristö, jossa liikutaan, olisi sama, sen kokeminen vaihteli sukupuolen mukaan (esim. Snedker 2015, 63–64).

Haastatelluista nimenomaan naiset kuvasivat arjen liikkumisen tapojen ja ajan kohtien valintaa erilaisia uhkia pohtien (ks. myös Koskela 1997). Kohtaamisia ”epämääräisen porukan” kanssa tahdottiin välttää. Mielikuvat epämiellyttävistä kohtaamisista liittyivät haastatteluissa tiettyihin paikkoihin ja aikoihin, kuten asematunneleihin tai syrjäisempiin kulkureitteihin illalla kaupungissa (*pelon sosiaalisesta rakentumisesta* ks. Koskela 1997, 304) (kuva 19).

Kuitenki naisena meet näin, niin se, et jos siel on jotakin epämäärästä porukkaa, niin haluaa äkkiä päästä eroon. Ja muutenki se, että miten mä liikun. Jos liikkuu myöhemmin kaupungilla niin se, että ei jää kenenkää kanssa suusta kiinni. Ja varsinki, ku on jotaki nuorisoa, semmosta ehkä päihtynyttä porukkaa, niin haluaa mennä hyvin äkkiä obitte. Että jää sillee siihen vahingossakaa sellasiin paikoihin.

N36, 1

Kuva 19. Vuorokauden aika vaikuttaa kulkureittien käytön houkuttavuuteen. (kuvaaja: N36)

Mielikuvat ohjaavat arjen paikkojen käytön tapoja ja ajankohtia. Mielikuvat paikasta ovat paikkatunteen rakennusainesta (Meriläinen-Hyvärinen 2010, 70; ks. Stenros 1995, 19–20). Ne eivät aina perustu omaan kokemukseen, vaan jaettuun intersubjektiviiseen, ymmärrykseen paikan luonteesta. Omat kokemukset voivat tosin vahvistaa jaettuja paikan merkitysten tulkintoja. Mielikuvat ja tulkinnat liittyvät paitsi paikkaan, myös aikaan eli ajankohtaan, jolloin paikassa ollaan. Edellisen lainauksen asematunneli on päivällä normaali kauttakulkupaikka, mutta illan tullen se muuttuu uhkaavaksi. Tulkitsen Karen Snedkeriä (2015, 63–64) mukaillen, että julkisiin sosiaalisiin paikkoihin liittyvä pelko ja sen myötä vahvistuva halu mahdollisimman heikkoon yhteyteen paikkaan on sukupuolittunutta. Voidaan siis ajatella, että paikan hengellä on useammat kasvot ajankohdasta ja kokijasta riippuen. Snedkerin (2015, 63–64; myös Brownlow 2005, 589) tulkintaa naapuruston tilan vaikutuksista rikoksen pelkoon seuraten keskimäärin on niin, että naisilla arjen paikkoihin liittyvä pelko tai uhan kokemus eli topofobia on konkreettisempaa kuin miehillä, jotka eivät kiinnitä niin usein ympäristön uhkasignaaleihin huomiota kuin naiset.

Toisten käyttäytyminen haastaa oman arjen muodostumista, vaikka siihen ei suoraan pelkoa liittyisikään. Erään haastateltavan naapuruston riesana oli ”nuoriso”,

jonka jäljiltä paikan koettiin olevan sotkuinen. Lisäksi hankaluutta aiheutti meteli, joka vaikeutti muun muassa lapsen nukkuttamista päivällä. ”Rellestämispaiikka” oli julkista tilaa, mutta se oli lähellä haastateltavan kotia. Vaikka materiaalisesti julkisen ja yksityisen tilan raja ei ylittynytkään, se ei estänyt maisemallisten muutosten havaitsemista esimerkiksi rikki menneiden esineiden osalta.

Ja itse asiassa tää on vähä siinä mielessä ikävä, et tää on myöski vähä semmone rellestämispaiikka nuorisolle. Että iltasin saattaa kesällä olla, että täällä saattaa myöski sit olla vähä sotkua kesällä. On tässä joskus ollu jotaki porukkaa tai, ja sillee, että en oo sitte tullukkaa tai oon kävelly ohi. Ehkä nuoriso enemmän on siinä, sitte ku meidän se koti on [epäselvää], ni siinä sitte touhuavat ja sitte ne myöski kulkee siitä meidän pihan läpi. Että siinä oon mää törmänny siihen nuorison rellestämiseen. Ja sitte myöski nykyään on siinä pihalla ja – just siinä mihin sä jätit auton, ja siinä ne skeittaa ja pyöräilee iltapäivisin... Se nyt ei sinänsä oo muuten, mutta siitä tulee sitte kovaa meteliä ja esimerkiksi [lapsen] nukkuttamine on aika hankalaa, et kyllä mua se aina tympäsee, ku toinen herää sitte niihin ääniin. Ja sitte ne jättää hirveesti roskia, joita ne ei ite kerää pois ja sitte tää meidän kabeksankeytöks vuotias [naapuri] käy keräämässä sieltä huonolla lonkallansa. Se mua vähän [paikkakunnan] nuorisossa tympäsee. Ne ilmeisesti rikkoo jonku verran paikkoja siinä. Siit oli joku kyltti kaadettu ja sen sellasta.

N32a, 1

Kun yhteyttä etsivässä kohtaamisessa kyse on pyrkimyksestä rakentaa yhteisiä merkityksiä ja jaettu tila, yhteyttä vaille jäävässä kohtaamisessa molemminpuolista pyrkimystä ei ole. Ne välineet, joilla yhteys ja koherenssi voisi syntyä, ovat tuossa kohtaamisessa tavoittamattomissa. (ks. Karjalainen 1987, 13). Voidaan kuitenkin ajatella, että tilaa rakennetaan vastavuoroisesti toisten roskatessa paikkoja ja toisten kerätessä roskia. Mutta paikan rakentuminen ei tässä tapahdu yhteistoiminnallisesti neuvottelemalla, vaan ikään kuin muuttamalla paikkaa oman toiminnan kautta. Saman tilan käytöstä ja merkityksistä on erilaisia, mutta toisiaan ylläpitäviä käsityksiä. Tällainen erilaisten julkisen tai puolijulkisen tilan käyttöön liittyvien käsitysten kärjistyminen on yhteydessä arjen tilojen käytön oikeuteen. (ks. esim. Neuvonen 2017, 201.)

Mielikuvat olivat yksi paikkatunteen muodostumiseen ja arjen tilalliseen toimintaan liittyvä elementti. Toisen muodostivat itse koetut tilanteet menneisyydessä. Ne olivat muistoja, jotka ohjasivat tulkintaa paikoista ja antoivat näille elämäkerrallisia symbolisia merkityksiä. Muistelut kaltoinkohtelun kokemuksista lapsena sekä myöhemmin työelämässä heijastuivat eräällä haastateltavalla haastatteluhetken

työttömyystilanteeseen. Metalliaidalla ympäröity teollisuusalue suljettuine portteineen sekä ”Asiaton oleskelu KIELLETTY”-merkkeineen herättivät haastateltavassa olon, ettei ole tervetullut tuolle alueella ja alalle (kuva 20). Lopulta hän tulkitsi kokemuksensa niin, ettei kelpaa edes työhön.

Kuva 20. Asiaton oleskelu kielletty. (kuvaaja: M37)

Kyltistä tulee mielee justiin, että mikä mulla on ittellä fiilis. Että sulle on pääsy kielletty tänne. Että älä edes kattele tännepäin. Se on niin ku, liittyen työelämään. Mä en usko sitä, et mut otettas sinne vastaan. Että mun pitää kaubeesti patee ja nuoleskella ja mielistellä ennen ku mää niin ku saan minkäänlaista mahdollisuutta mihinkään.

M37, 1

”Asiaton oleskelu KIELLETTY” -kyltti muistutti ulossulkemisen kokemisesta lapsuudessa ja aikuisena työpaikanmenettäjänä. Tälle ulossulkemiselle löytyi siis vastine haastateltavan elämäkokemuksista. Ulossulkemisen ja nöyryyttämisen kokemukset eli tässä tapauksessa kokemukset oman työntekijäidentiteetin mitätöinnistä jo työssäkäynnin aikana jäivät haastateltavalle työelämän suhteen sisä- ja ulkopuolelle

kuulumisen suunnannäyttäjiksi. Tästä työelämäkokemuksestaan haastateltava kertoi kerronnallisen teemahaastattelun aikana.

Jotenki mielenterveys siitä järkky. Et sitä jyrättiin. Se firman omistaja jyräs mut ihan täysin siellä, että 'sä et osaa mitään'. [---] Se oli kyllä karmee kokemus. Siinä kesti neljä kuukautta olla siellä pelkkää painetta niskassa koko ajan. Ja sit tää firman omistaja sano, että elämän ykkösasia pitää olla tää firma. Ku mä kehuin siälä, että mä osaan pelata [---]. Sebän suurin päirtein semmosissa firman kekereissä, sitte sitä julkisesti nolas meikäläisen ihan täysin. Haukeku aivan paskaks. Siitä se mun oikeen tämmönen ammatillinen itseluottamus sai semmosen oikeen, että mä vibdosta viimein tiesin, että mä en oo yhtään oikeella alalla.

M37, t

Ulossulkemisen kokeminen tekee paikkaan kiinnittymisen vaikeaksi, koska motivaatiota työelämän paikkoihin kiinnittymiseen ei ole. Ihmisen intentionaalisuus ei suuntaudu työpaikkoja kohti nöyryyttävien kokemusten jälkeen helposti. Tulkitsen tällaisen kuvatun ulossulkemisen arjen välinekokonaisuuden ulkopuolisten toimesta tapahtuneena väkivaltaisena riistämisenä (ks. Heidegger 2001). Siinä se, mikä on ollut käsilläolevaa eli työ ja siihen liittyvä maailma määritellään yksilön oman olemisen ohi, mitätöiden olemisen eksistentiaaleja (Elpidorou & Freeman 2015, 663). Sosiaalsiin suhteisiin, merkityksellisiin käytäntöihin ja toimintaan mukaan pääseminen on haastateltavan kuvaamana eräänlaisten työelämään pääsemisen rituaalien (”pätemisen, nuoleskelun ja mielistelyn”) takana (ks. lainaus kuvan 20 alla).

Kun tuttu materiaallinen tai sosiaalinen ympäristö muuttuu (tai katoaa), muuttuvat siihen liittyvät toiminnot ja merkitykset (Karjalainen 2006, 84–85). Arjen ympäristön muutos siis haastaa paikan elämistä. Kun muutos tapahtuu, myös olemisen ehdot muuttuvat. Kehollisuus seuraa tuota rytmien ja merkitysten muutosta ja ajan myötä synkronoituu ja sopeutuu siihen (Edensor 2010, 8). Hiljalleen mieli sopeutuu uuteen ympäristöön ja sen vaatimiin toiminnan tapoihin. Uudet rutiinit ja merkitykset muuttuvat jälleen tottuimuksiksi ja itsestäänselvyyksiksi. Niistä tulee yksilölle arkea, luonnollista ja normaalia elämää, johon yksilö ”imeytyy” (Seamon 1979, 20). Yksilölle katkenneen yhteyden paikat ovat edelleen olemassa vielä muistoissa ja mielikuvissa, vaikka arjen ympäristössä merkkejä vanhasta ei olisikaan.

Yhteyttä vailla jäävät kohtaamiset liittyvät myös paikkoihin, joissa ennen on ollut yhteyteen liittyviä kohtaamisia, kuten entisiin työhön liittyviin paikkoihin. Eräs haastateltava kuvasi yhteyden katoamista työhön liittyneeseen kuntosalilla käyntiin tapahtumana, joka ei liittynyt työttömäksi jäämiseen sinänsä (kuva 21). Työhön liittyvät kulkemiset paikkaan eivät olleet enää ajankohtaisia, mutta hän oli käynyt

kuntoilemassa, kunnes oli vammautunut. Vammautumisesta alkoi vaihe, jonka myötä käynnit salilla loppuivat.

Kuva 21. Aina työn paikkojen katoaminen ei liity työttömäksi jäämiseen. (kuvaaja: M43)

Sil ei ollu mittää tekemistä sen työttömyyden kans, että se loppu, vaan mulla tuli käsi vähän kipiäksi. Aattelin, että antaapa pitää pari viikkoo taukoo ja sitte sen jälkee en oo ehtiny käymää. Nyt on sitte tää muuten tää kuvio vähä sekasin. Mutta niin kun tuo, tämä reitti, mikä nyt ajettiin, ni se oli vähintään kolme kertaa viikos. Työttömyysajallaki.

M43, 1

Työmarkkinamarginaalissa olevat kohtaavat samanlaisia tilanteita, kuten loukkaantumisia, kuin muutkin ihmiset arjessaan. Tilanne voi johtaa, kuten edellä, etäännyntymiseen yhteyteen liittyvästä kohtaamisesta eli käsilläolevuuden tilasta, jossa affekti heikkenee (vrt. Wendland 2021). Vuolteenaho (2001, 192) tulkitsi kaksi vuosikymmentä sitten, että nimenomaan sosiaaliturvamekanismit mahdollistavat myös työttömien osallistumisen kulutusmarkkinoille. Esimerkiksi ulosottotilanteissa taloudellista välitöntä nettohyötyä työssäkäynnistä ei ole, vaikka ulosottovelan takaisinmaksusta on hyötyä laajemmassa aikaperspektiivissä (Valtiontalouden tarkastusvirasto 2021, 73–74). Muissakin tilanteissa hyöty riippuu yksilön tai perheen elämäntilanteesta ja

arvoista (Valtiontalouden tarkastusvirasto 2021, 31). Ellei työsuhde ole ehto jonkin tilan, kuten tässä kuntosalin, käyttöön, päälle päin ei voi kertoa ihmisen työmarkkinastatusta.

Yhteyttä vaille jääneet kohtaamiset ovat kokemuksia, jotka vaikuttavat arjen toiminnan suuntaamiseen ja tilan käyttöön näitä kaventavasti ja estävästi. Yhteydetttömyys liittyy toisiin ihmisiin yhteyden saannin estymiseen, kuten nopeasti ohi menevissä, potentiaalisissa konflikti- tai fyysisissä yhteentörmäystilanteissa. Yhteydetttömyys on myös eräänlainen siteiden heikkenemisen ja katoamisen tila, kuten edellisessä lainauksessa. Se voi sisältää voimakkaita tunteita esimerkiksi työn saavuttamattomuudesta tai työhön liittyvästä yhteisöstä ulossulkemisesta, jonka symboliksi ympäristössä olevat asiat voivat nousta (ks. edellä kuva 20).

8.3 Kohtaamiset työmarkkinamarginaalin arjessa

Työmarkkinamarginaalissa elettyyn arkeen kuuluu monenlaisia kohtaamisia. Tässä luvussa jäsenin niitä kolmeen kohtaamismuotoon, joissa yhdistyvät paikkakokemuksen rakentuminen sekä Heideggerin (2001) maailman kohtaamisen muodot: käsilläolevuus, esilläolevuus sekä ei-käsilläolevuus. Kohtaamisilla on ratkaiseva merkitys siinä, miten ihminen kokee tietyt paikat ja millainen kuva niistä syntyy.

Jaottelin kohtaamiset kolmeen yhteyden laatuun suhteutuvaan kohtaamismuotoon. Näitä ovat: yhteyteen liittyvät kohtaamiset, jossa kohtaamisessa toiminta ja ymmärrys siitä sujuvat ja kohtaaminen on myönteinen paikkaan liittyvä tapahtuma. Maailman kohtaamismuodoista tähän liittyy käsilläolevuus, jossa ihmisen toiminta suhteessa paikkaan ja sen välinekokonaisuuteen toimii sujuen odotusten mukaan; yhteyttä etsivät kohtaamiset, jossa jokin asia ilmaantuu tapahtumaan, mutta ei tuota häiriötä. Tämä kohtaamismuoto liittyy ei-käsilläolevuuden maailman kohtaamismuotoon, jossa väline osana välinekokonaisuutta on edelleen olemassa, mutta ei toimi aivan siten kuin pitäisi. Kolmantena kohtaamismuotona on yhteyttä vaille jäävä kohtaaminen, jossa yhteyden löytymisen ei toteudu vuorovaikutuksen tai ymmärtämättömyyden vuoksi. Tämän taustalla on esilläolevuuden maailman kohtaamismuoto, jossa arjen tapahtuman välinekokonaisuudesta puuttuu jokin väline. Tällöin välinekokonaisuus ei voi toimia.

Kohtaamisissa erilaiset vuorovaikutuksen tavat ovat keskeisessä asemassa. Kohtaamisen laadulla on merkitystä paikkoihin juurtumiseen ja paikkatunteeseen. Paikat, joissa kohtaamiset ovat olleet kielteisiä, eikä yhteyttä ole syntynyt, rakentuvat

kielteisiksi. Ne ulossulkevat ja synnyttävät luotaantyöntävän kokemuksen (ks. esim. Relph 1996). Työn puuttumisen aiheuttama taloudellinen niukkuus tai ulosjääminen työhön liittyvistä rutiineista paljastavat lisäksi työmarkkinamarginaalissa eletyn arjen rajautumista suhteessa työmarkkinoihin. Toisaalta taas, jos kohtaamisessa on syntynyt yhteys, välttämättömiksi koettuihin rutiineihin liittyvän paikan kertomukseen saattaa liittyä myönteisiä tulkintoja toiminnan ja vuorovaikutuksen onnistumisesta.

9 KORKEAKOULUTETTUIJEN TYÖMARKKINAMARGINAALISSA ELÄMÄN ARJEN MONIMUOTOISUUS

Väitöskirjassani olen tutkinut korkeakoulutettujen elettyä arkea työmarkkinamarginaalissa. Tutkimukseni nojaa ajatukseen arjen elämänpiiristä yksilölle merkityksellisenä paikkojen, liikkeen ja toiminnan sekä sosiaalisten suhteiden kokonaisuutena. Näitä olen tarkastellut paikan, päivänkulun ja sosio-tilallisten kohtaamisten näkökulmista. Keskeinen linssi, jonka läpi aihettani tarkastelen, on paikka ja siihen liittyvät paikkatunteen ja paikkakokemuksen käsitteet (ks. Agnew 1987; Cresswell 2004; Tuan 2006; Kuusisto-Arponen 2009; Cristoforetti ym. 2011). Väitän, että korkeakoulutettujen arki työmarkkinamarginaalissa on monissa erilaisissa paikoissa tapahtuvaa, toiminnan täyteistä sekä sosiaalisista verkostoista riippuvaista. Se, millaiseksi kokemus arjesta työmarkkinamarginaalissa muodostuu, on kiinni yksilöllisistä valinnoista sekä yksilön suhteesta näihin valintoihin vallitsevassa elämäntilanteessa.

Työmarkkinamarginaalissa olevat korkeakoulutetut elävät arkeaan fyysisissä paikoissa, kuten kotona, ystävän luona, puistossa tai kadulla liikkuen. Toisaalta eri sijainneissa ja tilanteissa voidaan siirtyä sosiaaliseen median alustoille tai muihin virtuaalisiin paikkoihin (ks. Sherman & Craig 2002). Tällaista fyysisen ja virtuaalisen väraan rakentuvaa arkea on mielekästä tarkastella paikkaan liittyvien kokemusten kautta. Tutkimuksessani esillä olleet keholliset rutiinit ja aika-tila -rutiinit ovat keskeisiä arjen paikan ja paikkatunteen rakentumisessa (Seamon 1979). Työmarkkinamarginaalissa näiden rakentumista ohjaa arjessa aika ajoin esille tuleva yksilön taloudellinen tilanne sekä mahdollisuudet toimia joustavasti arjen muuttuvissa tilanteissa.

Tutkimuksessani perehdyin pienen osallistujajoukon arkeen, koska vain siten on mahdollista muodostaa syvälinen ymmärrys työmarkkinamarginaalin arjesta ja sen paikoista elettyinä ja koettuna todellisuutena. Väitöskirjassani esitän, että työmarkkinamarginaalissa olevat juurtuvat arkensa paikkoihin ja rakentavat päivänkulkunsa lähiyhteisön ja yhteiskunnan osallisina yksilöinä. Työmarkkinamarginaalissa oleminen mahdollistaa toimimisen arjen elämänpiirissä monipuolisesti yksin ja yhdessä toisten kanssa. Työllisyysenhoidon ja työvoimapalveluiden tulevissa uudistuksissa ja

toiminnan kehittämisessä on huomioitava myös arki, jossa työmarkkinamarginaalissa olevat elävät.

9.1 Kertomukset arjen paikoista ja elämänpiiristä

Yksilöllisiin käsityksiin arjesta ja sen paikoista avautuu mahdollisuus tutustua pyytämällä ihmisiä kertomaan niistä. Arki rakentuu paikoissa liikuttaessa, paikkoja havainnoiden ja niissä toimien. Tästä tutkimukseni haastateltavat kertoivat kerronnallisessa teemahaastattelussa, paikkatunnekarttatehtävän haastattelussa ja piirtämässään kartoissa sekä liikkuvassa valokuvaushaastattelussa. Eri välinein ja toteutustavoin kootuissa aineistoissa korostuvat arjen paikkojen merkitykset sosiaalisina, taloudellisina ja kulttuurisina kiinnekohtina myös omaa arkea laajempaan yhteiskuntaan. Näihin liittyvistä materiaalisista paikoista ja reiteistä muodostui arjen elämänpiiriksi kutsutun merkityskokonaisuuden koettu ulottuvuus.

Arjen kokemukset paikoissa rakentavat paikkatunnetta ja paikkaan juurtumista. Paikkaan juurtuminen liittyy kuulumisen ja osallisuuden kokemiseen (ks. Gustafson 2001). Siksi ei ole yhdentekevää, millaisia paikat ovat ja millaisina ne koetaan. Keskeisinä paikkoina työmarkkinamarginaalissa olevien korkeakoulutettujen arjessa ovat aineistoni perusteella työllisyyspolitiikan ja toimeentulon paikat, koti ja erityiset myönteisten tunteiden paikat, kuluttamisen paikat ja virtuaaliset paikat. Tulkintani mukaan siellä, missä työmarkkinamarginaalissa oleminen tulee näkyväksi, ulkopuolisuuden ja juurtumattomuuden tunteet nousivat usein pintaan. Työmarkkinamarginaali rajautuu työttömyyden, työllisyydenhoidon ja työn rajapinnalle, ja se tulee näkyväksi arjen ajankäytön ja paikkoihin liittyvien merkitysten ja toiminnan sekä taloudellisen toimeentulon rajojen paljastumisen kautta (Vuolteenaho 2001). Työmarkkinamarginaalissa oleville yhteiskunnan asettamien yleisten velvoitteiden, kuten työnhakuun liittyvien työnhakijan vastuiden, toimintaa ohjaavat reunaehdot eivät ilmene arjessa jatkuvasti näkyvänä. Tällaisia velvoitteita ovat esimerkiksi tapaamiset virkailijan kanssa (sanktioiden uhalla). Nämä velvoitteet ovat kuitenkin ulkoa päin tulevia, lain tulkintaan pohjautuvia vaatimuksia, joista ei ole mahdollista neuvotella. Näitä näkyviä työmarkkinamarginaalin paikkoja, kuten TE-toimisto, kuvailtiin aineistosani neutraaleilla tai kielteisillä tunnekuvauksilla. Käytännössä asema työmarkkinamarginaalissa saattoi paljastua millaisissa paikoissa tahansa toisten ilmaisemana tai jonkin toiminnan yhteydessä, kun esimerkiksi taloudellinen tilanne tai koulutustausta tuli työmarkkinastatuksen ohella ilmi. Työmarkkinamarginaalia tai -asemaa

koskevilla keskusteluissa mainitut mielialaan tai mielenterveyteen vaikuttavat seikat liittyvät tutkimuksessani nimenomaan työmarkkinamarginaalin paljastumiseen arjen tilanteissa (esim. Pyöriä ym. 2021; Ervasti 2004).

Koti on erityinen paikka arjen keskellä. Koti ja sen ihmissuhteen asettuvat arjen elämänpiirissä jopa kilpailevaksi voimaksi suhteessa työllisyyspolitiikan ja toimeentulon paikkoihin nähden. Koti ei edusta pelkästään vastavoimaa neutraaleille ja kielteisille tunteille, koska siellä koetaan ja se tuottaa myös pelkoa, surua, vihaa, ahdistusta, huolta ja mahdollistaa eristäytymistä muusta yhteiskunnasta ja sen velvoitteista (Cristoforetti ym. 2011). Koti on paikka, johon juurrutaan ja jossa ollaan osallisia. Kodissa on läsnä koko tunteiden ilmaisen kirjo. Se ei siis ole työmarkkinamarginaalissakaan pelkkä asunto, vaan tiheä merkitysten, tunteiden, rutiinien orkestroinnin ja sosiaalisten suhteiden kokonaisuus (ks. Karjalainen 1997).

Vaikka koti on tiheiden merkitysten ja voimakkaiden tunteiden paikka, joka muistuttaa rajattua ja suljettua paikkaa (esim. Hardt & Negri 2000; Tuan 2006), sen ”seinät” ovat ’huokoiset’, erilaisten kodin ulkoisten suhteiden ja merkitysten läpäisemät (ks. Massey 1994). Tämä näkyi siinä, miten työmarkkinamarginaalissa olevat korkeakoulutetut kehittivät arkeensa vaihtoehtoisia toimintatapoja lisätäkseen sosiaalista vuorovaikutusta ja muuta mukavaa ajanvietettä. Lisäksi virtuaalisiin paikkoihin siirryttiin esimerkiksi oman kodin sohvalta viettämään aikaa ja hoitamaan asioita. Virtuaaliset paikat ovat nykyään merkittävässä asemassa työmarkkinamarginaalissa eletyssä arjessa, koska myös monet palvelut ja sosiaalinen vuorovaikutus ovat siirtyneet verkkoympäristöön (esim. Lind 2020, 111).

Kodin ulkopuolella esimerkiksi kuluttamisen paikkoihin liittyy vahvoja tunteita siksi, että työmarkkinamarginaali on niissä joko vahvasti esillä tai piiloutuneena. Eri-laiset omaehtoisen toiminnan paikat, kuten kirpputorit tai puistot, häivyttävät työmarkkinamarginaalin kielteiset piirteet näkyvistä. Lisäksi ne ovat verkostollista jatketta kodille. Tällöin niihin kietoutuvat merkittävät sosiaaliset suhteet sekä toiminta, kuten empiriassani esille tulleessa saunaverkostossa. Toisaalta arjen rutiineihin kuuluvissa paikoissa, joissa esimerkiksi taloudellisella toimeentulolla on merkitystä, riskinä on työmarkkinamarginaalin arjen paljastuminen kielteisesti. Aineistossani tämä viimeksi mainittu liittyy kokemuksiin rahan riittämättömyydestä kaupassa tai epäselvyyksistä työttömyyskassan kanssa. Näissä heikon maksukyvyn paljastuminen nöyryytti ja toisaalta tukien saamisen pitkittyminen nostatti vihan tunnetta järjestelmää kohtaan.

Arjen paikkojen kokeminen rakentaa elämänpiiriä ja yksilön tapaa ymmärtää omaa asemaansa maailmassa. Kielteiset kokemukset vahvistavat kielteistä paikkatunnetta, kun taas myönteiset tai merkitykselliset kokemukset vahvistavat myönteistä

paikkatunnetta (ks. Tuan 1974; 2006). Kokemuksista tulee kertomuksia paikasta ja ne vaikuttavat siihen, miten paikoissa toimitaan ja millaisia suhteita niissä luodaan.

9.2 Koetut päivänkulut

Väitöskirjassani tarkastelin myös sitä, millaisissa päivänkuluissa korkeakoulutettujen arki työmarkkinamarginaalissa muodostui. Yksilön kokemina rytmit ja tempot muodostuivat päivänkulun moodeiksi, koetuiksi päivänkuluiksi. Työmarkkinamarginaalin arki hahmottui erilaisten vaiheiden ja siirtymien kautta kolmenlaisiksi moodeiksi, jotka ovat rytmitetty päivä, ”arjen tempurata” ja ”mañana-meininki”. Siirtymät ja päivänkulun vaiheet ovat keskeisiä päivänkulun moodien muodostajia.

Rytmin ylläpito oli tärkeää työmarkkinamarginaalissa olevilla korkeakoulutetuilla. Yhtäältä työelämän rytmi on eräänlainen ihanne, johon pyrittiin. Päivänkulku ja päivänkulun ihanne työmarkkinamarginaalissa rakentui kertomuksena muun yhteiskunnan rytmien mukaan ja se vaiheistettiin pitkälti perinteisen työn arjen rytmien mukaan. Tämä tarkoittaa, että kerronnan tasolla päivänkulku alkaa aamulla ja ilta on vapaa-aikaa myös työttömänä olevalle. Työn perinteinen klo 8–16-rytmi on tapa hahmottaa päivänkulkua. Toisaalta se on rytmi, jota lähipiirin työssä olevat noudattavat, ja jonka kautta oman arjen rytmi synkronoituu laajemmin yhteiskunnallisiin rytmeihin (Shove ym. 2012). Päivänkulun rytmin kiihtyessä tai monimutkaistuessa se on vaarassa hajota. Lopulta on mahdollista, että rytmi hiipuu tempon hidastuessa lähes olemattomiin. Kyse tällaisessa hiipumisessä on ajallisen horisontin etäännyttämisestä ja ajankohdan merkityksen katoamisesta (ks. Frankl 1981). Tämä ymmärretään usein julkisessa sekä mielipidekeskustelussa virheellisesti yksilölähtöisenä laiskuutena, vaikka kyse on tylsyydestä, jota Gamsbyn (2019) mukaan luonnehtii nimenomaisesti ajankuluminen vailla arkea rytmittävää tekemistä tai vaiheita.

Työmarkkinamarginaali vaikuttaa olevan ristiriitaisia tuntemuksia herättävä yhteiskunnallinen asema. Koska työn aikataulut sekä vastuut ja velvollisuudet eivät ole työntekijyytenä yksilöä sitovia, se tarjoaa vapauden suunnitella arkensa tältä osin mieleisekseen. Toisten päivänkulut kuitenkin asettavat reunaehdoja rytmeineen ja tempoineen yksilön arjelle (ks. Lefebvre 2004). Mitä läheisimmistä ja merkityksellisimmistä suhteista on kyse, sitä tiukemmiksi reunaehdot muuttuvat, mutta niiden herättämät kokemukset vaikuttavat olevan myönteisempiä. Näkisin, että päivänkulun omaehtoisuus on myönteinen asia työmarkkinamarginaalissa, jossa esimerkiksi

taloudellinen toimeentulo on usein vaatimattomampi kuin työssä käydessä, eikä esimerkiksi työllisyydenhoidon toimenpiteistä kieltäytyminen ole mahdollista yksipuolisesti.

9.3 Arkea rakentavat kohtaamiset

Kolmanneksi olen tarkastellut arjen paikkatunnetta rakentavia kohtaamisia. Arjen elämänpiirin aika-tilallinen rakenne muodostuu paikoista ja päivänkulusta, joita olen jäsenellyt tässä väitöskirjassa. Sen rakentumiseen vaikuttavat kuitenkin paikoissa päivänkulun osana tapahtuvat kohtaamiset sekä yhteydet, joita nuo kohtaamiset synnyttävät. Ihminen suuntautuu olemisessaan maailmaan eli tilannesidonnaiseen merkitysten verkostoon (ks. Heidegger 2001; Backman 2012).

Kohtaaminen on tutkimuksessani vuorovaikutuksen laadun kokemista sekä viritäytymistä yhteyteen. Arjessa yhteyteen liittyvä kohtaaminen on käsilläolevaa, sujuvaa, kohtaamista maailman, esimerkiksi toisten ihmisten kanssa. Toiseksi kohtaamisen muotona ovat yhteyttä etsivä kohtaaminen, jossa ollaan ei-käsilläolevassa kohtaamisessa. Tällaisessa kohtaamisessa ei vielä tiedetä, onko se myönteinen vai kielteinen kohtaaminen. Kolmanneksi kohtaaminen voi jäädä vaille yhteyttä, jolloin siitä tulee käsilläoleva, paljastunut kohtaaminen. Kohtaamisen muodot liittyvät siihen, millaisissa tilanteissa arki rakentuu ja miten sujuvaa se on.

Arki voi olla sujuvaa ja häiriötöntä silloin, kun kohtaavat ihmiset ovat virittyneet samalla tavalla suhteessa olemiseensa. Tällöin kohtaamisessa löytyy yhteys, joka ilmenee joustavuutena, toiminnan orkestroitumisena sekä parhaimmillaan myönteisen paikkatunnetun rakentumisena (Melchionne 1998; Tuan 2006). Kun yhteys on muodostumassa, kohtaamisen lopputulosta ei vielä tiedetä. Tällainen yhteyttä etsivä kohtaaminen on vielä avoin myönteisen tai kielteisen kokemuksen rakentumiselle. Kielteisen suunnan ottava kohtaaminen ei muodosta yhteyttä. Kohtaamisissa, joissa yhteyttä ei muodostu, ymmärrys tilanteesta pitää synnyttää itse ja siihen liittyvät asiat tulee myös jäsentää omasta tilanteesta käsin.

Se, millaisia yhteyden kokemuksia arjen paikoissa on koettu, näkyy siinä, millaisiin paikkoihin ja tilanteisiin tulevaisuudessa suunnataan. Työelämän paikoissa koetut myönteiset kokemukset sekä niissä tapahtuvat yhteyteen liittyvät kohtaamiset auttavat säilyttämään vuorovaikutukset työmarkkinamarginaalin ja työmarkkinoiden välillä. Vaikka työllisyyspoliittisiin paikkoihin liittyisi kielteinen paikkatunne menneiden

kielteisten yhteyttä vaille jääneiden kohtaamisten vuoksi, niissä voi silti rakentua myönteisiä kokemuksia tulevaisuudessa, jos kohtaamiset ovat myönteisiä.

9.4 Korkeakoulutettujen tulevaisuudesta työmarkkinamarginaalissa

Tällä tutkimuksella olen halunnut vastata työmarkkinamarginaalissa olevien korkeakoulutettujen arkea koskevan kokemustiedon tarpeeseen. Olen esittänyt, että korkeakoulutettujen työmarkkinamarginaalissa eletty arki tapahtuu monenlaisissa paikoissa ja toiminnoissa. Arjen elämänpiiriä rakennetaan myös työmarkkinoiden reunalla ja ulkopuolella. Sinne synnytetään erilaisia verkostoja ja siellä osallistutaan harrastus- ja vapaaehtoistoimintaan, jonka kautta yksilö rakentaa suhdettaan paikkaan ja toisiin ihmisiin.

Työvoima- ja työllisyyspolitiikka vaikuttavat työmarkkinamarginaalissa olevien korkeakoulutettujen arkeen taloudellisesti ja toimintamahdollisuuksien osalta. Ensinnäkin vuonna 2022 käynnistynyt työvoimapalvelumalli muuttaa työmarkkinamarginaalin arkea siten, että työvoimapalveluihin ollaan useammin yhteydessä kuin tähän mennessä on tarvinnut olla. Tämän voidaan ajatella ennakoivan myös sitä, että työttömyyden pitkittyessä työttömän työnhakijan henkilökohtainen arki tulee työvoimavirkailijoita lähelle toistuvien kohtaamisten vuoksi. Se, millaisena työnhakijan arki näyttäytyy noissa virkailijan ja työnhakijan kohtaamisissa on väitöskirjani tulkinnan perusteella yhteydessä siihen, miten kohtaamisissa yhteyttä. Paikkana TE-toimistot herättivät kielteisiä tunteita, joten työvoimapalvelujen kanssa tapahtuvilla kohtaamisilla on merkitystä luottamuksen rakentumisessa. Toiseksi vuonna 2023 voimaan astuvat hyvinvointialueet ja tähän liittyvät sosiaali- ja terveyspalveluiden rakenneuudistukset muuttavat etenkin työn ulkopuolella olevien mahdollisia palveluita niiden järjestäjien osalta. Tätä kirjoittaessani suunnitelmissa on, että vuoden 2025 alussa työvoimapalveluiden järjestämisen vastuu siirtyisi kokonaisuudessaan kuntien tai kuntien muodostamien yhteistoiminta-alueiden tehtäväksi. Siitä, millaisia vaikutuksia näillä muutoksilla on palveluiden saavutettavuuteen, ei vielä voi varmasti tietää. Tutkimukseni mukaan työmarkkinamarginaalissa oleville korkeakoulutetuille kokemusta arjen elämänpiiristä luonnehtii pyrkimys taata riittävä toimeentulo ja samalla ylläpitää mielekästä tekemistä elämässä, joka voi olla myös omaehtoista kouluttautumista. Korkeakoulutettujen arki rakentui pitkälle niiden ajatuksien varaan, jotka heillä oli työstä. Toisaalta omaa elämäntilannetta arvostettiin ja työllistymiseen liittyikin

reunaehtoja etenkin sosiaalisesti tiheän ja paikkaan kiinnittyneen elämänpiirin omaavilla. Prekaarin korkeakoulutetun ja yhteiskunnan työllisyysvetoksen ”virittyneisyydet” ovatkin jännitteessä keskenään. Toisaalta työmarkkinamarginaalissa olevalla korkeakoulutetulla on mahdollisuuksia taktikoida yhteiskunnassa elämäntilanteestaan riippuen (ks. De Certeau 1988). Työmarkkinamarginaalissa oleva korkeakoulutettu voi esimerkiksi valita, millaisia työpaikkoja hakee tai mihin palveluihin osallistuu, sen mukaan, mikä vähiten rikkoo hänen päivänsä tai arjen elämänpiiriään yleisesti. Tähän liittyen, kolmanneksi, tutkimukseni aineistonkeruujasta poiketen, nykyisissä työvoimapaikatuissa voidaan käyttää työllistymissuunnitelmien laatimiseen myös verkkoyhteyksiä. Näin arjen elämänpiirin erillisten fyysisten paikkojen määrä ei kasvaisi, mutta yhteydestä työvoimapaikatuihin tulee merkittävämpi osa arkea kuin se on aiemmin ollut. Mitä tulee taas muuten työvoiman arjen liikkumiseen, vaikka työnhakuvollisuus rajautuu tällä hetkellä työnhakualueen enintään kolmen tunnin julkisilla kulkuneuvoilla kuljetun matkan kokoiseksi, keskustelua työttömien velvollisuudesta muuttaa työnperässä käydään toistuvasti. Myös tässä digitalisaatio ja sen tuoma etätö, etenkin tietotyössä, voivat mahdollistaa työmarkkinamarginaalista työmarkkinoille siirtymisen useissa tilanteissa ilman fyysisen muuttamisen välttämättömyyttä.

Tämän tutkimuksen anti on ymmärrys työvoimapolitiittisen työmarkkinamarginaalin kontekstualisoinnista arjen elämänpiiristä. Lähdin rakentamaan tutkimustani narratiivisen metodologian kautta. Väitöskirjassani tarkoituksena on selventää käsitystä työmarkkinamarginaalin arjesta kerronnallisuuden kautta. Tutkimukseni avaa haastateltavien kertomusten kautta paikan kokemista ja sen yhteyttä arjen paikkojen kokonaisuuden rakentumiseen. Toisten kohdalla käsitykset omasta arjesta ja sen paikoista muodostuivat selkeämmin kerronnallisessa teemahaastattelussa kerrotuissa kuvauksissa. Toisille luontevampaa oli kertoa tilanteestaan paikkatunnekartan kautta tai liikkuen omassa arkiympäristössään. Aineistonkeruun järjestyksen (ensin kerronnallinen teemahaastattelu, toisena paikkatunnekarttatehtävä ja -haastattelu sekä kolmantena liikkuva valokuvaushaastattelu) valitsin haastateltavien osallistumisen syventymistä ajatellen. Vaikka kertomukset toistivat osin toisiaan samalla haastateltavalla eri vaiheissa, haastattelun konteksti ja siihen liittyvä toiminta muuttui. Samalla samakin aihe täydentyi osittain toistosta huolimatta.

Haastattelun avoimuus ja tilan antaminen haastateltavan ajatuksille on ollut tutkimukseni aineistonkeruun keskeinen tavoite. Paikkatunnekarttatehtävässä tilan antaminen piirtämiselle ja kirjoittamiselle mahdollisti useampiin suuntiin johtavat tulkinnot. Valitsin seurata karttojen tulkinnessa pääasiassa haastattelupuheen kuvausta karttojen sisällöstä. Tulkintani ja tulokseni seuraa tässäkin aineistoa. Valokuvat jäivät

sen sijaan liikkuvia haastatteluja tukevaksi aineistoksi, enkä nostanut niitä analyysin keskiöön laajemmin. Valokuvaustehtävän tehtävänannon olisi pitänyt olla toisenlainen, jotta valokuvien tarkempi narratiivinen analyysi olisi ollut hedelmällinen. Tämä olisi tosin vaatinut myös tutkimustehtävien muuttamista. Arkea avaavassa tutkimuksessa on aina mahdollisuus osittaisille väärintulkintoille tai osallistujille epäsuotuisille johtopäätöksille. Tutkimuksessani esitän korkeakoulutettujen arjen paikkoihin ja päivänkulkuun keskittyviä analyysejä. Olen pyrkinyt esittämään ne mahdollisimman uskollisesti aineistoa seuraten. Tutkimusprosessin ajallinen ”venyminen” ei vaikuta aineistoni keskeisen kohteen muuttumiseen: työmarkkinamarginaalissa eletyn arjen kokemiseen. Tutkimuksessani jäsenänkin pääasiassa seikkoja, jotka ovat edelleen arjen ihmiselämän kannalta relevantteja: arjen paikkakokonaisuus, elämänpiiri, päivänkulun moodit sekä arjen kohtaamisen muodot. Väitöskirjani moni(tieteen)alaisuus johtuu sen aiheen rajauksesta. Ihmismaantieteellinen puoli tulee esiin paikka -keskusteluissa ja työttömyyden ja työn epävarmuuden tutkimus taas työmarkkinamarginaalin kautta. Työmarkkinamarginaali on konteksti, jossa haastateltavien kertomukset kerrottiin, ja jota ne koskivat.

Korkeakoulutettujen sosio-tilallinen arki työmarkkinamarginaalissa on monimuotoista, erilaisia toimintoja ja suhteita mahdollistavaa sekä kokemuksellista. Se mahdollistaa omasta hyvinvoinnista huolehtimisen, mutta myös osallistumiseen erilaisiin vapaaehtoisiin yhteisöjä ja yhteiskunnan toimintoja tukeviin tehtäviin. Työmarkkinamarginaalin arkea eletään sosiaalisissa yhteisöissä itselle merkityksellisiä asioita tehden. Sen paikkoihin juurrutaan vahvoihin tunnesiteihin. Arjen elämänpiiri työmarkkinamarginaalissa on kiinnittynyt paikkoihin. Koska työelämä on muuttunut ailahtelevaksi ja työurat ovat usein epävarmoja ja katkonaisia, työmarkkinamarginaalissa olevat korkeakoulutetut suuntaavat tekemisensä merkityksellisiksi katsomiinsa asioihin. Työmarkkinamarginaalissa olevien korkeakoulutettujen arki on hyvin aktiivista ja osallistuvaa. Väitän tämän johtuvan siitä, että he ovat omaehtoisesti voineet rakentaa arjen elämänpiiriään yhteiskunnan ja lähiyhteisöjensä jäseninä erilaisten sosiaalisten suhteiden ja riittävän taloudellisen tuen turvin. Tämän omaehtoisuuden tukeminen työvoimapolitiisin toimin on jatkossa edelleen tärkeää muun muassa vapaaehtoisen kulttuurisen ja sosiaalisen toiminnan jatkuvuuden kannalta sekä siksi, että arjessaan hyvinvoivalla ihmisellä on voimavaroja kehittää itseään myös työmarkkinoiden tarpeisiin.

LÄHDELUETTELO

- Agnew, J.A. 1987. *Place and politics: The geographical Mediation of State and Society*. Allen and Unwin, Boston & Lontoo.
- Agnew, J.A. 1993. Representing space - space, scale and culture in social science. Teoksessa Duncan, J. & Ley, D. (toim.) 1993. *Place/culture/representation*, 251–271. Routledge, Lontoo.
- Agnew, J.A. 2002. *Place and politics in modern Italy*. University of Chicago Press, Chicago.
- Aittola, T., Jokinen, K. & Laine, K. 1995. Nuoret ja koulu kulttuurisessa modernisaatiossa. Teoksessa Takala, T. (toim.) 1995. *Kasvatussosiologia*, 107–149. WSOY, Helsinki.
- Akava Works 2022. Työttömyyskatsaus 6/2022: Lopahtiko työttömyyden aleneminen? <https://akavaworks.fi/julkaisut/tyottomyyskatsaukset/tyottomyyskatsaus-6-2022/>. Luettu 14.9.2022
- Arellano, A. 2005. Evaluating the effects of labour market reforms “at the margin” on unemployment and employment stability: The Spanish case. Working Paper 05-12, Economics Series 05.
- Asikainen, E. & Mäkinen, K-M. 2008. Kävelen lähiössä. Teoksessa Lammi, M. & Timonen, P. (toim.) 2008. *Koti – tehtävistä uusiin ihanteisiin*, 66–76. Kuluttajatutkimuskeskuksen kirjoja 4. Tampereen Yliopistopaino, Tampere.
- Auer, P., Couper-Kuhlen, E. & Müller, Frank 1999. *Language in time the rhythm and tempo of spoken interaction*. Oxford University Press, New York.
- Backman, J. 2012. Todellisuuden nelitahoisuus: olio ja maailma Heideggerin myöhäisajattelussa. Teoksessa Kotkavirta, J., Moisio, O.-P., Pihlström, S. & Seinälä, H. (toim.) 2012. *Maailma*, 193–201. SoPhi 116, Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/37363/978-951-39-4280-9.pdf>. Luettu 9.6.2022
- Bass, A. 2006. *Interpretation and difference the strangeness of care*. Stanford University Press, Stanford.

- Beck, U. 1992. Risk Society: Towards a New Modernity. (*Risikogesellschaft: auf dem Weg in eine andere Moderne, 1986*). Kääntänyt M. Ritter. SAGE Publications Ltd, Lontoo.
- Beck, U. 1995. Poliitiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa. Teoksessa Beck, U., Giddens, A. & Lash, S. (toim.) 1995. Nykyajan jäljillä: Kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa, 11–82. Vastapaino, Tampere.
- Beck, U. 1998. Democracy without enemies. Polity Press, Cambridge.
- Berger, P. & Luckmann, T. 1967. The social construction of reality: a treatise in the sociology of knowledge. Integrated media, New York.
- Bergomi, M.G. & Portaluri, A. 2013. Modes in modern music from a topological viewpoint. arXiv. <https://arxiv.org/abs/1309.0687>. Luettu 9.6.2022
- Bilodeau, A., Turgeon, L., White, S. & Henderson, A. 2018. Strange Bedfellows? Attitudes toward Minority and Majority Religious Symbols in the Public Sphere. *Politics and Religion* 11:2, 309–333
- Bonas, S., McNicholas, J. & Collis, G. M. 2000. Pets in the network of family relationships: An empirical study. Teoksessa Podberscek, A. L., Paul, E. S. & Serpell, J. A. (toim.) 2000. Companion animals and us: Exploring the relationships between people and pets, 209–236. Cambridge University Press, Cambridge.
- Bourdieu, P. 1977. Outline of a Theory of Practice. Translated by Nice, R. Cambridge University Press, Cambridge.
- Brandstätter, H. 1983. Emotional responses to other persons in everyday life situations. *Journal of Personality and Social Psychology* 45:4, 871–883
- Brownlow, A. 2005. A geography of men's fear. *Geoforum* 36:5, 581–592
- Burkell, J., Fortier, A., Wong, L.Y.C. & Simpson, J.L. 2014. Facebook: Public space, or private space? *Information, Communication & Society* 17:8, 974–985
- Burr, V. 2015. Social constructionism. (3. painos) Routledge, Lontoo.
- Bushkin, H., van Niekerk, R. & Stroud, L. 2021. Searching for meaning in chaos: Viktor Frankl's story. *Europe's Journal of Psychology* 17:3, 233–242
- Byrd, W.C., Gilbert, K.L. & Richardson, J.B. 2017. The vitality of social media for establishing a research agenda on black lives and the movement. *Ethnic and Racial Studies* 40:11, 1872–1881

- Byrne, N. 1978. Sociotemporal Considerations of Everyday Life Suggested by an Empirical Study of the Bar Milieu. *Journal of Contemporary Ethnography* 6:4, 417–438
- Carpiano, R.M. 2009. Come take a walk with me: The “go-along” interview as a novel method for studying the implications of place for health and well-being. *Health & Place* 15, 263–272
- Coates, Jamie 2017. Key figure of mobility: the flâneur. *Social Anthropology* 25:1, 28–41
- Cocos, M. & Fowers, S. 2011. Music by numbers. *International Journal of Applied Science and Technology* 1:6, 62–67
- Cole, M. 2007. Re-Thinking Unemployment: A Challenge to the Legacy of Jahoda et al. *Sociology* 41:6, 1133–1149
- Crang, M. 2001. Rhythms of the City: Temporalised Space and Motion. Teoksessa May, J. & Thrift, N. (toim.) 2001 *Timespace: Geographies of Temporality*, 187–207. Routledge, Lontoo.
- Cresswell, T. 2004. *Place: A short introduction*. Blackwell Publishing Ltd, Oxford.
- Cresswell, T. 2006. *On the Move: Mobility in the Modern Western World*. Routledge, Lontoo.
- Cresswell, T. 2010. Towards a Politics of Mobility. *Environment and planning. D, Society & Space* 28:1, 17-31
- Cresswell, T. 2011. Place – part I. Teoksessa Agnew, J.A. & Duncan, J.S. (toim.) 2011. *The Wiley-Blackwell Companion to Human Geography*, 235–244. Blackwell Publishing Ltd., Oxford.
- Cresswell, T., Dorow, S. & Roseman, S. 2016. Putting mobility theory to work: Conceptualizing employment-related geographical mobility. *Environment and Planning. A.* 48:9, 1787–1803
- Cresswell, T. & Merriman, P. 2011. *Geographies of mobilities: practices, spaces, subjects*. Ashgate, Farnham.
- Cristoforetti, A., Gennai, F. & Rodeschini, G. 2011. Home sweet home: The emotional construction of places. *Journal of Aging Studies* 25:3, 225–232
- Daly, M. & Kelly, G. 2015. *Families and Poverty: Everyday Life on a Low Income*. Policy Press, Bristol.

- de Certeau, M. 1988. The practice of everyday life. (*Arts de Faire, 1984*) Kääntänyt Steven Rendall. University of California Press, Berkeley.
- De Landa, M. 2006. A New Philosophy of Society: Assemblage Theory and Social Complexity. Bloomsbury Publishing Plc, Lontoo.
- De Landa, M. 2016. Assemblage Theory. Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Deleuze, G. 1994. Difference and Repetition. (*Différence et Répétition, 1968*) Kääntänyt P. Patton. Continuum, Lontoo & New York.
- Deleuze, G. & Guattari, F. 1987. A Thousand Plateaus. University of Minnesota Press, Minneapolis.
- den Besten, O. 2010. Local belonging and 'Geographies of Emotions': Immigrant Children's Experience of their Neighbourhoods in Paris and Berlin. *Childhood* 17:2, 181–195
- Derrida, J. 1967. *L'écriture et la différence*. Seuil, Paris.
- Derrida, J. 1991. "Eating well," or the calculation of the subject: An interview with Jacques Derrida. Teoksessa Cadava, E., Connor, P. & Nancy, J.-L. (toim.) 1991. *Who comes after the subject?*, 96–119. Routledge, New York.
- Dodgshon, R.A. 2008. Geography's Place in Time. *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography*, 90:1, 1–15
- Edensor, T. 2010. Introduction: Thinking about Rhythm and Space. Teoksessa Edensor, T. (toim.) 2010. *Geographies of Rhythm: Nature, Place, Mobilities and Bodies*, 1–18. Ashgate Publishing Ltd, Farnham.
- Edensor, T. 2011. Commuter: mobility, rhythm and commuting. Teoksessa Cresswell, T. & Merriman, P. 2011. *Geographies of mobilities: Practices, spaces, subjects*, 189-204. Ashgate, Farnham.
- Ellingsen, W. & Nilsen, B.T. 2021. Emerging geographies in Norwegian mountain areas – Densification, place-making and centrality. *Norsk Geografisk Tidsskrift - Norwegian Journal of Geography* 75:2, 101–113
- Elpidorou, A. & Freeman, L. 2015. Affectivity in Heidegger I: Moods and Emotions in Being and Time. *Philosophy Compass* 10:10, 661–671
- Ervasti, H. 2004. Työttömyys ja koettu hyvinvointi: Deprivaatioteorian, insentiiiteorian ja selviytymisnäkökulman vertailua. *Janus* 12:3, 298–318

- Ervasti, H. & Venetoklis, T. 2010. Unemployment and Subjective Well-being: An Empirical Test of Deprivation Theory, Incentive Paradigm and Financial Strain Approach. *Acta Sociologica* 53:2, 119–139
- Eurofound 2017. European Quality of Life Survey 2016: Quality of life, quality of public services, and quality of society. Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- Evans, J. & Jones, P. 2011. The Walking Interview: Methodology, Mobility and Space. *Applied Geography* 31, 849–858
- Featherstone, M. 1992. The Heroic Life and Everyday Life. *Theory, Culture & Society* 9:1, 159–182
- Fludernik, M. 2002. Towards a 'natural' narratology. (1. painos 1996). Routledge, Lontoo.
- Fornäs, J. 1995. Cultural theory and late modernity. SAGE publications, Lontoo.
- Frankl, V. 1981. Ihmisyyden rajalla. (*Ein Psycholog erlebt das Konzentrationslager, 1946*). Kääntäneet O. Jokinen ja E. Sandborg. Otava, Helsinki.
- Freire, P. 2014. Pedagogy of the Oppressed. (1. painos 1970). Bloomsbury Academic & Professional, Lontoo.
- Gallie, D., Felstead, A., Green, F. & Inanc, H. 2014. The quality of work in Britain over the economic crisis. *International Review of Sociology* 24:2, 207–224
- Gamsby, P. 2019. Boredom Emptiness in the modern world. Teoksessa Jacobsen, M.H. (toim.) 2019. Emotions, Everyday Life and Sociology, 209–224. Routledge, Lontoo.
- Garfinkel, H. 1967. Studies in ethnomethodology. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N-J.
- Ghaemi, S.N. 2007. Existence and Pluralism: The Rediscovery of Karl Jaspers. *Psychopathology* 2007/40, 75–82
- Ghisleni, M. 2017. The sociology of everyday life: A research program on contemporary sociality. *Social Science Information/Information sur les sciences sociales* 56:4, 526–543
- Glover, J. 1988. I – The Philosophy and Psychology of Personal Identity. Penguin books.

- Goldstein, B.M. 2007. All photos lie – Images as data. Teoksessa Stanczak, G.C. (toim.) 2007. Visual research methods image, society, and representation, 61–81. SAGE, Thousand Oaks.
- González, M.B. 2005. Topophilia and Topophobia: The Home as an Evocative Place of Contradictory Emotions. *Space and Culture* 8:2, 193–213
- Gregory, D. 1981. Humanist(ic) geography. Teoksessa Johnston, R.J. (toim.) 1981. *The Dictionary of Human Geography*, 155–156. Blackwell, Oxford.
- Gould, P. & White, R. 1992. *Mental maps*. Routledge, Lontoo.
- Gubrium, J.F. & Holstein, J.A. 2002. From the individual interview to the interview society. Teoksessa Gubrium, J.F. & Holstein, J.A. (toim.) 2002. *Handbook of Interview Research: Context and Method*, 3–32. Sage Publications.
- Gubrium, J. F. & Holstein, J. A. 2008. Narrative Ethnography. Teoksessa Hesse-Biber, S.N. & Leavy, P. (toim.) 2008. *Handbook of Emergent Methods*, 241–264. The Guilford Press, New York.
- Gustafson, P. 2001. Meanings of place: Everyday experience and theoretical conceptualizations. *Journal of Environmental Psychology* 21, 5–16
- Gustafson, P. 2009. Mobility and Territorial Belonging. *Environment and Behavior*, 41:4, 490–508
- Hardt, M. & Negri, A. 2000. *Empire*. Harvard University Press, Cambridge.
- Hartmut, R. & Trejo-Mathys, J. 2013. *Social acceleration: a new theory of modernity*. Columbia University Press, New York.
- Heaney, S. 1996. *The Spirit Level*. Faber & Faber, Lontoo.
- Heidegger, M. 2001. Being and time. (*Sein und Zeit, 1926*). Kääntäneet J. Macquarrie & E. Robinson. (Englanninkielinen 1. painos 1962) MPG Books Ltd, Bodmin, Cornwall.
- Heinonen, V. 2012. Katsaus: Arkielämän tutkimuserinteet, kulutus ja rutiinit. *Kulutustutkimus*. *Nyt* 1/2012, 60–74
- Hietalahti, J. 2018. *Huumorin ja naurun filosofia*. Gaudeamus, Helsinki.
- Highmore, B. 2002. *Everyday life and cultural theory: an introduction*. Routledge, Lontoo.

- Hiswåls, A.-S., Marttila, A., Målstam, E. & Macassa, G. 2017. Experiences of unemployment and well-being after job loss during economic recession: Results of a qualitative study in east central Sweden. *Journal of Public Health Research* 6:3, 135–141
- Hoikkala, T. & Roos, J.-P. 2000. Onko 2000-luku elämänpolitiikan vuosituhat?. Teoksessa Hoikkala, Tommi & Roos, J.P. (toim.) 2000. 2000-luvun elämä: sosiologisia teorioita vuosituhannen vaihteesta, 9–31. Gaudeamus, Helsinki.
- Hove, M.J. & Risen, J.L. 2009. It's all in the timing: Interpersonal synchrony increases affiliation. *Social Cognition* 27, 949–961
- Huynh, N.T., Doherty, S. & Sharpe, B. 2010. Gender Differences in the Sketch Map Creation Process. *Journal of Maps*, 6:1, 270–288
- Hyvärinen, M. 2004. Eletty ja kerrottu kertomus. *Sociologia* 4, 297–309
- Hyvärinen, M. 2007. Kertomus ja kertomuksen rajat. *Puhe ja kieli* 27:3, 127–140
- Hyvärinen, M. & Löyttyniemi, V. 2005. Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa Ruusuvoori, J. & Tiittula, L. (toim.) 2005. Haastattelu: Tutkimus, tilanne ja vuoro-vaikutus, 189–222. Vastapaino, Tampere.
- Hägerstrand, T. 1975. Space, time and human conditions. Teoksessa Karlqvist, A., Lundqvist, L. & Snickars, F. (toim.) 1975. *Dynamic Allocation of Urban Space*, 3–14. Lexington Books, Lexington, MA.
- Häkli, J. 1999. Meta hodos: Johdatus ihmismaantieteeseen. Vastapaino, Tampere.
- Hänninen, V. 1991. Työpaikan menetys tarinana. *Psykologia* 26, 348–355
- Hänninen, V. 1999. Sisäinen tarina, elämä ja muutos. *Acta Universitatis Tamperensis* 696. Tampere University Press, Tampere.
- Hänninen, V. 2010. Narratiivisen tutkimuksen käytäntöjä. Teoksessa Valli, R. & Aaltonen, J. (toim.) 2010. Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin, 160–178. (3. painos). PS-kustannus, Jyväskylä.
- Jacobs, J. 1961. *The Death and Life of The Great American Cities*. Vintage, New York.
- Jacobsen, M.H. 2019. Laziness From medieval sin to late modern social pathology. Teoksessa Jacobsen, M.H. (toim.) 2019. *Emotions, Everyday Life and Sociology*, 225–242. Routledge, Lontoo.

- Jahoda, M., Lazarsfeld, P. & Zeisel, H. 1972. *Marienthal: The Sociography of an Unemployed Community*. Tavistock Publications, Lontoo.
- Jalas, M. 2011. Kiireestä, kellosta ja kalenterista. Teoksessa Andersson, L.C., Hetemäki, I., Mustonen, R. & Sihvola, A. (toim.) 2011. *Kaikki irti arjesta*, 95–118. Gaudeamus, Helsinki.
- Jantunen, E. 2008. Osalliseksi tuleminen: masentuneiden vertaistukea jäsentävä substantiivinen teoria. *Diakonia-ammattikorkeakoulu*, Helsinki.
- Jarvis, H. 2019. Sharing, togetherness and intentional degrowth. *Progress in Human Geography* 43:2, 256–275
- Jaspers, K. 2005. Johdatus filosofiaan. (*Einführung in die Philosophie, 1953*). Suomentanut S. Kallio. (Suomenkielinen 1. painos 1970). Otavan kirjapaino Oy, Keuruu.
- Jirón, P. 2010. Mobile Borders in Urban Daily Mobility: Practices in Santiago de Chile. *International Political Sociology* 4, 66–79
- Joutsenvirta, A. & Perkiömäki, J. 2008. Musiikinteoria: 1. Modus musiikki, Kokkola.
- Julkunen, R. 2000. Työelämänpolitiikka. Teoksessa Hoikkala, T. & Roos, J.P. (toim.) 2000. *2000-luvun elämä: sosiologisia teorioita vuosituhatosen vaihteesta*, 218–237. Gaudeamus, Helsinki.
- Julkunen, R. 2013a. Aktivointipolitiikka hyvinvointivaltion paradigman muutoksena. Teoksessa Karjalainen, V. & Keskitalo, E. (toim.) 2013. *Kaikki työuralle! Työtömien aktiivipolitiikkaa Suomessa*, 21–44. Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy, Tampere.
- Julkunen, R. 2013b. Ensimmäisestä toiseen moderniin – Ulrich Beckin aikalaisdiagnoosi modernin murroksesta. Teoksessa Saari, J., Taipale, S. & Kainulainen, S. (toim.) 2013. *Hyvinvointivaltion moderneja klassikoita*, 199–218. *Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A Tutkimuksia* 38. Juvenes Print Oy, Tampere.
- Kakkori, L. 2009. *Martin Heideggerin olemisen kysyminen*. Tampere University Press, Tampere.
- Kalekin-Fishman, D. 2013. Sociology of everyday life. *Current Sociology* 61:5-6, 714–732
- Kalleberg, A.R. 2018. *Precarious lives: job insecurity and well-being in rich democracies*. Polity Press, Cambridge.

- Karapostolis, V. 1985. Thematization in everyday life: a critical approach. *The Sociological Review* (Keele) 33:4, 691–707
- Karjalainen, P.T. 1986. Geodiversity as A Lived World: On the Geography of Existence. Joensuun yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja 7. Joensuun yliopistopaino, Joensuu.
- Karjalainen, P.T. 1987. Ympäristön eletty mieli. *Tiedonantoja* 2/1987. Joensuun yliopiston monistuskasutuskeskus, Joensuu.
- Karjalainen, P.T. 1993. House, home and the place of dwelling. *Scandinavian Housing & Planning Research* 10/1993, 65–74
- Karjalainen, P.T. 1997. Maailman paikoista paikan maailmoihin: Kokemisen geografiaa. *Tiedepolitiikka* 4/1997, 41–46
- Karjalainen, P.T. 2006. Topobiografinen paikan tulkinta. Teoksessa Knuuttila, S., Laaksonen, P. & Piela, U. (toim.) 2006. Paikka: eletty, kuviteltu, kerrottu, 83–92. Kalevalaseuran vuosikirja 85. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Karjalainen, J. & Karjalainen, V. 2010. Kuntouttava työtoiminta – aktiivista sosiaalipolitiikkaa vai työllisyyspolitiikkaa? Empiirinen tutkimus pääkaupunkiseudulta. Raportti 38/2010, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Kasvio, A., Nikkilä, R. & Virtanen, S. 2011. Oma työ ja työelämä – tarkastelu kansalaisten työelämänäkemyksiin vaikuttavista tekijöistä. *Työelämän tutkimus – Arbetslivsforskning* 9:1, 37–51
- Katajamäki, H. 1985. Työttömyys: Katsaus teorioihin, tutkimustuloksiin ja ratkaisuvaihtoehtoihin. Työvoimaministeriö, Helsinki.
- Keen, E. 1972. *Psychology and The New Consciousness*. Brooks/Cole Publishing Company, Monterey.
- Keskitalo, E. 2013. Tavoitteena aktiivinen kansalaisuus. Teoksessa Karjalainen, V. & Keskitalo, E. (toim.) 2013. Kaikki työuralle! Työttömien aktiivipolitiikkaa Suomessa, 45–72. Juvenes Print – Suomen Yliopistopaino Oy, Tampere.
- Kim, G., Sellbom, M., Ford, K-L. & Reynolds, C.R. 2014. Race/Ethnicity and Measurement Equivalence of the Everyday Discrimination Scale. *Psychological Assessment* 26:3, 892–900
- Knuuttila, S. 2006. Paikan moneus. Teoksessa Knuuttila, S., Laaksonen, P. & Piela, U. (toim.) 2006. Paikka: eletty, kuviteltu, kerrottu, 7–11. Kalevalaseuran vuosikirja 85. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

- Koivunen, T. 2016. Täyttää päivää työttömänä: Työn ja ei-työn rajalla. *Aikuiskasvatus* 4/2016, 270–278
- Koistinen, P. 2014. Työ, työvoima ja politiikka. *Vastapaino*, Tampere.
- Kortteinen, M. & Tuomikoski, H. 1998. Työtön: Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. Tammi, Helsinki.
- Koskela, H. 1997. 'Bold Walk and Breakings': Women's spatial confidence versus fear of violence. *Gender, Place and Culture: A Journal of Feminist Geography* 4:3, 301–320
- Kotkavirta, J. 2009. Miksi kuvia on hankala lukea? Teoksessa Haaparanta, L., Kle-mola, T., Kotkavirta, J. & Pihlström, S. (toim) 2009. Kuva, 42–52. *Acta Philosophica Tamperensia*, Nro vol. 5, Tampereen Yliopistopaino, Tampere.
- Kuoppa, J. 2016. Kävelyn lupaukset kaupungissa Kolme tapausta kävelijöiden arjesta ja kokemuksista sekä kaupunkisuunnittelusta. Tampere University Press, Tampere.
- Kusenbach, M. 2003. Street Phenomenology: The Go-Along as Ethnographic Research Tool. *Ethnography* 2003 4:3, 455–485
- Kuusisto-Arponen, A.-K. 2003. Our places – Their spaces: Urban territoriality in the Northern Irish conflict. *Acta Universitatis Tamperensis* 920. Tampere University Press, Tampere.
- Kuusisto-Arponen, A.-K. 2007. Sotalapsien paikka(tunne). *Alue ja Ympäristö* 36: 2, 3–17
- Kuusisto-Arponen, A.-K. 2008a. Identiteettioliittista rajankäyntiä: Muistot evakko- ja sotalasten paikkatunteen rakentajina. *Terra* 120:3, 169–182
- Kuusisto-Arponen, A.-K. 2008b. Kotirintamia ja kaukomaita: Paikattomuus tilallisen trauman ilmentäjänä suomalaisten ja englantilaisten sotalasten muistoissa. *Nuorisotutkimus* 2/2008, 15–31
- Kuusisto-Arponen, A.-K. 2009. The Mobilities of Forced Displacement: Commemorating Karelian Evacuation in Finland. *Social & Cultural Geography* 10:5, 545–563
- Kuusisto-Arponen, A.-K. & Tani, S. 2009. Hengailun maantiede: arjen kaupunki nuorten olemisen tilana. *Alue ja Ympäristö* 38:1, 51–58

- Kyle, G. & Chick, G. 2007. The Social Construction of a Sense of Place. *Leisure Sciences* 29, 209–225
- Kymäläinen, P. 2003. Topologies of Becoming: Deferred Presences in Writing. *Space and Culture* 6:3, 235–248
- Kymäläinen, P. 2005. Geographies in Writing: Re-imagining Place. *Nordia Geographical Publications* 34:3. Multiprint Oy, Oulu.
- Kymäläinen, P. 2006. Paikan ajattelun haasteita. Teoksessa Knuuttila, S., Laaksonen, P. & Piela, U. (toim.) 2006. Paikka: eletty, kuviteltu, kerrottu, 203–217. Kalevalaseuran vuosikirja 85. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kyyrä, T., Naumanen, P., Pesola, H., Uusitalo, R. & Ylikännö, M. 2019. Aktiivimallin vaikutukset työttömiin ja TE-toimistojen toimintaan. *VATT tutkimukset* 189, Helsinki.
- Lagopoulos, A. P. & Boklund-Lagopoulou, K. 1992. Meaning and Geography: The Social Conception of the Region in Northern Greece. 104. Mouton De Gruyter, Berlin.
- Lampard, R. 1994. An Examination of the Relationship between Marital Dissolution and Unemployment. Teoksessa Gallie, D., Marsh, C. & Vogler, C. (toim.) 1994. Social change and the experience of unemployment, 264–298. Oxford University Press, Oxford.
- Laukkanen, J. 2011. Korkeasti koulutettujen palvelut –työryhmä. http://www.tem.fi/files/31550/Korkeasti_koulutettujen_palvelut_-_tyoryhma.pdf. Luettu 3.10.2012.
- Launay, J., Tarr, B. & Dunbar, R.I.M. 2016. Synchrony as an Adaptive Mechanism for Large-Scale Human Social Bonding. *Ethology* 122, 779–789
- Lauster, M. 2007. Walter Benjamins Myth of the Flaneur. *The Modern language review*. 102:1, 139–156
- Lawlor, L. 2011. Jacques Derrida. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Toimittanut E.N. Zalta. <http://plato.stanford.edu/archives/fall2011/entries/derrida/>. Luettu 9.6.2022
- Lefebvre, H. 1998. The production of space. (*La production de l'espace, 1974*). Kääntänyt D. Nicholson-Smith. (Englanninkielinen 1. painos 1991). Blackwell, Oxford.

- Lefebvre, H. 2002. *Everyday Life in the Modern World*. Kääntänyt S. Rabinovitch. (Englanninkielinen 1. painos 2000) Continuum, Lontoo.
- Lefebvre, H. 2004. *Rhythmanalysis: Space, Time and Everyday Life*. (*Éléments de rythmanalyse, 1992*). Kääntäneet S. Elden ja G. Moore. Continuum, Lontoo.
- Lehtinen, A.A. 2006. Osallisuuden ja kieltäytymisen paikat. Teoksessa Knuuttila, S., Laaksonen, P. & Piela, U. (toim.) 2006. Paikka: eletty, kuviteltu, kerrottu, 44–63. Kalevalaseuran vuosikirja 85. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Lévi-Strauss, C. 1966. *The savage mind*. (*La pensée sauvage, 1962*). Toimittaneet J. Pitt-Rivers ja E. Gellner. University of Chicago Press, Chicago.
- Lewicka, M. 2013. Localism and Activity as two dimensions of people–place bonding: The role of cultural capital. *Journal of Environmental Psychology* 36, 43–53
- Lian, O.S., Nettleton, S., Wifstad, Å. & Dowrick, C. 2021. Modes of Interaction in Naturally Occurring Medical Encounters with General Practitioners: The “One in a Million” Study. *Qualitative Health Research* 31:6, 1129–1143
- Lind, S. 2008. Paikkakokemuksen subjektiivinen totuus: Humanistisen maantieteen mukaisen paikkakokemuksen analyysi Søren Kierkegaardin eksistenssitason teorian näkökulmasta. Tampereen Yliopistopaino, Tampere. Pro gradu.
- Lind, S. 2020. OMA-valmentajan näkemä ja asiakkaan kokema kuntouttava työtoiminta: Kuntouttavan työtoiminnan eletty prosessi ja koetut vaikutukset Tampereella. Tampereen kaupunki. Tutkimukset 1/2020.
- Lobben, A. K. 2007. Navigational Map Reading: Predicting Performance and Identifying Relative Influence of Map-Related Abilities. *Annals of the Association of American Geographers* 97:1, 64–85
- Lukkarinen, H. 2019. Työmarkkinavirrat tarkentavat kuvaa työttömyyden ja työllisyyden kehityksestä. Tieto & trendit, Tilastokeskus. <https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2019/tyomarkkinavirrat-tarkentavat-kuvaa-tyottomyyden-ja-tyollisyyden-kehityksesta/>. Luettu 9.6.2022
- Luoto, I. 2008. Paikan tekstit ja niiden henki: Johdatus geosemiotiikkaan – matk kertomus paikan kulttuuriseen ytimeen. Nordia Geographical Publications 37:2. Multiprint Oy, Oulu.
- Lynch, K. 1960. *The image of the city*. MIT, Cambridge.

- Lähteenmaa, J. 2010. Nuoret työttömät ja taistelu toimijuudesta. Työpoliittinen aikakauskirja 4/2010, 51–63
- MacIntyre, A. 1981. *After Virtue: A Study in Moral Theory*. University of Notre Dame Press, Notre Dame.
- Madaleno, I. M. 2010. How Do Remote Southern Hemisphere Residents Perceive the World? Mental Maps Drawn by East Timorese and Mozambican Islanders. *Scottish Geographical Journal* 126:2, 112–136
- Malpas, J. 2006. *Heidegger's Topology: Being, Place, World*, MIT Press, Cambridge.
- Mandich, G. 2020. Modes of engagement with the future in everyday life. *Time & Society* 29:3, 681–703
- Massey, D.B. 1994. *Space, place and gender*. Polity Press, Cambridge.
- Massey, D.B. 2005. *For space*. SAGE Publications, Lontoo.
- Melchionne, K. 1998. Living in glass houses: Domesticity, interior decoration, and environmental aesthetics. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 56:2, 191–200
- Meriläinen-Hyvärinen, A. 2010. ”Sanopa minulle, onko mejän hyvä olla täällä?” Paikkakokemukset kolmen talvivaaralaisen elämässä. *Elore* 1/2010, 60–85
- Merleau-Ponty, M. 2002. *Phenomenology of perception. (Phénoménologie de la perception, 1945)*. Kääntänyt C. Smith. (Englanninkielinen 1. painos 1962) Routledge, Lontoo & New York.
- Middleton, J. 2011. Walking in the city: The geographies of everyday pedestrian practices. *Geography Compass* 5:2, 90–105
- Moran, J. 2005. *Reading the Everyday*. Routledge, New York.
- Mulhall, S. 1996. *Routledge philosophy guidebook to Heidegger and being and time. (2. painos)*. Routledge, Lontoo.
- Mäntykoski, M. 2008. Nuorten alueelliset identiteetit globalisoituvassa maailmassa – tarkastelussa Kuopiossa asuvat lukiolaiset. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, maantieteen laitos.
- Mäntyneva, P. 2020. Aktiivisen sosiaalipolitiikan ytimessä: Etnografinen tutkimus kuntouttavasta työtoiminnasta. Unigrafia, Helsinki.

- Nelson, R. E., Rodriguez-Lluesma, C., Companys, Y.E. & Stinchfield, B.T. 2017. Contextualizing the subjectivist-objectivist debate in entrepreneurship using engineering, art, craft, and bricolage. *International Entrepreneurship and Management Journal* 14:4, 999–1021
- Neuvonen, R. 2017. Kenelle kaupunkitila kuuluu? Kaupunkien julkiset tilat oikeuksien verkostona. Teoksessa Bäcklund P., Häkli J. & Schulman H. (toim.) 2017. *Kansalaiset kaupunkia kehittämässä*, 200–217. Tampere University Press, Tampere.
- Niemi, H. 2018. *Kunta työllisyydenhoitajana: Työpakosta kokeiluihin*. Tampere University Press, Tampere.
- Niikko, A. 2010. Dekonstruktio kvalitatiivisessa tutkimuksessa: Piilomerkitysten ja ristiriitojen etsintää ja tulkintaa. Teoksessa Valli, R. & Aaltola, J. (toim.) 2001. *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II: Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*, 86–103. (3. uudistettu ja täydennetty painos) PS-Kustannus, Jyväskylä.
- Norberg-Schulz, C. 1976. The phenomenon of place. *Architectural Association Quarterly* 8:4, 3–10
- OECD 2020. *Faces of joblessness in Finland: A People-centred Perspective on Employment Barriers and Policies*. <https://www.oecd.org/els/soc/OECD-2020-FoJ-Finland.pdf>. Luettu 27.9.2022
- Ojamo, M. 1979. *Akateeminen työttömyys 1970-luvulla: Koulutusryhmätarkastelua*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Oliver, P. 1987. *Dwellings: the house across the world*. Phaidon, Oxford.
- Pánek, J., Barvíř, R., Koniček, J. & Brlík, M. 2021. The emotional map of Prague – data on what locals think about the Czech capital? *Data in Brief* 39, 1–8
- Passy, Florence & Giugni, Marco 2000. Life-Spheres, Networks, and Sustained Participation in Social Movements: A Phenomenological Approach to Political Commitment. *Sociological Forum* 15:1, 117–144
- Peach, F. 2008. *Death, 'deathlessness' and existenz in Karl Jaspers' philosophy*. Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Peltola, M., Suorsa, T., Karhu, J. & Soini, H. 2020. Huoli kytkeytyy osallisuuden rapajintoihin. *Aikuiskasvatus* 40:2, 127–138

- Perttula, J. 2009. Kokemus ja kokemuksen tutkimus: Fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Teoksessa Perttula, J. & Latomaa, T. (toim.) 2009. Kokemuksen tutkimus: Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen, 115–162. (3. painos) Juvenes Print, Tampere.
- Pienimäki, M. 2012. Tukea journalististen valokuvien tulkintaan: Ehdotus medialukutaitoa edistävästä genremallista. *Media & viestintä* 35:3–4, 98–117
- Pietiläinen, R. 2005. Työttömyydestä selviytyminen: Psykologinen lähestyminen työttömyyteen. *Acta Universitatis Lapponiensis* 84. Lapin Yliopistopaino, Rovaniemi.
- Pulkkinen, L. 2002. Mukavaa yhdessä: sosiaalinen alkupääoma ja lapsen sosiaalinen kehitys. PS-kustannus, Jyväskylä.
- Pyyry, N. 2015. Sensing with' photography and 'thinking with' photographs in research into teenage girls' hanging out. *Children's Geographies* 13:2, 149–163
- Pyöriä, P., Ojala, S. & Nätti, J. 2021. Precarious work increases depression-based disability among male employees. *European Journal of Public Health*, 1–7
- Raijas, A. 2008. Arjen hyvinvointi ja mahdollisuudet sen mittaamiseen. Työselosteita ja esitelmiä 110. Kuluttajatutkimuskeskus, Helsinki.
- Rantakokko, M., Portegijs, E., Viljanen, A., Iwarsson, S., Kauppinen, M. & Rantanen, T. 2016. Changes in life-space mobility and quality of life among community-dwelling older people: a 2-year follow-up study. *Quality of Life Research* 25:5, 1189–1197
- Rapley, T. J. 2001. The art(fulness) of open-ended interviewing: some considerations on analysing interviews. *Qualitative Research*, 1:3, 303–323
- Rauhala, L. 2005. Ihmiskäsitys ihmistyössä. Yliopistopaino, Helsinki.
- Rauhala, L. 2009. Henkinen ihminen. Gaudeamus, Helsinki.
- Rautio, P. 2009. Finding the Place of Everyday Beauty: Correspondence as a Method of Data Collection. *International Journal of Qualitative Methods* 8:2, 15–34
- Rautio, P. 2010. Writing about Everyday Beauty in A Northern Village: An Argument for Diversity of Habitable Places. *Acta Universitatis Ouluensis* E109. Juvenes Print, Tampere.

- Reissmann, A., Hauser, J., Stollberg, E., Kaunzinger, I., Lange, K.W. 2018. The role of loneliness in emerging adults' everyday use of Facebook – An experience sampling approach. *Computers in Human Behavior* 88, 47–60
- Relph, E. 1976. *Place and Placelessness*. Pion, Lontoo.
- Relph, E. 1996. Place. Teoksessa Douglas, I., Huggett, R. & Robinson, M. (toim.) 1996. *Companion Encyclopedia of Geography: The Environment and Humankind*, 906–922. Routledge, Lontoo.
- Repo, K. 2016. Lastenhoito, investoitu lapsi ja lapsen ääni. Teoksessa Halmetoja, A., Koistinen, P. & Ojala, S. (toim.) 2016. *Sosiaalipolitiikan lumo*, 67–73. Tampere University Press, Tampere.
- Richer, Z. 2015. Toward a Social Topography: Status as a Spatial Practice. *Sociological Theory* 33:4, 347–368
- Ridanpää, J. 2015. Imagining and re-narrating regional identities. *Nordia Geographical Publications* 44: 4, 65–73
- Ridanpää, J. 2017. Imaginative regions. Teoksessa Tally, J.R.T. (toim.) 2017. *The Routledge Handbook of Literature and Space*, 187–194. Routledge, Lontoo.
- Riessman, C. K. 2008. *Narrative methods for the human sciences*. SAGE Publications, Thousand Oaks.
- Rimmon-Kenan, S. 2002. The Story of "I": Illness and Narrative Identity. *Narrative* 10:1, 9–27
- Ronkainen, S. 1999. *Ajan ja paikan merkitsemät: subjektiviteetti, tieto ja toimijuus*. Gaudeamus, Helsinki.
- Roos, J-P. & Hoikkala, T. 1998 (toim.). *Elämänpolitiikka*. Gaudeamus, Helsinki.
- Rose, G. 2005. *Visual methodologies*. (1. painos 2001). SAGE publications, Lontoo.
- Rotkirch, A. 2000. *The Man Question: Loves and lives in late 20th century Russia*. University of Helsinki — Department of Social Policy. Research Reports 1/2000.
- Rotkirch, A. 2009. Maternal Guilt. *Evolutionary Psychology* 8:1, 90–106
- Rubinstein, R.I., & Parmelee, P.A. 1992. Attachment to Place and the Representation of the Life Course by the Elderly. Teoksessa Altman, I. & Low, S.M. (toim.) 1992. *Place Attachment. Human Behavior and Environment* vol 12, 139–163. Springer, Boston, MA.

- Ruotsalainen, J. 2009. Eliittityötä rajatilassa – tutkimus vuokralääkäreiden ja -terveydenhoitajien työn eetoksesta. Tampereen yliopisto, Sosiaalitutkimuksen laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Ruusuvuori, J., Nikander, P. & Hyvärinen, M. 2010. Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa Ruusuvuori, J., Nikander, P. & Hyvärinen, M. (toim.) 2010. Haastattelun analyysi, 9–36. Vastapaino, Tampere.
- Saari, J., Meriluoto, L. & Behm, M. 2017. Oman elämänsä asiantuntijat – Selviytyminen viimesijaisella turvalla. Teoksessa Saari, J. (toim.) 2017. Sosiaaliturvariippuvuus - Sosiaalipummit oleskeluyhteiskunnassa?, 287–318. Suomen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print, Tampere.
- Saastamoinen, M. 1999. Narratiivinen sosiaalipsykologia – teoriaa ja menetelmiä. Teoksessa Eskola, J. (toim.) 1999. Hegelistä Harréen, narratiivista Nudistiin, 165–192. Kuopion yliopiston selvityksiä E. Yhteiskuntatieteet 10.
- Sack, R. D. 1997. Homo Geographicus: A Framework for Action, Awareness and Moral Concern. The Johns Hopkins University Press, Baltimore & Lontoo.
- Said, E. W. 1978. Orientalism: Western conceptions of the orient. Routledge, Lontoo.
- Saikkonen, P., Hämeenaho, P., Kannasoja, S., Kekäläinen, T., Mikkola, L., Niemi, P., Nousiainen, M., Turunen, E. & Väkeväinen, N. 2021. Relationaalinen hyvinvointi kunnan toiminnan perustaksi?. Focus Localis, 49:3, 99–10
- Sainio, J. 2011. Valmistumishetken työmarkkinatilanteen vaikutus maistereiden työuraan viisivuotistarkastelussa. Teoksessa Puhakka, A. & Tuominen, V. (toim.) 2011. Kunhan kuluu viisi vuotta – ylemmän korkeakoulututkinnon suorittaneiden työurat, 23–42. Juvenes Print, Tampereen yliopistopaino Oy, Tampere.
- Sala, H. & Silva, J. I. 2009. Flexibility at the margin and labour market volatility: The case of Spain. Investigaciones Económicas 33:2, 145–178
- Sartre, J-P. 1976. Mitä kirjallisuus on? (*Qu'est-ce que la littérature?*, 1948). Suomentaneet Pirkko Peltonen ja Helvi Nurminen. Helsinki, Otava.
- Schrag, C. 1970. Heidegger on Repetition and Historical Understanding. Philosophy East & West 20:3, 287–295
- Seamon, D. 1979. A Geography of the Lifeworld: Movement, Rest and Encounter. Croom Helm, Lontoo.

- Seamon, D. 1982. The Phenomenological Contribution to Environmental Psychology. *Journal of Environmental Psychology* 2, 119-140
- Seamon, D. 2007. A lived hermetic of People and Place: Phenomenology and Space Syntax. Proceedings, 6th International Space Syntax Symposium, İstanbul, 2007.
- Seamon, D. 2013. Lived Bodies, Place, and Phenomenology: Implications for Human Rights and Environmental Justice. *Journal of Human Rights and the Environment* 4:2, 143-166
- Sherman, W.R. & Craig, A.B. 2002. *Understanding Virtual Reality: Interface, Application, and Design*. Elsevier Science & Technology, Burlington.
- Shields, R. 1992. *Places on the Margin: Alternative Geographies of Modernity*. (First published 1991). Routledge, Lontoo.
- Shields, R. 2013. *Spatial Questions: Cultural Topologies and Social Spatialisations*. SAGE, Los Angeles.
- Shove, E., Pantzar, M & Watson, M. 2012. *The dynamics of Social Practice: Everyday Life and How It Changes*. SAGE, Los Angeles.
- Sibley, D. 1995. *Geographies of Exclusion: Society and Difference in the West*. Routledge, Lontoo.
- Siltala, J. 2007. *Työelämän huonontumisen lyhyt historia. 2. uudistettu painos*. Otava, Helsinki.
- Snedker, K.A. 2015. Neighborhood Conditions and Fear of Crime: A Reconsideration of Sex Differences. *Crime and Delinquency* 61:1, 45-70
- Spencer, C. & Dixon, J. 1983. Mapping the Development of Feelings about the City: A Longitudinal Study of New Residents' Affective Maps. *Transactions of the Institute of British Geographers* 8:3, 373–383
- Spencer, S. & Cox, A. 2017. Into the Divide: Community Identities and the Visualisation of Place. *Visual Studies* 32:2, 97–110
- Stenros, A. 1995. The Phenomenology of Place: Three Readings of Genius Loci. Teoksessa Karjalainen, P.T. & von Bonsdorff, P. (toim.) 1997. *Proceedings I: Place and Embodiment*. XIII International Congress of Aesthetics (August 1-5, 1995), 17–24. Gummerus, Saarijärvi.

- Stock, M. 2000. Classics in Human Geography Revisited: Relph, Edward 1976. Place and Placelessness. Commentary 2. *Progress in Human Geography* 24:4, 615–617
- Straehley, I.C. & Loebach, J.L. 2014. The Influence of Mode and Musical Experience on the Attribution of Emotion to Melodic Sequences. *Psychomusicology: Music, Mind, and Brain* 24:1, 21–34
- Suoninen, E. 2010. Päivittäinen vuorovaikutus. Teoksessa Suoninen, E., Pirttilä-Backman, A-M., Lahikainen, A. R. & Ahokas, M. (toim.) 2010. Arjen sosiaalipsykologia, 29–88. WSOYpro, Helsinki.
- Suoninen, E., Lahikainen, A.R. & Pirttilä-Backman, A-M. 2010. Hyvinvointi ja pahoinvointi. Teoksessa Suoninen, E., Pirttilä-Backman, A-M., Lahikainen, A. R. & Ahokas, M. (toim.) 2010. Arjen sosiaalipsykologia, 291–319. WSOYpro, Helsinki.
- Suorsa, T. 2014. Todellisinta on mahdollinen. Systeminen ja subjektitieteellinen näkökulma kasvatustieteeseen kokemuksen tutkimukseen. Oulun yliopisto, Oulu.
- Suutari, M. & Suurpää, L. 2001. Erottautumista, kiinnikkeitä ja irrallisuutta. Teoksessa Suutari, M. (toim.) 2001. Vallattomat marginaalit: Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla, 5–12. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 20. Yliopistopaino Oy, Helsinki.
- Tani, S. 1997. Maantiede ja kuvien todellisuudet. Teoksessa Haarni, T., Karvinen, M., Koskela, H. & Tani, S. (toim.) 1997. Tila, paikka ja maisema: Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen, 211–226. Vastapaino, Tampere.
- Tani, S. 2015. Loosening/tightening spaces in the geographies of hanging out. *Social & Cultural Geography* 16:2, 125–145
- Taylor, M.A.P., Bonsall, P.W. & Young, W. 1996. *Understanding Traffic Systems: Data, Analysis, and Presentation*. Ashgate Publishing Ltd., Farnham.
- Thornhill, C. 2002. *Karl Jaspers: Politics and Metaphysics*. Routledge, Lontoo.
- Thrift, N. 2008. *Non-representational Theory: Space, Politics, Affect*. Routledge, Lontoo.
- Tournier, P. 1971. Ihmisen paikka – psykologia ja usko. (*L'homme et son lieu, 1966*). Suomentanut Olavi Taskinen. WSOY, Porvoo.

- Trell, E.-M. & van Hoven, B. 2010. Making Sense of Place: Exploring creative and (inter)active Research Methods with young People. *Fennia* 188: 1, 91–104
- Triandis, H.C. 2000. Cultural Syndromes and Subjective Well-being. Teoksessa Diener, E. & Suh, E.M. (toim.) 2000. Culture and Subjective Well-Being, 13–36. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Tuan, Y.-F. 1974. Topophilia: A study of environmental perception, attitudes and values. PrenticeHall inc. Englewood Cliffs, New Jersey.
- Tuan, Y.-F. 1975. Images and Mental Maps. *Annals of the Association of American Geographers* 65:2, 205-213
- Tuan, Y.-F. 1976. Humanistic Geography. *Annals of the Association of American Geographers* 66:2, 266–276
- Tuan, Y.-F. 1980. Rootedness versus Sense of Place. *Landscape* 24, 3–8
- Tuan, Y.-F. 1997. Sense of place: What does it mean to be human? *American Journal of Theology & Philosophy* 18:1, 47–58
- Tuan, Y.-F. 2001. Space and Place: Perspective of Experience. (1. painos 1977). The University of Minnesota Press, Minneapolis.
- Tuan, Y.-F. 2006. Paikan taju: Aika, paikka ja minuus. (*Sense of place: Its relationship to Self and Time, 2004*). Suomentanut L. Kaski. Teoksessa Knuutila, S., Laaksonen, P. & Piela, U. (toim.) 2006. Paikka: Eletty, kuviteltu, kerrottu, 15–30. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Tuomi-Gröhn, T. 2008. Reinventing art of everyday making. Peter Lang, Frankfurt am Main.
- Tuominen, V. 2013. Maistereiden työllistyvyys. Publications of the University of Eastern Finland, Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 57. Suomen Yliopistopaino Oy, Tampere
- Valtakari, M., Arnkil, R., Eskelinen, J., Mayer, M., Nyman, J., Sillanpää, K., Spangar, T., Ålander, T. & Yli-Koski, M. 2020. Ohjaamot – monialaista yhteistyötä, vaikuttavuutta ja uutta toimintakulttuuria. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2020:13.
- Valtiontalouden tarkastusvirasto 2021. Kannustinloukkujen purkamisen valmistelu ja toimeenpano. Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomukset 14/2021.

- Vanhalakka-Ruoho, M. 2014. Toimijuus elämäkulussa – ohjaustyön perusta? *Aikuiskasvatus* 34:3, 192–201
- Vapriikki: Tehtaasta museoksi. <https://www.vapriikki.fi/museo/>. Luettu 6.5.2022
- Varto, J. 2005. Filosofian taito. Aalto University Wiki. wiki.aalto.fi. Luettu 9.6.2022
- Vastamäki, J. 2009. Sense of coherence and unemployment. Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg, University of Kuopio, Kuopio. http://www.opus.ub.uni-erlangen.de/opus/volltexte/2010/1556/pdf/Vastamaeki_Jaana_Dissertation.pdf. Luettu 3.2.2012
- Vuolteenaho, J. 2001. Työn lopun kaupunki: Arjen maantiede, työttömyys ja kulttuurinen muutos. *Nordia Geographical Publications* 30:3. Oulu University Press, Oulu.
- Vuolteenaho, J. 2010. Uusliberalisaatio ja kaupunkityöttömyyden arki Suomessa. *Alue ja Ympäristö* 39: 2, 69–78
- Vuorinen, P. 2013. Hybridiammatteja vai ammattihybridejä? *Työpoliittinen aikakauskirja* 4/2013, 53–59
- Välimaa, O. 2011. Kategoriat ongelman selontekoina: Pitkäaikaistyöttömyydestä neuvottelemine ja sen rakentuminen haastattelupuheessa. Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print, Tampere.
- Wendland, A.J. 2021. Rethinking Intentionality in Being and Time. *International Journal of Philosophical Studies* 29:1, 44–76
- Wheeler, M. 2020. Martin Heidegger. Zalta, E.N. (toim.) 2020. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2020/entries/Heidegger>. Luettu 9.6.2022
- Wise, J.M. 2000. Home: Territory and identity. *Cultural Studies* 14:2, 295–310
- Wunderlich, F.M. 2008. Walking and Rhythmicity: Sensing Urban Space. *Journal of Urban Design* 13:1, 125–139
- Zelizer, V. 1985. *Pricing the Priceless Child: The Changing Social Value of Children*. Basic Books, New York.

LIITTEET

Liite 1.

Kerronnallinen teemahaastattelu

Liite 2.

Paikkatunnepkartta ja kutsu liikkuvaan valokuvaushaastatteluun

– Kerro nimesi, ikäsi, koulutustaustasi, tämänhetkinen työtilanteesi, työttömyysjakso ja viimeisen jakson kesto.

Elämäntilanne ennen nykyistä työttömyyttä vs. nyt työttömyyden aikana

Kerro, millaista jokapäiväinen, arkielämäsi oli ennen työttömyyttä?

Mitä teit työkseksi? Mitä merkitsi?

Millaisia asioita teit tai hoidit päivittäin? (rutiinit) Miksi teit? Mitä merkitsi?

Millaisia sosiaalisia kontakteja sinulla arjessa oli? Missä ne toteutuivat? Mitä ne merkitsivät? Miten pidit yllä suhteita?

Miten vietit vapaa-aikaasi? Missä? Mitä merkitsi?

Millaisia harrastuksia sinulla oli? Mitä merkitsivät?

Miten jäit työttömäksi? Mitä se merkitsi? Miltä tuntui? (Jos haastateltava on ollut ennenkin työttömänä: Millainen tilanne oli verrattuna aiempiin työttömyysjaksoihin? Mil-lainen kokemus? Millaisia muutoksia?)

Mikä elämässäsi on muuttunut työttömäksi jäämisen jälkeen?

Arjen sisältö

Kerro, millaista päivittäinen elämäsi on nyt työttömänä korkeasti koulutettuna ollesasi?

Millaisia päivittäisiä rutiineita sinulla on? Mitä ne merkitsevät?

Millainen on tyypillinen päiväsi? Mitä teet? Mihin aikaan? Kuinka usein? Mitä merkitsee?

Mitkä asiat arjen elämässä ovat tärkeitä sinulle? Miksi pidät niitä tärkeinä?

Missä vietät arkisin aikaasi? Miksi nämä paikat ovat merkittäviä/tärkeitä sinulle?

Arjen suhteet

Millaisia sosiaaliset kontaktisi ja yhteytesi ovat olleet työttömyysajallasi? Mitä yhteyksissä tapahtuu? Mitä ne antavat sinulle?

Miten pidät sosiaalisia suhteita ja yhteyksiä yllä? (internet, tapaaminen) Missä tapaat ihmisiä? Miksi?

Miten sosiaaliset suhteesi ovat muuttuneet työttömyysaikana? Miksi ajattelet niin käyneen?

Tunnetko kuuluvasi johonkin ryhmään tai yhteisöön? Millaiseen yhteisöön tai ryhmään tunnet kuuluvasi? Mitä se merkitsee sinulle? Missä tilanteissa merkitys tulee esille?

Arjen kokemukset

Mitä työttömyytesi sinulle merkitsee? Miten koet elämäsi työttömänä korkeasti koulutettuna?

Liite 2. Paikkatunnekartta ja kutsu liikkuvaan valokuvaushaastatteluun

PAIKKATUNNEKARTTA

Piirrä kartta, johon kuvaat työttömyyden aikaisen arkesi keskeiset tai muuten merkitykselliset paikat ja kulkureitit sellaisena kuin ne muistat. Nimeä paikat niillä nimillä, joita itse käytät niistä. Merkitse etenkin ne työttömyysaikaasi liittyvät paikat ja reitit. Kerro kartassa, miksi paikka tai reitti on merkityksellinen sinulle.

SEURAAVA HAASTATTELU

Oletko käytettävissä toista haastattelukertaa varten? Se tapahtuu liikkuvana valokuvaushaastatteluna arkesi ympäristöön liittyvissä paikoissa tai reiteillä? Sen aikana keskustelemme paikkaan/reittiin liittyvistä asioista, tilanteista ja kokemuksista.

Kertomiesi asioiden perusteella pyydän sinua ottamaan valokuvan reitin varrella olevista keskeisistä paikoista. Kameran saat minulta, mutta voit halutessasi käyttää myös omaa kameraasi. Kysymys on tutkimukseen liittyvästä apuvälineestä, kuvien laatu on toissijaista.

Minkä karttaan merkitsemäsi paikan tai reitin olet valinnut seuraavaa haastattelua varten?

